V D KUDRYAVTSEVA-PLATONOV VOLUMUL DOI STUDII ȘI ARTICOLE DE TEOLOGIA NATURALĂ NUMĂRUL TREIA Publicarea Frăţiei Sfântului Serghie =l tipografie ((&nel-ir&>th (aerie&vlv Ziasadp ^Maakaëok V D KUDRYAVTSEVA-PLATONOV VOLUMUL DOI STUDII ȘI ARTICOLE DE TEOLOGIA NATURALĂ NUMĂRUL TREIA Publicarea Frăţiei Sfântului Serghie tgtographgl LUCRARE , A KUDRNVTSEVA-PLATONOV D KUDRYAVTSEVA-PLATONOV DOCTOR IN TEOLOGIE, PROFESOR DE FILOZOFIE ÎN ACADEMIA SPIRITUALĂ DE LA MOSCOVA VOLUMUL DOI STUDII ȘI ARTICOLE DE TEOLOGIA NATURALĂ Ediția Frăției Sf Serghie, Serghiev Posad qH % Jffio&K&rb şi ^Dos-a^t ^lle^tsya /¿?), deși acest purtător nu este același lucru cu inexistent; este doar inexistenţa unei fiinţe încă determinate Întrucât Dumnezeu este realitate pură, iar materia este posibilitate pură, Dumnezeu, după Aristotel, poate fi numit cauza sau condiția materiei, întrucât orice posibilitate există numai sub condiția realității, fără de care nu ar exista nicio posibilitate Dar asta nu înseamnă că materia a fost produsă de Dumnezeu: ea este condiționată de însăși existența Divinului în mod independent *) Deci, în Tiiey Mind and Necessity (ανάγκη) sunt descrise ca două principii ale lumii , a, , f - - din voia Lui Datorită faptului că materia nu depinde de voința Divinului, ci este un simplu rezultat al existenței sale, ea, în ființa sa, este contemporană cu Dumnezeu, există și din veșnicie, ca și Divinul însuși Sub presupunerea materiei originare, apariția lumii reale este o consecință firească a relației dintre Dumnezeu și materie, ca două opuse Dacă Dumnezeu este o Ființă infinit de rațională și liberă, iar materia este ceva complet neorganizat și pasiv, atunci atât în conceptul de Dumnezeu, cât și în cel de materie se află în mod egal necesitatea manifestării lumii Dumnezeu, în propria sa rațiune și bunătate, nu a putut îngădui ca ceva dezordonat și dezordonat să rămână în afara lui; a fost necesar ca el să dea acestei ființe dezordonate o înfățișare și o ordine eventual ordonate, - să formeze un κόσμος, o lume armonioasă Materia, datorită inerției sale, nu putea să ofere niciun obstacol în calea formării ei Dar întrucât atât Dumnezeu, cât și materia sunt la fel de eterne, la fel cum acțiunea proprietăților sale trebuie să fie eternă în Divin, este evident că formarea lumii trebuie să fie eternă; Din timpuri imemoriale, Dumnezeu trebuie să formeze și să aranjeze materia Astfel, nu numai Dumnezeu și materia sunt eterne și se presupun reciproc, ci Divinul nu mai presupune pur și simplu materia, ci materia formată, lumea Astfel, Dumnezeu și lumea se dovedesc a fi concepte strâns legate și condiționate reciproc; Dumnezeu nu este de conceput fără lume și invers Dar dacă acum conceptul de Dumnezeu în realitate presupune nu doar conceptul de materie, ci despre materie care se formează în mod constant, adică despre lume, atunci relația dintre ei, odată cu implementarea ulterioară a principiului dualist, poate apărea într-o formă complet diferită și nouă decât era înainte Opoziția absolută dintre Dumnezeu și materie, care apare în toată ascuțimea ei, de îndată ce le luăm în abstracție și separare, începe să se netezească, de îndată ce în locul materiei pure luăm materie organizată, adică, lume Lumea este într-o relație din ce în ce mai strânsă cu Dumnezeu și nu reprezintă pentru el o contradicție atât de ascuțită ca materie discordantă Pentru a defini această relație mai strânsă, - gândirea filozofică s-a îndreptat către același concept al spiritului uman, care, după cum am văzut, a servit drept sursă a viziunii dualiste asupra lumii în general Pentru spiritul nostru, o astfel de materie, constant organizată și animată de el, cu care este în mod esențial legată, este propriul ei corp, în care trăiește și acționează Pe baza analogiei, putem presupune acum că lumea este în exact aceeași relație

cu Spiritul Cel mai Înalt precum organismul nostru cu sufletul nostru Universul, în esență, nu este altceva decât un organism animat de Cel mai Înalt Început spiritual și la fel de strâns și esențial conectat cu acesta precum corpul nostru este cu sufletul Filosofia stoică a asimilat și dezvoltat această idee, izvorând în consecință din dualism, și a dezvoltat-o, numindu-L pe Dumnezeu sufletul lumii, iar universul, în uniunea sa esențială cu Divinul, ființă vie animată (β&ον έμψυχον) Am observat că monoteismul filozofilor greci, în care gândirea filosofică s-a ridicat deasupra concepțiilor mitologice despre religia populară, s-a dovedit însă nesatisfăcător pentru conștiința religioasă El nu putea nici să elimine complet religia populară, nici să înlocuiască pentru greci conceptul creștin de un singur Dumnezeu Acum că am indicat principalul, punctul de plecare al acestui monoteism în transferul analog către Divin al proprietăților unui spirit uman limitat, nu este greu să găsim motivul principal al nesatisfăcătorului său Ideea principală a politeismului elen a fost reprezentarea principiului divin în trăsăturile ideale ale unei persoane Dar acel om, a cărui demnitate cea mai înaltă, în comparație cu natura și forțele ei, era recunoscută de conștiința religioasă și în care, prin urmare, credea să găsească trăsături ideale pentru a determina un început absolut perfect, a fost totuși un om firesc în unitatea inseparabilă a laturilor spirituale și senzuale ale naturii sale Prin urmare, nu numai calitățile și perfecțiunile cele mai înalte, pur spirituale ale omului, ci și acele fenomene ale naturii sale, care - rya sunt condiționate de legătura în ea a principiului spiritual cu senzualitatea Sub formă de zei, astfel de laturi ale naturii umane au fost idealizate și ridicate la nivelul demnității divine, care nu numai că nu putea fi ridicată la nivelul principiului divin, ci, dimpotrivă, a distrus acest principiu, reducându-l la nivelul deficiențelor umane Ai apărut în lumea zeilor? personificări nu numai ale virtuților și perfecțiunilor, ci și ale viciilor și pasiunilor Filosofia, după cum am văzut, în conformitate cu sarcina ei, ridicându-se deasupra formei senzuale de cunoaștere a lui Dumnezeu, a eliminat atât conceptul de multitudine de zei, cât și elementul antropomorf senzual din ideea de Dumnezeu Dar după eliminarea acestor aspecte, ideea absolut de bază a politeismului elen a dispărut în ea? Evident nu Multiplicitatea concretă și latura senzuală a naturii sale au dispărut din conceptul de om ideal; dar partea superioară, cea spirituală, a rămas inviolabilă; omul ideal mitologic, cu natura sa senzual-spirituală, s-a transformat într-un spirit ideal, dar un spirit uman, organic în afara realității sale subiacente Sarcina filozofiei în raport cu religia a fost de fapt aceea de a abstrage ideea spiritului, sau a principiului spiritual în general, din manifestările sale individuale la om Din aceasta se poate observa că filosofia greacă, în ciuda atitudinii sale exterioare ostile față de religia populară, este, în esență, într-o relație de rudenie cu aceasta Ea exprimă în domeniul gândirii filozofice propria idee încovoiată în forme senzuale și își continuă activitatea Pe chipurile celor mai buni reprezentanți ai săi, ea exprimă clar și distinct sub formă de concepte ceea ce religia a simțit vag și instinctiv și a încercat fără succes să exprime Vrăjmășia dintre ei a vizat mai multe forme de înțelegere decât esența problemei Deismul filozofilor greci este în esență același antropomorfism, doar mai subtil decât antropomorfismul grosier al religiei Dar fiind astfel legat de religia populară și, prin aceasta, de tot păgânismul, întrucât politeismul elen nu era decât o concluzie consistentă - - Până la sfârșitul întregului proces mitologic, deismul filosofilor greci a trebuit să împărtășească și defectul său fundamental - limitarea

naturii Divinității, iar conceptul de absolutitate a acesteia s-a pierdut Am văzut că principalul defect al politeismului, indiferent de reprezentarea divinității într-o formă senzuală, a fost că, prin recunoașterea multor zei și limitarea unuia de celălalt, principiul divin era limitat în el și conceptul de absolutitatea sa a fost distrusă Dar aceeași limitare, numai într-o formă diferită, nu a rămas în monoteismul filozofilor greci? Contrastând pe Dumnezeu cu materia originară sau cu lumea, care se bazează pe materia originară, limităm zeitatea aproape în același mod în care, conform ideii politeiste, fiecare dintre cei mulți zei îl limitează pe celălalt care este lângă el Să presupunem că o singură ființă divină este incomparabil mai sus peste totalitatea existenței lumii decât este Zeus deasupra tuturor zeilor olimpici; dar cu atât mai puțin și despre el, în raport cu independența existenței mondiale, putem spune același lucru pe care l-am spus mai înainte despre mulți zei; puterea sa încetează acolo unde începe independenţa materiei Dar, cu o asemenea opoziție a ambelor, ideea de absolut absolut, așa cum trebuie să fie cu adevărat divin, nu se mai menține De fapt, conceptul de Dumnezeu, ca Ființă absolută nu numai în ceea ce privește ființa, ci și în ceea ce privește perfecțiunile, elimină prin el însuși ideea de independență a materiei, ca un alt principiu al ființei Presupunând un astfel de început independent în afară de Dumnezeu, recunoscând două începuturi, ne limităm unul la celălalt, astfel încât niciunul dintre ele să nu poată fi cu adevărat absolut Mai mult, Dumnezeu va fi limitat nu numai în ființa sa, ci și în proprietățile sale Dacă există materie veșnică, atunci Dumnezeu nu va fi absolut liber; acţiunile sale vor fi determinate sau limitate de materie Lucrările Lui nu pot fi atât de perfecte pe cât le-ar cere înțelepciunea și bunătatea și el nu poate preveni imperfecțiunile lor - - putere Atotputernicia lui are limite, la fel ca bunătatea și rațiunea lui Nu se poate spune că această dificultate, de a concilia ființa materiei ca principiu independent cu ideea de absolut, nu a fost prezentată minții filozofilor greci Această dificultate a fost motivul pentru care au încercat să rafineze cât mai mult, să limiteze conceptul de materie, astfel încât în raport cu zeitatea să reprezinte cât mai puțină realitate, cât mai puține proprietăți limitative Am văzut că la Platon materia în raport cu Divinul, ca cu adevărat existentă, este definită ca μη din, purtător, deși acest purtător nu este același cu inexistentul; la Aristotel este numai fiinţă posibilă Dar, pe de o parte, astfel de reprezentări nu fac decât să mascheze dificultatea și nu au eliminat-o, pentru că, oricât de puțin îi dăm realitate materiei, dacă este ceva și nu nimic pur, atunci se va dovedi întotdeauna a fi începutul limitând absolutul Pe de altă parte, astfel de idei distrug însuși conceptul de materie ca principiu independent Am încerca în zadar să gândim împreună, de exemplu cu materia Platon ca ceva complet lipsit de formă (ά'μορφον'), ca ceva purtător, dar în acelaşi timp, existent Nu ne putem imagina materia în alt fel decât ca având o anumită calitate, o formă, sub formă de atomi sau o substanță complet extinsă (continuum), un amestec de elemente etc A fi, fără certitudine, fără calități, nu este de conceput Dar dacă ne imaginăm materia cu o anumită calitate, formă sau proprietăți, atunci se pune întrebarea: de unde provin aceste proprietăți, această formă în ea? După însuși conceptul de materie, ca principiu absolut pasiv, va trebui să căutăm cauzele însăși proprietăților materiei într-o ființă activă, în Dumnezeu Astfel, însuși conceptul de materie (dacă dorim să avem un concept real, pozitiv și nu ceva de neconceput) îi distruge deja independența Dacă

este posibil să admitem existența materiei, atunci nu ca început al unui original, ci ca o substanță produsă, creată Astfel dualismul este distrus - - Mai mult, dualismul nu atinge scopul care l-a cerut Motivul filozofic pentru recunoașterea materiei eterne este că existența ei explică convenabil limitarea, imperfecțiunea și cel mai rău din lume Dar aceste proprietăți nu pot depinde de materie ca materialitate a obiectelor În sine, materia este o ființă lipsită de calitate și nu i se pot aplica predicatele perfecțiunii și imperfecțiunii, binelui și răului Manifestarea diferitelor grade de perfecțiune, iar dacă binele și răul sunt determinate de aceasta, atunci aceste calități depind și de cauza care formează materia și o informează despre diferitele tipuri de ființă Prin urmare, găsim limitări și grade de perfecțiune în acele manifestări ale ființei care nu pot fi numite materiale, de exemplu în lumea spirituală La fel și cea mai ideală lume la Platon, în renunțarea ei la manifestarea senzorială, reprezintă însă o pluralitate de idei și grade relative de perfecțiune, conform cărora o idee, în comparație cu alta, poate fi numită mai puțin perfectă În general, asumând în materie cauza limitării și imperfecțiunii obiectelor lumii, ar trebui să recunoaștem toate obiectele, cu excepția lui Dumnezeu, mai mult sau mai puțin materiale, întrucât toate sunt mai mult sau mai puțin imperfecte; dar aceasta ar însemna să admitem un gând clar de nesuportat și neîmpărtășit nici măcar de acei filozofi care văd în materie începutul răului și al imperfecțiunii la Platon, nu numai lumea ideală, ci și principiul spiritual din om este recunoscut ca nematerial Dar de îndată ce se admite posibilitatea creării de către Dumnezeu a obiectelor pur nemateriale și, în plus, dacă aceste obiecte ni se par mai perfecte decât cele materiale, atunci acest lucru elimină deja nevoia de a recunoaște materia ca principiu al auto-existentei pentru a explica posibilitatea activităţii divine Dumnezeu ar putea să creeze și, în plus, pe cel mai bun și mai desăvârșit din lume și fără mijlocirea materiei Dacă este posibil să-i admitem existența pentru a explica trăsăturile obiectelor și fenomenelor lumii fizice, atunci nu este nevoie să-l recunoaștem atât ca original, cât și etern Dacă Dumnezeu ar fi putut produce tipuri ideale şi - - formele lucrurilor, dacă ar putea forma materia într-o lume armonioasă, atunci ar putea-o crea Acesta din urmă nu numai că nu este mai dificil decât primul, dar este de atâtea ori mai convenabil cu cât este mai ușor să produci ceva mai simplu și mai uniform, precum materia, decât mai complex și perfect, ca lumea aranjată din materie Deismul dualist, într-o formă mai perfectă și mai dezvoltată filozofic, este proprietatea filosofiei grecești Aici el poartă, în cea mai mare parte, caracterul abstract, metafizic al opoziției dintre Dumnezeu și materie Dar odată cu scăderea nivelului gândirii filosofice, odată cu declinul filosofiei grecești și cu invazia elementelor străine, orientale, în tărâmul său, acest dualism în conștiința religioasă ar putea căpăta o nuanță aparte Conceptul de materie, mai mult sau mai puțin satisfăcător pentru gândirea filozofică, mai ales într-o formă atât de abstractă precum ideea lui Platon despre ea ca purtătoare sau cea a lui Aristotel ca ființă posibilă, nu era potrivit pentru conștiința religioasă, care ar fi trebuit în mod natural să se străduiască să dea acest concept mai viu , formă concretă Materia din această conștiință trebuia să apară nu sub forma unui ceva abstract, ci ca un principiu viu, activ, opus Divinului Acesta a fost cazul diferitelor secte gnostice din primele secole ale creștinismului, a căror învățătură era un amestec de idei ale filozofiei grecești, conceptele de idei creștine și religioase ale lui Bostock Dar cu o claritate și o hotărâre deosebită, această părere a

fost exprimată în maniheism, care a apărut nu fără influența dualismului religios persan antic Vechea idee persană a lui Ahriman, ca rău, opusă lui Ormuzd, aici s-a contopit cu ideea greacă a materiei și ideea creștină a diavolului Întrucât pentru conștiința religioasă în dualism interesul predominant nu este latura metafizică, ci latura morală, atunci a ieșit în prim-plan aici în determinarea predicatelor a două principii absolute Au apărut sub forma a doi zei supremi: binele și răul Un dualism de acest fel, în contrast cu cel metafizic grecesc, poate fi numit dualism mitic - - În ciuda particularităților dualismului metafizic și fizic, defectul fundamental al ambelor este același Aceasta este aspirația minții de a defini ideea lui Dumnezeu ca cel mai înalt spirit, prin analogie cu spiritul uman, limitat Diferența aici constă și în faptul că filosofia greacă a acordat atenție părților active și pasive ale c viața spiritului, asupra activității de sine a sinelui nostru și asupra limitării acestei activități de sine, fiind în afara mea și independentă de mine, ceea ce, prin analogie, atunci când este aplicat spiritului absolut, a dus la prezentarea Dumnezeu ca un absolut activ, iar materia, ca principiu pasiv Dualismul gnostic-maniheic, dimpotrivă, a atras atenția asupra opuserilor fizice ale naturii umane, asupra părților bune și rele din ea, care, prin analogie, atunci când sunt aplicate la începutul absolut al ființei, au condus la ideea unei zeitate bună și rea Teoria dualismului fizic nu a primit o prelucrare filozofică ulterioară și nu a depășit limitele învățăturii religioase Inconsistența filozofică a acestei teorii este evidentă Cu o privire oarecum atentă asupra lumii și a manifestării ei, nu este greu de observat că structura și unitatea oportună a universului, armonia părților și obiectelor sale, indică unitatea principiului creator și nu poate fi în niciun fel rezultat al unei lupte între două principii active În plus, este ușor de observat că opoziția teoretică a binelui și a răului are loc numai atunci când este aplicată la acțiunile practice ale omului și nu poate fi transferată în afara acesteia, la obiecte și fenomene ale naturii, care nu pot fi nici bune, nici rele Dacă numele binelui și al răului sunt numite perfecțiunea și imperfecțiunea obiectelor, atunci din nou aici, pe de o parte, este imposibil să le distingem clar în perfect și imperfect, deoarece unul și același obiect poate fi ambele perfect în raport cu altul , situat dedesubt și imperfect în comparație cu cel mai înalt; pe de altă parte, însăși evaluarea perfecțiunii și imperfecțiunii obiectelor va căpăta inevitabil un caracter subiectiv; le vom evalua în raport cu beneficiul personal sau prejudiciul adus unei persoane, ceea ce a fost cazul în religia lui Zoroastru Nu vorbim despre dezavantajul capital al - - a dualismului, care îi este comun cu dualismul metafizic, despre limitarea absolutului, sau, mai bine zis, a două absolute, unul de celălalt, și niciunul dintre ele nu merită numele de absolut absolut Aici acest neajuns apare cu mult mai mare acuratețe și evidentă decât în filosofia greacă, întrucât aici, în locul activității pur pasive, mai puțin restrictive, deci, a principiului divin, materie, avem ideea unei Zeități personale, care se opune activ , principiul răului Atât dualismul fizic, cât și cel metafizic sunt o viziune asupra lumii care aparține în primul rând filosofiei antice În noua filozofie, Belle, autorul celebrului din vremea lui: Dictionnaire historique et critique (ed /), a fost uneori venerat ca adept al dualismului fizic sau maniheic Dar această părere falsă despre el pare să se fi dezvoltat pentru că într-un articol despre maniheism a vorbit cu o simpatie deosebită în favoarea acestui punct de vedere De fapt, Bel ar trebui mai degrabă să fie numit un sceptic În ceea ce privește dualismul

metafizic, printre ultimii filozofi care împărtășesc acest punct de vedere, putem indica Drobish, un adept al lui Herbart, și faimoasa Mill Herbart, după cum se știe, în filosofia sa nu și-a exprimat clar conceptul despre Dumnezeu și relația sa cu "realitățile simple", care constituie baza ființei; studenții săi s-au asumat să completeze și să dezvolte sistemul său în acest sens invataturile acestui filozof, fiinta absoluta nu exista ceva absolut unit, ci o pluralitate infinita de realitati simple, nemateriale, bineinteles Dar in acelasi timp, el admite existenta Divinului, ca fiind cea mai inalta, Rațiune rațională pentru unificarea armonioasă a acestor realități simple într-un întreg mondial adecvat Cum se leagă aceste realități cu cea mai înaltă Ființă, Herbart Așa o explică Drobish în Filosofia religiei: "Dumnezeu poate crea numai ceea ce este capabil să se întâmple sau apărute, adică ființă diversă și schimbătoare, și nu simplă și existentă neschimbat Elementele simple ale lucrurilor, esențe reale, monade nu pot fi create SOCH V KUDRYAVTSEV T II - constă în faptul că nu poate să apară sau să apară sau să fie produs de altul; ființa stă pe propriile picioare și nu se bazează pe nimic altceva; căci existenţa nu poate exista cauză sau forţă producătoare Dar trebuie avut în vedere că vorbim aici de elemente, de realități simple; Da, nimeni nu va crede că apărăm ideea materiei necreate Nu; materia este deja ceva compus din aceste elemente simple Ideea de creație din nimic absolut trebuie abandonată; dar creația dintr-un simplu ceva poate și trebuie admisă Acest pasaj este suficient pentru a arăta că conceptul de Dumnezeu al școlii Herbartian este hotărât dualist, cu toate neajunsurile dualismului Faptul că realitățile sau monadele simple, independente de Dumnezeu în ființa lor, nu sunt materie, întrucât materia este deja compusă din ele, nu numai că nu ajută materia, dar limitează Divinitatea chiar mai mult decât așa-zisa materie originară a filozofii antici Rafinată până la ultima posibilitate, până la purtare, materia lui Platon și Aristotel, în pasivitate și lipsă de formă, a reprezentat un minim de independență și un minim de proprietăți limitative Dar acestea nu sunt realitățile simple ale lui Herbart și Drobisch; sunt ceva cu totul pozitiv și care posedă un caracter original Și într-adevăr, din explicațiile ulterioare ale lui Drobish, reiese că el este înclinat să limiteze întreaga activitate a lui Dumnezeu în raport cu realitățile simple la producerea numai a fenomenelor utile în lume Cu o mai mare claritate și sinceritate decât cea a lui Drobish, viziunea dualistă a lui D S Mill este exprimată în publicațiile sale de după moartea sa: "trei experimente asupra religiei " prin acele condiții care stau în natura acestei probleme În această limitare a puterii sale se află motivul pentru diferitele imperfecțiuni ale creației sale, care, cu urme incontestabile de înțelepciune și bunătate ale acesteia *) Drobisch: Învățături de bază d filozofia religiei p - - organizator, conține atât de mult rău de orice fel încât nu poate fi conceput ca o chestiune de atotputernicie absolută, înțelepciune și bunătate Numai cu recunoașterea limitărilor metafizice ale Divinității poate fi reținută conceptul de puritate și sublimitate morală a acesteia, pentru că numai așa nu poate fi atribuită lui Dumnezeu cauza neajunsurilor și a relelor Multe deficiențe și contradicții morale în ideea obișnuită a lui Dumnezeu provin parțial din ideile morale impure ale vremurilor mai brute și parțial tocmai din faptul că, ca urmare a presupunerii obișnuite că atotputernicia infinită trebuie să aparțină și unui început bun , trebuie neapărat să introducem în ideea lui Dumnezeu contradicții rezolvabile Dar de îndată ce, odată cu eliminarea predicatului atotputerniciei, responsabilitatea pentru mersul

lucrurilor în lume nu va apărea pe Dumnezeu, atunci ne vom putea forma un concept mai pur și mai potrivit al idealului divin Desigur, și în același timp ultimul scop al activității sale creatoare, ultimul obiectiv mondial, ne va fi închis Conform experienței, aici nu putem decât să admitem că fericirea creaturilor s-a aflat în intențiile lui în timpul formării lumii, deși în niciun caz nu a fost scopul său unic și exclusiv În ceea ce privește relația activă a lui Dumnezeu cu lumea creată sau, mai degrabă, formată de El, Mill este mai înclinat să o respingă decât să o recunoască Că o lucrare, imperfect concepută sau imperfect realizată ca urmare a condițiilor impuse de materie, este ca o mașină imperfect aranjată, ici și colo poate avea nevoie de o mână de ajutor și de corectare, deși acest lucru nu este imposibil în sine, ci, în special, de fapt, nu poate fi niciodată dovedit de nimic, deoarece, oricât de extraordinar ni s-ar părea un fenomen din natură, nu ne putem considera îndreptățiți să-l producem dintr-o cauză supranaturală până când nu cunoaștem pe deplin toate cauzele naturale posibile - de care suntem departe de cazul de față Dar fiind sceptic cu privire la posibilitatea unei relații active a lui Dumnezeu cu lumea, Mill, totuși, este gata să admită un fel de relație religioasă a omului cu Dumnezeu într-o formă destul de ciudată, - * - - o formă de asistență pentru Dumnezeu în îndeplinirea scopurilor sale de a crea lumea Conceptul de Dumnezeu, limitat de materie, deci nu atotputernic, "permite un astfel de sentiment înalt care este inaccesibil celor care cred în atotputernicia principiului bun al universului - acesta este sentimentul că Îl ajutăm pe Dumnezeu, răsplătindu-I bine pe care l-am primit de la El, prin asistență virtuoasă adusă Lui, în care El este, nefiind atotputernic, are nevoie cu adevărat și cu atât mai repede se realizează punerea în aplicare a planurilor sale Condiţiile existenţei umane sunt extrem de favorabile pentru creşterea, întărirea unui asemenea sentiment; pentru că există o luptă constantă între forța binelui și forța răului, o luptă la care cea mai slabă ființă umană poate lua parte și la care chiar și cel mai mic ajutor ajută partea dreaptă, deși încet și adesea destul de imperceptibil , duce la progres, la predominarea binelui asupra răului promite, deși nu aproape, dar nu infidel, triumful final al binelui " Mill crede că tocmai această idee a unirii omului cu Dumnezeu pentru realizarea unui scop comun "este destinat, cu sau fără sancțiune supranaturală, să fie religia viitorului*) Trăsătura caracteristică și împreună cu defectul fundamental al deismului în acele forme în care l-am considerat până acum este restrângerea Divinității în afara ei la ființă, independentă și independentă de ea în origine, ființă, fie că acesta va fi sinele - materia existenta a filozofilor antici greci si D S Mill, personala, opusa bunului Dumnezeu, inceputului gnosticilor si maniheenilor sau realitatii simple a lui Herbart Dar aceste forme nu epuizează conceptul de deism În noua filozofie, sub denumirea de deism, în cea mai mare parte, este înțeleasă ideea lui Dumnezeu, care era dominantă printre filosofii englezi și francezi de la sfârșitul secolului al XVII-lea și al XVIII-lea și care sunt desemnate în mod special cu numele de deiști (în engleză: Herbert, Bolingbroke, Toland, Collins, Tyndall etc ; enciclopediști francezi: Voltaire, Rousseau etc) Dacă lăsăm deoparte acele semne negative ale acestui lucru *) Despre Mill, vezi Pfleiderer, Religionsphilosophie A Volkova, articol: "Trei experimente asupra religiei" - Mill Ortodox Sobesednik - " un fel de deism, conform căruia este opus doctrinei creștine reale a lui Dumnezeu (negarea posibilității Revelației supranaturale și a miracolelor și autoritatea religiei pozitive în materie de cunoaștere), și să acordăm o atenție

exclusivă conceptului său pozitiv lui Dumnezeu, apoi trăsătura sa caracteristică, spre deosebire de alte idei despre Dumnezeu, trebuie să recunoaștem limitarea activității divine la o singură creație a lumii și apoi negarea relației sale vii cu lumea, acea relație pe care o numim Providență Această trăsătură în învățătura despre Dumnezeu a deiștilor este cea mai remarcabilă; iese în prim-plan acum sub forma obiecțiilor împotriva Providenței, apoi sub forma unei afirmări pozitive a independenței lumii, a imuabilității legilor sale și a independenței cursului vieții lumii față de "intervenția" supranaturală, supranaturală din influența Divinului, în raport cu conceptul de Dumnezeu, care ar trebui să decurgă din aceasta, este de înțeles Sarcina deismului este de a afirma independența și independența completă a lumii față de Dumnezeu, cu excepția momentului creării ei Cu excepția acestui moment, Dumnezeu și lumea se opun ca două substanțe independente și independente, Dumnezeu rămâne la o distanță incomensurabilă ca un spectator inactiv și indiferent al lumii pe care a creat-o, în lume totul există și se desfășoară după propriile sale, deși la început date de Dumnezeu, dar apoi absolut independente de El, legi naturale Această definiție a ideii de bază a deismului XVII-XVIII art suficient pentru a vedea de ce asociem acest punct de vedere cu formele de concepție despre Dumnezeu pe care le-am expus anterior Este imposibil să nu vedem o asemănare esențială între ele, atât în caracterul lor de bază, cât și împreună în deficiența lor fundamentală Acest caracter de bază constă în limitarea lui Dumnezeu în afara ființei sale mincinoase, iar deficiența fundamentală de aici este în contradicția unei astfel de concepții despre Dumnezeu cu conceptul de absolutitatea Sa Diferența dintre deismul antic și cel modern, desigur, este că în primul cauza acestei limitări (materia) este recunoscută ca fiind independentă de Dumnezeu în origine, iar în cel din urmă lumea este complet dependentă de el Dar atunci lumea este relativă la - - Legătura cu Creatorul primește aceeași poziție independentă ca o materie independentă și stabilește în egală măsură limita activității Divinității Este imposibil să nu remarcăm o altă trăsătură de similitudine între deismul antic și cel modern Așa cum acolo limitarea lui Dumnezeu prin materie a fost un rezultat firesc al analogiei dintre spiritul uman final, limitat în manifestarea sa în afara ființei sale mincinoase, tot așa și aici limitarea lui Dumnezeu de către lumea în afară de el este concepută și prin analogie cu activitatea productivă a omului, pentru care produsul activității sale este ceva extern, existent separat și independent Dumnezeu în deism este prezentat ca un mecanic înțelept care a creat atât de bine lumea încât poate și trebuie să existe în mod independent, fără a avea nevoie de ajutor suplimentar din partea mâinii care a aranjat-o Zeul celor mai noi deiști seamănă astfel atât cu înțeleptul arhitect Platon, cât și mai mult cu primul motor Aristotel, cu toate neajunsurile sale; el, ca și acesta din urmă, raportează doar primul început, primul imbold la formarea lumii; atunci totul merge de la sine fără ajutorul lui, iar el rămâne un contemplator leneș al lumii care este înaintea lui *) ♦) Asemănările pe care le-am evidențiat între deismul modern și doctrina lui Dumnezeu de către filozofii greci antici explică de ce ne-am considerat îndreptățiți să combinăm ambele puncte de vedere sub denumirea generală de deism Cuvântul: delzm este unul dintre cele mai nedefinite în terminologia filozofică Nu se cunoștea nici în antichitate, nici în Evul Mediu: pentru prima dată, socioenii sau noi-arienii, care negau divinitatea lui Iisus Hristos, au început să fie numiți deiști Apoi au început să-i numească deiști pe cei care au recunoscut doar adevărurile existenței

lui Dumnezeu, nemurirea sufletului și ideea datoriei morale; care, în materie de religie, a încercat să stea independent de doctrina creștină și în general pozitivă și a recunoscut doar acele concepte despre Dumnezeu care se bazează pe principiile rațiunii Dar, evident, acest concept de deism este prea larg, deoarece aproape toate sistemele filozofice ale lumii antice și noi ar putea încadra sub el Deismul ar fi identic cu fiecare doctrină filosofică independentă despre Dumnezeu Pe lângă aceste trăsături generale ale deismului, o trăsătură specială a deismului din secolele XVII-XVIII este, după cum am văzut, negarea participării vie și active a Divinității la guvernarea mondială, în contrast cu teismul, care recunoaște o astfel de participare Noi, după cum se vede din cercetările noastre, înțelegem sub numele de deism un astfel de concept de Dumnezeu, în care Divinitatea se limitează la a fi în afara ei (fie că este materie sau creată) - - Dar fiind legat în ideea sa de bază de deismul grecesc antic, deismul modern nu numai că nu reprezintă nicio îmbunătățire ulterioară a conceptului de Dumnezeu în această direcție, dar este mult sub prototipul său antic atât în semnificația sa în istoria filozofiei, cât și în valoare reala De fapt, în lumea filozofică, învățăturile deiștilor din secolele XVII-XVIII nu s-au bucurat niciodată de un respect deosebit și nu au avut nicio influență asupra cursului ultimei gândiri filozofice în dezvăluirea conceptului de Dumnezeu Numele deiștilor pe care i-am menționat aparțin unor nume minore și nesemnificative din istoria filozofiei Mai mult publiciști și scriitori decât filosofi stricti, ei nu puteau da o formulare originală strict filozofică a doctrinei lui Dumnezeu din punctul lor de vedere deist În același timp, în viziunea lor deistă, ei erau ghidați de mai mult de un interes științific, filozofic; deismul lor își datorează originea nu atât unei nevoi reale, deși înțelese unilateral, de gândire filosofică, cât unei dușmănii amarnice împotriva așa-zisului supranaturalism al religiei creștine Prin urmare, toată puterea lui este în numeroase și variate obiecții împotriva posibilității și realității Providenței, miracolelor, revelației etc În ceea ce privește pozitivul ei înșiși lumea) Am putea numi credința după ideea ei esențială, dualism, dacă acest termen nu ar avea un sens și mai nestabilit în filozofie decât cuvântul: deism Se știe că sensul cuvântului: dualism se restrânge uneori la a numi doar acea concepție, pe care am desemnat-o cu numele de dualism fizic (învățăturile lui Zoroastru, manihei), apoi se extinde (în filosofia idealistă) până la punctul în care dualismul se numește orice, chiar și legală recunoaștere a diferenței substanțiale a lui Dumnezeu față de lume, chiar și distincția generală dintre spirit și materie Deci de exemplu celebrul istoric al filosofiei Kuno Fischer îl acuză de dualism pe Descartes, care, pe lângă Dumnezeu, a recunoscut existența a două substanțe create de el; spirit şi materie Pentru filozofia religiei, în comparație cu această tinichea, termenul: deism are avantajul de a indica în mod direct conceptul cunoscut despre Dumnezeu, și nu sursa metafizică generală a acestuia Relația conceptului de deism cu dualismul metafizic este aceeași cu cea dintre panteism și idealism și ateism cu materialism Cuvintele: deism, panteism, ateism indică tocmai această latură a dualismului, idealismului și materialismului, care este de interes pentru conștiința religioasă și chiar pentru filozofia religiei - - conceptul lui Dumnezeu, atunci printre deiști nu este deloc dezvăluit și nu este fundamentat filozofic Mai bine să spunem, pentru o definiție generală a Divinității, ei iau de obicei conceptul creștin despre Dumnezeu ca fiind cea mai înaltă, atotperfectă Ființă; ei încearcă doar să demonstreze că prin acest concept dezorganizările

existente efectiv în lumea fizică și spirituală sunt ireconciliabile și că tocmai acest concept necesită limitarea relației lui Dumnezeu cu lumea printr-un act de creație cu recunoașterea independenței complete a lume Fără să intrăm aici într-o analiză critică a laturii negative din învățăturile celui mai recent deism, a obiecțiilor sale față de posibilitatea și realitatea Providenței*), ne vom mărgini să subliniem doar o neajuns fundamentală a acestui punct de vedere, pe care îl are în comun cu deismul antic, dualist - aceasta este limitarea sa asupra absolutității Divinului, ca în ființă, deci în perfecțiune Că Dumnezeu este o Ființă absolută este primul și fundamental adevăr al conștiinței religioase Dumnezeu, limitat în ființa sa și în manifestarea activității sale, nu este adevăratul Dumnezeu al filosofiei și al adevăratei religii, ci o zeitate păgână limitată de spațiu, timp și alți zei Deismul grecesc antic, clar conștient de eșecul ideilor mitologice înaintea acestui concept, nu a putut, totuși, să-l satisfacă pe deplin, limitându-L pe Dumnezeu la materia existentă de sine Cel mai recent deism nu spune nimic despre materia autoexistentă și, prin urmare, desigur, nu permite o limitare externă a Divinității Dar, afirmând independența necondiționată a lumii și a legilor ei, el trebuie să permită (și permite) în mod necesar autolimitarea Divinului prin acordarea lumii independență completă Dar o astfel de autolimitare limitează în esență și materia absolută, precum și cea originală, deoarece aici, precum și acolo, Divinul are ceva care se află în afara lui, la granițele căruia puterea și puterea lui încetează, semnificația sa absolută este pierdut Ceea ce este permis aici nu este o limitare externă, ci una internă, în continuare liber, auto-reținere, *) O analiză a acestor obiecţii a fost făcută de noi în articolul: "Despre Providenţă Aproximativ la Creat Sfinții Părinți pentru - - aceasta nu numai că nu reușește să salveze conceptul de absolutitate, dar trezește și mai multă nedumerire și jenă, astfel încât în această privință deismul antic se dovedește a fi mai satisfăcător pentru gândire decât cel modern Nu este greu să ne imaginăm limitarea lui Dumnezeu în afara lui prin materie mincinoasă și, prin urmare, să explicăm de ce lumea nu este atât de perfectă pe cât ar putea fi cu un Creator perfect și bun Dar este imposibil de înțeles de ce Ființa absolută a trebuit să se limiteze în acțiunile sale, cât de curând va fi pusă începutul imperfecțiunilor și răului în lume chiar de această autolimitare? Soluția acestei întrebări fundamentale pentru deism nu este nici filozofică, nici temeinică Deiștii caută cheia soluției sale în conceptul perfecțiunii absolute a Divinității Potrivit acestora, perfecțiunea absolută a Creatorului necesită perfecțiunea creației, iar conceptul de creație perfectă este satisfăcut doar de o lume complet independentă și independentă Ființa Perfectă, prin bunătatea Sa, a trebuit să creeze lumea cât mai perfectă posibil Dar o lume perfectă ar trebui să fie astfel încât să nu aibă nevoie de ajutorul Creatorului pentru existența ei, nici de corecții și îmbunătățiri ulterioare Și în lucrările mâinilor umane este mai bună și mai perfectă acea mașină care, fiind dezorganizată, acționează corect și bine de la sine, și nu cea care se mișcă doar cu intervenția constantă a unui artist în cursul său și are nevoie de reparații și îmbunătățiri constante Prin urmare, vrednic de înțelegere a lui Dumnezeu să-l citească pe cel care a aranjat-o atât de frumos, încât nu are nevoie de ticăloșiile îndepărtate ale Creatorului sau ale Providenței și atitudinea lui Dumnezeu creată de artistul sau mecanicul creat de el, dar complet demnita să fie complet amânată Toată această inferență ar avea o oarecare probabilitate dacă lumea, care există de fapt, ar fi într-

adevăr perfectă Dar deiștii, în polemica lor împotriva Providenței, au considerat întotdeauna principala lor forță a fi în selecția și enumerarea unor astfel de neajunsuri în ordinea lumii, care, aparent, nu ar putea avea loc dacă lumea ar fi condusă de un înțelept, Ființă bună și atotputernică Asa numitul - - "minților puternice" (esprits forts) din secolul trecut, le plăcea mai ales să-și rafineze inteligența în a descrie tot ce este rău și nerezonabil în lume, pentru a demonstra că lumea noastră nu numai că nu este cea mai bună dintre lumi, așa cum a învățat Leibniz, dar aproape cel mai rău dintre toate posibile Dar, cu o astfel de viziune asupra lumii, întreaga argumentare a deiștilor pierde în mod evident tot terenul și se dovedește a fi în mod clar insuportabilă Să presupunem că Dumnezeu s-ar putea limita la independența completă a lumii, dacă aceasta ar fi perfectă Dar dacă este de fapt imperfect, atunci rezultatul este infirmarea completă a deismului, și anume nevoia nu a autolimitării Divinității în raport cu lumea, ci a unei atitudini active față de ea, astfel încât imperfectul în sine să poată realiza scopurile urmărite de înțelepciunea și bunătatea sa Dar să lăsăm deoparte această contradicție ascuțită a deismului însuși Să presupunem că culorile prea sumbre cu care deismul înfățișează dezordinea și răul în lume sunt exagerate în interesul polemicii împotriva optimismului filozofic, că de fapt, privită din punct de vedere metafizic, lumea în general ar trebui recunoscută ca perfectă, ca produs al unui Creator perfect Poate conceptul de perfecțiune a lumii să servească cu adevărat ca bază pentru limitarea activității absolute a Divinului în raport cu lumea? Ar putea servi ca atare bază doar dacă am presupune că în lume, în creația sa, Dumnezeu a exprimat complet și fără urmă deplinătatea desăvârșirilor Sale, epuizându-le, ca să spunem așa, în procesul formării lumii, astfel încât pt mai departe, nu ar exista loc sau oportunitate de activitate Acest lucru s-ar putea întâmpla numai dacă lumea ar fi complet asemănătoare cu Creatorul ei, ar realiza pe deplin toate perfecțiunile Sale infinite, într-un cuvânt, ar fi adevărata imagine și asemănarea Divinului Dar acest lucru este contrazis atât de însuși conceptul de lume, ca fiind limitat, cât și de semnele evidente ale imperfecțiunii sale Perfecțiunea absolută a Creatorului presupune, desigur, că lumea creată de el va fi cât se poate de perfectă; dar diferența dintre creație și Creator presupune deja că această lume nu există și nu poate - fi înSbSOcomplet&nb Motivul pentru aceasta constă în însăși limitarea lumii de către formele spațiului și timpului Lumea nu este, într-un moment al creației, complet terminată și în spatele ei, nemișcată și neschimbătoare, întregul rămâne Lumea a căpătat treptat și consecvent forma pe care o are acum și nici istoria ei nu este încheiată de momentul prezent Din aceasta rezultă limpede că, așa cum nu a fost în trecut, tot așa în prezent el nu este un întreg complet terminat, perfect și, prin urmare, neschimbător în bine Pe lângă această imperfecțiune firească, ca să spunem așa, a lumii, care depinde de limitele ei, observăm în ea și alte feluri de neajunsuri care nu decurg direct din limitările sale, ci reprezintă o denaturare și încălcare a legalității sale, în câmp al ființei atât fizice, cât și spirituale Aceasta include tot felul de rău moral și tulburările produse de influența voinței rele a ființelor libere în lumea simțurilor Oricare ar fi cauza acestor deficiențe, ele chiar există Dar cu o astfel de relativă perfecțiune a lumii, ce relație ar trebui să fie concepută între ea și Creatorul ei? Poate fi admisă independența sa absolută? Este necesar să presupunem că o Ființă perfectă și bună se va strădui constant și activ să îmbunătățească ceea ce este imperfect, să

corecteze ceea ce a deviat de la el norme, la ridicarea constantă a ceea ce este limitat și imperfect la o perfecțiune din ce în ce mai mare De îndată ce însuși conceptul de lume ca fiind condiționat, limitat și, prin urmare, doar relativ, și nu absolut perfect, exclude deja ideea de a limita Divinitatea prin independența sa, atunci acea analogie îndrăgită de deism, care în schimb a unui fundament filozofic, servește drept început pentru definirea relației ideale dintre Dumnezeu și lume Aceasta este o analogie a lumii cu un produs mecanic și a Creatorului cu un mecanic Nu vorbim despre faptul că o mașină sau un automat nu este deloc idealul celei mai perfecte lucrări Cea mai perfectă lucrare este aceea în care, cu libertatea și independența părților sau ființelor individuale, o comună - armonie, ordine generală și ordine O orchestră care funcționează armonios este mai bună decât cea mai perfectă mașină muzicală; o societate bine proporționată, animată de unitatea aspirațiilor și scopurilor raționale, o societate a indivizilor raționali este incomparabil mai înaltă și mai perfectă decât un mecanism de funcționare orbește Prin urmare, dacă lumea ar trebui să fie cât se poate de perfectă, atunci este mai demn de cea mai înaltă înțelepciune să creăm un astfel de întreg, în care unitatea și armonia să fie realizate cu relativa independență a părților aflate sub controlul suprem al unui singur absolut minte, decât automatul priceput, așa cum deiștii reprezintă lumea În ceea ce privește analogia în sine, cu care ei cred că înlocuiește conceptul rațional al relației lui Dumnezeu cu lumea, evident că nu rezistă criticilor Când Dumnezeu este înfățișat ca un artist care a aranjat lumea ca un întreg separat și apoi a părăsit-o, în timp ce un mecanic pune deoparte o mașinărie pe care a terminat-o, atunci aici conceptele de spațiu și timp sunt introduse complet ilegal în definiția relației lui Dumnezeu cu lumea Spații, pentru că lumea este separată de Dumnezeu ca o entitate spațială de alta; timpul - pentru că în activitatea Divinității sunt separate două sau chiar trei momente de timp - unul înainte de crearea lumii, apoi actul creației și, în final, încetarea oricărei relații cu lumea Dar, de fapt, nici lumea nu poate fi separată de Dumnezeu, nici Dumnezeu nu poate rămâne inactiv în raport cu lumea În general, despre deismul secolelor XVII-XVII, trebuie remarcat că, neavând o semnificație filosofică independentă, nu este în esență altceva decât un compromis mecanic, nereușit, între necredința care se răspândea în acea perioadă și credința religioasă care a predominat în rândul maselor Acest compromis a constat în faptul că o Zeitate inactivă și indiferentă față de ea a fost atribuită mecanic lumii asumate complet independente și în curs de dezvoltare conform propriilor legi naturale În acest fel, atât de urât pentru anti-religioase - - conştiinţa religioasă era mulţumită de direcţia ei de "intervenţie supranaturală" Dar evident că nu putea fi nimic serios într-un astfel de compromis, mai ales în ceea ce priveşte satisfacţia conştiinţei religioase Nu fără motiv, poate, unii îi bănuiau chiar şi pe deişti de nesinceritatea credinței lor în Dumnezeu, crezând că însuși conceptul de Dumnezeu, inutil pentru lume și pentru om, a fost introdus de ei în învățătura lor mai mult sub forma reconcilierii cu modul de gândire predominant al majorității, decât de orice alt fel nevoie de mintea gânditoare strict recunoscută de ei În orice caz, acea ostilitate amară împotriva creștinismului, apoi negarea intensificată a tot ceea ce este supranatural, acea polemică împotriva Providenței, care iese în prim-plan în scrierile deiștilor, arată că interesul lor principal nu a fost în dezvoltarea unui concept corect despre Dumnezeu, ci în distrugerea celui existent Complet sincer, deismul nu a putut satisface nici

știința, care încetul cu încetul a început să dobândească o colorare materialistă, nici conștiință religioasă Știința materialistă a naturii nu ar putea, fără o inconsecvență extremă, alungând tot ceea ce supranatural din sfera existenței lumii existente, să părăsească, deși inactivă, o ființă supranaturală totuși la capul și începutul formării lumii În ceea ce privește conștiința religioasă, atunci, rupând legătura dintre Dumnezeu și lume, ea a eliminat în esență însăși nevoia religiei ca relație vie între Dumnezeu și om; prin urmare, toate încercările de a crea ceva ca o religie pe baza principiilor deismului au fost de scurtă durată și au dispărut fără nicio urmă VI Panteism Conținutul lecturilor noastre anterioare despre filosofia religiei a fost politeism și deism Dar în ciuda - - față de opoziția aparentă, exterioară, a acestor forme de conștiință religioasă, în ciuda faptului că ultima dintre ele a apărut ca urmare a luptei gândirii filosofice cu viziunea politeistă asupra lumii și a victoriei asupra acesteia, în esență, ambele au suferit de aceeași boală internă Acest defect comun a constat în limitarea Divinității în detrimentul conceptului de absolutitate a acesteia Politeismul l-a limitat prin recunoașterea pluralității zeilor; Deismul, după ce a eliminat această deficiență, nu a ajuns totuși la adevăratul concept al absolutității Divinității; și el a limitat Divinitatea fie prin recunoașterea materiei autoexistente independente de ea (deismul grecesc antic), fie prin afirmarea independenței și independenței complete față de Dumnezeu a lumii create de el (deismul modern) Deoarece defectul rădăcină al ambelor forme de reprezentare a lui Dumnezeu pe care le-am indicat este unul și același, tot așa și cauza sa principală este în esență una și aceeași Acesta este un transfer analog către Divinitate, pentru definirea ei, a proprietăților pe care le observăm că sunt limitate, un mod subiectiv de înțelegere a Zeității Politeismul a transferat Divinității proprietățile pe care le-a observat în ființa senzuală; el a reprezentat Zeitatea în trăsături senzuale, cu proprietăți senzuale; cea mai înaltă formă de reprezentare a Zeității, la care a ajuns, a fost antropomorfă Gândirea filozofică a gânditorilor antici a eliminat acest antropomorfism, dar nu complet și nu complet; respingând latura senzuală a omului și manifestările psihice inferioare, strâns asociate cu aceasta, ea s-a hotărât pe conceptul de spirit în abstracția lui din senzualitate și fenomenele pe care le determină la om Dar întrucât acest spirit era încă un spirit uman limitat, sugerând pentru descoperirea sa, deși străin de natură, dar strâns legat de el, ființă materială senzuală, apoi transferând în mod similar acest concept spiritului absolut, divin, filosofia a ajuns la concept greșit despre Dumnezeu, limitat fie de materie, fie de independența lumii Dumnezeu nu a fost o Ființă absolută, ci artistul, primul mișcător, făuritorul materiei, sufletul lumii Astfel, filozofia greacă a înlocuit doar cea mai crudă - - antropomorfismul religiei populare este mai subtil, subiectiv Același antropomorfism apare destul de clar în cel mai recent deism, în reprezentarea lui favorită a relației lui Dumnezeu cu lumea ca mecanic rațional sau artist față de o operă creată de el și separată de el Dar dacă, în acest fel, nici natura sensibilă (ca în politeism), nici spiritul limitat (ca în deism) nu ne pot oferi predicate pentru o definiție precisă a Divinității, dacă transferul către el a trăsăturilor împrumutate de la ambele amenință pericolul unei manifestări sau antropomorfism ascuns, atunci nu Ar fi mai corect dacă am renunța cu hotărâre la toate astfel de predicate și am concepe Divinitatea ca un principiu complet absolut, adică desprins de tot felul de definiții finite, oricât de înalte și de perfecte ar părea?

Absolutul trebuie să fie superior nu numai limitărilor senzoriale, ci și celor mai spirituale trăsături și proprietăți, așa cum apar în spiritul uman limitat, cum ar fi, de exemplu, rațiunea, voința, personalitatea, conștiința etc Nu numai natura, ci și spiritul este ceva inferior, imperfect și limitat, întrucât atât ființa spiritului, cât și viața lui sunt condiționate de existența naturii și sunt limitate de aceasta Absolutul cu adevărat nu este nici unul, nici celălalt; este deasupra lor şi este începutul indiferent al unuia şi celuilalt Dacă, în plus, atât politeismul, cât și deismul ar limita absolutul prin păstrarea independenței a altceva, fie că este vorba de o pluralitate de zei, de materie autoexistentă sau de o lume independentă, atunci nu ar fi mai corect și nu ar fi de acord cu conceptul unei ființe absolute nelimitate pentru a distruge toată independența a ceea ce ar fi în afară de ea și a lăsa acel absolut absolut nelimitat? Lumea nu există în mod independent sub absolut sau sub ea; el este o proprietate, fenomen sau modificare a absolutului însuși Dacă una sau cealaltă concluzie, aparent apărută în mod natural din eșecul politeismului și deismului, este acceptată de gândirea filozofică, atunci vom avea în fața noastră o nouă formă a conceptului de Dumnezeu, - - denumit în mod obișnuit panteism Dumnezeu, spre deosebire de falsitatea antropomorfismului politeist, este nematerial, în contrast cu antropomorfismul deist mai subtil, deși spiritual, și impersonal, în contrast cu ambele, în ce măsură limitează divinitatea în afara ființei sale mincinoase, absolute , în sensul exact, substanță i înaintea căreia dispare independența de altceva Cu suficientă claritate, aceste trăsături determină conceptul lui Dumnezeu, care va servi ca subiect al studiului nostru de față și diferă de opiniile similare cu acesta, în unele privințe, opinii O astfel de definiție este necesară deoarece în filozofie conceptul de panteism nu poate fi numit pe deplin stabilit Măsura în care se extinde aici inexactitatea terminologiei poate fi judecată de faptul că sistemele panteiste le includ adesea pe acelea pe care alții cu drepturi nu mai puține le-au numit materialiste, de exemplu Stoic În ciuda faptului că materialismul și panteismul pentru conștiința religioasă par a fi două vederi radical opuse, deoarece prima neagă, a doua admite conceptul de Dumnezeu, mulți filosofi găsesc posibil să combine aceste opinii sub denumirile: panteism ateist sau materialist și panteism Dar acest tip de desemnare, precum și înglobarea învățăturilor filozofice precum cea stoică în conceptul de panteism, recunoaștem ca fiind extrem de inexacte Această inexactitate depinde de faptul că se acordă atenție doar unui singur semn caracteristic al panteismului, derivării sale a totul dintr-un principiu sau o substanță Cu o astfel de definiție largă a panteismului, sub conceptul acestuia, desigur, se pot rezuma învățături foarte eterogene și chiar materialismul însuși, deoarece, de asemenea, produce totul dintr-un singur lucru și consideră tot ceea ce există ca fiind o modificare a unei substanțe, materie Dar dintr-o asemenea generalizare a conceptului de panteism nu poate ieși decât inconsecvență Pe lângă semnul indicat, care îi este comun cu toate sistemele moniste, un alt semn esențial al panteismului este cel pe care îl consideră începutul absolut al ființei a fi nematerial, spiritual Prin urmare panteismul în sensul propriu - - nu poate fi decât unul: idealist, și vedem cu adevărat că în istoria filozofiei, panteismul este întotdeauna în cea mai strânsă relație cu idealismul Prin urmare, fără a abuza de expresii, nu putem recunoaște ca panteism nici hilozoismul vechilor filosofi ionieni, nici stoicismul, care nu este altceva decât reînnoirea acestui hilozoism sub influența puternică

a deismului dualist al lui Platon și Aristotel Chiar și panteismul eleaticilor avem dreptul să numim doar un panteism subdezvoltat, inconsecvent, deoarece cu ei absolutul, pe de o parte, nu și-a pierdut complet trăsăturile senzuale (de exemplu, sferele lui Xenofan), pe de altă parte , independența lumii exterioare nu a dispărut încă complet în fața lui Nu ne referim aici să expunem în detaliu diferitele sisteme panteiste ale lumii antice și moderne în succesiunea lor succesivă, istorică, și nici să supunem criticii private învățământul cuiva sau aceluia filosof al tendinței panteiste în special Scopul nostru este de a prezenta trăsăturile caracteristice generale ale acestei tendințe, așa cum au fost exprimate în sistemele celor mai recenti reprezentanți ai săi, și apoi de a sublinia deficiențele sale generale înainte de judecata conștiinței și gândirii religioase sănătoase În acest scop, este suficient dacă, fără a atinge diferențele particulare ale panteismului, indicăm în el principalele trăsături caracteristice Două astfel de trăsături pot fi distinse în panteism, în funcție de modul în care definește relația dintre finit și infinit - și anume, dacă finitul este privit ca un atribut sau o proprietate permanentă a infinitului sau ca un moment tranzitoriu al ființei sale Primul fel de panteism se numește sistemul imanenței, de asemenea panteism ontologic, poate fi numit și panteism substanțial, deoarece atrage atenția în principal asupra ființei constante a finitului în substanță absolută și asupra dezvoltării sale vie în formele finitului este fie refuzat, fie retrogradat în plan secund Aici se poate face referire parțial la învățătura eleaticii, dar principalul reprezentant al acestui tip de panteism este Spinoza Potrivit lui Spinoza, există o singură substanță absolută, excluzând orice mișcare Def- SOCH V KUDRYAVTSEV T P - diviziunile sub care aceasta substanta absoluta apare cunoasterii subiective a intelegerii noastre constituie atributele ei ' Există două astfel de atribute: gândirea și extensia; dar dualitatea lor este dualitate numai pentru gândirea noastră; în esență, ambele sunt una Substanța absolută este atât gândire, cât este extinsă: Deus est res extensa; Deus est res cogitans Obiectele individuale, corpurile, de îndată ce le considerăm sub forma extinderii, iar ideile, de îndată ce le considerăm sub forma gândirii, sunt modificări ale substanței absolute și, ca atare, nu au subzistență proprie ; sunt legate de substanța absolută precum valurile mării sunt legate de apa mării Așa cum nu există o diferență substanțială între atributele absolutului: gândire și extindere, nu există nici o diferență esențială între spiritual și material în așa-numita ființă finită După Spinoza, sufletul (cum spune Lessing) este corpul care se gândește la sine, iar corpul este sufletul extins; același lucru ca extins este corpul, așa cum gândirea este sufletul Între legile care determină fenomenele mentale și între legile fenomenelor fizice, diferența este doar în nume; prin urmare, itika, știința legilor lumii spirituale, este doar cealaltă latură a fizicii Trăsătura caracteristică a panteismului substanțial este negarea procesului de dezvoltare în absolut Absolutul este o substanță nemișcată, în repaus; lucrurile și fenomenele nu apar și apar aici, dar esența este eternă Reprezentarea procesului temporal este o reprezentare subiectivă, o ficțiune a imaginației noastre; mintea, așa cum spune Spinoza, trebuie să ia în considerare toate lucrurile din punctul de vedere al eternității Negarea procesului, pe de o parte, identificarea nelegitimă a gândirii și extinderii, pe de altă parte, a fost motivul apariției în filozofie a unei noi forme de panteism, care se numește cosmologic, când dialectic, când panteism al emanației sau evolutie Trăsătura caracteristică a acestui tip de

panteism, în ciuda diferenței dintre anumite sisteme, este că se concentrează în primul rând pe procesul de autodeterminare a absolutului - - în diverse forme sau momente de ființă finită Absolutul nu este o substanță de sine stătătoare, imobilă, în raport cu care lumea este o fantomă fără materialitate; este auto-mișcare, auto-realizare în lucruri individuale Gândul și extensia, sau ceea ce este același: ființa spirituală și fizică, deși sunt manifestări ale aceleiași substanțe, sunt esența manifestărilor, și nu atributele absolutului care diferă doar prin nume și prin modul subiectiv de a privi; ele se dezvoltă de la un început absolut fie succesiv, fie în paralel, dar această dezvoltare este expresia reală a vieții absolutului, și nu doar reprezentarea imaginației noastre Schelling și Hegel pot servi ca reprezentanți ai acestui tip de panteism Spre deosebire de Spinoza, Schelling crede *) că substanța absolută nu este ceva imuabil și imobil, ci o activitate nesfârșită Deși această activitate este inițial indiferentă, adică nu este încă cutare sau cutare, ci prin însuși faptul că este activitate, ea se diferențiază în mod necesar în principiu care acționează (subiect) și acțiune (obiect) Din indiferența inițială, ea trebuie astfel să acționeze în diferenta, adica în anumite forme de ființă, pentru a deveni cutare sau acel obiect, dintre care fiecare se deosebește de celălalt printr-o anumită trăsătură Însă activitatea inițială nu poate să se oprească sau să se sprijine pe niciunul dintre obiectele poziționate, deoarece, ca activitate infinită, nu poate fi legată sau oprită de nimic; după ce s-a determinat într-un obiect (lucru unic), se întoarce din nou la sine pentru a produce noi obiecte, noi lucruri singulare Dar din moment ce, cu această lucrare, ea a fost deja îmbogățită cu caracteristici și conținut *) Aici avem în vedere în primul rând filosofia originală a lui Schelling, așa-numita filozofie a naturii sau a identității În mai târziu phil În scrieri (mai ales în filozofia revelației), Schelling încearcă să se apropie de teism, deși această apropiere constă adesea doar într-o schimbare a terminologiei, și nu în sensul interior al doctrinei " dupa primul obiect pe care l-a pozitionat, atunci este capabil, cu fiecare nou moment de miscare, sa produca din ce in ce mai multe obiecte mai bogate in continut si trasaturi activitatea absoluta se dezvolta pana isi exprima intregul continut, ajunge la activitate constienta la o persoana, într-un filozof până la înțelegerea activității sale, într-un artist până când o imită Astfel, după definiția proprie a lui Schelling, absolutul este "subiectul absolut, care prin natura sa devine obiect, dar din fiecare dintre obiectivările sale ia naștere biruitor și urcă la cel mai înalt grad de subiectivitate, până după epuizarea tuturor capacitatea sa de a fi obiectivă, nu va deveni din nou un subiect victorios elevat *)" Cu un astfel de concept al absolutului, al oricărei diferențe dintre Dumnezeu și lume, al transcendenței absolutului, desigur, nu se poate vorbi În filosofia sa originală, Schelling spune direct că "identitatea absolută nu este cauza universului, ci universul însuși", și că o astfel de separare a cauzei de efect (adică, separarea lui Dumnezeu de lume) este, de asemenea, imposibilă în sine din punctul de vedere al rațiunii false, există chiar și sursa tuturor iluziilor* **)" Deși activitatea absolută originară acționează oportun și conform legilor conținute în ea însăși, și deci ideală și rațională, ea acționează cu oportunitate inconștientă (la fel cum un artist sau poet, într-o inspirație semiconștientă, creează cele mai fericite și mai frumoase imagini)) până când o persoană oaie nu va ajunge la conștiință Dar conștiința umană are și grade diferite, urcând de la conștiința obișnuită la cea

filozofică, când totul devine clar și de înțeles pentru ea; aici vine absolutul ') Vorrede zu Becker's üebers "Ub-ul vărului limba franceza und Deutsche Philos " **) Zeitschrift spec blană fizică II B H J - - înţelegerea subiectivă a ceea ce presupunea în mod obiectiv activitatea absolută Considerată din punct de vedere al conștiinței religioase, doctrina filosofică a lui Hegel despre Dumnezeu are o asemănare semnificativă cu doctrina lui Schelling, întrucât are și un început absolut care dezvoltă din ea însăși totalitatea existenței lumii, este Dumnezeu în curs de dezvoltare constant în lume Dar în înțelegerea atât a absolutului însuși, cât și a legilor dezvoltării sale, există o diferență caracteristică între Schelling și Hegel Cu Schelling, absolutul în sine, până când se diferențiază în diferența dintre subiect și obiect, este o simplă identitate a indiferenței După Hegel, absolutului lui Schelling îi lipsește principiul certitudinii, al diferenței; în el totul se contopește într-unul și devine indiferent, la fel cum (observă Hegel) cum noaptea toate vacile sunt negre Hegel încearcă să dea acestui absolut abstract o definiție mai concretă Absolutul, indiferent de manifestările sale în a fi finit, este o idee autodeterminată, bogată, sau mai bine zis, care se îmbogățește treptat cu conținut În ceea ce privește legile dezvoltării absolute, în timp ce Schelling, pentru a determina aceste legi (în faza inițială a filozofiei sale), acordă ■ atenție cu precădere laturii reale a ființei, naturii, Hegel se ocupă de latura ei ideală, de legile naturii conștiente, gânditoare; momentele cele mai înalte de această natură - gândirea și legile ei sunt ridicate la rang de legi autodeterminare absolută Panteismul este aici de natură logică, în timp ce la Schelling este predominant natural-filosofic Deci, absolutul în sine, conform învățăturii lui Hegel, nu este un absolut vid, indiferent, care devine semnificativ doar în lumea definițiilor finite; este un gând, un concept, o idee, îmbogățindu-se constant cu conținut interior prin dezvoltare Legea fundamentală a acestei dezvoltări este binecunoscuta metodă dialectică a propoziției, negației și negației acestei negații Procesul secvenţial de îmbogăţire a conţinutului absolut prin metoda dialectică ne este prezentat prin logică - - Hegel Ea ne arată cum absolutul, pornind de la conceptul cel mai abstract al ființei pure, care este egal cu neantul pur, se determină treptat prin diferite concepte categorice, până ajunge la conceptul cel mai înalt, ideea absolută, care îmbină cu sine toate conţinuturile a definiţiilor anterioare Prin urmare, logica sa, nu numai prin metoda și conținutul ei, ci și prin sensul său interior, nu este ceea ce suntem obișnuiți să asociem cu acest cuvânt Conceptul pur, a cărui dezvăluire este angajată, nu este un produs al gândirii umane finite, ci "conceptul absolut, divin" și procesul său logic este "prezentarea directă a autodeterminării Divinului la ființă " Metoda acestui proces este metoda creativă, absolută; acţiunea sa dialectică este viaţa ideii absolute Prin urmare, logica, care dezvăluie momentele gândirii pure în sine, ne prezintă însuși procesul de autodezvoltare a Divinului, așa cum este în existența sa eternă (Wer-den) înainte de crearea naturii și a spiritului final *) Dar autodeterminarea logică în momentele sale nu epuizează viața absolutului Definindu-se ca idee, ideea devine o idee pentru sine, adică parcă contemplându-se pe sine, în consecință, o opune și prin aceasta devine exterior, în raport cu sine Ea pare a se nega pe sine și se pune sub o altă formă, forma celuilalt fiind exterioară în raport cu sine Ideea sub forma alterității exterioare este natura Plecând de la o apariție abstractă în formele spațiului și timpului, ideea în natură trece printr-o serie de etape, prin care

ființa din afara ei sau alteritatea ideii se ridică la ființă în sine, ajunge la individualitatea în corpuri și la subiectivitatea în sine organismul Principalele momente ale naturii: procesul mecanic, chimic și organic Natura se străduiește să unească părțile ca întreg, iar acest scop este atins într-un organism în care armonia, unitatea întregului, predomină în toate părțile Dar autonegarea ideii absolute în natură este doar un moment de tranziție în procesul ei dialectic; din ino ·) Logica - - fiind în natură, trebuie să se întoarcă în sine Cursul consecvent al acestei întoarceri ne este descris de filosofia spiritului, în timp ce filosofia naturii s-a preocupat de reprezentarea procesului anterior al alterității ideii În spirit, ideea absolută se întoarce spre ea însăși și, prin aceasta, atinge conștiința de sine; principalele momente în procesul de dezvoltare a spiritului sunt: spiritul este subiectiv, obiectiv şi absolut Spiritul subiectiv aflat în prima etapă a descoperirii sale este sufletul legat de trup și dependent de condițiile naturale de existență (subiectul antropologiei); apoi apare ca un spirit conștient (subiectul fenomenologiei conștiinței și psihologiei) Definindu-se ca spirit subiectiv, ideea apare apoi ca spirit obiectiv, manifestându-se într-o acțiune conștient liberă: în drept, în morală și, în final, în institutțiile publice, în familie, societate și stat A treia etapă de autorealizare a ideii sub formă de spirit este spiritul absolut, revenind de la manifestările sale obiective la conștiința idealității sale, mai întâi în artă, apoi în religie și în final în filozofie În filosofia religiei, panteismul trebuie considerat un concept binecunoscut despre Dumnezeu Fără a depăși limitele sale în domeniul metafizicii, nu poate intra într-o analiză a celor mai îndepărtate fundamente și motive ale acestui concept, în ce măsură sunt cuprinse în principiile generale ale filosofiei idealiste în general Fără să atingă problema consistenței sau eșecului idealismului în general, acordă atenție doar conceptului de Dumnezeu dezvoltat de această filozofie și îl evaluează din punctul de vedere al cerințelor sale față de adevăratul concept de Dumnezeu Desigur, se poate observa pentru noi că, lăsând deoparte înseși principiile filosofiei idealiste și supunând conceptul de Dumnezeu derivat în consecință din ele judecății conștiinței religioase, aducem la judecată această filozofie, a cărei competență neagă Această remarcă a fost - - ar fi adevărat dacă panteismul însuși nu ar recunoaște cu adevărat drepturile conștiinței religioase Dar chiar în ziua (care se va vedea după-amiaza), el nu numai că neagă aceste drepturi, dar cu înțelegerea lui Dumnezeu se gândește să dea o satisfacție decisivă a conștiinței religioase - mai mult decât o din ce în ce mai mult Nu numai că nu neagă adevărul din conștiința religioasă, ci, dimpotrivă, crede (Hegel) că filosofia lui este în esență deplin acord cu acesta și doar îl transmite conținut în forma sa cea mai înaltă și cea mai perfectă Deci, nu se poate spune că instanța de conștiință religioasă a fost pentru panteism o instanță nerecunoscută și ilegală de ei Așadar, care sunt acum semnele unui concept de Dumnezeu pe deplin satisfăcător pentru conștiința religioasă, pe care nicio doctrină filosofică a lui Dumnezeu nu-l poate refuza cu impunitate, fără teama de a distruge însuși conceptul de Dumnezeu sau de a da în locul lui un singur lucru, doar numele lui Dumnezeu, denotând unul cu totul diferit, conținut antireligios? Aceste semne constau în faptul că Zeitatea este a) o Ființă diferită și separată de lume, b) o Ființă perfectă Conștiința religioasă se agață întotdeauna ferm de aceste semne, deși la nivelurile sale cele mai de jos nu le poate determina cu suficientă corectitudine și claritate

Aceste semne sunt mai precis determinate și confirmate de gândirea filozofică în lupta sa cu panteismul, astfel încât distrugerea lor în conceptul de Dumnezeu ar fi în esență nu o ridicare și îmbunătățire a acestui concept, ci o coborâre a acestuia la nivelul unui politeist vedere, care, în ciuda eforturilor sale, nu L-a putut nici să deosebească complet pe Dumnezeu de lume, nici să-l reprezinte ca o Ființă cu adevărat perfectă) În ceea ce privește primul semn - despărțirea lui Dumnezeu de lume, transcendența - atunci, aparent, panteismul constituie cea mai decisivă contradicție cu acest concept Pentru el, Dumnezeu și lumea sunt în esență una și aceeași: lumea este o modificare a Divinului; Dumnezeu este începutul substanțial al lumii Acest lucru ar fi suficient pentru condamnarea finală a conceptului panteist despre Dumnezeu înainte, de către tribunalul conștiinței religioase, - - dacă panteismul însuși ar recunoaște pe deplin concluzia care pare să decurgă logic din propriile sale propoziții Dar mai departe de fapt, panteismul nu poate face această mărturisire fără a distruge însuși conceptul de Dumnezeu, pe care dorește totuși să-l păstreze Dar din moment ce este posibil să-l rețină doar recunoscând legitimitatea conceptului religios al diferenței dintre Dumnezeu și lume, el încearcă într-un fel sau altul să-și armonizeze învățătura despre identitatea substanțială a lui Dumnezeu și a lumii cu acest concept Sarcina este ingrată și, aparent, nu poate fi rezolvată: vom vedea; Cum se descurcă panteismul cu asta? În primul rând, se gândește să se înmoaie și pentru a netezi acea opoziție ascuțită în care infinitul și finitul, neschimbătorul și schimbătorul, divinul și ne-divinul (lumesc) sunt prezentate conștiinței religioase și gândirii obișnuite Potrivit lui Hegel, o astfel de distincție între concepte opuse, spre deosebire de opus, este o metodă naturală și necesară de gândire pur rațională sau inferioară; gândirea mentală sau speculativă nu cunoaște asemenea diferențe, ea unește și înțelege ca identic și unul ceea ce gândirea obișnuită consideră diferit; în această unire a contrariului se află întreaga esență a așa-numitei metode dialectice Potrivit lui Spinoza, recunoașterea lucrurilor multiple, finite și schimbătoare, în independența și opoziția lor față de infinit, unic și neschimbător, este o chestiune a facultății cognitive inferioare, imaginația (imaginatio); cea mai înaltă facultate a cunoașterii intuitive, mintea (intellectus) nu cunoaște un astfel de mod neadevărat și inadecvat de a cunoaște Mintea filosofică consideră toate lucrurile ca momente ale unei substanțe "sub specie aetemitatis"; pentru ea nu există nimic plural și schimbător, dar totul este veșnic într-o substanță unică, absolută Dar o astfel de metodă de distrugere a contradicțiilor care sunt în conceptul panteist al lui Dumnezeu, contradicțiile care constau în faptul că infinitul trebuie să gândească în același timp finit, neschimbătorul schimbător, divinul nedivinul, evident nu poate fi reușită și satisfăcătoare pentru constiinta religioasa Este posibil - - numai cu condiția să renunțăm la metodele și legile obișnuite ale gândirii noastre logice în favoarea unei presupuse metode idealiste de cunoaștere Acesta nu este locul pentru a vorbi despre metodele de cunoaștere filosofică a idealismului și pentru a intra în discuții despre măsura în care filosofia idealistă își atribuie în mod legitim dreptul de a gândi diferit și nu conform legilor după care rațiunea gândește de obicei, și a considera într-o cunoaștere superioară, pretins speculativă, care nu contrazice ceea ce constituie o contradicție pentru gândirea obișnuită Este suficient ca prin însăși recunoașterea faptului că contradicțiile conținute în conceptul de absolut panteist pot fi distruse numai în cea mai înaltă

gândire filozofică, panteismul însuși este conștient și afirmă faptul existenței efective a unor astfel de contradicții pentru gândirea obișnuită și conștiința religioasă f Că acest fapt nu poate fi eliminat printr-o singură negare hotărâtă a drepturilor conștiinței religioase și a gândirii logice obișnuite care este de acord cu el, panteismul însuși simte acest lucru În ciuda unei astfel de negare, în conștientizarea instinctivă a legitimității acestor drepturi, îi este frică să urmărească cu hotărâre ideea identității infinitului și a finitului, a lui Dumnezeu și a lumii; dimpotrivă, încearcă să intre într-un compromis cu această gândire rațională pe care o neglijează conștiința religioasă, încearcă să netezească contradicția flagrantă dintre unul și celălalt și așa-numita gândire speculativă El face tot felul de concesii conștiinței religioase, încercând să demonstreze că prevederile panteismului nu sunt atât de contrare acestuia pe cât ar părea la prima vedere În primul rând, este remarcabil faptul că denumirea dată cu numele de panteism unui anumit mod de a gândi despre Dumnezeu nu aparține apărătorilor acestui mod de a gândi, ci adversarilor acestuia Niciunul dintre filozofi nu a numit punctul său de vedere panteism, iar când acest punct de vedere a fost numit așa de către alții, s-au născut scuze și plângeri cu privire la nedreptatea numelui, care i se părea cumva condamnabilă și ofensatoare filosofului Deci, din critica în panteism, - - adepţii săi au încercat să justifice sistemul lui Spinoza*) Hegel însuși neagă acuzația de panteism**), și cu atât mai mult numeroșii săi adepți; același lucru trebuie spus și despre Schelling, care în scrierile sale filozofice de mai târziu încearcă să dea o interpretare teistă, sau mai degrabă o înfățișare teistă, propozițiilor panteiste ale filosofiei sale anterioare În general, adepții viziunii panteiste caută cu stăruință puncte de convergență între aceasta și teism, încercând să demonstreze că și în sistemele panteiste există o distincție necesară între Dumnezeu și lume cerută de gândirea religioasă și cea non-idealistă În zadar, spun ei, să credem că panteismul nu îl deosebește pe Dumnezeu de lume în sensul că absolutul nu există pentru el decât în lucrurile finite, ca momente, și este complet epuizat de ele, astfel încât nu mai are orice realitate și adevăr în afara lor Nu; existând în ființă finită și îmbrățișând-o cu sine, ea poate exista în același timp atât în afara ei, cât și deasupra ei, ca ființă pură absolută sau divină Lumea, desigur, este o manifestare a Divinului, dar nu a întregului; Dumnezeu, existând în lume, poate exista în afara ei, așa cum cere conștiința religioasă a teismului; ca existând nu numai în lume, ci și în afara ei, el este o ființă adevărată, diferită de lume, Dumnezeu în sensul exact al cuvântului Dar o asemenea reconciliere a panteismului cu teismul, o asemenea distincție între lume și Divin, se dovedește imediat a fi insuportabilă, de îndată ce ne amintim că în panteism lumea este recunoscută ca atribut, manifestare sau moment al absolutului *) Huberweg enumeră în istoria sa a filozofiei mai multe scrieri menite în mod special să apere învățăturile lui Spinoza împotriva acuzațiilor de panteism (Vezi Grundriss d Gesch d Philos T III p ,) Posibilitatea însăși încercărilor de a reconcilia panteismul lui Spinoza cu teismul stătea pentru admiratorii săi într-o anumită inconsecvență a lui Spinoza și a autocontradicțiilor, iar unele dintre expresiile sale puteau fi interpretate într-un sens teist Vezi A Peip, Religionslehre p - **) Epsuk § ed Kirkhan, Vorles ub d Filosofia d Religie , , , - - feroce Să presupunem că această manifestare nu este întregul, ci, ca să spunem așa, particular, că Dumnezeu nu trece cu totul în lume; dar totuși este o manifestare a naturii însăși a Divinității, o anumită

modificare a acesteia Lumea se dovedește din nou a fi o modificare a Divinității, iar presupusa diferență dintre ea și Dumnezeu va fi doar o diferență între particular și general, și nu o diferență în esență Absolutul în separarea sa de lume va fi doar mai divin, iar lumea, spre deosebire de absolut, va fi mai puțin divină, deoarece nu manifestă întregul absolut, ci ambele vor constitui, în esență, o singură Divinitate Diferența aici nu va fi în esență, ci în grad; și gradul în sine: mai mult, mai puțin, va avea în acest caz nu atât o valoare calitativă, cât o valoare cantitativă Lumea este de neconceput fără absolut, din care ea constituie momentul; absolutul nu poate fi de asemenea conceput fără lume, pentru că, înțeles fără lume, ar deveni incomplet, limitat, în continuare absolut neadevărat, întrucât și-ar pierde unul dintre momentele sau determinările sale Deci, chiar dacă s-ar presupune că absolutul poate pentru a exista în afara și în afară de finit, atunci acestea nu ar ajuta în niciun caz cauza panteismului, deoarece finitul, în orice caz, s-ar dovedi a nu fi diferit de Divin ¡ , O' *■ > · · · Dar ținând cont de o altă propoziție panteistă; că absolutul este exprimat în plinătatea existenței lumii finite, - - ceva lume este dezvoltarea sau alteritatea absolutului, trebuie să ne îndoim în acuratețea și validitatea definiției panteiste a Zeității ca spirit Se pare că conceptul panteist al spiritului exprimă cu totul altceva decât atât de obicei combinat cu acest cuvânt , Dacă lumea este revelația Divinului, dacă absolutul este exprimat în totalitatea ființei finite, dar în ființa finită, în lume numai anumite obiecte au caracter de spiritualitate, atunci, evident, absolutul poate fi numit în mod consecvent nu spirit și nu spiritual, ci doar parțial manifestându-te, ca tine spirit, revelându-se parțial în manifestări spirituale Absolutul însuși nu poate fi numit spirit, deși spiritul poate fi numit și o manifestare a absolutului Trebuie să înțelegem spiritualitatea absolutului doar ca nesubstanțialitate; avem dreptul să spunem: absolutul este începutul nematerialului , dar nu avem dreptul să spunem: este un principiu spiritual, pentru că se dezvoltă din sine, cu egală necesitate, atât obiecte materiale, cât și spirituale Să mergem în alteritate devine nu numai spirit, ci și natură materială; prin urmare ea însăși nu este nici materie și nici spirit, ci ceva mai înalt decât unul și celălalt, principiul indiferent al ființei Dar un astfel de început indiferent, imperfect (pentru că perfecțiunea apare deja în urma) nici măcar nu merită numele de Divinitate; nu merită denumirea de absolut, pentru că absolutul nu este numai absolut pentru că este înstrăinat de limitările și neajunsurile finitului, ci și pentru că are perfecțiuni absolute Dar principiul indiferent al ființei nu numai că nu poate avea nicio perfecțiune, ci nici calități pozitive; este ceva vag, de neconceput Filosofii consecvenți ai direcției panteiste nu au putut ei înșiși recunoaște validitatea acelei concluzii din ele, principiul, că absolutul în sine, dacă poate fi numit spirit, nu este doar în sensul exact al cuvântului, în sensul imaterialității Prin urmare, adevărata spiritualitate reală a Dumnezeirii le aparține - trăiește nu în absolut în general, ci într-o anumită manifestare, în anumite ființe, în anumite ființe actualitatea sa numai în finit, apoi nu și altă spiritualitate a Divinității în afară de spiritualitatea ființelor spirituale finite, adică-ɵ al oamenilor Și ca acesta - spirit Dacă ea este exprimată în modul cel mai perfect în cunoaștere și conștiință de sine, atunci această conștiință de sine - " a omului în general este însăși spiritualitatea absolutului mort Dumnezeu; în care El se cunoaște pe sine; cunoașterea Lui de sine este conștiința Sa de sine în oameni, iar cunoașterea omului despre Dumnezeu se întoarce la

cunoașterea lui de sine în Dumnezeu în el există doar această viziune"*) >·> "[redacted]-[redacted] Din aceste expresii reiese că, prin definirea spiritualității Divinității prin conștiința de sine a omenirii, panteismul nu ajunge deloc la ideea de spiritualitate absolută și, în același timp, la adevăratul absolut Una din două: sau Divinitatea se îmbrățișează sub el, ca natura, precum și spiritul, ca viață inconștientă a lumii fizice, precum și viața conștientă a omenirii; dar într-un asemenea caz nu mai este spirit, sau, dacă este spirit, nu mai poate fi absolut, ci doar o parte, un moment al acestuia Într-adevăr, ajungem la concluzia ciudată că Zeitatea, care există ca spirit și în această formă constituie adevăratul obiect al religiei, nu este cea mai înaltă și originală, nu cea mai absolută, ci doar o anumită formă a manifestării sale, o anumit moment al existenței sale, tocmai momentul în care, ca urmare a unei serii de transformări succesive, ca să spunem așa, ajunge la conștiința de sine ca principiu diferit de natură, ca spirit Dar nici acest moment nu este încă definitiv; este urmat de o retur! q absolut faţă de sine, conştiinţei identităţii sale cu natura, căreia s-a -opus ca -spirit; o astfel de conștiință este exprimată în speculativ!filozofie, înlocuind religia Astfel, în panteismul abso- *) Eneykl A'uf Phariomen - focul nu este un spirit absolut, ci devine spiritual doar într-o anumită perioadă a dezvoltării sale; nu este Dumnezeu, ci devine Dumnezeu abia la un moment dat al existenței sale în conștiința omenirii Deci, ceea ce ne dă panteismul sub numele de Divinitate, ca spirit absolut, nu merită deloc acest lucru Adevărata Zeitate a panteismului, adevăratul absolut, este un principiu indiferent, nedefinit, care se dezvoltă din sine, cu egală necesitate, atât spiritul, cât și materia Cu o astfel de vedere a absolutului, a Divinului, And'na; spiritualitatea sa, se poate explica cu ușurință modul în care panteismul lui Hegel a putut trece în ateismul și materialismul lui Feuerbach și cum acesta din urmă ar putea asigura ce: el sistemul este rezultat consistent al filozofiei lui Hegel De fapt, numai o ființă indiferentă determinată de procesul necesar de dezvoltare dialectică poate fi numită cu adevărat absolută în ea; dacă această ființă poate fi numită spirit doar într-un sens inexact, dacă Divinul, ca spirit conștient de sine, există numai în conștiința de sine a omenirii și nicăieri în afara nimicului și mai presus de ea, a meritat să faci doar un pas, respingând/nedefinită, spiritualitatea imaginară a absolutului/care, respingându-și nuanța idealistă în Hegel, astfel încât s-a transformat într-un ființă simplă a lumii, determinată de legile naturii și spiritul său divin, conștient de umanitate, în simpla conștiință de sine a omului despre sine, cu care Divinitatea presupusă absolută se dovedește a fi o simplă idealizare a propriul nostru sine > > - Dacă, după cum tocmai am văzut, în panteism spiritualitatea reală · Zeitățile pot avea loc nu în absolutul însuși, ci doar într-un anumit moment al dezvoltării sale, în conștiința ființelor limitate spiritual, așadar poate fi - doar spiritualitate limitată, atunci; - desigur, este greu de așteptat că ar putea fi reținut a caracterul absolut al definițiilor acestei spiritualități, dintre care prima și esențială este raționalitatea absolută Desigur, această raționalitate, precum și spiritualitatea, se vor dovedi a fi raționalitate limitată, iar Dumnezeu nu există deloc - nu de cea mai înaltă Ființă rezonabilă și înțeleaptă, care necesită o conștiință religioasă și un sunet , GÂNDIRE Filosofică La prima vedere, panteismul pare foarte, foarte departe de a nega sau chiar de a restrânge o astfel de definiție esențială; spiritualitatea absolută a Divinității ca rațiune absolută Dimpotrivă, caracterul rezonabil al absolutului este

tocmai punctul în care panteismul gândește să-și afirme superioritatea față de alte concepții despre Dumnezeu Asemenea deismului, așa teismul obișnuit trebuie să admită în mod necesar multe lucruri nerezonabile și scos din uz? în lume, dacă acest nerezonabil va proveni din materie, asupra căreia nu poate triumfa în cele din urmă - cea mai înaltă Rațiune (ca în deismul dualist), "sau dintr-o perversiune a ordinii și ordinii raționale a lumii prin voință a doctrinei finite, care vede sursa răului și a dezordinei în căderea ființelor spirituale), fío admițându-ne pe ambele, noi, aparent, dăunăm în mod egal conceptului de ob perfecțiunea absolută a Creatorului: la prima prezentare, El se dovedește a nu fi atotputernic; la al doilea, nu numai că nu atotputernic, ci și nerezonabil, întrucât El nu a putut sau nu a putut împiedica căderea ființelor limitate Viziunea panteistă asupra lumii salvează raționalitatea Zeității prin faptul că recunoaște nesemnificația și neadevărul a ceea ce opinia obișnuită consideră nerezonabil Dacă ne abatem gândirea de la fenomenele private și accidentale, care numai pentru conștiința obișnuită par reale și semnificative, atunci întregul curs al lumii ni se va părea în cel mai înalt grad rezonabil și, tocmai din acest motiv, necesar; tot ceea ce este rațional este real și tot ceea ce este real este rațional, așa cum spune Hegel Într-adevăr, trăsătura caracteristică a oricărei filosofii idealiste este de a arăta adevăratul sens și semnificația a tot ceea ce există, scopul ei este de a netezi și de a distruge complet toate contradicțiile din lume care afectează conștiința obișnuită și de a dovedi necesitatea lor rezonabilă în general cursul lumii viata Nu vom argumenta aici împotriva adevărului formulei panteiste în sine despre caracterul rezonabil a tot ceea ce există cu adevărat: - - un astfel de concept, după cum am văzut, se realizează fie cu prețul distrugerii forțate, , pentru gândirea a tot ceea ce este particular și multiplu, ca iluzoriu și neadevărat, fie prin ignorarea în mod deliberat a fenomenelor reale de nerațiune și dezordine din lume, care sunt evidente pentru cei care nu sunt duși de o teorie unilaterală a conștiinței i Presupunând chiar și raționalitatea panteistă a tuturor "existentelor", avem dreptul să numim divinitatea panteistă o "ființă absolut rațională și înțeleaptă"? ' Aparent da; deoarece raționalitatea absolută, modificări desigur presupune aceeași raționalitate a bazei absolute a acestor modificări Dar în realitate această raționalitate se dovedește a fi altceva, foarte puțin corespunzător acelui ideal al rațiunii celei mai perfecte, pe care gândirea îl găsește realizat în Ființa cea mai înaltă ■ În primul rând și semnul caracteristic oricărei acțiuni rezonabile este acțiunea într-un scop clar conștient și conform scopurilor Fiecare acţiune fără scop, gândirea noastră se identifică pe bună dreptate cu ·■ - - de care se ocupă logica, în opinia sa, este un concept absolut, divin, iar procesul logic este o reprezentare directă a autodeterminarii lui Dumnezeu la ființă Filosofia sa ulterioară - natura și spiritul, fiind aplicarea unor categorii abstracte, logice, unei anumite ființe, în esență, nu este nimic altceva decât dezvăluirea vieții Divinității însăși în formele alterității și întoarcerea la sine Prin urmare, destul de fidel spiritului sistemului său, Hegel ar putea spune că obiectul filozofiei sale este Dumnezeu și explicația lui Dumnezeu În studiul nostru despre Pr , panteism *), am încercat să subliniem inconsecvența acestui punct de vedere în învățătura lui despre Dumnezeu și relația Sa cu lumea Acest lucru este suficient pentru a ne convinge că aparenta cunoaștere absolută a lui Dumnezeu pe care și-o atribuie lui însuși nu este altceva decât o înșelăciune de sine pură și periculoasă a minții Ideea însăși a posibilității unei

astfel de cunoștințe este culmea mândriei filosofice, care se pedepsește și se autodenunță prin faptul că, ca urmare, dă un astfel de concept despre Dumnezeu, care nu este numai că nu ridică nivelul conștiinței noastre religioase și filozofice, ci îl coboară la acel grad inferior cu care s-a ridicat prin dezvoltarea pe termen lung Panteismul desfășurat în mod consecvent neagă religia deja prin însuși faptul că, negând diferența substanțială dintre creat și Creator, distruge posibilitatea unei relații vii între ei, care este esența religiei ; Dar Și recunoscând, contrar panteismului, condiționalitatea cunoașterii noastre despre Dumnezeu, noi trebuie să facem un pas și mai departe, limitând oarecum această convenționalitate În primul rând, se poate imagina această convenționalitate în așa fel încât să nu se deosebească în niciun fel de convenționalitatea generală legală a cunoștințelor noastre, care, conform sensului epistemologic, nu există, prin urmare, nicio diferență caracteristică între ♦) Vezi pag și urm mier Vezi și: Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, volumul doi, numărul unu, p și urm * - - cunoaşterea Divinului şi cunoaşterea obiectelor convenţionale din jurul nostru, în ce măsură este determinată de legile cunoaşterii noastre limitate în general Dumnezeu este la fel de neînțeles pe cât este de neînțeles pentru noi esența altor obiecte; prin urmare, îl putem cunoaşte pe Dumnezeu la fel de mult ca şi celelalte obiecte ale cunoaşterii noastre Deși o astfel de viziune nu contrazice ideea de condiționalitate a cunoașterii noastre despre Dumnezeu, dar în sine pierde din vedere unele trăsături ale acestei cunoștințe / care nu ne permit să o punem la un nivel cu orice alt tip de cunoaștere Atât conceptul de obiect al acestei cunoașteri, cât și observarea subiectului cunoscător ne conduc la recunoașterea unor astfel de trăsături Gradul cunoașterii noastre, demnitatea și perfecțiunea sa sunt determinate nu numai de calitatea puterii noastre cognitive și de gradul de aplicare a acesteia la cunoaștere, ci și de diferența dintre obiectele cognoscibile în sine În cursul cel mai obișnuit al cunoștințelor noastre, distingem între obiecte mai greu și mai ușor de cunoscut, mai accesibile pentru noi și mai puțin accesibile Dar ce este, în esență, accesibilitatea sau inaccesibilitatea, dificultatea sau ușurința de cunoaștere a obiectelor, în ce măsură depinde nu de subiectivitatea persoanei care le cunoaște, ci de proprietățile obiectelor înseși? Rezolvând teoretic această întrebare, am putea spune că cel mai accesibil nouă ar trebui să fie ceea ce ne este mai aproape prin natura și prin condițiile existenței sale; cu cât obiectul cunoașterii este mai departe de noi, cu atât prezintă mai puține puncte de contact cu cei din jurul nostru și cu noi înșine, cu atât este mai dificil să-l cunoaștem Din aceasta este deja clar că, prin însăși esența materiei, mediul lumea noastră fizică și umană ar trebui să fie mai ușor de cunoscut decât lumea suprasensibilă și Divinul Deși găsim reflectarea perfecțiunilor Sale în ființa finită, dar, "pe de o parte, această reflectare în sine nu poate fi decât limitată, pe de altă parte, lumea care reflectă cel mai mult aceste perfecțiuni; nu este un întreg terminat și stabilit, ci este în proces de dezvoltare Natura și omul au propria lor istorie, care nu este finalizată în momentul de față și, în același timp, nu avem în fața noastră - - revelarea desăvârșirii lui Dumnezeu în plinătatea în care aceasta poate servi ca mijloc de cunoaștere a Lui, nu avem dreptul să mizăm pe aceeași valoare epistemologică a cunoașterii despre Dumnezeu și cunoașterii despre lume și om, la ceea ce măsura în care acesta din urmă se referă la fapte care au avut loc și au încetat În mod natural, putem învăța și cunoaște mai ușor ce este sub noi (lumea exterioară);

mai puțin ceea ce este la egalitate cu noi (noi înșine și lumea umană); cu atât mai puțin este ceea ce este mai înalt decât noi (Dumnezeu și lumea suprasensibilă) Istoria dezvoltării gândirii umane confirmă această concluzie atunci când ne arată că cunoașterea noastră empirică a naturii exterioare atinge cea mai mare claritate și acuratețe; nu în zadar această cunoaştere se numeşte exactă, pozitivă într-un anumit sens al cuvântului Mai puțină acuratețe și stabilitate ne sunt prezentate prin cunoașterea omului și a lumii mentale Am vorbit destul despre deficiențele cunoașterii noastre raționale despre Dumnezeu în prezentarea noastră a procesului de dezvoltare a conștiinței religioase și a gândirii filosofice despre Dumnezeu Dacă în determinarea gradului și a valorii cunoașterii raționale a lui Dumnezeu, în comparație cu alte forme de cunoaștere, mintea filozofică nu a acordat întotdeauna atenție cu suficientă claritate particularității cunoașterii obiectului cel mai înalt, atunci s-ar putea spune: am pierdut complet din vedere o trăsătură a subiectului cunoscător, care este de o importanță deosebită în problema cunoașterii lui Dumnezeu Pe baza stării actuale a cunoașterii noastre despre Dumnezeu în comparație cu cunoașterea obiectelor lumii empirice, ajungem la concluzia că există o anumită anormalitate în starea acelei părți a spiritului nostru, prin care aceasta este transformată către lumea suprasensibilă Nu toate neajunsurile în înțelegerea noastră despre Dumnezeu pot fi atribuite numai fie limitării generale a puterilor noastre cognitive, fie nelimității și, prin urmare, inaccesibilitatea naturală a obiectului cognoscibil Printre aceste deficiențe există una fundamentală și descoperită de aceste motive și care indică o sursă specială a originii sale Acest neajuns constă în lipsa de claritate, forță și vivacitate a acelei conștiințe inițiale a lui Dumnezeu, care ar trebui să stea la baza tuturor conceptelor ulterioare - - despre El și care ar trebui să aibă drept început influența directă a Divinului asupra spiritului nostru, care poate fi numită revelație naturală Ținând cont de faptul că omul, ca ființă spiritual-organică, este plasat în centrul a două lumi, cea senzuală și cea suprasensibilă, și că cea din urmă are aceeași relație de rudenie cu el ca prima, ar trebui să presupunem că cunoașterea originară sau, mai bine, conștiința ambele vor fi la fel de puternice și vii Dar departe de asta în realitate În timp ce obiectele exterioare sunt imprimate în conștiința noastră cu o claritate care nu permite dezacorduri și contradicții, ideile noastre despre lumea suprasensibilă sunt în cea mai mare parte vagi și obscure; înţelegem aici cunoaşterea naturală fără ajutorul Revelaţiei În timp ce cunoștințele noastre despre lumea simțurilor, de îndată ce primesc un grad suficient de claritate și certitudine științifică, sunt acceptate de toți fără îndoială, cunoștințele noastre despre lumea superioară reprezintă o multitudine de concepte contradictorii și instabile care împart oamenii în funcție de convingerile lor religioase •Dar Cel mai important lucru pentru noi în cazul de față este acel fenomen Că nu numai diferitele aspecte ale ideii de Divin, ci și faptul însuși al existenței lui Dumnezeu, care ar trebui să stea la baza oricărei cunoștințe ulterioare despre El, nu ne apar în mintea noastră cu atâta claritate și persuasiune precum faptul că existența unor obiecte externe care acționează asupra sentimentelor noastre shniya Ne referim, de exemplu, la negarea conștientă a acestui fapt în materialism Existența unei astfel de negare ar putea, de asemenea, să vorbească puțin împotriva vioității și fermității suficiente a conștiinței originare a lui Dumnezeu, ca existență a idealismului absolut, care neagă adevărul ființei și realitatea lumii sensibile Ambele fenomene

aparțin sferei filosofic abstract gândirea și în particularitățile sale își găsesc explicația, deși și aici, răspândirea relativ mai mare și mai ușoară a ideilor materialiste în societate, în comparație cu idealismul extrem, ne obligă să ne asumăm o nouă cauză care nu constă într-una, chiar dacă este unilaterală, pasiunea pentru gândirea filozofică Cea mai profundă cauză a fenomenului este cea a celor doi, - - negare aparent egală a ființei senzuale și suprasensibile, o persoană o alege de bunăvoie pe prima, constă în contrariul naturii ideale a unei persoane, mai puțină claritate a conștiinței lui Dumnezeu decât conștiința lumii, într-o perseverență mai mare cu care lumea își asigură existența senzuală decât suprasensibil Rezultatul este că, în alte condiții favorabile, realitatea acestuia din urmă aproape că dispare pentru o persoană, el este gata să o nege complet Dar şi fără a ajunge la o asemenea obscuritate, conştiinţa religioasă naturală, precum arată întregul curs istoric al dezvoltării sale, dezvăluie pretutindeni un alt defect esenţial, care constă în faptul că amestecă constant divinul cu nedivinul, suprasensibilul cu existenţa senzuală şi mondială Acest defect nu este doar o apartenență comună tuturor religiilor politeiste, ci se strecoară imperceptibil în aproape orice, conceptele filozofice ale lui Dumnezeu, în ciuda tuturor dorinței gândirii abstracte de a elibera aceste concepte de elementul sensibil Am văzut că acest neajuns nu este străin celui mai abstract panteism idealist, care introduce categorii pur mondiale în conceptul de Dumnezeu ca definiții ale naturii sale Motivul acestei lipse poate fi din nou doar o neclaritate anormală a conștiinței divine, potrivit căreia divinul ne apare nu în puritatea și separarea sa ascuțită de lume, ci, parcă, într-o ceață de ființă senzuală care a venit asupra minții umane de pretutindeni, pe care toate eforturile gândirii abstracte nu o pot risipi pe deplin Poziția excepțională a omului în raport cu conștiința-Dumnezeu pe care am indicat-o nu vorbește câtuși de puțin despre imposibilitatea sa absolută, ci doar despre dificultatea sa particulară Ea ne avertizează, în continuare, să nu ne lăsam duși de adevărata valoare a conceptelor despre Dumnezeu deduse rațional În esența problemei, aceste concepte nu pot pretinde aceeași precizie, stabilitate și, prin urmare, persuasiune generală, ca și cunoașterea empirică Dar, dacă în același timp, prin însuși conținutul acestor concepte și eu semnificația lor pentru viața mentală și morală a omului, trebuie să aibă neapărat această stabilitate, apoi trebuie să-și caute confirmarea cea mai înaltă undeva - S într-un alt tărâm decât tărâmul cunoaşterii pure Aceasta ne indică necesitatea unei Revelații divine, supranaturale, pentru cunoașterea naturală a lui Dumnezeu O astfel de Revelație ar fi de prisos în cunoașterea naturii; dar ajutorul lui este nevoie acolo unde mintea însăși se află într-o poziție excepțională și specială, ceea ce, după cum am văzut, este cazul în ceea ce privește cunoașterea lui Dumnezeu) După ce am arătat posibilitatea cunoașterii raționale a lui Dumnezeu și a limitelor sale, trebuie acum să indicăm principiul și metoda principală Necesitatea de a indica un astfel de început și modalități de a-l revela constă în însăși conceptul de cunoaștere rațională a lui Dumnezeu Natura acestei cunoștințe, spre deosebire de cunoașterea empirică și bazată pe credință, raționalitatea ei constă tocmai în faptul că este cunoaștere din principii, care necesită stabilirea unui principiu general ferm, din care toate conceptele ulterioare referitoare la Xia la un anumit subiect și că aceste concepte sunt derivate prin metoda corectă Metafizica, analizând diverse principii și metode de dezvăluire rațională a conceptului de Dumnezeu, le-a redus de mult timp la trei

principale, pe care le-a numit metode sau căi care duc la cunoașterea Divinului Aceasta este) metoda sau calea cauzalității (via causalitatis);) calea negației (via negationis) și) calea superiorității sau analogiei (via eminentiae s analogiae) G Calea sau metoda cauzalității pornește de la a fi înțeles despre Dumnezeu ca fiind cauza cea mai înaltă și de aici încearcă să derive definiții mai specifice ale predicatelor Divinului Căci nimic nu poate fi conținut într-un produs sau efect care nu a fost, în niciun fel, conținut într-o cauză producătoare; apoi, evident, în Dumnezeu, ca cauză cea mai înaltă, trebuie să existe acele determinări sau proprietăți pe care le găsim în ființa lumii care a venit de la El Aceasta arată că avem dreptul de a concluziona de la proprietățile lumii la proprietățile cele mai înalte - - Cauza ei și transferăm unele dintre proprietățile pe care le observăm că se limitează la cea mai înaltă Ființă și, astfel, formează conceptul proprietăților Sale reale Dar din moment ce, în același timp, Dumnezeu este nu numai cauza absolută a ființei, ci și cauza nelimitată și atotperfectă, este evident că nu avem dreptul să transferăm toate proprietățile pe care le observăm în ființa limitată cea mai înaltă Ființă Trebuie să înlăturăm de la El toate imperfecțiunile și limitările existenței convenționale și, astfel, să purificăm conceptul de primă cauză de predicate neobișnuite pentru aceasta Aceasta este calea negării Dar prin negație, încă nu se ajunge la o înțelegere completă a lui Dumnezeu Deși, cu excepția predicatelor care nu sunt caracteristice Divinului, vor rămâne predicatele pozitive ale ființei realizate prin sau prin metoda cauzalității, dar aceste predicate în sine vor exprima totuși proprietățile ființei condiționate Pentru ca ele să devină proprietăți ale naturii nelimitate și perfecte, trebuie să le înlăturăm limitările, să le ridicăm la un grad absolut Cum poate fi atinsă această înălțare, găsită prin cauzalitate și purificată prin metoda negării la semnificație absolută a predicatelor ființei convenționale, trebuie să ne arate metoda sau calea superiorității, adică ridicarea perfecțiunilor limitate la un grad superlativ Întrucât aici, pentru a determina proprietățile Zeității, deși proprietățile sau perfecțiunile pe care le observăm în ființa limitată sunt luate, dar în același timp sunt curățate de limitări și se ridică la absolut, atunci, evident, ele nu mai sunt identice cu proprietățile ființei limitate, dar numai asemănătoare sau asemănătoare acestora Prin urmare, metoda ridicării este pe bună dreptate numită de unii metoda analogiei Care dintre aceste trei metode sau moduri de a determina conceptul de Dumnezeu este cea principală și cea rădăcină? Căruia dintre ele ar trebui să-i acordăm, așadar, avantajul de a deriva predicatele Divinității? La metafizicienii cu o direcție teistă, răspunsul este de obicei că niciunul în special dintre ele nu este suficient pentru a stabili adevăratul concept de Dumnezeu, ci toate împreună, completând unul singur - - celălalt își ating obiectivul Dar pentru o formulare cu adevărat filozofică a întrebării despre începutul și metoda de derivare a proprietăților Divinului, un astfel de răspuns nu poate fi considerat satisfăcător În primul rând, din punct de vedere formal, se atrage atenția aici asupra absenței unității principiului și a justificării sale cerute de gândirea rațională Avem în fața noastră trei metode diferite, dar nu vedem începutul de la care să urmeze cu necesitate logică în aceasta, și nu într-un alt număr În lipsa unui astfel de început, îndoiala apare involuntar; Sunt toate metode cu adevărat independente? Este posibil să le reducă la una dintre unele, măcar, să se limiteze la una dintre ele; cat de important? - Pe de altă parte, luând în considerare aceste metode din punct de vedere material,

noi vom găsi şi un indiciu al necesităţii unui principiu unitor şi justificativ În special, fiecare dintre aceste metode este recunoscută ca fiind insuficientă pentru a-și atinge scopul - de a stabili adevăratul concepte despre Dumnezeu și numai în legătura lor reciprocă, ele pot duce la aceasta : Dar dacă fiecare dintre ele este insuficientă, atunci unde este începutul sau criteriul pentru determinarea acestei insuficiențe? Unde este începutul, pe baza căruia considerăm în general concepte suficiente sau insuficiente despre Dumnezeu, dedus, cu ajutorul fiecăreia dintre aceste metode, în virtutea căruia le combinăm pe acelea dintre ele pe care le-am recunoscut ca fiind satisfăcătoare și le unim într-un întreg? Evident, acest început și acest criteriu nu trebuie să stea în metodele în sine (dintre care fiecare individual este considerată insuficientă), ci undeva în afara lor și deasupra lor : g Necesitatea unui astfel de început unic este întotdeauna a fost recunoscută în sistemele filozofice mai profunde, iar această conștiință a fost exprimată în dorința filosofilor de a pune în prim plan una dintre metodele indicate, cu excepția macar până în punctul de a diminua cu totul importanţa restului Nu în sistemele filozofice care au o semnificație istorică reală, ci doar în cursurile de metafizică! cu un caracter mai mult sau mai puțin eclectic întâlnim acest gen de acord extern al celor trei metode, că, - - deși individual fiecare dintre ei este insuficient pentru a stabili adevăratul concept despre Dumnezeu, dar în ansamblu ei ating "acest scop De fapt, cutare sau cutare sistem, conștient sau inconștient, a fost ghidat printr-o singură metodă, ca principală Dar, în același timp, neajunsurile la care poate duce implementarea succesivă a fiecăreia dintre aceste metode au fost exprimate mai clar și distinct Metoda cauzalităţii se bazează pe conceptul lui Dumnezeu ca cauză absolută pentru deducerea predicatelor Divinului; Cu ajutorul acestuia, trebuie să decidem întrebarea: care ar trebui să fie cauza absolută? Ce fel de proprietăți ar trebui să i se atribuie? Deoarece cauza absolută în sine se presupune că ne este necunoscută, atunci pentru a o determina, ne întoarcem la produsul ei, lumea, și urmând legea rațiunii că cauza implicită ar trebui să includă acele proprietăți care se află în produs, ne considerăm îndreptățiți să determinăm proprietățile cauzei celei mai înalte prin, proprietățile produsului ei În Dumnezeu trebuie să existe, în virtutea acestui principiu, baza tuturor acelor realităţi; ce găsim în lume; El este Ens realissimum Dar o astfel de metodă de definire a conceptului de Dumnezeu, dacă este realizată în mod consecvent, poate duce direct la panteism Conform legii raportului efectiv dintre cauze și efecte în lumea finită, o cauză nu poate produce un efect complet opus esenței sale și nu decurge din acesta, ea însăși ca efect propriu Mai mult, cauza absolută trebuie să fie începutul necondiționat al tuturor obiectelor și fenomenelor lumii, deoarece, în afară de absolut, nu poate exista niciun alt motiv pentru a explica anumite obiecte și fenomene Dar, realizând în mod constant aceste concepte, ajungem la până la concluzia că lumea nu poate fi nimic contrar lui Dumnezeu în esență, și că în Dumnezeu ar trebui să existe începutul acelor fenomene mondiale care contrazic direct conceptul despre El, de exemplu, răul moral Trecem astfel direct la panteism Dar aici, ni se spune, intră în joc o altă metodă, cea a negației, care ar trebui să corecteze unilateralitatea celei anterioare Dumnezeu, ca prim motiv, trebuie - - să atribuie toată realitatea cuprinsă în lucrare, i e în lume, dar cu excepția deficiențelor și imperfecțiunilor; trebuie să tăgăduim de la El toate limitările fiinţei Dar acest fel sau metodă", deși face o

cerere complet corectă, nu ne oferă în sine niciun mijloc de a o satisface, deoarece nu ne spune nimic despre ceea ce ar trebui să considerăm perfecțiune și imperfecțiune și despre ceea ce ar trebui să negați din concept lui Dumnezeu Se deschide un câmp pentru arbitrar și pentru ideile cele mai eterogene despre Dumnezeu, iar metoda în sine nu oferă nicio normă călăuzitoare Mai mult, aplicarea consecventă a acestei metode, prevenind în același timp defectele primei, poate duce cu ușurință la anihilarea completă a oricărei concepții definite despre Dumnezeu; în loc să dezvăluie acest concept După metoda cauzalităţii, eram în pericol să includem în conceptul de Dumnezeu toate realităţile existenţei lumii şi să ajungem la panteism; prin metoda negaţiei suntem în pericolul contrariului, să excludem din acest concept toate certitudinile, toate realităţile, sub pretextul imperfecţiunilor lor, şi să ne oprim asupra unui singur predicat al Divinităţii, incomprehensibilitatea ei Într-adevăr, la un concept atât de slab și negativ al lui Dumnezeu au venit acei filozofi care au susținut constant metoda negației, ca singura modalitate sigură de a defini Divinitatea Ei au pornit de la conceptul aparent corect că imperfecțiunile în sens metafizic ar trebui să fie numite nu numai imperfecțiuni fizice obișnuite, ci și orice fel de limitare a ființei reale, indiferent de calitatea lor Totul a fi condiționat și limitat în esență înseamnă a fi imperfect; prin urmare, din conceptul de Dumnezeu, nu numai deficiențele obișnuite, ci și toate predicatele ființei reale, ca fiind limitate, trebuie negate Dar din moment ce rațiunea noastră, care la rândul ei este și ea limitată, nu poate avea acces decât la acest tip de ființă, este evident că nu putem ști nimic pozitiv despre a fi nelimitat și necondiționat; toată cunoașterea noastră despre Dumnezeu nu poate fi decât o cunoaștere a ceea ce El nu este, o cunoaștere negativă Dar aceasta, bazată pe aplicarea strictă a metodei - - cunoașterea, conceptul de Dumnezeu ar duce nu numai la distrugerea cunoașterii raționale a lui Dumnezeu, ci și la negarea conținutului pozitiv al religiei Fiecare religie care conține un concept pozitiv despre Dumnezeu (și așa sunt toate religiile fără excepție) ar fi o opinie subiectivă despre Dumnezeu lipsită de adevăr real, scuzabilă doar din cauza slăbiciunii minții noastre și din cauza imposibilității de a ne forma un concept adevărat despre Dumnezeu Dumnezeu Dar o astfel de negare a oricărui sens în conținutul religiilor este puțin probabil să fie acceptată de apărătorii unui concept strict negativ al lui Dumnezeu Cel puțin, ei trebuie să admită demnitatea comparativă a diferitelor concepții și concepții religioase despre Dumnezeu; nu pot decide, contrar dovezilor clare ale conștiinței și rațiunii religioase, să spună că totul aceste reprezentări şi conceptele sunt în esență la fel de false, deoarece toate conceptele pozitive despre Dumnezeu sunt în mod egal în esență doar opiniile noastre subiective Dar cât de curând demnitatea relativă a diferitelor opinii ale pr Bbg, atunci acest lucru expune unilateralitatea metodei negative și a propriei sale îndoială de sine Pentru că într-un astfel de caz se presupune deja că în mintea noastră trebuie să aibă o măsură sau un criteriu prin care să recunoaștem unele concepte despre Dumnezeu ca fiind cele mai bune, iar altele ca mai rele, unele mai perfecte, altele mai puțin Dacă aruncăm o privire mai atentă în ce constă acest criteriu sau normă de evaluare a diferitelor concepte despre Dumnezeu, vom constata cu ușurință că constă în ideea perfecțiunii absolute De ce negăm aceste sau alte predicate ale ființei limitate din conceptul de Dumnezeu? Pentru ca sunt imperfecti Dar de ce știm despre imperfecțiunile lor? Nu pentru că mintea noastră este prezentată cu ideea de absolut perfect, care

servește drept început pentru determinarea gradului de perfecțiune limitată atât în ființă, cât și în cunoașterea noastră Astfel însăși metoda de negație este posibilă numai pentru că este precedată în mintea noastră de un principiu pozitiv Nu este o metodă independentă și ne trimite la acea metodă care își pune bazele ideea de perfecțiune și care în metafizică este numită metoda superiorității sau analogiei - - Esența acestei metode, așa cum am văzut, constă în faptul că, pentru a determina conceptul de Dumnezeu, trebuie să luăm perfecțiunile în care le observăm ființe finite și ridică-le la acea valoare absolută în care ar putea fi predicate ale unei Ființe absolute În mod evident, însăși posibilitatea și aplicarea acestei metode se bazează pe presupunerea anterioară că Dumnezeu trebuie să fie conceput O ființă absolut perfectă Metoda însăși dovedește doar acolo unde trebuie să căutăm acele predicate ale perfecțiunii care trebuie să intre în conceptul de Dumnezeu: și cum trebuie să le gândim astfel încât să satisfacă conceptul de perfecțiune absolută Dar pe ce se bazează tocmai această presupunere, că Dumnezeu trebuie să fie conceput ca o Ființă absolut perfectă? Dacă ideea lui Dumnezeu nu poate fi produsul abstractului nostru; gândirea și rezultatul cercetării sale asupra cauzei ultimă a ființei și originii lucrurilor, dar provine inițial dintr-o senzație vie și directă a acțiunii asupra spiritului nostru a unui obiect real cel mai înalt * *), apoi ultima fundamentele conceptului de Dumnezeu ca o Ființă atotperfectă, noi trebuie să căutăm nu în gândirea reflexivă, ci chiar în acest sentiment, pe care îl numim conștiință religioasă - Deci, pentru a justifica ceea ce se cere prin metoda superiorităţii, dar im doar un presupus drept de a deduce predicatele Divinității din ideea perfecțiunii Sale, trebuie să dovedim că această idee este într-adevăr ideea de bază a conștiinței religioase, apartenența ei constantă și esențială · O astfel de dovadă este dată de expunerea procesului secvenţial de dezvoltare a conceptelor religioase şi [redacted] filosofice despre Dumnezeu Care este sensul acestui proces? Ce căuta conștiința religioasă în schimbarea treptată a conceptelor religioase și înlocuirea lor cu altele? A căutat ceva mai bun și mai perfect, și-a abandonat vechile concepte pentru că le-a găsit imperfecte Ideea de perfecțiune absolută, cum ar fi; scopul procesului religios a fost singurul motiv care l-a stimulat și îndreptat Dumnezeu este Ființa a tot î U ' ' ' ,·', ,')·■· ; *) Vezi studiul: "Religia, esența ei - origine" , , p - - , - perfecțiunea - aceasta este ideea generală care străbate toate religiile, grăunțul etern al adevărului, cuprins sub vălul a tot felul de iluzii particulare Oricare ar fi ideile despre Dumnezeu, indiferent cât de mult conțin ele pe pervers și imperfect, toți au încercat, totuși, să exprime conceptul unei Ființe atotperfecte Eroarea aici nu a constat în faptul că, în loc de o Ființă complet perfectă, o persoană venera în mod conștient ceva imperfect ca Dumnezeu, ci în faptul că, în conformitate cu gradele de dezvoltare mentală și morală, înțelegea perfecțiunea însăși într-un mod foarte diferit ; dar în toate cazurile măcar credea că reprezintă ceva mai perfect Cât de repede gândul în curs de dezvoltare a găsit ceea ce reprezenta perfecțiunea ei este imaginară sau insuficientă, a abandonat vechiul concept despre Dumnezeu și a căutat unul nou Astfel, întregul proces religios, în esență, poate fi numit o căutare a perfecțiunii absolute Dar mai multe conștiințe religioase văd în ideea perfecțiunii absolute începutul pentru determinarea celor mai particulare predicate ale Divinității Toate sistemele filozofice, de îndată ce recunosc existența lui Dumnezeu, sunt în esență de acord că atacul absolut trebuie să fie de conceput și absolut perfect Diferența aici, ca și în

conștiința religioasă, constă doar în modul de înțelegere a acestei perfecțiuni Dar, este remarcabil, chiar și în această privință, că, în ciuda independenței și independenței conștiinței religioase afirmate de gândirea filozofică, aproape toate sistemele filozofice în definirea conceptului de Dumnezeu iau în calcul involuntar această conștiință, încearcă pe cât posibil să nu devieze de la el și împacă cu el, conceptele sale abstracte despre Dumnezeu Astfel, vorbind despre panteism, am avut ocazia să remarcăm că nici unul afară filozofii acestei tendințe nu au fost de acord să fie numiți panteiști; aproape toți, ca adepți ai lor, s-au justificat de cenzurii în panteism și au încercat, cel puțin din punct de vedere al modului de prezentare, să-și armonizeze învățătura cu ideile conștiinței religioase și să arate că nu este atât de opusă acesteia asa cum ar putea parea la prima vedere Toate acestea servesc ca o nouă confirmare a ce anume - - în conștiința religioasă și în conceptul general de Dumnezeu afirmat de aceasta, ca Ființă Atot-Suverană, trebuie să căutăm începuturile pentru dezvăluirea ulterioară a acestui concept Această revelație în esență este soluția întrebării: care dintre proprietățile pe care le observăm în a fi, ar trebui să le considerăm cu adevărat perfecte și ce caracter ar trebui să primească pentru a deveni perfecțiuni absolute din perfecțiuni simple și deci capabile să servească la determinarea proprietăților a unei Fiinţe absolute Cea mai generală și, aparent, neavând nicio legătură cu ideea de perfecțiune, categoria este categoria ființei; dar dacă ne amintim că această categorie, ca corelativă, se opune în gândirea noastră conceptului de neființă, atunci vom avea aici doi termeni, între care comparația este posibilă în raport cu ideea de perfecțiune Rezultatul acestei comparații nu poate fi decât sadim: ființa este mai perfectă decât neființa*) Astfel, în însuși conceptul de perfecțiune este deja dat conceptul existenței efective a celei mai perfecte Ființe După cum se știe, această idee servește drept bază pentru demonstrarea ontologică a existenței lui Dumnezeu în forma în care a fost prezentată inițial de Anselm De asemenea, se știe că această idee a fost întâmpinată cu o obiecție decisivă din partea lui Captus, care a considerat imposibilă aplicarea conceptelor de perfecțiune și imperfecțiune la categoria ființei și neființei, iar aceasta i-a servit drept unul dintre temeiurile distrugerii semnificația științifică a dovezii ontologice Indiferent dacă Kant a avut dreptate sau greșit recunoscând dovada lui Anselm ca fiind insuportabilă, aceasta este acum o problemă secundară pentru noi; dar oricum *) Dacă Hartmann, aparent contrar acestei propoziții, își întocmește propria formulă: inexistența este mai bună decât existența, atunci el nu înseamnă a fi în sens absolut, ci o existență definită, universală, pe care o consideră plină de suferind şi deci sortit anihilării Formula lui este semnificativă atunci când comparăm ființa lumii cu a fi absolut (inconștient) și indică de fapt superioritatea ultimului înaintea nervului, și nu superioritatea absolută a neființei înaintea ființei - - a greşit când a interzis evaluarea categoriilor de fiinţă şi nefiinţă după conceptul de perfecţiune Când spunea: existența nu este perfecțiune, nu se referea la existența reală, ci doar la concepere sau mai bine, un predicat imaginar al existenței, aplicat sau negat în gândirea noastră din cutare sau cutare idee Deoarece acest predicat este doar imaginar sau imaginabil, cu siguranță nu face reprezentarea căreia i se aplică cu adevărat mai bună sau mai perfectă O sută de taleri imaginabili, după cum a remarcat pe bună dreptate Kant, nu vor deveni mai mult sau mai buni din faptul că începem să ne gândim la ei ca existenți Dar este o altă chestiune dacă trecem din

domeniul ființei imaginabile în domeniul ființei reale și începem să comparăm unul cu celălalt nu reprezentări cărora le atribuim sau negăm în mod arbitrar (numai imaginabil) predicatul existenței, ci obiecte care de fapt exista cu cei care nu exista Luând acest punct de vedere, Kant însuși va începe cu greu să afirme că existența și inexistența nu au nicio semnificație atunci când se compară obiectele între ele și va fi de acord că o sută de taleri existenți cu adevărat sunt mult mai buni și mai perfecți decât o sută de taleri care există numai în reprezentare, dar nu au ființă real În această privință, Anselm avea dreptate când spunea că a exista în realitate este mai bine sau mai perfect decât a nu exista, sau a exista doar în gândire și în posibilitate și că o Ființă care este perfectă prin însuși faptul că este perfect trebuie să existe Dar nu numai conceptele de ființă și neființă în opoziția lor abstractă conștiința religioasă are dreptul de a evalua din punctul de vedere al ideilor de perfecțiune absolută În însuși conceptul de ființă, ea distinge între forme și grade, care la rândul lor permit compararea între ele în raport cu perfecțiunea, indiferent de acestea sau de alte calități ale lucrurilor care au ființă Dacă luăm limitele extreme, între care sunt incluse toate diferențele de grade de ființă, atunci obținem, pe de o parte, a fi multiplu, condiționat, schimbător, limitat de limitele de timp și spațiu, pe de altă parte, fiind unul, SOC V KUDRYAVTSEV, t l - - necondiționat (autoexistent), neschimbător, etern, fără limite Conștiința religioasă, fără nicio ezitare, recunoaște ultimul fel de a fi mai desăvârșit decât primul și, pe această bază, venerează Zeitatea ca o Ființă atotperfectă, una, autoexistentă, necondiționată, neschimbătoare, spațiu și timp nelimitat, adică omniprezent și etern Faptul că aceste predicate ale Divinității își datorează originea nu gândirii filozofice, așa cum s-ar putea presupune din abstractitatea lor, ci conștiinței religioase, acest lucru este evident din faptul că dorința de a defini Divinitatea prin ele este deja remarcabilă în primele etape ale conștiința religioasă, când se afla încă în stadiul de reprezentare (politeism) și când nu se mai putea vorbi de gândire filosofică Desigur, însăși natura reprezentării nu permitea acestor predicate să apară pentru conștiința religioasă în toată puritatea și certitudinea lor abstractă; dar este suficient ca chiar în primele etape ale dezvoltării religioase să existe o dorință vie, deși nu pe deplin realizată, de a reprezenta Zeitatea tocmai cu aceste predicate, pentru a vedea sursa lor originală Deci de exemplu în cele mai imperfecte religii păgâne, Zeitatea apare, dacă nu absolut eternă la începutul ființei (zeii s-au născut, s-au coborât unul din celălalt), apoi eternă în continuarea ei, cel puțin având o viață mai lungă decât orice există: zeii sunt imutabili, sunt veșnici noi și nu îmbătrânesc; nu sunt limitate de spațiu, ca o persoană, sunt ușor mobile; ele nu depind de condițiile existenței materiale, ci ei înșiși stăpânesc asupra naturii etc În toate aceste idei și idei similare, se exprimă clar ideea că existența lumii cu anumite calități este imperfectă și, prin urmare, incompatibilă cu ideea a unei Ființe perfecte Cel mai dificil lucru, aparent, pentru conștiința religioasă a fost să-și clarifice ideea de superioritate a ființei unuia asupra celor mulți și, ca urmare, să recunoască Divinitatea ca o ființă absolut perfectă, unu Am văzut cu ce încăpățânare s-a menținut politeismul în umanitate - - tip vechsky, astfel încât în procesul natural al conștiinței religioase, intervenția filozofiei și lupta ei cu politeismul a fost necesară pentru a afirma ideea unității Divinității Dar în zadar, pe această bază, am crede că conceptul de unitate a Divinității implicite

nu stă în conștiința religioasă, ci își datorează originea unui singur gând reflexiv Este, fără îndoială, ascunsă în ideea religioasă fundamentală a perfecțiunii absolute și își declară prezența prin semne clare, și anume prin dorința de a înălța un zeu mai presus de toți ceilalți, urme ale monoteismului originar care poate fi descoperit în aproape toate religiile și, în cele din urmă, prin subordonarea zeilor înșiși față de cea mai înaltă a lor puterea misterioasă a sorții sau a sorții Dacă conceptul de unitate a Divinității nu apare clar în religiile naturale și este ascuns de pluralitatea zeilor, atunci motivul pentru aceasta constă numai în dominația formei reprezentative de cunoaștere, care în esența sa a limitat și fragmentat ideea divinității; de îndată ce această formă, cu o dezvoltare intelectuală ulterioară, a făcut loc conceptului, s-a dezvăluit de la sine că cea mai perfectă ființă nu poate fi decât una Dar aplicarea ideii de perfecțiune la ființa actuală nu se limitează la compararea obiectelor în funcție de categoriile de unitate și pluralitate, constanță și variabilitate, condiționalitate și independență etc Obiectele existente, pe lângă aceste diferențe, reprezintă și alte diferențe caracteristice, care permit și compararea între ele pe ideea de perfecțiune absolută și care ar trebui să ofere elemente pentru definirea ulterioară a Ființei Atot-Perfecte Dacă luăm din nou aici limitele sau polii extremi, între care este inclusă întreaga varietate de obiecte și fenomene existente, atunci obținem ființa materială pe de o parte și ființa spirituală pe de altă parte, între care ne putem gândi la diferite grade de predominanţa uneia sau a alteia fiinţe Comparând aceste contrarii ale ființei și evaluându-le sub influența ideii de perfecțiune absolută, conștiința religioasă dă o preferință decisivă pentru ultimul fel de ființă față de primul, - - iar prin dezvoltarea succesivă se ajunge la convingerea că o Ființă atotperfectă trebuie să fie concepută doar ca absolut spirituală, cu toate predicatele care caracterizează ființa spirituală: conștiința, rațiunea, voința În ciuda faptului că ideea de spiritualitate a Divinității a fost dezvoltată încetul cu încetul printr-o lungă luptă și schimbarea diferitelor viziuni religioase, ea nu este în esență un produs al gândirii abstracte care se reflectă asupra conștiinței religioase, ci se află în această conștiință în sine, ca un universal și rădăcină , deși nu peste tot suficient de clarificat, apartenența sa În urma dezvoltării istorice a conștiinței religioase, am văzut că omul, chiar și în stadiile cele mai de jos ale dezvoltării sale, nu a divinizat niciodată obiectele materiale și lipsite de suflet ale naturii ca atare; i-a animat mereu mai mult sau mai putin clar, i-a reprezentat ca fiind constienti, avand vointa si puterea de a actiona asupra lui benefic sau ostil Și acest lucru este de înțeles și firesc: fără o astfel de spiritualizare a acestora, religia ar fi imposibilă, rugăciunile, riturile religioase, sacrificiile etc , proprietăți spirituale, capacitatea de a cunoaște, vedea, auzi rugăciunile adresate lui și acțiunile religioase Toată dezvoltarea ulterioară a conștiinței religioase în acest sens a constat într-o elucidare din ce în ce mai mare a superiorității proprietăților spirituale față de cele senzuale, primele ieșind din ce în ce mai mult în prim-plan în conceptul de Dumnezeu Bineînțeles, conștiința religioasă, aflată în stadiul reprezentării, prin ea însăși nu putea ajunge la ideea de spiritualitate în forma sa pură și detașată, la conceptul de Dumnezeu ca spirit absolut, străin de orice materialitate Ceea ce putea realiza a fost doar echilibrul armonios, ideal al laturii senzuale și spirituale în ideea lui Dumnezeu, care și-a găsit expresie în religia

greco-romană Ideea spiritualității Divinității și-a primit dezvoltarea finală în filozofie, trecând prin diferite etape, începând de la hilozoismul și dualismul filosofiei antice și terminând cu spiritualitatea abstractă a absolutului în - - cele mai recente sisteme panteiste Dar oricare ar fi în special conceptele acestei spiritualități, însuși gândul la ea este proprietatea comună a tuturor sistemelor filozofice, de îndată ce ele recunosc existența unei Ființe Supreme Diferența dintre ele se referă la problema acestor sau a altor semne de spiritualitate, de exemplu conștiința, libertatea, dar în general toate sistemele filozofice, chiar și cele mai abate de la conceptul corect de spiritualitate adevărată (panteist-chbsky), mențin strict conceptul general de spiritualitate a absolutului, într-o asemenea măsură strict încât sunt chiar gata să sacrifică conceptul de a fi senzual și material, astfel încât nu numai trăsăturile materiale în Dumnezeu, ci chiar și originea oricărui lucru material din El, ar fi, în opinia lor, în contradicție cu conceptul de spiritualitate pură a Divinității Și într-adevăr, spiritualitatea este o astfel de proprietate care decurge din ideea religioasă de bază a perfecțiunii absolute atât de esențial încât fără ea însuși conceptul de Dumnezeu ar fi distrus Absența atributelor spirituale în El l-ar face mai puțin perfect decât unele ființe limitate care coborau din El Fără aceste proprietăți, predicatele anterioare, care exprimau perfecțiunile ființei în general, și-ar fi pierdut sensul Într-adevăr, dacă lăsăm deoparte conceptul de spiritualitate, atunci pentru alte predicate: eternitate, imuabilitate, absolutitate etc , un obiect poate fi găsit pe lângă conceptul de Dumnezeu; ele pot fi, de asemenea, atribuite materiei care există pe sine, iar materialismul fără Dumnezeu poate fi de asemenea de acord asupra lor pentru a caracteriza principiul său fundamental al existenței mondiale Deci Dumnezeu, ca o Ființă atotperfectă, trebuie conceput nu numai ca un început de ființă autoexistent, necondiționat, etern, nelimitat, ci ca o Ființă spirituală cu toate semnele caracteristice unei ființe perfecte spiritual, adică conștiință, rațiune, libertate Dar din moment ce aceste atribute, care aparțin și unor ființe limitate spiritual, trebuie să fie concepute aici în "sensul lor nelimitat, absolut", obținem cu ușurință din aceasta definiții mai concrete ale spiritualității divine Mintea absolut perfectă este mintea omniscientă; voinţă absolut perfectă în cercul acţiunilor sale - - stviy este atotputernic, după calitatea lor atotbună și sfântă; conștiința de sine ca deținând absolut toate perfecțiunile sale dă conceptul de Dumnezeu ca ființă atotfericită Astfel, ideea de perfecțiune absolută, aparținând în esență conștiinței religioase, ne oferă un început din care, prin așa-numita metodă a superiorității sau a analogiei, toate proprietățile Divinității pot fi deduse cu deplină consistență Judecând dacă se referă la perfecțiunile ființei în general sau la perfecțiunile ființei spirituale în special, ele pot fi împărțite în raport cu clasificarea lor obișnuită în metafizică *) în două clase: primul fel de proprietăți, pe baza trăsăturile pe care le-am indicat, le putem numi ontologice, al doilea fel de spiritual sau ideal Dar înainte de a trece la o analiză specială a fiecăreia dintre proprietățile Divinității, trebuie să ne oprim asupra importanței relative a proprietăților de ambele tipuri pentru determinarea conceptului de Dumnezeu Am văzut că atât proprietățile ontologice, cât și cele ideale decurg cu aceeași necesitate din ideea generală a unei Ființe absolut perfecte și, prin urmare, au același sens în *) Împărțirea proprietăților divine în două clase a fost mult timp acceptată și

folosită cel mai frecvent în metafizică, deși baza acestei împărțiri nu este aceeași peste tot Deci, de exemplu, uneori proprietățile lui Dumnezeu sunt împărțite în negative (de exemplu, imuabilitate, nelimitat etc) și pozitive (de exemplu, înțelepciune, bunătate) Celălalt distinge între proprietățile restului (attributa qiiescentia) și lupta (Attr Efficientia, Operativa), la primul, care aparțin lui Dumnezeu și stareței sale de plecare a relațiilor sale ale relațiilor sale cu Mira; primele includ: unitate și simplitate, necondiționalitate, originalitate (aseitas), imuabilitate, eternitate, infinit; până la ultimul - restul Similar cu această împărțire este împărțirea proprietăților lui Dumnezeu în absolut și relativ Unii împart atributele lui Dumnezeu în metafizice sau teoretice și morale sau practice În ceea ce privește principiul pre-general al deducerii acestor proprietăți, ele sunt în mare parte servite fie de conceptul de infinit, fie de conceptul de originalitate (aseitas); Fără a intra într-o critică a adecvării sau nepotrivirii acestor concepte în acest scop, am încercat să arătăm că un astfel de principiu nu poate fi decât conceptul de perfecțiune absolută aparținând conștiinței religioase - - stabilirea adevăratului concept despre Dumnezeu Dar nu aceasta este atitudinea față de ambele tipuri de proprietăți ale conștiinței religioase și ale filozofiei Pentru conștiința religioasă, proprietățile ideale ale Divinității sunt de o importanță deosebită; nu acordă o mare importanță predicatelor ontologice, în stadiile inferioare de dezvoltare, uită complet de ele: de exemplu în politeism, principiul divin apare limitat, plural sub forma multor zei; zeii sunt recunoscuți ca au apărut, prin urmare, nu zei etc Nicăieri conștiința religioasă nu admite că Zeitatea, de exemplu nu era conștient de rugăciunile adresate lui, nu era puternic și așa mai departe O astfel de preferință pentru proprietățile ideale în conceptul de Dumnezeu față de cele ontologice este firească și de înțeles, pentru că numai cu recunoașterea acestor proprietăți este posibilă religia ca relație vie între Dumnezeu și om O vedere inversă a relației dintre predicatele ontologice și cele ideale se găsește adesea în filosofie Ea a fost întotdeauna înclinată să atribuie o semnificație specială proprietăților optologice în conceptul de Dumnezeu; pentru ea, Dumnezeu era preponderent cauza absolută sau începutul ființei Această preferință pentru predicatele otologice față de cele spirituale a mers uneori atât de departe încât acestora din urmă li sa acordat nu doar o importanță secundară, ci în multe sisteme au fost complet eliminate, ca un fel de antropomorfism, deși, desigur, mai sublime decât cele senzuale, de exemplu idei despre Dumnezeu în politeism, dar cu toate acestea nu are sens pentru gândirea strict filozofică Că principiul absolut al ființei trebuie să fie în mod imaginabil spiritual, acest lucru a fost întotdeauna recunoscut de filozofie; dar de îndată ce s-a ajuns la o definire mai concretă a semnelor spiritualității, a așa-ziselor proprietăți spirituale ale Divinului, atunci aceste semne și proprietăți au dispărut treptat și din conceptul de spiritualitate a rămas doar un concept slab, negativ * de non-materialitate În locul lui Dumnezeu ca spirit, s-a obținut un absolut panteist fără viață, cu doar un predicat ontologic Dar o asemenea preferinţă pentru proprietăţile ontologice faţă de ideal nu poate fi în niciun fel admisă, nu numai pentru că - - că prin aceasta ideea de perfecțiune absolută, care, după cum am văzut, ar trebui să fie călăuzitoare în stabilirea adevăratului concept de Dumnezeu, ar fi limitată și denaturată, dar și pentru că o astfel de viziune ar fi o inconsecvență logică Panteismul subliniază că așa-numitele proprietăți spirituale nu ar trebui, așadar, atribuite

începutului absolut al ființei în sensul propriu, deoarece sunt proprietățile unei ființe umane finite, limitate Dar și predicatele ontologice ale Divinității, care sunt considerate mai potrivite pentru determinarea începutului absolut, sunt ele cu adevărat libere de acest neajuns, i e exprimă ele ceva care este complet inaplicabil pentru a fi nelimitat? Sau sunt ele, ca și cele spirituale, doar o exaltare a semnificației absolute a acelor proprietăți care, într-o formă limitată, pot aparține și unei ființe limitate? Dacă spunem primul, atunci trebuie să recunoaștem predicatele ontologice ca fiind pur negative, ceea ce, după cum am văzut, va duce în cele din urmă la ideea de incognoscibilitate absolută a Divinității Dacă aceste predicate trebuie să exprime ceva pozitiv, atunci această pozitivitate, evident, nu poate consta decât în faptul că categoriile sunt transferate la Divinitate, numai în sens absolut, categorii care au o aplicație la ființa limitată Deci de exemplu Dumnezeu pe care îl numim cauză absolută, eternă, una, neschimbătoare; dar conceptele de cauză, de continuitate relativă, de unitate, de imuabilitate, își au aplicarea și la ființa actuală Dacă predicatele ontologice ar fi o negație specială a proprietăților reale ale lumii și nu ar avea nimic în comun cu ea, atunci ar trebui să ne imaginăm lumea ca pe ceva infinit incoerent, fragmentat, nicăieri și în nimic având constanță și imuabilitate relativă Dar întrucât în obiectele lumii observăm gradele relative de inexistență și ființă, variabilitate și imuabilitate, complexitate și unitate etc ; apoi, evident, găsim aici câteva puncte de contact între predicatele de a fi condiționat și necondiționat, care ne dau ocazia să gândim pozitiv la Dumnezeu Nu negăm necondiționat totul - - predicate ale existenței lumii de la Dumnezeu, ci doar limitările și imperfecțiunile lor și ce rămâne după aceea încercăm să ridicăm conținutul imaginabil pozitiv la perfecțiunea absolută sau ideală Dacă trebuie să admitem că categoriile sub care este gândită ființa limitată, de exemplu substanța, cauza, acțiunea etc , au o aplicație la ființa absolută, dacă proprietățile ontologice ale Divinului, deci, exprimă ceva pozitiv și tocmai în sensul perfecțiunii absolute a unor proprietăți care aparțin și ființei condiționate: atunci ea ar fi deja ciudat și inconsecvent, permițând pentru a determina Divinitatea categoriei, care într-o anumită privință are aplicație ființei materiale, să respingă, ca incompatibilă cu conceptul de El, categoria care o caracterizează fiind mai perfectă, spirituală Dacă faptul că în lumea fizică există obiecte care continuă mai mult decât altele, există legi care au caracter de relativă constanță și imuabilitate, există forțe care par a fi originale și independente de altele, nu servește ca un obstacol pentru gândirea Divinității ca având aceleași calități de continuitate, imuabilitate și independență - doar în sensul lor absolut: cu atât mai puțin împrejurarea că în lume există ființe spirituale limitate, raționale limitate, libere etc , poate servi drept obstacol pentru gândirea la Divinitate ca fiind absolut spirituală, rațională, liberă Dacă memoria spune: nu trebuie, în sensul exact al cuvântului, să-L reprezinți pe Dumnezeu ca fiind conștient de sine, atotștiutor, atotputernic, pentru că avem o conștiință limitată, rațiune, libertate, atunci putem spune cu același drept: nu trebuie să Îl reprezintă pe Dumnezeu ca original, etern, neschimbător, pentru că în lume există relativă independență, constanță, imuabilitate Dacă numiți transferul la Divin al predicatelor spirituale, în ciuda faptului că acestea sunt înțelese într-un sens absolut, antropomorfism, atunci transferul la Divin al categoriilor cosmice, de exemplu ființă, constanță, cauze etc , putem numi cosmomorfism Dar antropomorfismul și

cosmomorfismul real nu sunt - - constă în faptul că anumite categorii de existență mondială, fie ele materiale sau spirituale, sunt aplicate Divinului, dar în faptul că aceste categorii sunt transferate Divinului cu acele limitări și imperfecțiuni, cu care se află în existență efectivă Dacă i-am atribui lui Dumnezeu calitățile de natură spirituală, cu aceleași neajunsuri ca și la om, din cauza limitărilor sale, atunci acesta, desigur, ar fi antropomorfism; de exemplu dacă am începe să-l imaginăm pe Dumnezeu îndoiindu-se, pocăit, mândru etc Ar fi exact la fel ca cosmomorfismul dacă am începe să ne imaginăm Divinitatea sub forma unui element sau forță a naturii, de exemplu lumină, așa cum era în religiile păgâne Deși acest gen de concepții senzuale și spirituale au avut și au încă semnificația și întrebuințarea lor, ele trebuie eliminate în domeniul gândirii pur raționale În general, din frica falsă de antropomorfism, a elimina toate predicatele spirituale din conceptul de Dumnezeu înseamnă a merge ca urmare la o idee panteistă despre El ca substanță impersonală, nedefinită a lumii Dar acesta nu este ultimul și nici cel mai rău rezultat; o asemenea concepție despre Dumnezeu oferă un pretext convenabil pentru negarea completă a Divinului ca ceva de neconceput pentru gândire, de îndată ce rămâne în spatele gândirii proprietăților spirituale concrete doar cu predicatele generale ale existenței cosmice Într-adevăr, pentru Feuerbach, de exemplu tocmai un astfel de concept abstract al lui Dumnezeu, pe care l-a găsit în Hegel și pe care l-a recunoscut drept ultimul cuvânt al filosofiei, a fost unul dintre motivele distrugerii însuși conceptului de Dumnezeu El a înțeles clar că, de îndată ce proprietățile spirituale concrete sunt excluse din conceptul de Dumnezeu, nimic pozitiv nu va rămâne în el "Atâta timp cât se poate spune ceva cert despre Dumnezeu", spune el, atunci această certitudine va fi o proprietate umană; iar dacă aruncăm tot ce este uman din natura Divinului, nu va trebui să lăsăm nimic în ea " Desigur, o astfel de concluzie ar fi prea grăbită Dacă excluderea predicatelor spirituale din conceptul de Dumnezeu poate oferi un pretext pentru a nega adevărul însuși - - conceptul lui Dumnezeu, aceasta nu înseamnă încă că un astfel de pretext este sănătos Știm că unii filozofi au respins adecvarea nu numai a predicatelor spirituale, ci și a tuturor predicatelor în general pozitive ale Divinității, spunând că adevărata concepție despre Dumnezeu nu poate fi exprimată decât prin negarea de la El a oricărei hotărâri ca limitare Dar, cu toate acestea, o astfel de negare nu a rezultat din înțelegerea lor limitată a lui Dumnezeu, ci din opinia lor înaltă despre incomprehensibilitatea Lui Într-adevăr, chiar și în timp ce negăm semnificația reală a oricăror predicate pozitive ale Divinității, putem totuși să-L concepem ca pe o Ființă absolut perfectă, negând doar capacitatea gândirii noastre de a forma orice concept despre El Prin urmare, opinia este nefondată că, cu excepția predicatelor pozitive din conceptul de Dumnezeu, nu va trebui să rămână nimic în el și însăși ideea de Dumnezeu va dispărea Dimpotrivă, oricât de puțin am considera predicatele atribuite de mintea noastră Divinului, de puțin folos, gândul existenței celei mai înalte Ființe, deși atât de neînțeles încât niciun efort de gândire nu poate da nici măcar o concepție aproximativă despre El , nu va dispărea niciodată în noi Dar am văzut deja că, de fapt, un concept atât de exagerat al incognoscibilității Divinității nu poate fi admis Desigur, conceptele noastre despre Dumnezeu nu pot avea o adecvare completă cu un obiect cognoscibil, din cauza diferenței esențiale dintre natură și perfecțiunile absolute față de natura și proprietățile ființei condiționate Dar aceasta nu înseamnă că concepțiile noastre pozitive

despre Dumnezeu nu exprimă nimic adevărat despre proprietățile Sale, chiar dacă doar într-un grad foarte slab Reflectarea unei raze de soare într-o picătură de apă, în ciuda diferenței infinite dintre soare și reflexia sa microscopică, ne poate oferi totuși o idee despre soare Prin urmare, trebuie să recunoaștem predicatele pozitive ale Divinității nu doar ca modalități subiective mai mult sau mai puțin permise de a-L reprezenta pe Dumnezeu, ci ca concepte care ne oferă o oarecare cunoaștere a proprietăților Sale reale A crede că predicatele de acest fel nu pot fi atribuite Divinității doar pentru că proprietățile pe care le exprimă într-o formă limitată sunt înlocuite cu - - ei speră și în ființa creată, înseamnă a permite o presupunere nejustificată că nu există nimic poate exista ceva în comun între Cauza cea mai înaltă a tuturor și produsul ei Dimpotrivă, este firesc și probabil ca opera sau creația să reflecte într-un fel sau altul perfecțiunile Creatorului Este treaba minții să descoperim ceea ce în existența convențională, printre varietatea calităților și fenomenelor sale, trebuie să considerăm ca o perfecțiune reală, deci, o reflectare a proprietăților Ființei celei mai înalte Principiul călăuzitor în această chestiune ar trebui să fie ideea generală de bază a perfecțiunii absolute, care aparține conștiinței religioase Această idee servește drept ultimul motiv pentru care îi atribuim lui Dumnezeu nu numai proprietăți ontologice, ci și spirituale Îi atribuim lui Dumnezeu conștiința, înțelepciunea, libertatea etc nu pentru că le avem noi înșine (nu am găsi motive nici logice, nici psihologice pentru a transfera aceste proprietăți la Divin), ci pentru că sunt cuprinse în însăși ideea de o Ființă perfectă Nu îi atribuim lui Dumnezeu rațiune, viață, libertate etc , pentru că noi înșine le avem, ci pentru că noi înșine le avem, pentru că ele la origine și în cel mai înalt grad sunt cuprinse în Dumnezeu Revelația ne explică perfect dreptul prin care îi atribuim lui Dumnezeu puteri și perfecțiuni spirituale, pe care noi înșine le avem, atunci când ne învață că omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, că, prin urmare, rațiunea, libertatea și, în general, toate perfecțiunile sunt reflectări ale perfecțiunilor infinite ale Creatorului Dacă omul este imaginea Creatorului, atunci este firesc să contemple în Prototipul său în cel mai înalt grad acele proprietăți care constituie asemănarea divină a naturii sale Omul, observă corect Jacobi, deci îl antropomorfizează în mod necesar pe Dumnezeu, pentru că Dumnezeu, creându-l, l-a deomorfizat - - IX Dovezi pentru existența lui Dumnezeu Analiza critică a diferitelor forme de conștiință religioasă ne-a condus la definiția cerută de această conștiință și ideea de perfecțiune absolută conținută în ea, adevăratul concept al lui Dumnezeu*) Dar faptul că conștiința religioasă, în ciuda întregului său adevăr interior de netăgăduit, trece în zona gândirii raționale, filozofice, devine în mod necesar o poziție care are nevoie de justificare și dezvăluire rațională pentru a deveni nu numai o convingere adevărată, ci o convingere dovedită, adevărul rațional De aici, apariția diferitelor experimente filozofice pentru a dovedi adevărurile conștiinței religioase și, mai presus de toate, adevărul de bază și rădăcină, presupus de acestea, al existenței lui Dumnezeu Dovezile raționale ale acestui adevăr în istoria filozofiei sunt relativ târziu Filosofii arhaici, în eforturile lor de a înțelege începutul și prima cauză a tuturor lucrurilor, au pornit de la o convingere fermă, directă în existența unui astfel de început și au încercat doar să-i determine proprietățile calitative Dar când, parțial sub influența nesatisfăcătoarei acestor diverse încercări și a contradicțiilor lor, au apărut îndoieli nu numai cu privire la

posibilitatea cunoașterii, ci și cu privire la însăși existența principiului tuturor lucrurilor căutate de filozofi, conștiința necesității de a trebuie să fi apărut și să dovedească rațional adevărul ei Scepticismul absolut al sofiștilor și îndoielile care au apărut sub influența sa în societatea greacă nu numai în consistența poveștilor populare despre zei, ci și în existența Divinității, au fost primul impuls de a fundamenta acest adevăr nu numai pe baza religiei, care începea deja să-și piardă autoritatea, dar și filozofia Socrate și Platon, în lupta lor cu sofiștii, au fost primii care au încercat să prezinte câteva fundamente filozofice pentru încrederea noastră în existența Divinității și a Providenței, deși nu este clar că pe această temă ') Vezi pp și urm - - În momentul luptei lor cu sofiştii, s-au oprit cu o atenţie deosebită Așa-zisele dovezi ale existenței lui Dumnezeu au fost exprimate de ei ca în treacăt și fără nicio dezvoltare specială a lor După toate probabilitățile, nici o obiecție deosebit de puternică sau teorii anti-religioase dezvoltate nu au fost ridicate de oponenții lor; neîncrederea sofiştilor s-a exprimat, probabil, prin nişte bufniţe frivole sau îndrăzneţe care nu necesitau o analiză ştiinţifică strictă Experiența primei dovezi strict filozofice a existenței lui Dumnezeu îi aparţine lui Aristotel Apoi, în antichitate, deși găsim urme și începuturi ale tuturor dovezilor despre existența lui Dumnezeu cunoscute ulterior, nu întâlnim nici o unificare sistematică a acestora, nici o evaluare științifică comparativă a semnificației lor Ulterior, în filosofia creștină, doctrina dovezilor existenței lui Dumnezeu a fost cauzată inițial nu atât de dorința de a apăra acest adevăr de obiecțiile ateilor, în care, în perioada de prosperitate a filozofiei scolastice, nu exista prilej și nevoie, ci mai degrabă dorința de a fundamenta și dezvălui cel mai înalt adevăr al religiei nu numai la început credința, ci și rațiunea Tocmai acest impuls l-a ghidat pe Anselm din Canterbury, atât de faimos în istorie ca dovezi ale existenței lui Dumnezeu În opinia sa, ar fi neglijență criminală și semn de minte leneșă (ignavae ratonis) să nu vrem să știm ce credem; și dacă toate adevărurile religiei au dreptul la explicații raționale, cu atât mai mult adevărul cel mai înalt și fundamental este existența lui Dumnezeu Apoi, nu numai ca urmare a unei străduințe pur teoretice de a găsi cea mai bună dovadă a existenței lui Dumnezeu, ci și sub influența unor obiecții reale la puterea acestor dovezi, ele au fost dezvăluite cu tot mai mare acuratețe și corectitudine logică până când chiar în vremurile lui Kant, care, cu "Critica rațiunii pure" nu numai că a zdruncinat puterea și semnificația dovezilor existenței lui Dumnezeu care existau înainte de vremea lui în filozofie, dar cu teoria sa a cunoașterii, aparent, s-a ocupat o lovitură decisivă pentru toate încercările de a demonstra rațional acest adevăr Nu, această critică în profunzimea ei departe de a semăna cu obiecțiile superficiale la acest adevăr al primului - - sceptici și atei, care, aparţinând unei minți filosofice supreme, nu numai că nu au intenționat să zguduie cel mai înalt adevăr al religiei, dar, aparent, în rațiunea practică s-au gândit să-i dea un sprijin nou, mai solid Obiecțiile lui Kant păreau a fi de neînlăturat într-o asemenea măsură încât nu numai numeroși adepți ai filosofiei critice, ci și oponenții ei hotărâți, au fost de acord cu evaluarea lui asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu și cu concluzia sa că este imposibil să se dovedească rațional acest adevăr Înainte de Kant aproape toți filozofii erau mai mult sau mai puțin interesați de acest subiect Eforturile lor au fost îndreptate nu numai către o mai bună prelucrare formal-logică a dovezilor existente, ci și spre găsirea celor mai bune, "numai posibile", după cum spuneau ei uneori, dovezi

care le-ar putea înlocui pe toate celelalte După cum se știe, înainte de apariția sa Criticii rațiunii pure, Kant însuși a adus un omagiu acestei direcții După Kant, primul, poate exagerat, respectul față de ei a fost înlocuit cu un dispreț la fel de exagerat Exista pericolul ca tratatul despre dovezile existentei lui Dumnezeu ar pierde orice semnificatie esentiala e in filosofie si se vor transforma intr-o simpla prezentare istorico-critica, desi respectate in intentie, dar esuate in executie, monumente ale gandirii filozofice Desigur, de îndată ce vivacitatea impresiei inițiale făcute de critica lui Kant s-a slăbit, de îndată ce sisteme cu o direcție pozitivă, idealistă, au apărut chiar din adâncurile filozofiei critice, încetul cu încetul o atitudine mai imparțială față de doctrina dovezile existenței lui Dumnezeu au început să revină la filozofie În timpul nostru și al nostru, această învățătură a devenit din nou subiect de cercetare nu numai istorico-critică, ci și pozitivă, pe care o merită pe deplin datorită importanței conținutului său nu numai pentru conștiința religioasă, ci și pentru filosofie *) Dar, cu toate acestea, critica lui Kant nu a trecut fără urmă în istoria gândirii filozofice, reflectându-se atât în formularea diversă a fiecăruia ♦) Precizați de ex la celebra lucrare a lui Ulrici: "Dumnezeu şi Natura" - - din dovezile individuale ale existenței lui Dumnezeu, precum și în aprecierea semnificației lor generale Din aceasta se poate observa că problema dovezilor existenței lui Dumnezeu este departe de a fi una dintre cele soluționate definitiv în filozofie, dar în ceea ce privește conținutul său, referitor la adevărul de bază al conștiinței religioase, este una dintre cele mai subiecte importante ale filozofiei religiei Dar înainte de a trece la prezentarea și evaluarea acestor dovezi, trebuie să eliminăm obiecția fundamentală față de însăși posibilitatea lor, obiecție cu atât mai importantă pentru noi cu cât pare să procedeze din același punct de vedere asupra sursei și fundamentului cel mai profund de deplină certitudine în existenţa Divinităţii pe care o împărtăşim şi noi Am găsit această sursă nu în activitatea independentă a rațiunii inferențiale, ci în conștiința religioasă, în acțiunea reală și vie asupra spiritului nostru a obiectului cel mai înalt al religiei, Ființa Infinită*) Dar dacă da, atunci trebuie să căutăm asigurarea finală a acestui adevăr în aceeași conștiință religioasă, în credință și nicăieri în afara ei, mai ales în activitatea abstractă a înțelegerii Dar, într-un astfel de caz, sunt posibile dovezi ale existenței lui Dumnezeu și nu este un efort zadarnic de a le analiza, ceea ce va duce în mod necesar la aceeași concluzie despre inconsecvența lor, la care doctrina originii ideii de Dumnezeu ne dă a priori dreptul? Aici este punctul de plecare al obiecțiilor împotriva posibilității de a dovedi existența lui Dumnezeu de către acei filozofi care, ca și noi, caută sursa inițială a ideii de Divin nu în activitatea independentă a rațiunii, ci în conștiința religioasă directă , pe care ei o numesc sentiment sau credință**) Încrederea în adevărul existenței lui Dumnezeu este, ni se spune, un fapt direct al conștiinței religioase, care nu se bazează pe concluziile rațiunii și, prin urmare, nu are nevoie de dovezi; acest adevăr este în sine convingător și evident pentru sentimentul credincios Orice încercare de a o dovedi rațional este deci nu numai inutilă, dar ') Qm: "Religia, esența și originea ei", pp - *') Aici aparțin, pe lângă Jacobi și adepții săi, filozofii care ocupă o poziție intermediară între el și Kant - Friz, Butervek, Eshenmiir și alții - - este pozitiv periculos, întrucât în cazul eșecului unei astfel de încercări, așteptat în mod firesc de însăși natura acestui adevăr, îl

poate compromite, dând naștere să se considere slăbiciunea probei ca fiind slăbiciunea adevărului însuși dovedită, și prin aceasta să răcească și să slăbească, și nu să întărească, credința religioasă vie Dar vorbind despre încrederea imediată în sine a faptului conștiinței religioase, ei uită de sarcina esențială a cunoașterii filozofice în diferența ei de convingerea directă Această sarcină constă tocmai în ridicarea convingerilor imediate la nivelul unor concepte raționale și, în consecință, justificate rațional Dacă certitudinea imediată în adevăruri date ar putea lua locul cunoașterii, nu ar exista filozofie Persuasivitatea imediată și presupusa recunoaștere universală a adevărurilor religioase de bază pot servi la fel de puțin ca motiv pentru excluderea lor din domeniul filosofiei, la fel cum aceleași calități ale altor adevăruri fundamentale ale conștiinței noastre nu le împiedică să fie subiectul filosofiei analiză Ce poate fi mai viu și mai direct convingător decât certitudinea noastră în existența obiectelor exterioare și, mai mult, așa cum ni se par? Ce poate fi mai puternic decât convingerea noastră în fiabilitatea cunoștințelor noastre? Cu toate acestea, gândirea filosofică nu a fost niciodată mulțumită cu această simplă certitudine a conștiinței imediate și a sensului general, dar analiza cunoașterii senzoriale și raționale a fost întotdeauna una dintre sarcinile sale cele mai importante Conștiința religioasă trebuie să fie în exact aceeași relație cu mintea filozofică care analizează Claritatea și persuasivitatea acestei conștiințe, chiar dacă presupunem că aceste calități în conștiința religioasă apar mai deplin și mai decisiv decât, de exemplu, în convingerea certitudinii cunoașterii empirice, pot cu atât mai puțin să elimine necesitatea analizei filozofice a acesteia, cu cât ele nu conțin încă un criteriu incontestabil al adevărului a ceea ce suntem direct convinși Am văzut că în cunoașterea empirică cea mai clară reprezentare sensibilă nu arată întotdeauna lucrurile așa cum sunt cu adevărat Viziunea obișnuită este SOCH V KUDRYAVTSEV, vol π - - pentru noi pământul este nemișcat, iar soarele se mișcă pe cer, stelele sunt puncte mici luminoase, bolta cerului este în formă de cupolă etc ; dar aceste fapte ale percepției senzoriale se dovedesc a fi false înainte de analiza cunoașterii, care arată adevărata natură a acestor fenomene și obiecte Se poate pune întrebarea: nu există o iluzie optică similară, ca să spunem așa, pentru viziunea mentală și există și în mintea noastră poziții care par evidente și adevărate pentru toată lumea, dar nu sunt așa în realitate? Pentru a dovedi această lipsă de înșelăciune a adevărului existenței lui Dumnezeu, certitudinea ei nu numai subiectivă, ci și obiectivă, trebuie să fie sarcina filosofiei, care nu poate fi eliminată doar prin persuasivitatea directă a conștiinței religioase Mai mult, dacă adevărul existenței lui Dumnezeu este clar și de netăgăduit pentru conștiința imediată, atunci, evident, nu același lucru se poate spune despre gândirea filozofică Oricare ar fi cauza întunecării ideii de Divin în mintea omului, ridicând uneori îndoieli cu privire la adevărul ei, în orice caz, nu există nicio îndoială că printre filozofi au existat sceptici și atei Dar filosofia trebuie să aibă în vedere nu numai ideile obișnuite, generale despre lucruri, ci și opiniile științifice sau cele prezentate ca atare: nu trebuie doar să le trateze critic, ci și să prezinte temeiuri pozitive pentru o opinie opusă În fine, nu se poate fi de acord cu poziția conform căreia adevărul existenței lui Dumnezeu pentru conștiința religioasă imediată este atât de clar și convingător încât nu are nevoie de cercetare rațională pentru confirmarea lui Adevărat, conștiința religioasă generală a tuturor timpurilor și popoarelor

recunoaște acest adevăr; dar este suficient să ne amintim de extraordinara diversitate a ideilor religioase despre Dumnezeu, de vagul unora și de inconsecvența altora, pentru a ne convinge de necesitatea luminii rațiunii în acest haos al credințelor imediate Ca urmare a acestor credințe, dacă aruncăm tot ce este accidental și variat în ele și începem să căutăm samago - general și cu adevărat clar și indiscutabil pentru toată lumea, vom obține o rămășiță foarte slabă, o reprezentare nedefinită a ceva suprasensibil Dar dovezile existenței lui Dumnezeu nu se limitează la rezultate atât de slabe; în fiecare dintre - - elucidează mai mult sau mai puțin însuși conceptul de Dumnezeu, cu înlăturarea acelor elemente senzuale și vagi, care nu sunt străine de ideile religioase, chiar și de cele mai exaltate Prin urmare, dacă într-adevăr adevărul existenței lui Dumnezeu nu necesita dovezi ca temeiuri pentru certitudine în însăși existența Divinului, atunci în orice caz aceste dovezi ar avea o semnificație pentru stabilirea unui concept clar și definit despre Dumnezeu În ceea ce privește observația că însăși încercarea de a dovedi existența lui Dumnezeu zdruncina credința religioasă vie în acest adevăr, iar această ezitare este cu atât mai periculoasă, cu cât argumentele raționale de la care așteptăm susținerea ei sunt mai slabe, atunci această remarcă constă în o neintelegere Dacă într-adevăr suportul fundamental al adevărului existenței lui Dumnezeu este credința, care nu are nevoie de dovezi, atunci, evident, aceste dovezi, fie că sunt slabe sau puternice, nu pot nici să adauge, nici să scadă nimic la puterea credinței, "căci nu are nevoie de ele " Dimpotrivă, însăși slăbiciunea acestor dovezi va duce la o mai mare întărire a acestei credințe, confirmând aici inconsecvența rațiunii De exemplu, Jacobi și alți filozofi care au acceptat pe deplin rezultatele filozofiei critice a lui Kant privind inconsecvența dovezilor pentru existența lui Dumnezeu, dar cărora o astfel de părere despre ele nu numai că nu a dus la scepticism sau la negarea adevărului existenței lui Dumnezeu, ci și mai mult a confirmat în ea, justificând încrederea lor inițială în credință și sentimentul interior, ca singura, în opinia lor, sursă de cunoaștere despre Dumnezeu Dacă există vreo îndoială cu privire la acest adevăr, atunci chiar acest lucru ar fi arătat deja că credința lui imediată era deja slabă din orice motive și că el era cautä deja asigurări ale adevărului existenței lui Dumnezeu nu în credință, ci în afara ei, în dovezile rațiunii Despre o astfel de persoană nu se poate spune că dovezile existenței lui Dumnezeu au devenit cauza slăbirii credinței sale; dimpotrivă, slăbirea credinței sale l-a determinat să apeleze la aceste dovezi Prin urmare, întărirea credinței sale în Dumnezeu ar trebui deja așteptată de la un studiu rațional mai atent și mai cuprinzător al adevărului existenței lui Dumnezeu; pentru el este nevoie de dovada acestui adevăr, * - - decât pentru credincios În acest sens, părerea celor care cred că dovezile existenței lui Dumnezeu sunt necesare nu atât pentru o fundamentare pozitivă a acestui adevăr, cât pentru infirmarea scepticismului și ateismului este parțial adevărată Spunem: această opinie este parțial adevărată, deoarece dovezile de acest fel sunt necesare nu numai de cei care nu cred în sensul rău al acestui cuvânt, ci și de orice direcție de gândire care nu recunoaște credința directă drept începutul filozofic cunoaștere, ci caută o fundamentare rațională a propozițiilor sale Iar o astfel de direcție, bazată pe un fel de neîncredere sau, mai corect, de neîncredere, este proprietatea generală și caracteristică a gândirii strict filosofice Așadar, dovezile existenței lui Dumnezeu trebuie să aibă în filosofii nu doar o valoare polemică, ci și o valoare pozitivă În cele din urmă,

ca obiecție la posibilitatea de a dovedi adevărul existenței lui Dumnezeu, ei indică natura cea mai epistemologică a acestui adevăr, ca dovadă că, în însăși esența sa, el nu poate fi dovedit Orice dovadă, spun ei, trebuie să se bazeze în cele din urmă pe un adevăr fundamental și original, din care își trage puterea Dar adevărul cel mai original și fundamental, asupra căruia se afirmă în mod esențial adevărul tuturor cunoștințelor și dovezilor noastre, este adevărul existenței lui Dumnezeu Așa cum în ordinea lucrurilor toată ființa vine de la Dumnezeu, iar El însuși este primul principiu al tuturor ființelor, tot așa în ordinea gândirii toate principiile trebuie să fie derivate din ideea originală și neprodusă a Divinului Prin urmare, cel care dovedește existența lui Dumnezeu, pune, așa cum spune Jacobi, întreaga chestiune a cunoașterii noastre peste cap El face din lume temelia, iar Dumnezeu efectul, în timp ce, dimpotrivă, Dumnezeu trebuie gândit ca temelia întregii ființe În același mod, Dumnezeu trebuie să fie și temelia cunoașterii noastre, pentru că însuși adevărul gândirii noastre, însăși încrederea noastră în fiabilitatea oricărui fel de dovezi, în cele din urmă, se poate baza doar pe certitudinea că Creatorul ar putea să nu ne dea legi ale gândirii care să fie înșelătoare și să nu corespundă cu cele reale lucruri Deci, spun ei, tot felul de dovezi - - existența lui Dumnezeu, pentru însăși credibilitatea și puterea lor, trebuie să fie precedată de certitudinea existenței lui Dumnezeu; în consecinţă, aceste dovezi sunt imposibile, pentru că ele presupun ceea ce cred ei să dovedească Toată această obiecție se bazează pe o confuzie incorectă a principiului metafizic al existenței lucrurilor cu principiul epistemologic al cunoașterii lucrurilor Nu există nicio dispută că Dumnezeu este baza existenței lumii, dar cel puțin este adevărat că lumea este baza cunoașterii lui Dumnezeu În cursul real al cunoașterii noastre, nu cunoaștem fenomenele din ființă, nu acțiunile din cauze, ci, dimpotrivă, din fenomene deducem proprietățile ființei, prin acțiuni judecăm cauzele Deși în viața reală cauza există înaintea fenomenului, dar în cunoștințele noastre fenomenul este dat înaintea cauzei Nici o altă relație de cunoaștere cu cognizabil nu are loc în cunoașterea primei și absolute cauze a ființei Și iată acțiunea, fenomenul, adică lumea servește drept bază pentru concluzia despre ființa și proprietățile Creatorului lumii Prin urmare, dovezile existenței lui Dumnezeu sunt la fel de posibile și legitime, cu cât deducerea de la acțiuni la cauze este în general legală Cât despre ideea că certitudinea în adevărul gândirii noastre se bazează în esență pe certitudinea noastră în adevărul Creatorului, aici vedem și o confuzie a începutului epistemologic al cunoașterii noastre cu rezultatul său final În general, garanția inițială a adevărului cunoștințelor noastre o găsim în gândirea în sine, în ideea de adevăr inerentă acesteia, în încrederea în sine pentru săpăturile logice trecute; după cum arată și experiența, gândim cu încredere în corectitudinea gândirii noastre, fără a o lega direct cu ideea lui Dumnezeu; chiar negând această idee, așa cum arată exemplul scepticilor și ateilor, este posibil, cu excepția ei, să gândim corect și cu deplină încredere în adevărul gândirii noastre Este o altă chestiune, desigur, dacă se pune în noi întrebarea despre ultima cauză, atât a gândirii noastre, cât și a fiabilității ei: aici, desigur, va trebui să ne oprim la Dumnezeu, ca la primul început al oricărei ființe și cunoştinţe Dar acest gând în mișcarea cunoașterii noastre care se reflectă pe sine nu poate fi decât rezultatul său - - nu un început sau un punct de plecare Însăși apariția întrebării despre sursa primară a cunoașterii noastre, cu cât soluția ei este mai corectă, presupune în

mod necesar o activitate anterioară de gândire, care, evident, trebuie să fie însoțită de încrederea în adevărul și corectitudinea ei Această certitudine, însă, poate fi găsită numai în gândirea însăși; fără ea, ar fi fost imposibil să se obțină chiar rezultatul care îl confirmă în cele din urmă În majoritatea studiilor despre dovezile existenței lui Dumnezeu, primul loc îl ocupă ontologicul; urmat de: cosmologic, teleologic, moral Baza acestei ordini a fost inițial ideea semnificației lor filozofice comparative, care a fost determinată de gradul naturii lor raționale și mai puțină dependență de experiență În prezent, când viziunea asupra semnificației filozofice a dovezii ontologice și a puterii probatorii a altora s-a schimbat în multe privințe, o astfel de ordine se dovedește a fi lipsită de orice principiu călăuzitor și este menținută numai în virtutea tradiției, a conservarea cărora ar fi putut fi influențată de critica lui Kant, care a supus aceste dovezi analizei în ordinea aceea exactă Dacă recunoaștem drept principiul epistemologic al dovezilor existenței lui Dumnezeu inferența de la acțiuni și fenomene la cauzele lor, de la proprietățile și calitățile lumii la vinovatul ei, atunci pentru noi va fi posibil a priori să determinăm formele posibile a acestor dovezi şi ordinea lor după semnificaţia relativă Când tragem de la a fi proprietățile lumii până la prima ei cauză, putem lua în considerare fie proprietățile generale ale existenței lumii, indiferent de trăsăturile particulare care caracterizează una sau alta latură a acesteia, fie proprietățile aparținând fiecăreia dintre ele două laturi principale în care conștiința noastră, aceasta este existența lumii, lumea fizică și spirituală Prin urmare, apar trei tipuri principale de dovezi pentru existența lui Dumnezeu: cosmologice, teleologice și psihologice; Ultimul tip de dovadă, la rândul său, poate lua diferite forme, judecând dacă ne referim la ideea lui Dumnezeu în sine (dovada ontologică) sau la originea ei în mintea noastră (dovada psihologică) -- în sens strict) sau universalitatea sa (istoric) sau întreaga sa legătură cu conştiinţa morală a unei persoane (dovada morală) Această ordine, indicată de însuși principiul demonstrației raționale, este cu atât mai importantă pentru noi cu cât coincide în esență cu importanța relativă a dovezilor în sine Scopul lor este de a raționaliza conceptul de Dumnezeu, care este dat în conștiința religioasă și care, după cum am văzut, constă în conceptul lui ca Ființă absolut perfectă Dar este evident că perfecțiunile celei mai înalte Ființe ar trebui să ne apară cu atât mai clar și, în același timp, pentru conștiința religioasă, ar trebui să crească puterea dovezilor adevărului existenței unei astfel de Ființe, cu atât mai mult urcăm de la proprietățile generale ale ființei cosmice la proprietăți din ce în ce mai ideale, expresie cea mai clară pe care o putem găsi doar în lumea spirituală Astfel, dovezile: cosmologice, teleologice, psihologice, ar trebui să ne prezinte o gradare a unei definiții din ce în ce mai precise a conceptului de Dumnezeu Dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu Dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu, fără a atinge acele sau alte aspecte ale existenței lumii, atrage atenția asupra celor mai comune trăsături ale tuturor obiectelor lumii și, pe baza acestor trăsături, alcătuiește conceptul de esență a toată existența lumii, concluzionează de la aceasta la nevoia de a recunoaște cea mai înaltă cauză absolută pentru a explica începutul ei Aristotel, în care întâlnim prima dată dovada cosmologică, găsește în mișcare un asemenea semn universal al existenței lumii, înțelegând prin acest termen schimbarea constantă a fenomenelor lumii și dependența în această schimbare a unui fenomen de altul Dar orice fel de mișcare presupune o

cauză în mișcare; fiecare cauză în mișcare proximă presupune la rândul său o nouă cauză și așa mai departe Dacă da, atunci pentru a explica prima mișcare, trebuie să presupunem ceva inițial în mișcare - - care în sine nu mai poate fi pusă în mişcare de nimic Este imposibil aici să te întinzi la infinit, pentru că într-un astfel de caz, printre nenumăratele obiecte care se mișcă unele pe altele, nu va fi nici măcar o primă Deci trebuie să existe primul, principiul foarte mișcător Dar acest prim principiu care se mișcă singur nu poate fi propria sa forță motrice, pentru că într-un astfel de caz ar fi atât un obiect mobil, cât și un principiu motiv, ceea ce este o contradicție Același lucru s-ar schimba și s-ar schimba, ceea ce este la fel de absurd ca să presupunem că același lucru învață și este predat în același timp, vindecă și este vindecat Din aceasta se vede că în ceea ce se mișcă trebuie să se distingă mișcătorul și mișcatul; o parte, care rămâne nemișcată, se va mișca, iar cealaltă se va mișca Sensul acestui argument despre imposibilitatea combinării mișcării cu începutul mișcării este că lumea însăși, ca ansamblu de lucruri, nu poate fi prima cauză a mișcării, deoarece într-un asemenea caz, după Aristotel, ar fi atât un motor și un motor, care încheie o contradicție Deci, în totalitatea ființei sau a universului, trebuie să distingem între părțile imobile și cele mobile, adică sursa mișcării și partea pusă în mișcare sunt obiectele lumii Cum să înțelegem atunci această parte în mișcare sau începutul mișcării? Nu poate fi un principiu material, deoarece materia însăși este supusă mișcării și schimbării Întrucât mișcarea este eternă, primul principiu în mișcare trebuie să fie și el etern, dacă este unul; iar dacă sunt mulți, atunci toate trebuie să fie veșnice Dar dintre cele două presupuneri despre unitatea și multiplicitatea începuturilor mișcării, mintea cere să se oprească asupra primei Vedem că unul vine înaintea multor, un anumit număr înaintea unui infinit de mulți Când posibilitatea ambelor este aceeași, atunci ar trebui să preferați un număr mai simplu și mai limitat: acest principiu unic al mișcării - το πρώτον χινονν hae ἀχίνητοτ este Zeitatea *) *) Pentru un rezumat al pasajelor din Aristotel în care este expusă învățătura sa despre primul motor, vezi Fortlage în a lui: Darstellung d Beweise fiirs Daseyn Gottes, p - - Aristotel a fost primul care a onorat construcția rațională a dovezii cosmologice *); dovada lui, cu diverse variații, se găsește adesea la filozofii ulterioare Dar nu este greu să vezi punctele slabe ale argumentului său În ea a) se presupune direct, ca o propoziție indubitabilă, încă nedovedită, că o serie de mișcări nu poate merge la infinit, dar că este necesar să se admită primul început de mișcare, b) Propoziția că primul motor trebuie să fie unul , dar multe, se afirmă pe o bază destul de slabă, și anume, din două origini posibile ale mișcării propuse: una sau mai multe, este mai probabil să accepte una **) Dar simpla comoditate de a gândi nu este încă o dovadă a adevărului obiectiv al unității primului principiu al ființei, c) În fine, în demonstrația lui Aristotel, existența separată a ceea ce se mișcă în afara motorului, ca ceva esențial independent a acestuia, este hotărât afirmat În totalitatea ființei - universul, după părerea lui *) Cu toate acestea, ideea principală a argumentului cosmologic bazat pe conceptul de mișcare se găsește la Platon Phaedr h **) Adevărul în metafizică (XII) Aristotel indică încă o bază pentru recunoașterea unității primului principiu: aceasta este continuitatea, conexiunea și unitatea mișcării, care presupune unitatea primului motor Legată de unitatea mișcării, natura, în opinia sa, este ca o societate bine ordonată; dar într-o astfel de societate trebuie să existe o singură

persoană conducătoare; "Nu este bine să ai multe puteri", spune Aristotel în cuvintele lui Homer, "să fie un singur conducător" (Ούκ άγα&ον πολυκοιραν/η, εις κοϊρανος έστω (Met XII) Dar această idee, care este adevărată în esență, nu numai că nu a primit o dezvoltare ulterioară de la el, ci, dimpotrivă, l-a condus la presupunerea poziție neconformă cu doctrina sa a unității, unitatea și uniformitatea mișcării, înțelese prea mecanic, Aristotel nu găsește în universul său Prin urmare, primul Motor din el este mișcat doar de cerul stelelor fixe (πρώτος ουρανός) ia "nu se poate mișca" în sine, fiecare din propriul său motor special Aceste motoare ale sferelor planetare sunt ceva din genul zeilor inferiori;dar în același timp, ca și Zeitatea însăși, sunt esențe eterne, imobile, imateriale Este imposibil să nu nu vezi că existența acestor mișcători secundari ridică o mare nedumerire: cum să împace existența lor cu unitatea primului motor și cu autocrația cerută de Aristotel în ordinea universului? - - nu, este necesar ca o parte să fie mobilă, cealaltă mobilă Și într-adevăr știm că Aristotel a recunoscut existența originară a materiei ca substrat al mișcării, ceea ce poate fi doar mișcat; un astfel de substrat este ceva absolut imobil și de aceea are nevoie, pentru formarea lumii, de un impuls inițial sau de comunicare a mișcării dintr-o forță externă independentă de aceasta Din aceasta se poate observa că dovada lui Aristotel, bazată pe o viziune dualistă asupra lumii, are valoare doar pentru infirmarea materialismului și, în plus, doar un anumit tip de materialism, așa cum a existat la vremea lui în sistemele atomiste ale lui Leucip și Democrit Pentru a explica mișcarea atomilor ca materie inactivă, este desigur necesar să admitem existența primei cauze motrice, independentă de materie Dar de îndată ce materialismul își schimbă forma și pentru explicarea lumii presupune nu o simplă materie inertă, ci și o forță sau forțe esențial legate de ea, atunci acest lucru zguduie argumentația lui Aristotel, pentru că dovada lui că este imposibil pentru același lucru lucru să fie și mișcat și în mișcare este în general destul de suficient slab În forțele imanente materiei, materialismul va găsi primul motor al lui Aristotel, cu atât mai mult cu cât în conceptul său despre prima cauză a mișcării, așa cum este dat în demonstrație, nu vedem alt semn decât capacitatea de a produce primul mecanic mişcare; și o astfel de facultate poate fi atribuită forței fizice De pe vremea lui Aristotel, dovezile cosmologice, cu diverse modificări speciale, au continuat să ocupe un loc proeminent printre alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu Se găsește la Cicero, la mulți filozofi medievali: Hugo, Toma d'Aquino, Alexandru de Galsky, Duns Scotus și alții Principala modificare pe care a primit-o dovada cosmologică a lui Aristotel în noua filozofie, în mod independent *) Pentru istoria dovezii cosmologice, vezi Fortlage, Darstellung und Kritik d Beweise fiirs Daseyn Gottes, p și urm - - dintr-o perfecţionare formală, a constat în înlocuirea conceptului de mişcare, care, amintind de ideea de mişcare fizică sau mecanică, nu părea suficient de exact pentru a desemna proprietatea fundamentală şi universală a tot ceea ce priveşte fiinţa lumii cu concepte mai generale şi mai abstracte : limitări, convenții, variabilitate, aleatorietate ființă Acest ultim termen, poate nu în întregime reușit în sensul său literal, exprimă ideea că nici un singur obiect al lumii nu are o existență absolut originală, ci în ființa sa depinde de cauze sau condiții externe, prin urmare, poate să nu fie, este întâmplător în fiinţa sa De aici, dovada cosmologică, după exemplul lui Leibniz, este uneori numită dovadă din contingența lumii (arg a continentia mundi) Pe baza unei asemenea noțiuni de contingență a lumii, această dovadă poate

fi prezentată în forma următoare Tot ceea ce există întâmplător (adică ceea ce poate sau nu să existe) există condiționat, adică are o altă ființă ca condiție sau cauză a ființei sale, atât în general, cât și într-un anumit mod definit de existență Dacă această cealaltă ființă are și caracter de contingență, atunci ea presupune și o nouă condiție; această nouă condiție, dacă din nou din întâmplare, necesită o nouă condiție Dacă aceasta ar continua până la infinit, atunci am avea în fața noastră o serie de lucruri condiționate fără început, adică în sens absolut ar exista doar condițional fără condiție, care este imposibil și conține o contradicție Deci, dacă există o ființă accidentală, atunci ea trebuie recunoscută ca începutul unei serii de ființă accidentală, fiind absolut necesară, necondiționată Aplicând această concluzie pur metafizică la totalitatea lucrurilor cu adevărat existente sau a lumii, constatăm că toate, fără excepție, poartă caracterul de a fi aleatorii și, deci, condiționate Nici o singură făptură a lumii nu este originală, nu este cauza în sine Existența fiecărui obiect depinde de alte obiecte, ca și de cauze, este determinată de aceste obiecte Condițiile sau cauzele imediate ale unor obiecte sau ființe date se găsesc, desigur, în alte obiecte Dar privind și - - aceste obiecte, descoperim curând că ele sunt, de asemenea, neoriginale, condiționate și depind în existență de cauze ulterioare, care la rândul lor se dovedesc a fi condiționale "Fiecare lucru, spune Leibniz, își are temeiul într-un altul, starea prezentă în cea anterioară, dar celălalt lucru și starea anterioară își au iarăși temeiul într-un lucru nou încă și într-o stare nouă anterioară, astfel încât, continuând mai departe și mai departe, nu vom ajunge niciodată la o fundație care nu ar mai avea nevoie de o altă fundație Din aceasta este clar că trebuie să căutăm fundamentul cel mai perfect și cel mai final nu în aceste obiecte și stări particulare, ci în cauza universală, din care atât starea anterioară, cât și starea prezentă provin direct Astfel, gândirea noastră, când luăm în considerare lumea ca o culegere de lucruri finite si contingente, trebuie neaparat obligat sa se opreasca, ca pe ultima baza, pe o fiinta neconditionata Insusi conceptul de lume cere conceptul de prima cauza a lumii Același rezultat, la care ajungem pe cale pozitivă, plecând de la conceptul de aleatorie a lumii, îl putem obține și pe cale negativă (prin dovezi indirecte), prin indicarea de neconceput a poziției contrare Într-adevăr, neadmițând prima cauză absolută drept începutul unei serii de cauze condiționate, trebuie să recunoaștem succesiunea nesfârșită a acestor cauze condiționate (așa-numitele progressas in infinitura); dar o asemenea mărturisire conţine o contradicţie internă, logică, care, prin neconceputul ei, ne întoarce la necesitatea asumării primei cauze Dacă ne imaginăm schimbarea obiectelor și fenomenelor lumii ca un progres al cauzelor care merg la infinit, ca un lanț nesfârșit de ființe dependente una de cealaltă, atunci este evident că întreaga totalitate a ființelor nu poate avea niciun motiv pentru existența ei în afara ei , deoarece presupunem că toate ființele care sunt sau vor fi în *) Teodic Orr ed Datons:!, r - - ale universului, intră în acest lanț și sunt condiționate unul de celălalt Dar este și evident că totalitatea lucrurilor nu poate avea nicio cauză internă a ființei sale; pentru că în lanțul nesfârșit al ființelor nu există una care să nu depindă de alta care o precede; nu există, așadar, niciunul căruia să-i putem atribui altora o existență necesară și necondiționată Dar dacă nici una dintre ființele lumii nu există în mod necesar, atunci este clar că totalitatea acestor ființe, întreaga lume, nu poate exista neapărat Deci, trebuie să admitem că nici în afara lumii, nici în lumea

însăși, nu există vreo cauză necesară a ființei Dar acest lucru este imposibil: ar însemna să presupunem o colecție de ființe care nu au o cauză nici externă, nici internă pentru ființa lor; altfel, ar fi să afirmăm că fiinţele, considerate individual, sunt produse de o anumită cauză (căci am admis că niciuna dintre ele nu există în mod necesar şi de la sine), astfel că, considerate toate laolaltă, nu au nici o cauză a fiinţei lor, a venit din nimic Dacă rațiunea noastră nu poate admite o asemenea contradicție, atunci nu putem presupune că toate lucrurile, contopindu-se unele cu altele în infinit, există fără niciun motiv Deci este necesar să admitem existența primei cauze, o ființă neschimbătoare și independentă din nimic Acum putem schimba puțin forma dovezii noastre și spunem: una dintre cele două - fie trebuie să admitem existența unei ființe independente și neschimbabile, din care își au originea toate celelalte ființe, fie să admitem o succesiune nesfârșită de dependență și schimbare ființe, care se produc una pe alta la infinit, fără nicio cauză originară Dacă această din urmă presupunere este permisă, atunci nu există nimic în lume care ar exista de la sine și ar fi necesar Prin urmare, totul este întâmplător, adică poate fi sau nu, poate fi într-un fel sau altul Dar dacă nu este nimic necesar, atunci este la fel de posibil ca nimic să existe din eternitate, așa cum este că ființele contingente au ființă; în egală măsură, este posibil să fii și să nu fii lumea Dacă da, atunci apare o întrebare; De la ce - - această succesiune de ființe, numită lume, din eternitate este determinată mai bine să existe decât să nu existe? De ce, din două contingențe la fel de posibile, a apărut una și nu cealaltă? Motivul pentru aceasta nu ar putea sta în legea unui fel de necesitate, deoarece prin însăși presupunerea noastră toate ființele sunt contingente, având același drept de a exista și de a nu exista Acest lucru nu s-ar fi putut datora întâmplării oarbe, deoarece șansa este un cuvânt gol care nu are sens și nu explică nimic Nici nu ar putea fi opera vreunei alte ființe din afara lumii, întrucât am presupus deja că în afara lumii nu poate exista o cauză necesară Deci, întrucât lucrurile finite nu pot exista nici prin necesitate, care stă în natura lor, nici din întâmplare, sau ca urmare a hotărârii lor de a fi o altă ființă extra-lumească, atunci rezultă direct că nimic nu le-a determinat să fie, că este, -e , că dintre cele două propoziții la fel de posibile, a exista sau a nu exista, una a fost realizată, iar nu cealaltă, după definiția neantului pur, în recunoașterea căreia există o contradicție și o absurditate Deci, trebuie să admitem că din timpuri imemoriale a existat o ființă necondiționată și necesară*) Dar cum ar trebui să ne gândim acum la această ființă necesară, ce predicate și proprietăți ar trebui să atribuim primei cauze, necondiționate, care completează seria cauzelor și fenomenelor condiționate? Dacă nu putem găsi o astfel de ființă necondiționată și o cauză necondiționată în întreaga totalitate a ființei lumii, atunci este evident, în primul rând, că nu este aceeași, ființa lumii, ci opusă ei, iar ideea de această opoziție este destul de suficientă pentru a determina predicatele concrete ale acelui început cel mai înalt, la care ne-a condus luarea în considerare a proprietăților esențiale ale existenței lumii Geneza limitată condiționat, prin însăși conceptul limitat *) În prezentarea formei indirecte a dovezii cosmologice, l-am urmărit pe Clarke (Clarke: Traité de l'existence et des attributs de Dieu, cbap) - - repede, există o existență imperfectă Tot ceea ce este imperfect este imperfect tocmai pentru că îi lipsește ceva, pentru că nu există nimic care să existe sau să poată fi existent în afara lui, în altul; prin urmare, orice imperfecțiune presupune existența altuia, care o

limitează, care la rândul său este limitat de primul Dacă, totuși, imperfecțiunea este, în esență, o consecință a limitării și a condiționalității, atunci o ființă nelimitată și necondiționată, spre deosebire de ea, trebuie să fie și absolut perfectă, pentru că dacă nu ar fi așa, s-ar dovedi a fi condiționată și limitat; conceptul de ființă absolută s-ar contrazice în sine Potrivit lui Leibniz, din conceptul naturii necondiționate a începutului absolut se poate deriva nu numai conceptul perfecțiunii sale în general, ci și definiții mai specifice ale naturii sale atotperfecte Deoarece, pe lângă lumea aleatoare și în schimbare existentă, sunt posibile multe alte lumi, trebuie să existe un motiv pentru care această lume anume, și nu alta, a fost realizată Acest motiv nu poate fi cuprins în proprietatea lumii existente (întrucât este contingent, ca toate celelalte lumi posibile, iar acesta din urmă ar putea la fel de bine să fie realizat): de aceea, trebuie să-l căutăm în temelia necondiționată a lumii Și, de altfel, ne putem gândi la această temelie doar în așa fel încât cauza lumii prezente să fi avut înainte sau să-și închipuie tot felul de lumi, iar din ele, a ales această lume pentru realizarea ei Dar o astfel de idee este un act de gândire, iar o astfel de implementare este un act de voință de alegere Astfel, temelia necondiționată a lumii este o ființă gânditoare și conducătoare, adică o ființă personală*) Mai mult, o ființă perfectă, prin însuși conceptul de perfecțiune și absolutitate, trebuie să fie în mod necesar una Dacă ar exista două sau mai multe ființe perfecte, atunci evident că ar putea fi fie complet identice, fie diferite Dacă sunt identice, atunci pentru gândirea noastră ar coincide într-o singură ființă; dacă sunt diferite, nu ar fi ființe absolut perfecte; unul dintre ei ar avea (ca diferență) ceva ce nu ar avea *) Vezi argumentul lui Leibniz în Metaphysik lui Hagemann R - - alte; fiecare, prin urmare, nu ar avea totul, nu ar fi perfect perfect; ambele ar fi limitate și condiționate În fine, întrucât totul în lume fără excepție este limitat și condiționat, atunci o ființă necondiționată, în însăși opoziția sa cu lumea, evident nu poate fi identică cu lumea, ci diferită și separată de ea, o ființă lumească și transcendentă Dar o ființă atât de perfectă, una și absolut diferită de lume este Divinul Prezentarea dovezii cosmologice arată că ea se încadrează în două părți, dintre care prima, din caracterul finit al lucrurilor observate pretutindeni și din condiționalitatea lumii, trage concluzia că există o ființă infinită și necondiționată; al doilea afirmă că această ființă necondiționată, ca început și cauză a condiționalului, este o ființă perfectă, una și diferită de lume - Dumnezeu Ne vom concentra atenția pe ambele părți) Este ușor de observat că ideea principală a dovezii cosmologice despre necesitatea de a admite existența unui început necondiționat pentru a finaliza o serie de obiecte și fenomene condiționate se bazează, în esență, pe imposibilitatea sau neconceputul pentru minte să admită o serie de cauze condiționale mergând la infinit Rațiunea noastră cere în mod necesar să ne oprim undeva în această ascensiune de la cauză la cauză și să recunoaștem prima cauză Dar a) este această cerință a rațiunii la fel de necesară și necondiționată pe cât pare? b) dacă este necesar, avem dreptul de a concluziona că prima cauză necesară cerută de rațiune corespunde cu adevărat unei cauze cu adevărat existente, că această cerință nu este doar o cerință subiectivă a puterii noastre cognitive? Dacă este posibil să răspundem negativ la ambele întrebări, atunci, evident, cade întreaga forță a dovezii cosmologice O astfel de soluție negativă a acestor întrebări este ceea ce dă Kant și în ea conchide - - se așteaptă toată puterea obiecțiilor sale față de dovezile pe care le

luăm în considerare a) Kant nu neagă necesitatea rațiunii, în ascensiunea sa de la cauză la cauză să se oprească la ceva primar: "ascensiunea noastră către condițiile existenței nu ar putea fi niciodată finalizată dacă nu ne-am asuma existența unei ființe necesare" Dar nu este de acord ca o asemenea cerință a rațiunii să aibă o semnificație exclusivă și absolută Alături de aceasta, există în noi o cerință nu mai puțin necesară de a nu pune limite rațiunii în studiul cauzelor fenomenelor; în virtutea acestei cerinţe, el nu trebuie să se oprească la nicio cauză dată şi ultimă, ci să meargă şi mai departe în infinit Dacă suntem de acord că ambele cerințe sunt un atribut la fel de esențial și necesar al gândirii umane, atunci evident că nu avem dreptul (ca într-o dovadă cosmologică) să ne oprim asupra uneia dintre ele, ignorând sau respingându-l pe celălalt Dar, întrucât aceste cerințe sunt radical opuse, orice concluzie bazată pe una dintre ele va fi distrusă în forța sa de cealaltă; deci avem prea puţin drept de la nevoia de a ne gândi la prima cauză pentru a concluziona despre fiinţa ei actuală, ca de la nevoia de a merge la infinit în explicarea cauzelor fenomenelor, de a concluziona despre inexistenţa unei asemenea cauze Nu este nevoie să intrăm aici într-o analiză detaliată a antinomiilor rațiunii pure, care decurg, după Kant, din aplicarea la cunoașterea primei cauze a ființei a celor două cerințe opuse ale rațiunii noastre indicate de noi, antinomii care distruge puterea argumentului cosmologic *) Pentru noi este mai importantă întrebarea fundamentală a corectitudinii însăși ipoteza care servește ca bază a acestor antinomii, întrebarea dacă aceste două cerințe contradictorii există cu adevărat în mintea noastră? Deja la prima vedere, o astfel de existență a două opuse *) Despre ele, vezi Critica rațiunii pure, trad Vladislavlev, p , și alții SOCH V KUDRYAVTSEV T-U - - a cererilor false pare extrem de îndoielnic, deoarece, admițându-l, ar trebui, în esență, să admitem un antagonism radical în însăși natura capacității noastre cognitive și să refuzăm posibilitatea oricărei cunoașteri a cauzelor fenomenelor, deoarece fiecare dintre pașii noștri înainte sub influența a unei cerinţe ar fi însoţită de un pas înapoi sub influenţa alteia Kant, după cum știți, se gândește să netezească acest antagonism al cerințelor contradictorii, referindu-se la fiecare dintre ele ca abilități cognitive diferite: rațiune și rațiune Rațiunea, desigur, necesită cunoașterea integrității într-o serie de fenomene și se străduiește pentru începutul absolut al unui lanț de fenomene conectat cauzal Dar înțelegerea nu este deloc indignată și nu ezită că în cunoașterea ei trebuie să se deplaseze într-un ascensiune constantă, nesfârșită de la acțiunile date la cauzele lor Dar este evident că această metodă nu netezește câtuși de puțin contradicția naturii cognitive a omului admisă de Kant: pentru natura unică, integrală a spiritului nostru, nu contează dacă contradicția există în unul și același sau în două abilităţi cognitive Ea ar putea fi oarecum netezită doar prin sacrificarea unei puteri cognitive de dragul alteia, ceea ce are loc de fapt în învățăturile lui Kant, conform cărora, în esență, nu se acordă nicio semnificație rațiunii în cunoașterea reală a naturii și a fenomenelor sale , și apare pe, de fapt, capacitatea nu numai că nu contribuie, ci mai degrabă împiedică extinderea cunoștințelor noastre *) Dacă, totuși, ideea unei autocontradicții fundamentale, naturale, a naturii umane raționale nu poate fi admisă, atunci, evident, nici în ea nu poate fi admisă egalitatea celor două cerințe despre care am vorbit Niciuna dintre ele nu are semnificația absolută pe care Kant i-o atribuie, iar ideea însăși a necesității sale în materie de cunoaștere se bazează pe o neînțelegere Să fim atenți la ambele *) Despre

contradicția lui Kant, în doctrina sa despre rațiune, vezi lucrarea noastră: "Religia, Its Essence and Origin", pp - - - Prima cerință poate fi formulată astfel: în studiile sale asupra cauzelor fenomenelor, pentru a atinge scopul cunoașterii, mintea nu trebuie să se oprească la nimic dat, dar mergi la infinit Dar este cu adevărat cerința de a merge la infinit? Cerința logică a minții este doar de a merge mai departe și mai departe în găsirea cauzelor fenomenului până când se găsește un motiv suficient pentru a explica fenomenul, dar nu există nicio cerință de a nu fi mulțumit de vreun motiv dat, nefiind atenți dacă este suficient sau nu; o astfel de cerință ar depăși logica Ceea ce contează în raport cu cauzele unor fenomene particulare are o aplicație și la totalitatea lor, întreaga lume Dacă poate fi găsită o cauză suficientă pentru a explica începutul totalității fenomenelor lumii, atunci rațiunea trebuie să fie pe deplin satisfăcută de cererea ei Dacă totuși, în materie de cunoaștere a fenomenelor, de fapt, așa cum arată cursul cunoașterii noastre, nu ne oprim niciodată la nicio explicație dată a unui fenomen și mergem mai departe și mai departe în cunoașterea lumii, atunci aceasta arată doar ceea ce este de fapt, din cauza limitărilor cunoașterii noastre și a progresivității dezvoltării sale, nu realizăm niciodată o înțelegere finală și completă a cauzelor fenomenelor, dar asta nu înseamnă că de fapt lanțul de condiționare reciprocă și explicare reciprocă a cauzele se întinde în infinit Din faptul că pentru navigator oceanul, prin limitările perspectivei sale, pare nemărginit și nemărginit, nu rezultă că de fapt el nu avea țărmuri și limite Dar ni se spune că, ținând cont de o astfel de posibilă limită în seria cauzelor, ne asumăm și limita curiozității nemărginite a minții umane și oprim mișcarea acesteia în explicarea cauzelor fenomenelor Dar spunând aceasta, ei uită că între fiecare fenomen dat pentru care căutăm cauze și prima cauză absolută există un lanț foarte complex de cauze intermediare, destul de suficient pentru a satisface curiozitatea empirică Prin urmare, recunoașterea primei cauze nu poate în niciun caz să limiteze eforturile rațiunii noastre, nu * - - mulțumit de date, mergi mai departe și mai departe în cunoașterea naturii - și contraziceți-o Poate că ar putea distruge această efort, dar numai dacă, în explicarea fenomenelor, am recunoscut cu adevărat în toată completitudinea și claritatea lanțul cauzelor mediatoare și am ajunge în sfârșit la prima cauză absolută, pentru care mintea noastră ar trebui să meargă mai departe nicăieri Dar acest lucru s-ar putea întâmpla numai atunci când știam totul în mod absolut și însăși cunoașterea noastră, ca străduință pentru cunoașterea necunoscutului, avea să se termine și să se termine pentru totdeauna Dar este evident că nu ne confruntăm cu un astfel de pericol, și într-adevăr nu îl putem face față, din cauza limitării naturii noastre și a nelimitării Dumnezeirii*) *) Ca dovadă a imposibilității, fără a aduce atingere intereselor cunoașterii, de a admite (teoretic) existența unei prime cauze absolute și necesitatea admiterii în acest scop asumarea unui fel infinit de cauze naturale, unii adepți ai criticilor filozofia (de exemplu, Kiesewetter) citează chiar posibilitatea de a folosi greșit conceptul acestei prime cauze Respingând prima cauză liberă a lumii, acordăm deplină arie activității rațiunii în căutarea cauzelor fenomenelor Asumându-ne o cauză, de a cărei operare nu ne mai putem da socoteală, limităm libertatea rațiunii noastre, pentru că arătând spre ea putem oricând să punem capăt cercetărilor noastre Deci de exemplu Dacă cineva ar răspunde la întrebarea: de ce zilele și nopțile sunt egale sub ecuator, ar răspunde arătând spre primul motiv, absolut, ar spune, pentru că este plăcut lui Dumnezeu, atunci, evident, prin

această indicație, ar forța motiv să-și depună armele și să renunțe la orice explicație rațională a acestui fenomen Dar este și evident că un astfel de răspuns ar presupune un abuz al conceptului de cauză întâi, și nu aplicarea lui legitimă în cunoașterea naturii Altfel ar fi dacă ideea primei cauze ar obliga mintea să nu investigheze cauzele imediate și mediatoare, dar o astfel de presupunere ciudată este contrazisă atât de esența acestei idei, cât și de experiența constantă a cunoștințelor noastre științifice Dacă cuiva i se pare mai convenabil să întrerupă seria plictisitoare de investigații științifice arătând direct spre prima cauză a fenomenelor, ocolindu-le pe cele intermediare, atunci de vină este lenea și neglijența cercetătorului, și nu esența însuși conceptului de prima cauza Același abuz poate fi comis și de cei care nu recunosc prima cauză gratuită În timp ce unul, neobosindu-se să investigheze toate cauzele unui fenomen dat, poate spune: asta pentru că este atât de plăcut lui Dumnezeu, altul poate spune: acesta este un act al naturii, sau aceasta este o chestiune de întâmplare Mijloace, reducerea sau extinderea domeniului de cunoaștere - - Dar dacă în acest fel ideea necesității ca mintea noastră să meargă în infinit atunci când investigăm cauzele fenomenelor, și împreună cu aceasta, presupunerea bazată pe această idee despre posibilitatea unei succesiuni reale fără sfârșit de cauze, se dovedește pentru a fi de nesuportat, atunci contradicția imaginară a celor două principii reglative indicate de Kant ale cunoștințelor noastre, Evident, a doua cerință a rațiunii este anihilata și rămâne în plină forță: a pune primul început ca o serie de cauze care se condiționează reciproc, și odată cu aceasta, dovada cosmologică rămâne în forța sa actuală Că această cerință este, de fapt, cerința fundamentală a minții care cunoaște, acest lucru se arată atât prin însăși ideea de cunoaștere, cât și prin realizarea ei efectivă în istoria gândirii Fiecare activitate cognitivă presupune un anumit scop, spre care aspiră și în realizarea căruia își găsește limita cercetării sale Acest caracter al cunoașterii se exprimă nu numai în cunoașterea unor obiecte particulare, ci și în cunoașterea întregii lumi în general Așa cum în cunoașterea unor obiecte particulare, acest scop sau limită a cunoașterii constă în cunoașterea cauzelor lor reale, tot așa și în cunoașterea lumii în general, mintea trebuie să pună cunoașterea începutului absolut al ființei și a primei sale cauze ca ultim scop Ar fi o contradicție a naturii sale în cel mai înalt grad pentru rațiune, dacă, descoperind începuturile și cauzele unor anumite obiecte, în raport cu problema începutului totalității obiectelor lumii întregi, ar fi obligat să treacă în infinit, neavând dreptul de a te opri la ceva mai întâi și de bază Și într-adevăr, istoria gândirii arată că mintea omului, în investigațiile sale asupra cauzelor fenomenelor, nu s-a putut opri niciodată la acest gând, care este contrar naturii sale Însăși existența filozofiei (pentru a nu spune nimic despre religie) servește ca o respingere a acesteia Cea mai înaltă sarcină a cunoașterii filozofice este întotdeauna nu depinde de recunoașterea sau negarea primei cauze absolute, ci de alte condiții: de dispoziția sau capacitatea personală a cercetătorului, de scopul științific mai mare sau mai mic al cercetării sale etc este vorba de cunoașterea cauzele fenomenelor - - a constat în străduinţa de a înţelege prima cauză a fiinţei Și această idee a primei cauze absolute, completând o serie de cauze particulare, este un gând comun tuturor tendințelor filozofice fără excepție Materialismul în sine nu se mulțumește cu ideea de neconceput a unei serii de cauze care merg la infinit, ci se oprește la conceptul de materie ca fundament și cauză supremă a ființei Și nu

numai o nevoie pur speculativă îl conduce la o asemenea idee, ci și cursul observațiilor empirice asupra ordinii existente a fenomenelor Știința naturii ne arată nu o succesiune nesfârșită de fenomene care se repetă monoton, ci o dezvoltare treptată a celor mai complexe de la cele mai simple, și ajunge la cele mai simple și necomplicate, la material, pe care, pentru materialist, lanțul de cauze şi fenomene care se condiţionează reciproc întreruperile Astfel, chiar și din punct de vedere pur empiric, trebuie să recunoaștem drept destul de legitimă cererea rațiunii de a nu merge la infinit, ci de a se opri la prima cauză, necondiționată, a fenomenelor b) Dar să presupunem, ni se va spune, cerința primului principiu absolut al ființei este o cerință necesară a rațiunii Să admitem chiar că această cerere este una excepțională, care nu poate fi contracarată ca egală în drepturi și deci distrugându-i puterea, cererea de a merge la infinit în căutarea cauzelor fenomenelor Unde este garanția că acest început, cerut de rațiune, corespunde unui început real în afara rațiunii noastre și că, afirmând o asemenea corespondență, nu tragem o concluzie pripită, ilogică *) Nu există, desigur, un răspuns definitiv la această întrebare *) "În gândire, desigur", spune Kant, "este permis să existe o ființă necesară dotm/skashg, ca motiv suficient pentru a explica toate acțiunile posibile, pentru a da rațiunii o unitate de temeiuri pentru explicațiile sale Dar a spune că o astfel de Ființă există în mod necesar nu înseamnă că există deja o presupunere modestă, ci o pretenție prea îndrăzneață a adevărului că tot ceea ce este recunoscut ca fiind necesar trebuie să fie cunoscut ca ceva absolut necesar Creta, minte pură, trad Vladislavlev, p Acest adevăr al corespondenței conceptelor necesare ale minții noastre cu realitatea, Kant, așa cum se știe, îl respinge hotărât - - a da o dovadă cosmologică fără a depăși limitele ei, deoarece soluția acestei întrebări se află în teoria generală a cunoașterii umane și depinde de soluția chestiunii epistemologice generale: corespunde oare conceptelor necesare ale minții noastre (care includ și concepte: accidental și necesar, final și fără final, condiționat și necondiționat, servind ca bază a unui argument cosmologic) realitate din afara spiritului nostru cunoaștere, sau sunt ele doar un produs subiectiv al facultății noastre cognitive, așa cum pretinde idealismul subiectiv? În acest sens, soarta dovezii cosmologice (cum vom vedea și a altor dovezi ale existenței lui Dumnezeu) depinde de o soluție preliminară a problemei generale a originii conceptelor de bază ale minții noastre și a semnificației lor epistemologice Dacă admitem, ca rezultat neîndoielnic al analizei cunoașterii noastre, că cunoașterea noastră rațională, bazată pe concepte și idei categorice, nu este un miraj subiectiv, ci cunoașterea unuia cu adevărat existent, atunci concluzia unui argument cosmologic despre existența unei cauze necondiționate a lumii va avea, evident, o semnificație și o consistență logică deplină) Până acum am vorbit despre prima jumătate a dovezii cosmologice Concluzia ei că "o serie de cauze condiționale nu poate merge la infinit, ci presupune o primă cauză necondiționată", am găsit-o corectă și ferm justificată Dar este evident că această concluzie încă nu este suficientă pentru a dovedi existența reală a lui Dumnezeu Începutul necondiționat al ființei poate fi admis în egală măsură de sistemele cele mai opuse - de idealism, precum și de materialism, care își va găsi acest început în materia sa autoexistentă Dar un astfel de început nu este încă Divinitatea care recunoaște conștiința religioasă și afirmă adevărul a cărui existență ar trebui să fie scopul oricărei dovezi a existenței lui Dumnezeu Pentru a atinge acest scop, este de asemenea necesar să arătăm că

începutul necondiționat sau prima cauză a lumii este o Ființă atotperfectă, una, diferită de lume - Dumnezeu, în sensul definit al acestui cuvânt Această sarcină, după cum știm, este preluată de a doua jumătate a argumentului cosmologic În această jumătate, așadar, și - - întregul centru de greutate și întreaga forță probatorie a dovezii cosmologice trebuie să fie cuprinse, dacă vrea să fie o dovadă a exact existenței lui Dumnezeu Dar acest scop este atins în ea la fel de succes ca în afirmarea existenței primei cauze absolute a ființei? Am văzut că baza fundamentală pentru derivarea unor indicații mai concrete ale acestei prime cauze absolute este ideea opoziției dintre condiționat și necondiționat, limitat și nelimitat Dacă cauza fundamentală a ființei condiționate este opusă ființei limitate în absolutitatea și originalitatea ei, atunci ea trebuie să fie opusă în toate celelalte proprietăți - trebuie să fie perfect perfectă, una, diferită de lume (transcendent) Dar aici, în primul rând, atenția ne este atrasă la sine de faptul că în concluzia despre predicatele ființei necondiționate (în a -a jumătate a cosmosului, argumentul), pe baza opoziției ființei sale condiționate, sunt introduse unele concepte noi care nu au fost date în cursul anterior de gândire a dovada cosmologică (în podea) este conceptul de perfecțiune și ființă În prima jumătate a dovezii, am vorbit doar despre condiționalitatea, întâmplarea, limitativitatea fenomenelor lumii și am concluzionat pe bună dreptate de aici la existența cauzelor primare și a principiilor fundamentale ale acestor fenomene Dar cu ce drept presupunem că aceste fenomene condiționale sunt imperfecte și că, prin urmare, principiul absolut trebuie să fie atotperfect? Desigur, se poate spune (așa cum se presupune în a doua jumătate a argumentului) că conceptul de imperfecțiune stă deja în însuși conceptul de condiționalitate și limitare implicită, că doar nu este clarificat și nu dezvoltat, că o ființă limitată eo ipso si nu perfect Dar ca răspuns la aceasta, trebuie remarcat că conceptul de imperfecțiune astfel obținut și, prin urmare, prin negație, conceptul de perfecțiune absolută, nu este deloc conceptul care este cerut de ideea unui cu adevărat perfect perfect ființă - Dumnezeu; cu acesta din urmă este asemănător doar ca nume, și nu ca sens interior și conținut Venind de la conceptul de căpcăun - - limitări și convenții, așa-numitele imperfecțiuni sunt doar neajunsuri ale unei ființe limitate, ca ființă - de exemplu, lipsa de independență, dependența în originea sa de alte obiecte, limitarea prin limitele de timp și spațiu etc În raport cu acestea neajunsuri (imperfecțiuni), suntem, desigur, în Legea crede că absolutul perfect în sensul că trebuie să fie autoexistent, etern, spațiu nelimitat, nelimitat etc Dar când numim Zeitatea atotperfectă, atunci, desigur, nu numai în acest sens abstract, ci îi atribuim perfecțiunea unei proprietăți spirituale pur ideale: atotputernicia, înțelepciunea, bunătatea etc - și aceste proprietăți, după cum știm, sunt cele mai caracteristice în conceptul de Dumnezeu , fără de care El nu poate fi considerat Dumnezeu în sensul exact al cuvântului Dar o simplă negare a proprietăților de condiționalitate și de limitare a ființei nu ne oferă niciun indiciu asupra acestor proprietăți; aceste proprietăți ideale sunt introduse de noi în conceptul de perfecțiune absolută, care este derivat din opusul imperfecțiunii (în sensul teismului); în încheierea argumentului cosmologic introducem ilegal un concept căruia premisele anterioare nu dau dreptul; și dacă ne limităm, așa cum ar trebui, la perfecțiunile ontologice ale ființei, atunci obținem nu ideea de Divin, ci conceptul de început autoexistent, etern, nelimitat al lumii - un concept care necesită , evident, un adaos care încă nu este inclus în

dovada cosmologică, pentru a deveni conceptul de Divin însuși În același mod, introducem un nou concept, care nu constă în legătura dintre gândurile argumentului cosmologic, când, pe baza opoziției de a fi condiționat și necondiționat, spunem că necondiționatul trebuie să fie un absolut perfect fiind De la ființă condiționată și limitată, avem dreptul de a concluziona numai la ființă necondiționată și nelimitată, de la cauze finite și accidentale la prima și necesară cauză Dar când, pentru a determina mai concret această ființă și această cauză, spunem că este o ființă, atunci bineînțeles că vrem să spunem asta și să spunem ceva mult mai mult decât este dat în - - concept simplu de ființă și rațiune Ni se prezintă deja gândul la o ființă vie, personală, care acționează pe sine - într-un cuvânt, gândul la Dumnezeu; dar această idee nu este încă dată direct de conceptul de primă cauză și primul principiu, la care duce șirul de gândire al primei jumătăți a argumentului cosmologic Pe baza ideii de opoziție între condițional și necondiționat, accidental și necesar, am avea dreptul să ajungem la această idee doar atunci când s-ar dovedi că toate obiectele lumești, condiționate și limitate nu sunt ființe in sensul ca nu au o fiinta independenta ca sunt doar fantome, fenomene ale unei fiinte cu adevarat existente; dar într-un asemenea caz, noi, pe baza opoziției dintre condiționat și necondiționat, presupunând existența unei ființe necondiționate, vom ajunge evident la o concepție pur panteistă a lui Dumnezeu ca substanță absolută, ca unică ființă, a care toate celelalte obiecte constituie manifestări nesemnificative *) Ideea unității unei ființe absolut perfecte sau, așa cum trebuie să spunem acum mai corect, a principiului absolut al ființei, este aparent mult mai ferm fundamentată în dovezile cosmologice Esența dovezii acestei idei, așa cum am văzut, este următoarea: dacă presupunem două sau mai multe ființe absolut identice, atunci ele se vor contopi în gândirea noastră până la indiferență - vor deveni o singură ființă; dacă sunt diferiți, atunci întrucât fiecare dintre ei va avea ceva ce ceilalți nu au, fiecare va fi limitat; niciunul nu va fi cu adevărat necondiționat Aceasta din urmă este, desigur, adevărată Dar pot apărea neînțelegeri împotriva primei propoziții, de neînlăturat în limitele argumentului cosmologic și slăbind dovezile acesteia *) Nu ne oprim aici asupra încercărilor lui Leibniz de a deduce într-un argument cosmologic conceptul de personalitate, minte şi voinţă a unei fiinţe absolute într-un fel oarecum diferit de simpla opoziţie a condiţionalului şi a necondiţionatului Este evident că la Leibniz, pentru a deriva acest concept, în argumentul cosmologic sunt introduse concepte din afară, care nu sunt date direct în el Aceasta este tocmai ideea lui despre posibilitatea unei multitudini de lumi și despre alegerea celor mai bune dintre ele - - forță de conjurare Cu aceleași proprietăți calitative, desigur, ființele presupuse a fi separate se pot contopi în indiferență față de gândirea noastră Dar este posibil să spunem același lucru dacă începem să ne gândim la aceste ființe ca fiind diferite doar formal sau cantitativ? sub formă de atomi, monadele lui Leibniz, realitățile simple ale lui Herbart? Pentru gândirea noastră, astfel de primele principii nu se vor contopi deloc în reprezentarea unui singur principiu, ceea ce este dovedit și de existența unor sisteme filozofice care neagă un astfel de principiu *) Că o asemenea concepție a unui principiu absolut este insuportabilă este, desigur, adevărat; dar eşecul său nu afectează direct chiar cursul gândirii argumentului cosmologic Pentru a dovedi acest lucru, va trebui să ținem cont de unitatea, armonia și legalitatea dezvoltării lumii, care nu poate fi o chestiune de principii disparate originare

(fie că sunt principii materiale sau spirituale) și presupune cele mai înalte, nu numai unirea, dar și producator, principiu Dar a privi lumea din această latură calitativă ne duce dincolo de granițele dovezii cosmologice, la cea teleologică Chiar mai puțin decât perfecțiunea și unitatea absolută a începutului absolut al ființei poate dovedi argumentul cosmologic al separării și deosebirii lui Dumnezeu de lume, concepte care sunt de o importanță capitală pentru stabilirea adevăratului concept despre Dumnezeu Principalul început pentru a le deriva și aici este începutul opoziției dintre a fi condiționat (lume) și necondiționat Începutul absolut nu poate fi identic cu lumea, prin urmare, trebuie să fie separat de ea, un început transcendent Dar această opoziție necesită cu adevărat existența inițială a principiilor opuse? *) Din acest punct de vedere, și critică, de exemplu adeptul dovezii cosmologice a lui Herbart Drobish, susținând că "nici o singură ființă simplă, ci doar o multitudine nedefinită de ființe simple (Wesen) poate fi concepută fără contradicție ca principiu fundamental al lumii" Grundleh-hep d Religionsphilosophie, pp - - - Tot fără a părăsi tărâmul gândirii pure, constatăm că conceptele de condițional și de necondiționat, în ciuda opoziției lor, sunt totuși concepte corelative, dintre care unul este de neconceput fără celălalt și fiecare îl presupune pe celălalt Oare această legătură imaginabilă nu dă dreptul de a presupune legătura reală a obiectelor notate de conceptele (lumea și Dumnezeu) din afara gândirii noastre? Necondiționatul nu este ceva separat de condițional, iar în concept este indisolubil legat de acesta; se stipuleaza si primul pentru gandul nostru Ambele sunt doar două laturi sau doi poli ai uneia și aceleiași ființe unice Dacă este așa, atunci nu va trebui să căutăm necondiționatul oriunde în afara condiționalului (lumii) și separat de acesta, ci îl vom găsi în aceeași lume ca una dintre laturile sale esențial legate - latura care condiționează ceea ce noi apelul fiind limitat sau condiționat Într-adevăr, când spunem: lumea este finită, prin urmare, prima cauză este infinită, lumea este accidentală, în consecință primul motiv este necondiționat, lumea este imperfectă, apoi prima cauză a acesteia este perfectă, apoi admitem o incorectitudine de exprimare, imperceptibilă la prima vedere, care este totuși foarte importantă și duce la o concluzie incorectă În loc să spunem: lumea este finită, accidentală, imperfectă, avem dreptul să spunem doar: obiectele sau fenomenele lumii sunt accidentale, finite, imperfecte Dar când spunem aceasta, dăm dreptul de a presupune că nu în afara lumii, ci în chiar aceeași lume, în spatele obiectelor și fenomenelor sale, ca bază și cauză primară a lor, poate fi ascunsă o ființă care nu mai are acelea semne ale întâmplării și convenției pe care le găsim în fenomene Acest principiu fundamental, această latură interioară a lumii, a cărei expresie exterioară este constituită de obiecte și fenomene multiple private, poate fi acea ființă necondiționată și originală pe care o căutăm Începutul necondiționat, așadar, îl vom găsi chiar în aceeași lume Într-adevăr, premisa fundamentală a dovezii cosmologice că lumea este o colecție de lucruri finite, aleatorii și în schimbare este adevărată atunci când lumea este considerată - - se învaţă pe părţi şi după manifestările sale exterioare Dar mai trebuie să știm dacă va fi și adevărat atunci când vom începe să luăm în considerare lumea în întregime și în esență Din acest punct de vedere, lumea ne poate apărea nu ca un simplu agregat al multor lucruri individuale disparate, ci ca o unitate asemănătoare legii, iar motivul acestei unități poate fi conceput de noi ca zăcând sub o țesătură pestriță de diverse dimensiuni schimbarea fenomenelor și a obiectelor ființei, care vor rămâne

identice și neschimbate, în ciuda variabilității fenomenelor Această ființă nu va care nu este altceva decât substanța lumii, principiul constant al fenomenelor - lumea însăși în ființa ei Proprietățile acestei substanțe vor fi acele legi mondiale care, cu o corectitudine neschimbătoare, determină apariția și ființa unor anumite obiecte, acele tipuri constante de ființe organice care rămân constante cu variabilitatea, apariția și dispariția indivizilor Considerând lumea din acest punct de vedere ideal, vom putea să-i aplicăm predicatul perfecțiunii absolute, pe care, desigur, obiectele și fenomenele individuale, considerate fiecare de la sine în singularitatea și fragmentarea lor, nu-l pot avea Putem aplica și predicatul de a fi necesar, deoarece legile de bază ale lumii și formele ființelor sunt forme și legi care sunt necesare și neschimbabile, dar accidentale, adică numai lucrurile singure pot fi și nu fi Într-un cuvânt, esența lumii, în contrast cu manifestările ei temporale, ne putem imagina ca un început și cauză necesar, unic, permanent, substanțial al fenomenelor Astfel, prin recunoașterea substanței lumii, cerința minții, care caută prima și necondiționată cauză dintr-o serie de condiționale, poate fi satisfăcută, dar în același timp acest necondiționat nu va fi în afara- lumea-lumea, ci numai ființa din interiorul lumii, nu este o Zeitate, ca ființă substanțial diferită de lume, ci doar începutul absolut al ființei, legat în mod esențial de manifestările ei Deci dovada cosmologică în sine ne aduce doar la absolutul panteist ca principiu fundamental - - a lumii, în esență nu diferită de ea, sau de doctrina stoică a lui Dumnezeu ca suflet al lumii, care se află în aceeași relație esențială cu lumea fenomenelor, precum sufletul nostru cu trupul De ce această dovadă este în plină forță permisă de filozofii din direcția panteistă, de exemplu Spinoza Dacă, totuși, merge mai departe și spune că ființa necondiționată, care este cerută în mod necesar de conceptul de ființă condiționată, este Zeitatea, ca ființă diferită de lume și transcendentă, atunci ea depășește granițele inferenței corecte și introduce trăsături a conceptului de Dumnezeu, care nu sunt cuprinse în premisele sale : Rezumând acum ceea ce am spus despre dovada cosmologică, putem vedea cu ușurință deficiențele acesteia Demnitatea și semnificația sa constă în faptul că afirmă necesitatea recunoașterii primei cauze absolute a lumii; dezavantajul său este că, rămânând strict în limitele proprii, nu poate determina proprietățile și calitățile specifice, cu atât mai puțin ideale, ale acestei cauze și, dacă se gândește să realizeze acest lucru, atunci introducând ilogic concepte care nu sunt date direct în concepte aleatoriu și necesar, limitat și nelimitat, condiționat și necondiționat, pe care îl folosește De aici rezultă clar că, pentru a completa argumentul cosmologic, trebuie să părăsim sfera acestor definiții abstracte ale ființei și să trecem la altele mai, particulare și concrete, care să permită determinarea în trăsături mai vii și mai clare acel început absolut, la care am ajuns luând în considerare cele mai generale proprietăți viața mondială Din aceste proprietăți, trebuie să ne întoarcem la alte proprietăți mai caracteristice și mai definite ale existenței lumii, pentru a ajunge la o concepție mai corectă a lui Dumnezeu prin același mod de inferență de la efecte la cauze - - Dovada teleologică a existenței lui Dumnezeu În dovada cosmologică a existenței lui Dumnezeu, gândirea filozofică, pentru a trage o concluzie despre existența primei, celei mai mari cauze a lumii, s-a oprit la proprietățile cele mai generale și abstracte ale existenței lumii, care sunt convenționalitatea, limitarea ei , variabilitate Analiza acestor proprietăți a condus la necesitatea, pentru explicarea

lor, a recunoașterii existenței primei cauze absolute a lumii Dar un astfel de început absolut al lumii în forma sa abstractă este departe de a corespunde conceptului de Dumnezeu ca Ființă vie, personală și perfectă, care este cerut de conștiința religioasă și de ideea lui Dumnezeu inerentă în minte Dezavantajul dovezii cosmologice, așa cum am văzut *), este că, deși rămâne strict în limitele sale, ea nu poate umple conceptul abstract al începutului absolut al ființei cu conținut viu, concret și, dacă încearcă să facă acest lucru, apoi introducând în mod ilogic unele argumente în curs concepte care nu sunt date direct în concepte: accidental și necesar, condiționat și necondiționat, limitat și nelimitat, pe care le folosește De aici rezultă clar că din sfera acestor definiții abstracte ale existenței lumii, trebuie să trecem la altele mai particulare și concrete, care să ne permită să determinăm în termeni mai vii și mai clari acel început absolut, la care am ajuns prin examinând cele mai generale trăsături ale existenţei lumii Din aceste proprietăți mai specifice, calitative, trebuie să încercăm să ajungem la o concepție mai definită despre cauza cea mai înaltă a ființei prin raționament de la efecte la cauze Ce calități și proprietăți ne prezintă ființa lumii, în afară de acele proprietăți generale de condiționalitate și limitare, pe care le-a avut în vedere dovada cosmologică? Dacă privim natura din jurul nostru nu dintr-un punct de vedere limitat, subiectiv limitat și evaluăm obiectele acesteia nu numai în raport cu personalul *) Vezi paginile - - - fie că ne aduc beneficii sau rău, dar indiferent de calitatea fenomenelor și lucrărilor sale, atunci prima și directă impresie asupra noastră va fi impresia puterii, frumuseții și măreției sale, uneori formidabil de puternice, alteori benefic pașnice Aceasta este o impresie generală de grandoare și grație, o impresie în esență estetică, natura produce inevitabil chiar și o persoană puțin dezvoltată În toată puterea și vivacitatea ei imediată, această impresie apare deja în primele etape ale dezvoltării umane, când el divinifică diversele fenomene ale naturii care îi lovesc privirea tocmai datorită măreției și frumuseții lor Dacă ulterior această impresie slăbește și se netezește și rămânem indiferenți față de mediul înconjurător, atunci aceasta depinde în principal de obișnuință și de uniformitatea situației care ni se prezintă Minunile naturii, după cum a remarcat pe bună dreptate un gânditor, au devenit vulgare pentru noi din repetarea lor neîncetată *); văzând constant aceleași obiecte, mintea noastră se obișnuiește cu ele în același mod ca și ochii noștri Dar, cu toate acestea, acest sentiment estetic al măreției și frumuseții naturii este acum gata să apară din nou, de îndată ce este împrospătat printr-o privire asupra unor fenomene noi, nevăzute ale naturii, de exemplu în călătorii Dar mintea omului nu se oprește la impresia estetică generală a frumuseții naturii Pe măsură ce puterea sa cognitivă se dezvoltă, pe măsură ce observă natura din ce în ce mai mult, mintea găsește în obiectele și fenomenele sale nu numai calități care afectează simțul estetic și imaginația, ci și proprietăți care corespund pe deplin conceptelor sale de adevărat, rezonabil, rezonabil În primul rând, el acordă atenție exclusiv obiectelor și fenomenelor cele mai apropiate și legate de propria viață și le găsește adaptate în mod rezonabil pentru a atinge obiectivele fizice *) Asiduu au dispreţuit (Blaj Augustin: Tract XXIV la Ioan) Туже мысл выражаетъ и цицеронъ: prin asiduitatea zilnică și obișnuința ochilor, ei obișnuiesc mintea și se miră și cer motivele acelor lucruri pe care le văd mereu: ca și cum noutatea ar trebui să ne entuziasmeze mai mult decât măreția lucruri de căutat cauze ■ (De nat deor Lib (P,) - - ființă (opportuneitate subiectivă) Apoi, examinând

aceste obiecte în sine și independent de relația lor cu noi, el găsește în ele raționalitatea dispozitivului, exprimată în relația corectă a părților lor, îndreptate cu pricepere către un singur scop comun - menținerea propriei ființe În cele din urmă, lărgând orizonturile gândirii sale, trecând mai departe la conexiunea generală care leagă obiectele individuale și fenomenele naturii, și aici găsește același grad ridicat de raționalitate și oportunitate pe care le-a observat în produse separate, în principal organice, ale natură Întreaga lume îi apare nu ca o simplă agregare de părți indiferente unele față de altele, reținute de o singură coeziune exterioară, mecanică, ci ca un întreg armonios, închis în sine; vede în el, parcă, un fel de organism uriaș, în care fiecare membru este în strânsă relație cu ceilalți, în care totul servește reciproc ca mijloc și scop, îndreptându-se către un scop comun O astfel de cuprinzătoare, aducând totul în armonie, ordine și oportunitate se extinde atât la cei mari, cât și la cei mici, se exprimă atât în fluxul armonios al luminilor lumii, cât și în mișcarea și viața celor mai mici obiecte ale naturii pământești Astfel, lovind nu numai imaginația și sentimentul, ci și mintea umană, proprietățile existenței lumii, datorită dorinței sale inerente de a căuta o cauză suficientă pentru fiecare fenomen dat, ridică în mod firesc întrebarea cauzei care a produs o astfel de rezonabilă și întreg frumos aranjat, pe care noi îl numim lume Ar fi o încălcare clară a bunului simț să credem că toate aceste calități ale lumii, atât de uimitoare pentru noi, ar putea fi rezultatul unei întâmplări oarbe A crede că lumea s-ar putea forma dintr-o coliziune aleatorie a particulelor separate de materie, după Cicero, înseamnă același lucru cu a admite posibilitatea ca o multitudine de forme de aur sau de altă natură ale celor douăzeci și una de litere ale alfabetului, fiind turnate pe pământ, ar putea fi ei înșiși formați în așa fel încât să formeze cronicile lui Ennius, astfel încât să poată fi citite Presupun, remarcă el, că un accident fericit nu ar fi putut forma un COP aici V KUDRYAVTSEV, vol π - - o linie *) Imaginează-ți, spune un alt filozof, că ești transportat pe o insulă goală și necunoscută până acum și că găsești acolo o frumoasă statuie de marmură N-ai spune imediat: fără îndoială că aici au trăit cândva oameni; Recunosc mâna unui sculptor priceput Ce ar spune acest călător dacă cineva i-ar spune: nu, nici un sculptor nu a făcut această statuie Adevărat, este clar că a fost făcută cu cel mai elegant gust și după toate regulile artei, dar asta nu înseamnă nimic, totul este o întâmplare: s-a găsit o bucată de marmură; vânturile și furtunile l-au smuls din munte; ploile l-au rotunjit și i-au dat acea formă anume; un uragan puternic l-a aruncat pe acest piedestal, care tot aici s-a format de la sine Nu ar considera călătorul nostru un astfel de filozof un nebun complet **)? De asemenea, este neapărat necesară o perversiune a bunului simț pentru a considera frumusețea și structura rațională a universului ca un fenomen accidental Concluzia firească și cu adevărat rațională la care ne conduce viziunea naturii ca întreg aranjat rațional și armonios nu poate fi decât aceasta: lumea este un întreg aranjat rațional și oportun; dar nu poate fi aranjat oportun din întâmplare sau de la sine, deoarece ordinea și scopul trebuie să existe mai întâi în gândul unei ființe raționale, ca plan și intenție, și apoi să fie realizate de voința și puterea sa; în consecință, există o ființă rațională cea mai înaltă în afara lumii ca cauză a lumii Altfel, concluzia poate fi exprimată și astfel: lumea, ca ansamblu de lucruri limitate și neoriginale, trebuie să aibă un motiv de existență (concluzia unei dovezi cosmologice); dar întrucât nu poate exista mai mult în efect sau produs decât în cauza producătoare, sau ambele, cauza

trebuie să aibă (implicit, virtualiter) tot ceea ce este în produs pentru a-l putea produce; și în lume observăm înțelepciune în dispozitiv, oportunitatea, atunci prima cauză a lumii ar trebui să fie în cel mai înalt grad ·) De nat deor eu, **) Fenelon Oeuvres philos, ed p Jacques , p - - înțelept și atotperfect, pentru că nerezonabilul nu poate produce raționalul și imperfectul, perfectul Dovada teleologică este una dintre cele mai vechi, cele mai de înțeles pentru rațiune și convingătoare pentru sentimente, dovezi raționale ale existenței lui Dumnezeu Numai ea este exprimată în trăsături destul de precise în Sfânta Scriptura, care ne învață că natura vizibilă ne vorbește despre slava Creatorului și că proprietățile și puterea Lui invizibile ne sunt făcute vizibile și clare atunci când reflectăm asupra lucrurilor create de El *) Se găsește la filosofii antici: Socrate, Platon, stoici (Hrisip, Antoninus etc) "Cicero **); este adesea folosit de Părinţii şi Doctorii Bisericii În noua filozofie, cu detalii și atenție deosebite, gânditorii secolului trecut au scos la iveală dovada teleologică: Fenelon, Dergam, Wolf, Jerusalem, Reymarus etc Acest secol include și un număr semnificativ de lucrări care au considerat cutare sau cutare parte a universul din punct de vedere teleologic scopul de a dovedi existența înțeleptului Creator al lumii ***) *) Din măreția și frumusețea creaturilor, Vinovatul ființei lor este comparativ cunoscut Prem Sol , Cf Vezi și: Is , - Ns , Iov : - , cap - ' **) Socrate, convinzându-l pe Aristodim de existența lui Dumnezeu, indică structura înțeleaptă și convenabilă a corpului uman și corespondența din el a părților cu întregul: o astfel de aranjare, în opinia sa, nu poate fi o chestiune de întâmplare ; ea indică o ființă vie înțeleaptă și iubitoare și având în vedere că este Artistul (Memorab Sar) Platon atrage atenția în principal asupra curgerii ordonate a luminilor cerești Încercând corpurile cerești, spune el, nu se îndepărtează de centrul lor, ci rotindu-se constant în jurul lui la aceeași distanță, păstrează uniformitatea, armonia și regularitatea în mișcarea lor Dar a acţiona în acest fel este înrudit numai cu mintea; capriciul este schimbător, împrăștiat; este firesc ca mintea să aibă un scop constant și să acționeze într-un mod uniform, corect, ceea ce se remarcă în univers; deci, ea presupune neapărat pentru sine o mare Minte ca cauză (De leg) Prezentarea teleolului pentru dovezi în mulți filozofi antici și moderni, vezi Fortlage în Darstellung și Kritik der Beweise fürs Daseyn Hottes p și următoarele ♦**) Acestea sunt de ex astroteologia lui Dergam, hidroteologia lui Fabricius, ihtio-teologia lui Lesser, teologia insectelor din Lyonne și altele, în care luarea în considerare a cerului înstelat, a apei, a regnului peștilor, insectelor și mineralelor servește * - - Supunând unei analize critice stricte toate dovezile existente ale existenței lui Dumnezeu, Kant privește dovada teleologică cu cel mai mare respect și cea mai mare îngăduință "Această dovadă, spune el, merită în orice caz să fie vorbită cu respect Este cel mai vechi, cel mai clar și mai consistent cu rațiunea umană obișnuită Ea înviorează studiul naturii, deoarece își datorează existența acestui studiu și din ea trage constant forțe noi Ea aduce scopuri și intenții în care observarea noastră despre sine nu le-ar dezvălui și extinde cunoașterea noastră despre natură prin gândul călăuzitor al unei unități speciale, al cărei principiu este mai înalt decât natura Aceste cunoștințe, la rândul lor, acționează asupra cauzei lor, și anume asupra ideii care le servește drept motiv și întăresc credința în cea mai înaltă Cauză a lumii până la o convingere irezistibilă Prin urmare, să dorești să diminuezi ceva în ceea ce privește această dovadă ar fi nu numai că nu liniștitor, ci și în zadar

Mintea, constant excitată de argumente atât de puternice, deși empirice, a căror sferă aparent se extinde, nu poate fi atât de slăbită și înăbușită de îndoielile speculațiilor rafinate și abstracte încât să nu se poată trezi din orice indecizie sofistică, ca și cum dintr-un vis, la vederea minunilor naturii și a măreției universului, astfel încât, urcând din măreție în măreție, nici măcar să nu ajungă la cel mai înalt, de la condițional la condiție la Creatorul suprem și necondiționat Dar respectând pe deplin dovada teleologică, Kant, totuși, găsește în ea un defect esențial care o împiedică să fie o dovadă ireproșabilă, cu adevărat filozofică Acest dovada marii intelepciuni a Creatorului Englezul Belle, în eseul său intitulat Mâna, încearcă să arate că doar studiul acestui organ este suficient pentru a dovedi existența și înțelepciunea Creatorului Cea mai importantă dintre lucrările secolului trecut, care a scos la iveală teleolul dovadă, sunt indicate în articolele "Despre cauzele finale" ale protopopului F Golubinsky în Prib către Creatorul Sfinților Părinți pentru *) Kritik d reinen Vernunft Ed v Kirchmann - - - defectul său fundamental constă în caracterul ei empiric Dovada teleologică se bazează pe observarea fenomenelor oportune din lume Dar o astfel de observație, datorită limitărilor naturale ale experienței umane, pe de o parte, nu poate duce niciodată la o recunoaștere neîndoielnică a structurii raționale a întregii lumi și, prin urmare, fără a o adăuga la cea ontologică, nu poate duce decât la o concluzie probabilă și nu neîndoielnică; pe de altă parte, după cum se bazează pe analogia lucrărilor de ajutor natural cu lucrările minții umane, ea nu poate conduce decât la gândirea organizatorului lumii, și nu a Creatorului ei Atât remarcile respectuoase ale lui Kant cu privire la proba teleologică, cât și natura obiecțiilor îndreptate împotriva lui, par *) să arate că el nu a intenționat să distrugă complet această dovadă Obiecțiile sale, chiar dacă sunt valabile, nu fac decât să-i slăbească semnificația filozofică, retrogradându-l pe tărâmul concluziilor probabile și analoge, dar nu îl distrug Dacă faptul oportunității în organizarea lumii este adevărat, atunci concluzia despre Cauza acestei oportunități este, de asemenea, adevărată, indiferent de modul în care ajungem la această concluzie - empirică sau rațională și destul de corespunzătoare sau nu *) Spunem: vizibilul, pentru că în critica sa asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu (în Critica rațiunii pure) el lasă în loc adevărul obiectiv al acelui concept al oportunității lumii, care servește drept bază a acestei dovezi; el încearcă doar să arate insuportabilitatea acelei concluzii despre desăvârșirea absolută a primei cauze a lumii, care se deduce de obicei din acest fundament; pe teleol dovada dovedește mai puțin decât se crede Dar este o altă chestiune dacă comparăm cu critica sa asupra acestei dovezi rezultatele analizei sale asupra ideii teleologice din Critica judecății Dacă, așa cum susține această critică, ideea teleologică nu are nicio semnificație obiectivă, ci constituie doar o viziune subiectivă a naturii, o interpretare a acesteia, ci o analogie cu propriile noastre acțiuni, dacă este doar un principiu regulator al cunoașterii care nu are nicio aplicație la lucrurile în sine, apoi, evident, toată puterea teleolului dovezile bazate pe această idee scad, deoarece însuși dreptul nostru de a căuta o oportunitate reală în natură și apoi dreptul de a trage orice concluzie despre cauza reală a acestei oportunități devine insuportabil - - Conceptul de Dumnezeu la care ne conduce această concluzie corespunde ideii unei Ființe absolut perfecte Așadar, eliminarea completă și definitivă a dovezii teleologice nu poate avea loc decât în acele sisteme filosofice care neagă însăși

temeiul acestei dovezi, existența unor fenomene oportune în lume Printre sistemele de acest fel aparține în principal materialismul și apoi toți cei adiacente acestuia în această privință părerile multor oameni de știință ai naturii moderni, care văd în întreaga structură a naturii doar procesul necesar al unei combinații asemănătoare legii a materiei și a ei forțe, excluzând orice gând despre orice fel de noi îndoieli, planuri, scopuri La acest proces strict mecanic nu poate exista o aplicare reală a conceptelor de raționalitate și iraționalitate, grație sau urâțenie, bine sau rău Toate aceste concepte, în opinia lor, constituie o proprietate exclusivă a spiritului uman, și nu a naturii, iar opiniile bazate pe ele pe una sau alta calitate a obiectelor și fenomenelor sale sunt vederi obiective care nu au nicio aplicație în lumea reală, la lucrurile în sine conform naibii folosind expresia lui Kant De aici reiese deja că, prin natura obiecțiilor la validitatea dovezilor teleologice, trebuie, în analiza lor, să acordăm atenție mai întâi ideii sale de bază, apoi forței probante a acelor concluzii care pot fi trase din această idee -, Premisa principală a dovezii teleologice este ideea oportunității lumii Dezvăluirea completă a acestui gând, care este importantă nu numai ca bază a uneia dintre dovezile existenței lui Dumnezeu, ci și ca explicație rațională a esenței naturii însăși și a legilor vieții ei, este una dintre sarcini a doctrinei filozofice a naturii (cosmologie) Prin urmare, în proba teleologică, pentru care ea constituie o presupunere, a cărei confirmare finală trebuie să o dea filosofia naturii, trebuie să ne limităm doar la câteva observații generale referitoare la adevărul acestei presupuneri Reticența nu numai a oamenilor de știință a naturii, ci și a filozofilor față de o viziune teleologică a naturii merge - - de mult timp de pe vremea lui Bacon și Descartes, și are în favoarea ei o anumită justificare, care constă în acel concept unilateral al scopului naturii și în acele abuzuri ale acestui concept, pe care și le-au permis apărătorii acestui concept, mai ales în vremuri trecute Ca dovadă a structurii înțelepte a universului, teleologii au indicat adesea beneficiile aduse omului de diverse obiecte și fenomene naturale, în principal pentru existența și bunăstarea sa fizică Dar apărătorii oportunității în acest caz s-au poziționat, dacă nu într-un punct de vedere complet fals, cel puțin într-un punct de vedere unilateral și, prin urmare, au fost doborâți cu ușurință de oponenții lor, care au remarcat pe bună dreptate că acest tip de oportunitate se bazează privind aplicarea la natură a unei evaluări pur personale și subiective a acesteia și nu are nicio valoare științifică Considerând natura din acest punct de vedere utilitar, se poate vorbi, desigur, de raționalitatea și binefacerea multor obiecte și fenomene ale acesteia Este posibil de ex indică faptul că iarna, când soarele nu apare mult timp și nopțile sunt foarte lungi, mai strălucitoare și mai lungi decât în pădure, luna strălucește datorită poziției sale înalte la orizont, sau că în țările însuflețite un vânt răcoros suflă constant pe tot parcursul zilei marea, ceea ce moderează căldura zilei, iar noaptea un vânt cald de pe continent, împiedicând răcirea rapidă a aerului Dar, luând în considerare aceste fenomene din punct de vedere natural, constatăm că poziţia înaltă a unei luni la orizont în timpul iernii este o consecinţă necesară a poziţiei traseului ei în raport cu ecliptica, iar aceasta din urmă în raport cu ecuatorul ; că vânturile constante de coastă noaptea și vânturile maritime în timpul zilei pe coasta sub tropice sunt o consecință a încălzirii și răcirii inegale a pământului și a mării Utilitatea și binefacerea acestor fenomene pentru viața umană este o acțiune complet

accidentală; nu se poate dovedi că natura, în fenomenele ei asemănătoare legii, a avut în vedere tocmai beneficiul omului Desigur, un astfel de fel de relație oportună a obiectelor și fenomenelor naturii cu omul, cu o anumită inteligență și omisiune din vedere a fenomenelor de natură opusă, în care natura nu devine binefăcătoare pentru noi - - - nicio mamă, ci o mamă vitregă rea, nu este greu de găsit Dar, cu o asemenea viziune asupra naturii, este inevitabil să ne îndoim dacă doar în astfel de cazuri ni se pare că natura este de acord cu tine și cu nevoile noastre și, dimpotrivă, dacă nu suntem de acord noi înșine cu natura și, adaptându-ne la ea, îi mulțumim în zadar pentru faptul că nu ne dăruim, ci nouă înșine? Este oportunitatea naturii, exprimată în relațiile sale benefice cu noi, nu imaginară, existentă doar în gândurile noastre, subiectivă? Dar încercările teleologilor de a dovedi caracterul rezonabil al construcției naturii, indicând faptele atitudinii sale benefice față de multe puncte de vedere eronate, frivole au fost uneori cuprinse în nevoile și beneficiile omului, ceea ce a stârnit ridicolul adversarilor lor și a prejudiciat cauza pe care o apărau, se poate fi de acord cu aceasta Dar având în vedere aceste greșeli, noi să ajutăm să respingem complet ideea relației oportune a naturii cu omul, cât de curând acest MW | se înțelege nu într-un sens restrâns și unilateral, ca și cum ar fi în asistența naturii pentru om pentru a-și atinge scopurile constă exclusiv în întregul scop al naturii și ca și în această asistență opa are un singur fizio-chercre, bunăstarea lui În produsele utile ale unei minți umane limitate (de exemplu, în mașini) totul structura părților lor, desigur, este îndreptată spre atingerea unui obiectiv dat Dar natura în lucrările ei este mult mai înțeleaptă decât omul, mult mai largă și mai versatilă în acțiunile sale Măreția oportunității sale constă în faptul că, prin structura și relația dintre obiectele și fenomenele sale, nu este atins un singur scop, ci multe eterogene obiective în același timp și printre ele, desigur, poate fi bunăstarea omului, ca verigă esențială în lanțul vieții mondiale Dar este, de asemenea, evident că acest scop particular al naturii nu poate fi doar existența fizică și bunăstarea omului, deoarece omul însuși nu este doar o ființă senzuală, ci și o ființă spirituală și că scopurile ființei sale nu se limitează la bunăstarea externă Cât de curând vom - - Dacă vedem scopul omului nu numai în existența fizică, ci în dezvoltarea și îmbunătățirea sa spirituală, atunci, la observarea atentă a naturii, vom descoperi într-adevăr că în structura ei generală se află relația sa oportună cu acest scop cel mai înalt al omului și că , considerat cu aceste laturi ale naturii poate fi numit un întreg extrem de aranjat rațional *) Dar conceptul oportunității sale este departe de a fi epuizat de relațiile teleologice ale naturii cu om Chiar dacă lăsăm cu totul deoparte acest tip de relație și suntem de acord cu oponenții viziunii teleologice că toate faptele care mărturisesc legătura și adaptarea reciprocă a omului și naturii sunt de natură controversată, îndoielnică, atunci pe lângă ele vom găsi în natură multe obiecte și fenomene pe care, indiferent de beneficiul sau prejudiciul pe care îl aduc unei persoane, considerate obiectiv și în sine, ele reprezintă pentru noi o combinație rezonabilă de mijloace și scopuri care conduc la atingerea unui scop comun, armonie și existență legală a univers Să acordăm atenție celor mai generale legi și forțe care acționează în natură, vom vedea că ele ne prezintă o varietate de forțe specifice (de exemplu, forța gravitațională, afinitatea chimică, mișcarea mecanică, electricitatea etc), ale care acționează fiecare în mod independent, conform propriilor legi, în orice cerc anume de ființă

și schimbări în natură; dar, în același timp, aceste forțe separate nu se distrug între ele într-o luptă oarbă, nu se ciocnesc unele de altele, ci acționează în armonie în formarea unei ordini mondiale Această acțiune concertată nu poate fi întâmplătoare doar ca urmare a interacțiunii forțelor individuale, ci presupune coordonarea acțiunilor acestora în vederea atingerii unui anumit scop, pentru care forțe care acționează definitiv conform legilor cunoscute servesc ca mijloace oportune Cât de sigur este ceea ce există *) Care este mai exact relația oportună a naturii cu omul, am încercat să arătăm în articolul: "Semnificația teleologică a naturii" pentru februarie - - Întrucât există diverse forțe și legi ale naturii care sunt de acord între ele pentru a forma o anumită ordine generală și o anumită structură a universului, deci este, de asemenea, fără îndoială că în natură există o oportunitate constantă în ființa, originea și relația reciprocă a lucruri Acordând, în continuare, atenție acestei structuri generale a naturii, observăm din nou că, în ciuda unității sale, natura, la rândul ei, formează un sistem strict divizat și consistent de sfere superioare și inferioare ale ființei, din care fiecare, conținând un scop independent, împreună cu servește ca mijloc pentru realizarea unui scop superior; deci de exemplu natura anorganică servește ca o condiție pentru apariția vieții organice, iar aceasta din urmă este un mijloc pentru apariția și implementarea vieții spirituale pe pământ Ce mai de la forțele elementare natură, ne urcăm de-a lungul etapelor dezvoltării, iar îmbunătățirea ființei fizice, cu atât mai clar ne apare ideea de raționalitate și oportunitate Deja în domeniul existenței anorganice, știința ne dezvăluie urme clare nu numai aleatorii și mecanice, ci calculate pentru atingerea anumitor scopuri, corelarea obiectelor și fenomenelor Deci, unul de exemplu legea gravitației guvernează toate fenomenele de mișcare din sistemul nostru solar, dar pentru ca această lege să producă fenomenele corecte ale cursului ordonat al planetelor, ceea ce era nevoie era o combinație deosebit de favorabilă de circumstanțe și structura inițial determinată a acestor planete, fără de care, în ciuda asupra funcționării acestei legi, sistemul solar nu ar fi prezentat niciodată armonia pe care o vedem acum *) Astronomia a dovedit prin calcule riguroase că în sistemul nostru planetar distribuția maselor și raportul traiectoriei lor sunt perfect adaptate ordinii eterne și continuării sistemului și că, cu o constantă revoluție periodică a luminilor, fluctuațiile temporale vizibile și perturbările în căile de mișcare sunt menite să mențină echilibrul ordinii și să prevină coliziunile care ar putea urma doar cu o mișcare legală mecanic *) Pentru o explicație în acest sens, vezi Ulrici în lucrarea sa Dumnezeu și natură, , - - - corpuri cerești Dar mult mai clar decât în natura anorganică, oportunitatea stă în fața noastră în domeniul ființelor organice, în plante și animale, în care interrelația dintre mijloace și scopuri este atât de vizibilă, încât fiecare om de știință natural întreabă cu îndrăzneală a priori despre scopul fiecărei părți în corp și își asumă, cel puțin până la timp și nu a putut să-l deschidă Dar scopul general, care constă parțial în conservarea vieții organismului, parțial în continuarea rasei, este întotdeauna atins aici în cele mai uimitoare și diverse moduri Aceeași oportunitate se dezvăluie în structura organismului uman Când un om de știință natural ne dezvăluie în fața noastră structura optică a ochiului, aparatul acustic al auzului, mașina hidraulică a inimii, nu putem suprima în noi gândul la structura perfect rezonabilă și pricepută a acestor părți ale corpului Vedem clar că nu noi suntem cei care ne adaptăm organelor noastre, ci, dimpotrivă, părțile abil

aranjate și combinate ale organismului sunt atât de conectate încât produc un rezultat comun, continuarea vieții fizice și mentale Este necesar să stârpim complet în mintea noastră conceptele de adevărat, corect, oportun, pentru a nu sesiza aceleași calități în acele produse superioare ale naturii, pe care le numim organice; în ele, evident, doar într-o măsură mult mai mare, găsim te aceleași calități și proprietăți pe care le întâlnim în operele de artă umană, care servesc drept cea mai bună expresie a gândirii și voinței sale raționale Dar este, de asemenea, evident că fenomenele similare trebuie să presupună o rațiune-minte similară care le produce Ca în operele de artă umană gândirea, planul, desenul preced apariția lucrării în sine, determină relația părților sale pentru a atinge un obiectiv dat, astfel încât ideea întregului precedă implementarea sa cu ajutorul părților separate; tot așa și în natură, formarea ființelor organice presupune ideea acestor ființe premergătoare apariției lor Dar o asemenea idee nu poate avea, totuși, nicio existență reală în natură însăși, deoarece nu a fost încă realizată, nu a intrat încă în cercul vizibilului, natural - - fiind; trebuie realizat doar treptat Dar în același timp, ființa reală trebuie să-i aparțină, deoarece ea determină și conduce forțele active ale naturii la realizarea ei; ceea ce nu este real, atunci ns mzhet 'au puterea ^' capacitatea de a acționa asupra ființei reale și de a determina e Din aceasta rezultă limpede că o idee trebuie să aibă o fiinţă materială sau empirică, dar ideală, într-un cuvânt, nu poate fi decât gândită, care pentru realizarea ei determină în exterior mijloacele şi le aduce în acţiune ' Dar m' // ' 'i ·♦) Pentru alte forme ale demonstrației lui Anselm, vezi Portiate, lib cit p ' - ? Filosoful scolastic Alexander Alsky (f) o expune în formula cea mai concisă și precisă Totul perfect, în virtutea faptului că este totul perfect și trebuie să existe; "pentru că" în conceptul de "mai perfect" se află conceptul de "existență", întrucât cel mai bun (optimul) este ceea ce este mai înalt decât" care nu este nimic mai bun; dar lucrul real este mai bun și mai perfect decât simplul lucru posibil ** Lich pro insipiente , Cunoscutul gânditor medieval Toma d'Aquino exprimă acelaşi gând în remarca sa împotriva dovezii lui Anselm "Din conceptul de perfecţiune sau de bunătate, deasupra căruia nu există nimic, ôe poate fi conceput, existența sa decurge numai pentru lumea ideilor (pentru mintea noastră), și nu în realitatea însăși; căci existenţa ei efectivă nu putea fi dovedită decât în aşa fel încât această fiinţă ne-a fost indicată de fapt (empiric) ; Chiar dacă, presupunem că este evident pentru toată lumea, că numele Divinitate denotă că, mai sus de care nu se poate concepe nimic mai mult - - Deja Anselm însuși simțea slăbiciunea punctului, a dovezii sale și în răspunsul său la aceasta obiecţie / · dacă şi · nu l-au eliminat, atunci - prin ■; extrem "Dumnezeu și toate celelalte concepte ale minții noastre au o diferență esențială în ceea ce privește faptul că toate celelalte obiecte, ca limitate, având un început și un sfârșit, pot fi sau nu, pot fi deci imaginabile și existente, - și - Nu; prin urmare, conceptele lor, care se află în mintea noastră, nu pot dovedi existența lor reală, dar o ființă necondiționată și necesară nu poate fi imaginabil-¡ness-existent *) · ··; ;;·■ l! · > Sunt eu Aceeași idee, în apărarea caracterului exclusiv al dovezii ontologice, poate fi concluzionată din concepte la fiinţă, dezvăluie Descartes El pornește de la propoziția că în ideea lui Dumnezeu semnul existenței reale este esențial, inalienabil de la conceptele nu sunt aleatorii, ca în toate celelalte concepte de obiecte limitate, care sunt aleatorii și, prin urmare, pot fi și nu fi (ca, de exemplu, în prezentarea unei imagini, sau a unei insule frumoase care

poate exista nu) De regulă, spune el, suntem obișnuiți în obiecte să separă conceptul lor de ființa lor reală, astfel încât să ne putem gândi la ele ca și cum nu ar exista Dar acest lucru este absolut imposibil în ceea ce privește ideea de Dumnezeu, deoarece Dumnezeu este o Ființă atotreală (Ens realissimum), iar existența sau ființa este o realitate, în absența sau anihilarea căreia Dumnezeu ar înceta să mai fie Dumnezeu Altfel: spuneți că un anumit atribut este conținut în " ··L' înalt, atunci nu rezultă deloc că, în același timp, era și evident pentru minte că ființa desemnată cu acest nume există cu adevărat, și nu numai în domeniul cunoașterii noastre * ", Bnpppa Theol p , art ; Fortlage, lib cit , p , - ' r ♦) Liber contra Gaunilonen, c Răspunsul lui Anselm nu poate fi numit reușit doar pentru că, părăsind temeiul propriei sale dovezi (a conceptului de Dumnezeu ca Ființă atotputernică), el dovedește doar necesitatea conceptului de a fi absolut necesar și necondiționat, care , după cum am văzut, nu unul și același, și duce la conceptul panteist de Bog, pe care, desigur, Anselm nu l-a avut în gânduri - - natură sau în conceptul unui obiect, înseamnă același lucru - ce să spun ',·, 'că -atributul aparține cu adevărat acestui lucru, este cu adevărat în el Dar existența reală este un atribut conținut în mod necesar în natura și conceptul Divinului Așa cum în reprezentarea unui triunghi, mintea noastră trebuie să creadă că trei unghiuri luate împreună sunt egale cu două linii drepte, și la fel ca în conceptul de cerc se află ideea distanței egale a tuturor punctelor cercului de la unul suta din centru; "la fel de precis mintea noastră vede clar că conceptul unei Ființe atot-suverane trebuie să-devină/concepte-de-existență "Din aceasta rezultă că adevărul existenței lui Dumnezeu, ·! Fiind atot-pervaziv", este cel puțin la fel de sigur pe cât poate fi orice dovadă geometrică "*) 'i Leibniz cu deplină simpatie se referă la dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu Это доказательство, "которое·- Декартъ заимствовалъ отъ Анзельма, архіепископа Кернго Керновалъ аетъ "по истйнѣ прекраснымъ и'вполнѣ· устроумнммъ ъ однимъ изъ самыхъ способныхъ людей своѳго івремени, nu fără motiv și-a imputat un "Merit" special care "găsea" "mijloacele de a demonstra existența lui Dumnezeu a priori} cu ajutorul propriului concept, fără a recurge la luarea în considerare a "Lucrărilor" Sale" filosofi scolastici (Stoked) şi Toma d'Aquino), consideră Leibniz * Descartes, Oeuvres, edit R J Simon, ISCO Discours de la Méthode, p " , Descartes dezvăluie aceeași idee în eseul său despre principii, filozofie cunoaște în ea, împreună cu întunericul, existența Sa, nu numai ca posibilă și contingentă, ca și în reprezentările altora lucruri, dar ca fiind absolut necesare și eterne, unghiurile sunt egale cu două unghiuri drepte și, prin urmare, este pe deplin convins că într-un triunghi, într-adevăr, trei unghiuri sunt egale cu două unghiuri drepte; atât de precis din faptul că mintea, în reprezentarea celei mai înalte bufnițe a unei ființe, vede ca fiind cuprinsă o existență necesară și veșnică, ea concluzionează în mod necesar că cea mai înaltă ființă perfectă există cu adevărat " Descartes, Philos Werke; ed Kirchmann- Prinţ d Filos pr , IO - - neîntemeiată, iar apărarea lui Descartes corectă El consideră că singurul dezavantaj al acestei dovezi este o parte din incompletitudinea ei, pe care vrea să-l completeze; Această incompletitudine constă în faptul că se bazează pe o oarecare presupunere, care încă are nevoie/demonstrează pentru a-i da dovezi matematice Într-adevăr, presupune în tăcere că ideea din mintea noastră a Ființei celei mai înalte și perfecte este o idee corectă și nu conține nicio contradicție; Dar pentru ca demonstrația ontologică să

fie complet de încredere și rațională, este necesar să se dovedească mai întâi acest pref Aici nu se poate face referire, așa cum face Descartes, la claritatea și separarea ideii de Dumnezeu în mintea noastră; acesta este un semn înșelător, pentru că, vorbind, de exemplu o- mișcare mecanică continuă (perpetuam mobile); : înțelegem clar despre ce vorbim, dar nu mai puțin - această mișcare este un lucru imposibil și, prin urmare, claritatea acestei idei este doar aparentă - *) ■■·■· ! : Deci, pentru a avea dreptul de a concluziona că ideea lui Dumnezeu există în mintea noastră despre ființa Sa, trebuie mai întâi să dovedim că această idee nu conține nicio contradicție sau, ceea ce este la fel, este posibilă Altfel, așa cum spune Leibniz, înainte de a dovedi existența lui Dumnezeu, trebuie să dovedești posibilitatea Lui * **) Fără aceasta, dovada ontologică ar avea doar un sens convențional; ar dovedi că Dumnezeu există în mod necesar doar dacă o astfel de existență este posibilă, adică dacă conceptul de Dumnezeu în gândirea noastră nu include, c autocontradicții ■· Dar cum se poate dovedi un concept necontradictoriu al lui Dumnezeu sau, ceea ce este același în terminologia lui Leibniz, posibilitatea unei Zeități? ' ' Nu se poate spune că Leibniz a dat un răspuns complet clar și satisfăcător această întrebare În primul rând, posibilitatea în conceptul de Dumnezeu pe care aparent o gândește ♦) Nouveaux Essais lib IV, p IX, § , ·*) În același sens, el spune: "Posibilitatea lui Dumnezeu este începutul existenței Sale efective" Prinţ Phil Theol - - justifica prin ■ negativ; posibil, spune el, trebuie să respectăm fiecare ființă până în momentul în care imposibilitatea ei va fi dovedită Dar imposibilitatea existenței unei Zeități, cel puțin în starea actuală a cunoștințelor noastre, nu poate fi dovedită, prin urmare, trebuie să recunoaștem conceptul de Dumnezeu ca neconținând contradicții în sine - posibil Dar Leibniz însuși simte insuficiența acestei dovezi negative și nevoia unei justificari pozitive a posibilității Divinității Această posibilitate, în opinia sa, poate fi dovedită în diverse moduri^· și în primul rând prin intermediul unui sistem preinstalat; ·■ Armonia *) Dar nu este nevoie de aceste multe căi de probă; căci este suficient să dovedim doar un punct al posibilității lui Dumnezeu pentru ca dovada să fie complet solidă • Leibniz găsește un astfel de punct în ideea lui Dumnezeu în conceptul nelimitării Sale Îl concepem în mod necesar pe Dumnezeu ca Ființe, nelimitate, iar pentru o astfel de Ființă nu pot exista obstacole în calea tranziției vreunei posibilități; în realitate "Se poate crede", spune Leibniz, "că aceasta este substanța cea mai înaltă, care este singura (unica), universală și necesară, nu poate • "") Pe baza unui sistem de armonie prestabilită, dovada existenței lui Dumnezeu, la care se referă Leibniz aici și pe care o consideră cea mai bună, va fi înțeleasă în cele ce urmează Ordinea reală a atâtor substanțe (monade)), dintre care niciunul nu are nicio influență asupra celuilalt, pot fi produse dintr-o singură cauză universală, de care depind toate și căreia trebuie să aparțină puterea și înțelepciunea infinită, pentru a stabili de acum înainte această ordine reală (Op Leibnitzii) , ed p iitens, TV ,) Dar indiferent de faptul că această dovadă este prea strâns legată de teoria monadologică a lui Leibniz, prin natura sa, ea aparține în mod evident tipului de demonstrație teleologică, ideea căreia este exprimată într-un mod mai absolut, metafizic formă; din armonia-unitate și legătura substanțelor primordiale individuale (monade) se concluzionează și la existența cauzei înțeleapte a acestor fenomene, ca teleologic obișnuit din armonia și unitatea unor obiecte particulare ale universului - - nu poate fi supus nicio restricție și trebuie să conțină în sine orice

realitate posibilă De aici rezultă; că Dumnezeu este absolut perfect, întrucât perfecțiunea nu este altceva decât o cantitate definită de realitate pozitivă *), cu eliminarea limitărilor care se observă în lucruri Deci numai Dumnezeu sau o ființă necesară are acel avantaj (privüegium) care există necesar, de îndată ce El este posibil Și așa cum nimic nu poate împiedica, posibilitatea a ceea ce nu are limite și urme nu conţine în sine nicio negaţie şi nicio contradicţie, atunci numai aceasta este suficientă pentru cunoaşterea a priori a existenţei lui Dumnezeu * **) O altă îmbunătățire pe care Leibniz a considerat de cuviință să o facă în argumentul ontologic a vizat însuși conținutul acelui concept de Dumnezeu din care a fost trasă concluzia despre existența Sa Anselm, după cum am văzut, a pornit de la conceptul de Dumnezeu ca o Ființă atotperfectă La Descartes, împreună cu această definiție, ca echivalentă cu ea, conceptul de o Dumnezeu ca o Ființă atotreală (Ens realissimum) Leibniz constată că ideea lui Anselm despre o Ființă care este perfectă nu este suficient de simplă și poate confunda unele minți cu complexitatea ei; prin urmare, în opinia sa, este mai bine să o înlocuim cu ideea unei Ființe Necesare, care, fiind complet simplu, nefiind nevoie de analiză prealabilă, reprezintă o fiinţă la fel de simplă ca ea însăşi, a cărei posibilitate poate fi demonstrată cel mai uşor Pentru prima dată clar și definitiv exprimată de Anselm, completată și oarecum modificată de Descartes și Leibniz, dovada ontologică a fost pusă pe primul loc printre alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu în filosofia rațională Leibniz-Wolf Dreptul său la un astfel de loc consta în faptul că acesta, cu o puritate mai mare decât altele, păstra un caracter strict rațional *) "Perfectio non sit nisi magnitudo realitatis positivae praecise sumpta **) Princ phil, §§ XLI, XLV Vezi și Théologie des Leibnitz a lui Pichler, , p , - - ter și a fost considerată o inferență despre existența lui Dumnezeu a priori, dintr-un concept pur al lui *) Kant, în critica sa asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu, îi cedează de bunăvoie primul loc printre altele; ea, după părerea sa, este principala dovadă a existenței lui Dumnezeu, deoarece intră vizibil sau imperceptibil în toate celelalte concluzii asemănătoare și, în natura sa pur logică, cu mai mult drept decât altele, merită denumirea de demonstrație rațională Dar o astfel de presupusă semnificație a ei îl determină să o trateze cu mai multă severitate, în speranța că, scuturându-l, va distruge imediat puterea altor dovezi Dar opinia "sa"), dovada ontologică nu rezistă în mod decisiv criticii nici în formă, nici în conținut În esență, este o concluzie de la necesitatea conceptului la necesitatea obiectului notat de concept Dar "necesitatea necondiționată a unei judecăți este departe de a fi aceeași cu necesitatea necondiționată a unui obiect Primul exprimă necesitatea condiționată a unui lucru sau a unui predicat în judecăți: Astfel, este absolut necesară poziția geometrică că un triunghi are trei unghiuri; dar nu indică faptul că trei unghiuri sunt absolut necesare în sine, ci doar că, dat fiind un triunghi, acesta are în mod necesar trei unghiuri Totuși, necesitatea logică are o putere atât de mare fermecătoare încât din conceptul de lucru a *) Considerând că este de prisos să atingem aici diversele (dar asemănătoare în gândirea de bază) forme particulare în care, mai mult sau mai puțin cu succes, această dovadă a fost prezentată în filosofia prekantiană, vom cita doar una, aparținând lui Baumgarten, remarcabilă că tocmai împotriva ei sunt îndreptate obiecţiile lui Kant în Critica raţiunii pure Conceptul despre Dumnezeu care există în mintea noastră este conceptul unui obiect perfect Obiectul perfect este totalitatea (Inbegriff) tuturor realităților Dar unirea tuturor realităţilor într-

un singur obiect nu se poate contrazice; căci toate realităţile sunt determinări afirmative, iar ceea ce se afirmă nu se poate contrazice Acum, din moment ce Ființa cea mai perfectă, prin însuși conceptul ei, are toate realitățile, trebuie să aibă și realitatea existenței, astfel încât deja în însuși conceptul de Dumnezeu se află ceea ce El este cu adevărat și putem deduce din conceptul despre El la existenţa Lui Metapliysik , §§ - - a priori, al cărui conținut, conform opiniei generale, conține și semnul existenței, s-au gândit să deducă că obiectul exprimat prin acest concept trebuie neapărat să existe (după principiul identității) și că această existență în sine are un necesar caracter, întrucât este conceput în sine concept și este cerut de presupunerea că îi corespunde un obiect special Negând predicatul într-o judecată identică, admitem, desigur, o contradicție și, prin urmare, pentru a o evita, trebuie să afirmăm că primul îi aparține celui din urmă Dar dacă începem să negăm atât subiectul, cât și predicatul în același timp, atunci nu va exista nicio contradicție; căci aici nu este nimic de contrazis A presupune un triunghi și a nega trei unghiuri ar fi, desigur, o contradicție; dar nu există nicio contradicție pentru a nega triunghiul și trei unghiuri unul lângă altul La fel este și conceptul de ființă absolut necesară Negindu-i existenta, negi obiectul cu toate atributele lui: unde este contradictia aici? În afară nu există nimic care să poată fi contrazis, căci obiectul nu ar trebui să fie necesar în exterior; înăuntru nu există nici o contradicție, deoarece distrugând obiectul, i-ați distrus întreaga latură interioară Astfel, distrugând subiectul și predicatul împreună în judecată, nu admit nicio contradicție, oricare ar fi predicatul Acest defect fundamental al dovezii ontologice, care constă în incorectitudinea metodei de inferență, după Kant, ar fi suficient pentru a "preface toată această dovadă în nimic"; dar, în plus, permite încă destul de ilegal "amestecarea semnelor logice cu cele reale" și deci incorecte nu numai ca formă, ci și ca conținut Ea derivă din conceptul de Dumnezeu un semn nou, neconținut în el, al ființei actuale Iar un nou semn real al unui concept, sporindu-și conținutul, nu poate fi cuprins în conceptul în sine, ci trebuie împrumutat de undeva în afara sferei conceptului Dar este acesta un semn de a fi? "A fi, evident, nu este un semn real, adică -e nu este conceptul de ceva adăugat conceptului de lucru Geneza este o simplă poziție (Poziție) a unui lucru sau a semnelor cunoscute în sine W KUDRYAVTSEV, voi I - - in tine; în sens logic este o copula într-o judecată În judecata: "Dumnezeu este atotputernic", există două concepte: Dumnezeu și omnipotență: cuvântul: "este", nu are sensul predicatului, ci înseamnă doar adăugarea predicatului la subiect Luând tot subiectul (Dumnezeu) cu toate predicatele lui (inclusiv atotputernicia) și spunând: Dumnezeu există sau există, nu adaug aici conceptului un semn nou, ci pun subiectul în sine cu toate predicatele sale, adică Indică relația obiectului însuși la conceptul meu Ambele exprimă același lucru și, prin urmare, asumând subiectul conceptului dat (în cuvinte: există), nu îl înmulțesc cu nimic Astfel realul conține același lucru ca și posibilul O sută de taleri adevărați nu sunt altceva decât o sută de posibili Acestea din urmă semnifică conceptul, cele dintâi obiectul și recunoașterea realității sale; dacă ar fi ceva mai mult decât primul, atunci conceptul meu nu ar exprima întregul subiect și nu i-ar corespunde "*) Critica lui Kant a argumentului ontologic, ale cărui idei principale le-am schițat acum, în ansamblu prezintă dificultăți considerabile de înțelegere **) Prin urmare, o considerăm indispensabilă pentru cititorii noștri *) Critică, rațiune pură, trad λί Vladislavleva, , p -

**) "Toată această secțiune a Criticii rațiunii pure* (Despre idealul transcendental, care include critica asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu), spune ultimul editor al lucrărilor sale, celebrul filozof Kirchmann, "mișcări în sfera metodelor scolastice și aceasta este izbitor diferită de secțiunile anterioare Kant este ghidat aici de propoziții care contrazic propriul său principiu critic și care izvorăsc din aceeași veche metafizică a cărei fantomă a vrut să o distrugă Cu privire la critica dovezii cosmologice, Kirchman se exprimă foarte tăios, că în ea încercăm în zadar să prezentăm ceva cu adevărat irelevant În critica dovezii optologice el găsește același joc scolastic cu concepte și relații a căror tautologie iese adesea la lumină Există mult adevăr în aceste remarci ale lui Kirchmap, deși nu se poate fi de acord cu explicația sa cu privire la motivul unei asemenea vagități și confuzii, pe care o vede într-o anumită intenție a lui Kant, tocmai de teamă că cititorului i s-ar părea că el , prin atacurile sale asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu, vrea să pună la îndoială însăși această ființă Kirchmaiin, Eriautcrungen zu Kaiit's Kritik Dr Vernuntt, , p - - - Vă rugăm să oferiți aici o prezentare simplificată a principalelor sale rezultate sub îndrumarea unuia dintre cei mai egali și mai riguroși adepți ai filosofiei critice *) Dovada ontologică, așa cum a fost acceptată în filosofia Lepbppze-Wolf, poate fi formulată astfel: tot ceea ce nu conține o contradicție (de gândit) este posibil; dar o ființă atât de reală nu conține contradicții, de aceea este posibil; dar dacă este posibil, atunci chiar există Dar și mai precis și mai corect, această dovadă ar trebui exprimată astfel: orice concept care nu conține o contradicție este posibil; dar conceptul de ființă atotreală nu conține o contradicție, prin urmare, conceptul de ființă atotreală este posibil etc Dar este suficientă o astfel de simplă schimbare a termenilor silogismului și aducerea lui într-o formă exactă pentru a vedea imediat toată incorectitudinea ei Concluzia corectă a acestui silogism este că conceptul de ființă atotreală este posibil, iar în prima sa formă rezultă că o ființă atotreală este posibilă În această formă, cuvântul este complet aruncat ilegal: conceptul, și din posibilitatea logică a conceptului, care a fost discutată în primele două premise, se concluzionează la posibilitatea obiectului însuși, se spune: așadar, un ființa totală reală este posibilă Dar acest lucru nu poate fi concluzionat Gândind, desigur, putem uni toate realitățile într-una fără contradicție (pentru că doar negațiile sunt opuse logic realităților): dar posibilitatea logică este diferită de cea reală și nu rezultă că posibilul logic ar trebui să fie posibil din punct de vedere logic si reale Din faptul că mă pot gândi la toate realitățile (sau perfecțiunile) ca fiind unite, nu rezultă încă că toate pot exista în unitate Nu știm dacă toate realitățile, combinate în conceptul de ființă absolută în gândire, pot exista una sub alta în realitate, sau dacă există astfel de bucle între lucruri în sine, fiind *) Kiesevetter Vezi lui Versuch e lassi Darstellung d-kritisch Philos , -a p - ' - - ceea ce ar face imposibilă existenţa unei fiinţe atotreale Un alt neajuns al dovezii ontologice este că ea consideră realitatea un semn care face parte din conceptul de ființă atotreală și, din această cauză, se consideră îndreptățită să concluzioneze după cum urmează: o ființă atotreală conține toate realitățile ; dar existența este realitate și, în consecință, existența reală aparține și ființei atotreale Prima propoziție a acestui silogism este, desigur, corectă; a doua: existența este realitate, este falsă Pentru a vedea că existența nu este realitate, să ne imaginăm în mintea noastră vreun obiect, de exemplu tabel și definiți exact toate

realitățile sau proprietățile esențiale care îi aparțin și fac ca acest obiect să fie conceput de noi tocmai acest obiect, și nu altul Să presupunem atunci că acest obiect pe care îl considerăm un tabel este real sau există; putem observa cu ușurință că prin aplicarea semnului ființei asupra celui anterior conceput ca un singur obiect posibil, nu se aplică o nouă realitate sau o nouă proprietate Altfel, un obiect real (o masă reală) ar avea realitatea este mai mare şi, în consecinţă, obiectul este conceput sau posibil nu ar fi la fel ca valabil; masa propriu-zisă nu ar mai fi cea la care mă gândeam înainte ca posibil Un alt exemplu: imaginați-vă doi oameni care au exact aceeași idee despre același obiect, dar unul dintre ei și-o imaginează pentru sine ca posibil, iar celălalt ca real Dacă ființa reală ar fi o realitate, atunci ambele nu ar reprezenta același obiect Realitatea și posibilitatea, așadar, nu sunt realitatea lucrului pe care îl gândim, ci doar relația ei cu facultatea noastră de cunoaștere, prin care, însă, nimic nu se schimbă în lucrul gândibil însuși Așa cum ființa reală nu este realitate, la fel nu este nici perfecțiunea, iar dovada ontologică nu va deveni mai puternică dacă înlocuim conceptul de ființă atotreală cu conceptul lui Ansel de ființă perfect perfectă și spunem: - - o ființă perfectă are toate perfecțiunile, prin urmare o ființă perfectă are ființă reală O sută de taleri imaginari, după cum observă pe bună dreptate Kant, nu vor deveni nici mai reali, nici mai perfecți din faptul că eu cred că ei există cu adevărat; conceptul de o sută de taleri va rămâne unul și același concept, fie că îi consider posibili sau actuali în gândirea mea Rezultatul general al criticii lui Kant asupra dovezii ontologice este că această dovadă nu concluzionează în mod logic de la posibilitatea conceptului de Dumnezeu la posibilitatea Divinului și, apoi, de la posibilitatea Divinului la ființa Sa actuală Dar nu avem dreptul să extragem ființa din concept Posibilitatea și chiar necesitatea gândirii nu dovedește posibilitatea sau realitatea unui obiect gândibil Chiar dacă admitem că existența este realitate sau perfecțiune, atunci va urma doar că trebuie să ne gândim la ființa totală reală ca fiind existentă, și nu că ea are ființă și în afara gândirii noastre, există cu adevărat Atât din istoria dovezii ontologice, cât și din critica lui Kant îndreptată împotriva lui, nu este greu de observat că obiecțiile la consecvența sa privesc două puncte: a) metoda de inferență de la conceptul de Dumnezeu la ființa Sa actuală; b) însuși conținutul acestui concept Nu avem dreptul de la existența oricărui concept în mintea noastră să concluzionam la ființa obiectului notat de acest concept; dar chiar dacă am avea acest drept, nu ar face mai solidă dovada ontologică, deoarece semnul existenței reale nu intră deloc în conținutul conceptului de Dumnezeu, doar ca concept În ceea ce privește prima obiecție, după ce a prezentat-o, Kant, în esență, nu a spus nimic nou; am văzut că a apărut imediat după apariția dovezii lui Anselm și că atât Anselm însuși, cât și apărători celebri ai lui, precum Descartes și Leibniz, au fost nevoiți să ia în considerare aceasta Numai asta demonstrează că expunerea - - o obiecție leneșă este într-adevăr foarte serioasă De fapt, metoda de inferență folosită de proba ontologică, deducând adevărul existenței lui Dumnezeu din conceptul lui, este o metodă oarecum neobișnuită pentru gândire, greu de justificat De regulă, concluzionăm despre existența reală a unui obiect fie din impresia sa directă asupra noastră (de exemplu, despre existența obiectelor empirice), fie cu ajutorul inferenței raționale din acțiuni sau fenomene la cauza lor; concluzionăm aici de la cunoscut sau dat în experiență la necunoscut; dovezile cosmologice și teleologice merg în acest fel, concluzând fie de la proprietățile

generale ale ființei lumii, fie de la trăsăturile calitative ale lumii fizice la existența Primei Cauze a lumii Dacă proba ontologică ar proceda în acest fel, atunci presupunând existența ideii lui Dumnezeu în mintea noastră ca un fapt al experienței interioare, ar trebui să concluzionăm din proprietățile acestei idei că numai o ființă reală, cea mai înaltă poate fi cauza ei În felul acesta, după cum vom vedea, merge așa-numita dovadă psihologică a existenței lui Dumnezeu Dar proba ontologică se gândește să dovedească existența obiectului său dintr-un singur concept pur al acestuia Că, în raport cu cea mai mare parte a conceptului minții noastre, o astfel de metodă de probă este complet insuportabilă, este evident Doar pentru că reprezint sau cred că un obiect există, nu rezultă deloc că el există Acest lucru a fost foarte bine înțeles atât de adversarii, cât și de apărătorii dovezii ontologice Prin urmare, este evident că pentru a apăra dreptul la o asemenea concluzie aparent ilogică, acesta din urmă a trebuit să îndrepte toate eforturile pentru a demonstra că conceptul de Dumnezeu este un concept sui generis, special și exclusiv, că în raport cu el este posibil ca un astfel de mod de inferență este legal, ceea ce este inacceptabil în raport cu alte concepte După cum am văzut, adăugarea și corectarea pe care Descartes a considerat necesar să o facă în proba optologică constă în a evidenția această trăsătură a conceptului de Dumnezeu Această caracteristică constă în - - că în conceptul de Dumnezeu semnul existenței reale este esențial, în mod necesar de conceput, dar nu întâmplător, ca în conceptele de obiecte finite, care pot fi sau nu și care, prin urmare, nu necesită să le gândim ca fiind în mod necesar existent Acest lucru, după cum vom vedea, este destul de adevărat Dar această trăsătură a conceptului de Dumnezeu dovedește doar că, având acest concept, gândul la Dumnezeu, trebuie neapărat să ne gândim la El ca existând, întrucât semnul existenței este o parte esențială a acestui concept, dacă îl renunțăm, am distruge conceptul în sine: conform ei nu demonstrează încă că un obiect neapărat conceput de un obiect cu adevărat existent există și în afara minții noastre Adevărat, pentru un gânditor filozofic neexpert în subtilități, o astfel de distincție poate părea prea subtilă și lipsită de importanță Pentru conștiința directă și gândirea obișnuită, este chiar complet de neînțeles și de neînțeles modul în care trebuie să ne gândim în mod necesar la Dumnezeu ca existent (ceea ce Kant admite pe deplin), să-i recunoaștem ființa la cererea rațiunii și, în același timp, să nu-l cunoaștem sau să o considerăm nesigură daca el chiar exista sau nu? Necesitatea de a gândi un obiect ca existent pentru gândirea obișnuită se contopește cu adevărul ființei sale și pentru noi ni se pare ciudată, chiar imposibilă din punct de vedere psihologic, o asemenea stare a puterii noastre cognitive, care ne-ar obliga să gândim un obiect ca existent , care de fapt poate fi și nu este Din acest punct de vedere, obiecția lui Kant poate părea, desigur, o exigență și un rafinament excesiv al speculației matafizice; dar, cu toate acestea, pentru gândirea strict filozofică ea rămâne în toată puterea ei și nu poate fi distrusă în felul la care recurge Descartes, și anume prin indicarea exclusivității conceptului de Dumnezeu într-o serie de alte concepte ale minții noastre Va rămâne excepțional în sensul că atunci când ne gândim la Dumnezeu, trebuie să ne gândim la El ca existând, dar dacă El există cu adevărat, conceptul în sine nu spune încă Argumentul lui Descartes dovedește doar necesitatea subiectivă a conceptului de Dumnezeu în această formă și nu în altă formă, dar nu și necesitatea obiectivă a existenței lui Dumnezeu - - De asemenea, Leibniz a simțit nevoia de a completa lacuna existentă în proba ontologică, printr-o

indicație prealabilă a dreptului de a deduce de la concept la ființă și, după cum am văzut, s-a gândit să ajute problema cu o dovadă preliminară a concevabilității sau consistența logică a conceptului de Dumnezeu Dar această cale este și mai puțin reușită decât cea anterioară Particularitatea conceptului de Dumnezeu ar putea încă justifica cursul excepțional de inferență de la concept la ființă; dar un simplu concept logic autocontradictoriu (posibilitate), un semn, o idee comună despre Dumnezeu cu multe alte concepte, nu poate servi deloc ca o astfel de justificare Nu vorbim despre faptul că însăși metoda lui Leibniz de a apăra necontradicția sau posibilitatea conceptului de Dumnezeu în mod negativ și anume că este imposibil să se dovedească inexistența lui Dumnezeu, că până acum știința nu poate prezenta orice date care ar contrazice posibilitatea Divinului, este extrem de nesatisfăcător, ceea ce este parțial conștient de Leibniz însuși Dacă conceptul logic consistent al lui Dumnezeu ar fi mai bine justificat, nu ar putea adăuga nimic la puterea dovezii ontologice Pe de o parte, posibilitatea logică nu garantează deloc posibilitatea reală Putem, în cuvintele lui Leibniz însuși, să gândim ca posibil și să ne imaginăm în mod clar mișcarea perpetuam mobile sau mecanică continuă, dar o astfel de mișcare este de fapt imposibilă Pe de altă parte, posibilitatea foarte reală a obiectului conceptului (dacă aceasta a fost dovedită) nu dovedește deloc existența unui obiect posibil De exemplu posibilitatea foarte reală de a construi o casă care există în imaginația mea nu asigură deloc existența ei reală, pot fi întâlnite obstacole de netrecut care împiedică realizarea imaginației mele Dacă Leibniz, confundând constant posibilitatea logică și reală, remarcă cu privire la ideea lui Dumnezeu că pentru o ființă absolută, în virtutea însăși nemărginirea ei, nu poate exista obstacole în calea tranziției posibilității în realitate, atunci aceasta din nou poate au loc numai în raport cu conceptul nostru despre Dumnezeu Pentru noi, după însăși ideea Divinului, ca Ființă nelimitată, - - desigur, nu poate exista nici un obstacol pentru a-L considera real; dar avem dreptul de a judeca realitatea în funcție de cerințele gândirii? Kant notează la aceasta că, limitat de cercul ideilor noastre subiective și necunoașterea lucrurilor în sine, nu putem ști dacă există o buclă între aceste lucruri în așa fel încât să facă imposibilă existența unei ființe absolute concepebila de noi Astfel, nu i-a fost greu lui Kant, urmând gândirea celor mai vechi oponenți ai dovezii ontologice, să infirme consistența ei filosofică, mai ales în forma în care i-a fost dată în filosofia Leibniz-Wolf *) Dar, recunoscând ca nereușite încercările lui Descartes și Leibniz de a umple golul accesibil obiecțiilor, pe care o prezenta dovada lui Anselm, ar trebui să renunțăm complet la această dovadă, urmând exemplul multor filozofi**), și să o predăm arhivelor lui istorie? *) Critica lui Kant a fost mult facilitată de îmbunătățirea imaginară pe care Leibniz s-a gândit să o facă în demonstrația ontologică, înlocuind conceptul lui Anselm de Ființă Atot-Suverană cu conceptul de Ființă Necesară Desigur, Leibniz are dreptate când remarcă că reprezentarea unei Ființe atot-suverane este un concept destul de complicat și că este mult mai dificil să se dovedească în prealabil conceperea sau posibilitatea unei astfel de ființe decât posibilitatea și imaginabilitatea unei astfel de ființe ființă necesară Asumarea unei ființe necesare este direct cerută de existența ființelor condiționate și accidentale Dar aici ceea ce se câștigă în simplitatea conceptului se pierde în puterea dovezii Scopul ontologicului, ca și alte dovezi de acest fel, este de a dovedi tocmai existența lui Dumnezeu Dar conținutul ideii noastre despre Dumnezeu

este epuizat de conceptul de ființă necesară (sau mai degrabă de esență, deoarece conceptul de persoană nu intră direct în conceptul de ființă necesară)? Evident nu Am observat deja că sub conceptul de ființă sau ființă necesară, atât dualismul, cât și panteismul și chiar materialismul se pot ascunde Toate aceste direcții pot admite ființa sau esența necesară, necondiționată, ca prim principiu al ființei lumii, dar de aici este încă departe de recunoașterea lui Dumnezeu ca ființă diferită de lume nu numai în ființă, ci și în perfecțiuni Același lucru trebuie spus parțial despre înlocuirea de către Descartes a conceptului de ființă total perfectă cu conceptul de ființă total reală (Eus realissimuin), deși ambele sunt adesea identificate cu el Ființa totală reală seamănă foarte mult cu absolutul panteist **) Așadar, Pfleiderer (Religionsphilosophie, ,) numește dovada lui Anselm și Descartes produsul unei școli goale - - filozofia, ca un gunoi inutil moștenit din scolastică? Dar simplele nume ale unor celebrități ale lumii filosofice precum Descartes, Leibniz, Hegel, care au încercat într-un fel sau altul să apere sensul dovezii ontologice, sunt suficiente pentru a o trata cu atât de dispreț, deși încercările lor de a completa acest lucru dovezile arată că, în forma lor obișnuită, are deficiențe care trebuie corectate Principalul dezavantaj al acestei dovezi, potrivit lui Kant și al celorlalți oponenți ai săi, este că ea constă dintr-un concept de ființă, din nevoia de a gândi un obiect cunoscut ca existent pentru existența sa actuală Dar să ne uităm mai atent, este acest punct de plecare al tuturor obiecțiilor la dovezile noastre la fel de adevărat necondiționat pe cât se crede? Chiar nu avem niciodata si in nici un caz dreptul de a concluziona de la concept la fiinta, de la necesitatea gandirii unui obiect care exista la existenta lui reala? Întreaga soartă a dovezii ontologice, posibilitatea sau imposibilitatea ei, depinde de soluția fundamentală a acestei întrebări Dar soluția principală a acestei întrebări, evident, nu dă, iar dovada ontologică în sine nu poate da Se află în afara limitelor sale, în teoria generală a cunoașterii noastre, și în conformitate cu aceasta poate primi atât o decizie pozitivă, cât și una negativă Întreaga forță a obiecțiilor lui Kant își are rădăcinile în teoria sa generală a cunoașterii și are o semnificație deplină doar din punctul de vedere al acestei teorii Dacă conceptele și ideile noastre raționale (cum ne învață el) sunt produse pur subiective ale facultății noastre cognitive, dacă principalele categorii ale rațiunii noastre (inclusiv posibilele (Schtilwitz) și nu crede că în momentul de față i-ar trece cuiva prin cap să-l reînnoiască Dovada ontologică, spune Trendelenburg (Log Untei'suchungen , ,), nu este o dovadă adecvată de nici un fel De îndată ce vor să ajungă la ființa lui Dumnezeu într-o singură gândire formală și fără să o părăsească, nu realizează nicio ființă, pentru că prin aceasta se îndepărtează de ființă Prin urmare, Kant are perfectă dreptate în critica sa asupra acestei dovezi - - realitate, necesitate) sunt doar forme subiective, cărora nu le corespunde nimic în realitate, dacă, în general, nu cunoaștem toate obiectele așa cum sunt ele în realitate, ci așa cum ni se pare că există conform structurii naturii noastre cunoașterii, atunci, evident, nu avem dreptul de a concluziona de la existența lor în noi la a fi în afara noastră, de la posibilitatea, realitatea și necesitatea conceptelor de a concluziona la posibilitatea sau realitatea de a fi, pe care ele o semnifică În special, din faptul că rațiunea noastră, conform legilor sale subiective, ne face să ne gândim la Dumnezeu ca existent, nu putem concluziona despre existența Sa actuală Dar problema capătă un cu totul alt aspect, de îndată ce părăsim acel punct de vedere subiectiv-

idealist pe care stă teoria cunoașterii lui Kant, dacă admitem că cunoașterea noastră are un caracter obiectiv corespunzător realității, că putem cunoaște nu numai , ca să spunem așa, cel mai mult cunoștințele noastre, dar și realitatea așa cum este în afara cunoștințelor noastre Din acest punct de vedere, se deschide nu numai posibilitatea, ci și necesitatea existenței în mintea noastră a unor astfel de concepte, a căror existență însăși în noi servește deja ca o asigurare a adevărului lor Dacă ne este posibil să cunoaștem ființa actuală, atunci această posibilitate este fezabilă numai în ipoteza că acele concepte de bază și necesare care stau la baza întregii noastre cunoașteri și condiționează însăși posibilitatea ei (categorii și idei) au nu numai subiectiv, ci și un sens obiectiv, că, prin urmare, însăși existența lor în mintea noastră garantează adevărul lor real Din acest punct de vedere asupra cunoașterii noastre, în raport cu conceptul particular pe care îl luăm în considerare, conceptul de Dumnezeu, întrebarea principală, evident, ar trebui să fie dacă acest concept aparține numărului de astfel de concepte necesare ale minții noastre? Dacă suntem capabili să răspundem afirmativ la această întrebare, atunci dovada ontologică va fi destul de posibilă și legitimă Din aceasta rezultă clar care este adevărata latură slabă a dovezii noastre și care ar trebui să fie adăugarea și justificarea acesteia Partea sa slabă este aceea - - că presupune în spatele ei o anumită teorie generală a cunoașterii, presupune obiectivitatea acesteia și odată cu ea posibilitatea de a deduce de la concept la ființă Așa că ar putea fi cu adevărat puternică și destul de justificată filozofic, ea, în opinia noastră, ar trebui formulată astfel: conceptele necesare ale minții noastre corespund realității; dar conceptul de Dumnezeu (care, ca trăsătură esențială, include predicatul ființei reale) este un concept necesar; Următorul conceptul de Dumnezeu corespunde unui obiect real (adică, Zeitatea despre care credem că există de fapt) În ce măsură dovada ontologică în forma sa obișnuită satisface această formulă? În ceea ce privește prima premisă, proba ontologică o acceptă ca o presupunere Acesta, după cum am observat, este neajunsul acestei dovezi, deși nu considerăm acest neajuns atât de important încât să distrugă în prealabil orice valoare a egr Limitată strict de limitele sale, ca dovadă a unui adevăr cunoscut, proba ontologică nu intră și nu poate intra într-o explicație a problemei fiabilității cunoștințelor noastre Ea trebuie să accepte prima sa premisă ca concluzie finală a unei teorii metafizice a cunoașterii În această privință, ea nu diferă câtuși de puțin de alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu, care decurg și din diverse presupuneri, a căror justificare se află în afara domeniului lor; asa este de ex presupunerea oportunității lumii în dovada teleologică Dar, bazată pe o anumită presupunere, ea poate avea în mod evident semnificație și forță obligatorie doar pentru cei care împărtășesc această presupunere, tocmai pentru cei care acceptă corespondența gândirii cu ființa actuală; se bazează în întregime pe încrederea în puterea și adevărul gândirii noastre Prin urmare, obiecțiile lui Kant la această dovadă fie își păstrează toată forța lor irefutabilă, fie dispar de la sine, judecând dacă acceptăm această presupunere sau nu Dacă toate cunoștințele noastre sunt subiective, dacă conceptele noastre despre lucruri ne prezintă lucrurile doar în modul în care ni sunt prezentate - - par după legile subiective ale spiritului nostru, și nu așa cum sunt ele cu adevărat, atunci, evident, dovada ontologică, deducând de la concept la ființă, nu are nicio forță Dacă gândirea noastră, desigur, în anumite condiții logice ale corectitudinii sale, corespunde realității, atunci o dovadă ontologică

este foarte posibilă De aceea, în conformitate cu opiniile asupra sensului gândirii noastre și asupra relației sale cu ființa actuală, s-au schimbat și punctele de vedere asupra semnificației lui ontol dovada: în timp ce Kant nu i-a acordat nici cea mai mică importanță, Hegel, pe baza teoriei sale despre identitatea gândirii și a ființei, a considerat această dovadă singura adevărată și singura filozofică *) Dar teoria cunoașterii, contrar idealismului subiectiv, care recunoaște corespondența gândirii cu ființa, oferă celor care împărtășesc această teorie doar un punct de plecare ferm pentru demonstrația ontologică, prima ei premisă Conform acestei teorii, trebuie să admitem că realitatea corespunde conceptelor necesare ale rațiunii noastre Dar întrebarea este, oare conceptul de Dumnezeu aparține acestui tip de concepte? Trebuie să dovedim a doua premisă a schemei noastre de dovezi ontologice: conceptul de Dumnezeu este un concept necesar al minții noastre Răspunsul la această întrebare, dezvăluirea acestei premise, sunt acele completări la dovezile ontologice care au fost făcute de Descartes și Leibniz Leibniz dezvăluie un singur semn, general și formal, al necesității conceptului de Dumnezeu: aceasta este consistența sa logică sau, așa cum spune el, posibilitatea Divinului; căci este evident că un concept care se contrazice nu poate fi ♦) Cu toate acestea, Hegel reține doar ideea principală a dovezii ontologice și nu o prezintă sub nicio formă concretă, silogistică Pentru el, de fapt, întreaga primă parte a sistemului său, ilogica identică cu metafizica, constituie o dovadă ontologică "Conceptul pur", spune el, "este conceptul cel mai absolut, divin, este reprezentarea directă a autodeterminarii lui Dumnezeu la ființă" Dovada ontologică constă, așadar, în dezvoltarea dialectică totală a gândirii pure, în care conceptul absolut își dă obiectivitate - - necesar Descartes și parțial Anselm au încercat să demonstreze această trăsătură a conceptului de Dumnezeu, că, gândindu-ne la El, trebuie neapărat să ne gândim la El ca existând Dacă avem în vedere doar această latură a conceptului de Dumnezeu, atunci trebuie să considerăm satisfăcătoare explicația lui Descartes despre aceasta Conceptul de Dumnezeu diferă cu adevărat de toate celelalte concepte ale minții noastre în sensul că predicatul ființei reale este o trăsătură necesară și esențială în el Conceptul de Dumnezeu este conceptul unei Ființe atotreale (Descartes), sau mai precis și mai exact, așa cum definește Anselm acest concept, al unei Ființe atotperfecte Dar să presupunem că dintre predicatele unei astfel de ființe omitem semnul ființei reale? Într-un astfel de caz, în ideea de atot-real, o singură realitate nu va fi suficientă, în ideea de perfect, o singură perfecțiune (adică, ființa actuală); dimpotrivă, va conține negație și imperfecțiune (adică inexistență) Conceptul de atot-real și ato-perfect nu va mai fi noțiunea de totalitate a tuturor realităților sau a tuturor perfecțiunilor; un astfel de concept va conține o contradicție, se va distruge Putem scăpa de această contradicție doar atunci când includem în acest concept un semn al ființei reale, ca esențial și inseparabil de acesta Dar aici ne întâlnim cu obiecția lui Kant, care amenință să anuleze toate eforturile filozofilor care au încercat să expună particularitatea conceptului de Dumnezeu pe care l-am subliniat Existența, în opinia sa, nu este un predicat sau perfecțiune reală, ci simpla poziție a unui lucru imaginabil în conștiința noastră O sută de taleri nu vor deveni nici mai reali, nici mai perfecți din faptul că începem să ne gândim la ei ca existenți cu adevărat; în gândirea noastră rămân aceleaşi sută de taleri Deci conceptul de Dumnezeu rămâne în mintea noastră același concept, indiferent dacă începem să atribuim predicatul existenței

reale sau nu Dar toată această obiecție se bazează, în opinia noastră, pe o neînțelegere decisivă și pe o confuzie deliberată sau nu a categoriei generale a ființei cu conceptul particular de ființă reală Sub categoria generală de a fi, desigur, una - - toate ideile și conceptele noastre se potrivesc în același mod, fără excepție, indiferent dacă obiectele pe care le desemnează există sau nu, fie că aceste concepte sunt false sau adevărate De îndată ce un obiect este dat în gândirea sau reprezentarea noastră, el eo ipso există, este în gândirea noastră O astfel de ființă, așa cum observă pe bună dreptate Kant, este simpla poziție a unui obiect în conștiința noastră; atunci când acestui obiect i se atribuie vreun semn, atunci, evident, o astfel de ființă nu poate fi decât o legătură, și nu un predicat într-o judecată; ca predicat, ar repeta doar poziția subiectului în conștiința noastră, dar nu i-ar adăuga niciun atribut nou Spunând de exemplu: omule, vrem să spunem, desigur, că el este în gândirea noastră; poziționând acest concept în minte, punem și ființa sa mentală în el; spunând: omul este o ființă rațională, dezvăluim această stare mentală a ființei, o facem un mănunchi de judecată; dacă ne-am gândi să transformăm acest conjunctiv într-un predicat, spunând: o persoană este una existentă sau: există, am repeta evident acest conjunctiv într-o formă diferită și nu am câștiga niciun predicat nou Dar, evident, această ființă nu este despre ce se referă argumentul ontologic și nici nu era ceea ce aveau în minte filosofii, cu un asemenea efort apărând în spatele conceptului de Dumnezeu semnul existenței inclus în el Din categoria simplă a ființei, ca poziție a ceva în gândire, de existența în mintea noastră, trebuie să distingem ființa în afara noastră, existența reală Și întrucât această ființă nu este identică cu prima, ea este în mod esențial diferită de ea, atunci ea, evident, poate servi și ca predicat al fiecărui concept în judecată, adică poate fi atât afirmată, cât și negata din el ca un nou unul, neîncheiat încă într-un simplu poziția sa, așa cum există în gândirea noastră, este un semn A spune: un astfel de obiect există cu adevărat (sau pur și simplu, este, există, implicând ființă reală), nu este deloc același cu a spune: un astfel de obiect există, este dat sau există în gândirea mea Aceasta arată că semnul existenței reale (în conceptul lui Dumnezeu, precum și în alte concepte) nu este doar un semn al poziției simple a acestui concept - - în mintea noastră, dar, contrar părerii lui Captus, un semn sau predicat real și real intră în el *) Atribuindu-l lui Dumnezeu, afirmăm cu adevărat nu numai că avem conceptul de Dumnezeu, că El există în mintea noastră, ci și că ființa reală corespunde acestui concept, că Dumnezeu există cu adevărat nu numai în gândire, ci și în afara ei , ca un obiect Dar de îndată ce avem dreptul de a distinge ființa de ființă, existența reală de gândire, atunci, în același timp, obținem un drept suplimentar de a compara una și cealaltă ființă în funcție de categoria sau ideea perfecțiunii și de a întreba care dintre ele este mai bun sau mai perfect decât celălalt; ca urmare a unei astfel de comparații, nu poate exista nicio îndoială: ființa reală este mai bună și mai perfectă în comparație cu a fi conceput sau posibil Luând acest punct de vedere de a distinge între simpla ființă, ca poziție a unui obiect în gândirea noastră și ființa reală, și apoi comparându-le pe ambele conform ideii de perfecțiune, Kant însuși cu greu ar fi început să afirme că existența și non-ul -existenta nu au nici un sens intr-o asemenea comparatie; el, desigur, "ar fi de acord că o sută de taleri existenţi efectiv sunt mai buni şi *) În aprecierea obiecției lui Kant față de demonstrația ontologică, pe care o luăm în considerare, sunt de acord chiar și unii filozofi, care nu acordă deloc

importanță acestei dovezi, de exemplu Kirchman "Poziția lui Kant conform căreia existența nu este un predicat real al unui obiect și că în ființa actuală nu există mai mult conținut decât în posibil, pare destul de ciudată și contradictorie cu propriile sale definiții anterioare (Kg d g Veniunft p) Și ființa însăși, fără îndoială, poate acționa în beția gândirii ca predicat al lucrurilor Deci de exemplu la vestea morții fiului meu absent, în imaginația mea nu s-a luat nimic despre el decât semnul existenței unui fiu; dar mai târziu această știre se dovedește a fi falsă; Evident, aici, odată cu conceptul de a fi, un semn foarte real pentru mine intră din nou în ideea mea de fiu Dacă acum, în gândire, ființa poate fi atât acceptată în conținutul unui concept, cât și luată din el, atunci, evident, ființa aparține predicatelor, care în general pot multiplica și modifica conținutul reprezentării Poate fi aplicat și unui obiect, ca și altor proprietăți și lucruri, de exemplu culoare, formă etc , și poate fi, de asemenea, un predicat, ca aceste proprietăți (Kirchmann, Erlãuterungen zu Kant Kr d Vernanti pp ,) - - mai perfect decât o sută de taleri care există doar în imaginație În această privință, Anselm a avut dreptate spunând că a exista în realitate este mai bine sau mai perfect decât a nu exista, sau a exista doar în gândire sau în posibilitate și că o ființă perfectă, prin însuși faptul că este totul perfect, trebuie să fie conceput ca existent efectiv Desigur, Kant mai poate spune la aceasta că, deși admitem că ființa reală este perfecțiunea sau un nou semn real în comparație cu existența doar în gândire, dar că atâta timp cât o atribuim unui obiect doar în gândirea noastră, ea totuși rămâne ființă reală mentală sau imaginară și, ca atare, nu este în niciun fel diferită ca valoare de ființa pur și simplu imaginabilă sau posibilă Acest lucru ar fi adevărat dacă am atribui în mod destul de arbitrar conceptelor din mintea noastră, acum o existență reală, acum un posibil sau un gând; și-ar imagina obiectele, uneori existente, alteori nu Dar nu este chiar așa: un asemenea arbitrar nu poate domina decât în domeniul imaginației; în gândirea și cunoașterea actuală, însă, temeiurile logice forțate, și nu arbitrariul, ne obligă să atribuim obiectelor cutare sau cutare atribut, să le considerăm posibile sau existente cu adevărat Dacă este așa, dacă gândirea noastră diferă de fantezie, atunci este evident că conceptul căruia, conform legilor necesare ale cunoașterii noastre, suntem siliți să-i atribuim ființa reală, diferă esențial de conceptul sau reprezentarea, pe care nimic nu o obligă noi să considerăm real Primul concept este evident și mai real și mai perfect decât ultimul De exemplu o sută de taleri (pentru a lua din nou celebrul exemplu al lui Kant) cu siguranță nu vor deveni mai buni sau mai reali atâta timp cât îmi imaginez doar că ei (adică, fără niciun temei logic să-mi imaginez) existenți Dar există o diferență esențială - fie că le imaginez pur și simplu ca existente sau, conform legilor necesare ale gândirii mele, sunt obligat să admit sau să cred că ele există cu adevărat, de ex stai în buzunar sau în cutia mea În acest din urmă caz, talerii concepibili de mine, datorită faptului SOCH V KUDRYAVTSEVA, v p - - că sunt concepuți în mod legitim și logic ca existenți, mai reali și mai perfecți decât talerii imaginabili doar de mine, pe care îmi imaginez că există fără nici un motiv Aplicând ceea ce tocmai am spus conceptului de Dumnezeu, care stă la baza dovezii ontologice, putem observa cu ușurință că, contrar părerii lui Kant, semnul ființei reale nu este o simplă poziție a acestui concept în mintea ta, ci este un semn real, una dintre realitățile din conceptul de ființă atot-reală (Descartes) sau una dintre perfecțiunile conceptului de ființă atot-perfectă (Anzelm) Întrebarea, așadar, nu

poate fi decât dacă, în conformitate cu cerințele gândirii noastre, includerea acestui semn în conceptul de Dumnezeu? Este această caracteristică semnificativă sau nu? Dar la această întrebare am primit un răspuns complet suficient de la ambii gânditori Este atât de esențial și necesar încât Descartes a avut dreptate spunând că, în această privință, conceptul de Dumnezeu provine dintr-un număr de alte concepte și că, în timp ce gândim la toate celelalte concepte, putem și nu aplicăm acest atribut, în ceea ce privește pentru conceptul de Dumnezeu este imposibil fără a distruge însăși esența logică a conceptului Conceptele de obiecte condiționale, limitate, care pot sau nu să existe (și această categorie poate include toate obiectele a căror existență nu este absolut necesară), ca concepte, nu se vor schimba în conținutul lor indiferent dacă le atribuim un semn de ființă reală sau nu și acest lucru este firesc, deoarece semnul unei astfel de ființe nu este inclus în conceptul lor de necesitate Dar acesta nu este conceptul de Dumnezeu; nu este doar un concept abstract al totalității tuturor realităților sau al tuturor perfecțiunilor din gândirea noastră (idealul transcendental al rațiunii pure, după Kant), ci și conceptul de ființă reală a acestor perfecțiuni în unitatea lor reală, altfel concept (idee) de ființă Cât de important și de esențial este acest atribut în concepția despre Dumnezeu, este evident din faptul că pentru unii filozofi singura părea suficientă pentru a defini acest concept cu eliminarea tuturor celorlalte predicate Divinitatea este și aceea a fi absolută, auto-existentă, - - necesar, predominant fiind în sensul exact și absolut al acestui cuvânt (όντως ò'ν)i, în comparație cu care orice altă ființă nu are caracter adevărat (este μη δν) Dovada epistemologică a existenței lui Dumnezeu Trecând în revistă critică dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu, propunem o schemă sau o formulă care, în opinia noastră, exprimă esența acestei dovezi și care ar trebui să servească drept normă în evaluarea formelor particulare ale tuturor argumentelor pentru adevărul existența lui Dumnezeu, bazată pe analiza ideii lui Dumnezeu Această formulă poate fi exprimată silogistic astfel: conceptele necesare ale minții noastre corespund realității; dar conceptul de Dumnezeu (care, ca trăsătură esențială, include predicatul ființei reale) este un concept necesar; prin urmare, conceptul de Dumnezeu corespunde unui obiect real, Dumnezeu există cu adevărat Aplicând această schemă formei de demonstrație ontologică pe care a primit-o în filosofie prin Anselm, Descartes și Leibniz, am constatat că prima premisă din ea are caracterul unei presupuneri, acceptată conștient sau inconștient ca adevărată; am fost de acord că în recunoașterea acestei presupuneri fără o justificare filozofică prealabilă stă neajunsul ei real (deși scuzabil), că, prin urmare, nu poate avea o forță universal obligatorie pentru rațiune, ci doar pentru cei care recunosc corespondența gândirii noastre cu ființa În ceea ce privește a doua premisă, că conceptul de Dumnezeu este unul dintre conceptele necesare ale minții noastre, noi, contrar obiecției lui Kant, am constatat că proba ontologică satisface cerința exprimată în această premisă, cel puțin în sensul că demonstrează că necesitatea logică de a gândi la Dumnezeu ca existent, că conceptul lui Dumnezeu este în mod necesar conceptul unui obiect cu adevărat existent * - - Dar este, de asemenea, evident că, limitându-ne la această metodă unică de a demonstra necesitatea conceptului de Dumnezeu, nu vom epuiza în niciun caz toate și, în plus, cele mai importante aspecte ale acestui concept și nu vom preveni toate obiecțiile care pot apărea În dovada ontologică, ne-am limitat strict la singurul concept al lui Dumnezeu care există în mintea noastră, iar în această limitare a acestuia, după

cum știm, unii filozofi s-au gândit să vadă chiar și meritul acestei dovezi, ca pur rațional, a priori și să nu depășească nicăieri limitele gândirii noastre De fapt, o astfel de restricție are propriile sale dezavantaje și pericole semnificative Oricât de ireproșabil din punct de vedere logic și în acest sens necesar ar fi conceptul de Dumnezeu, nu vom fi niciodată complet în dubiu dacă această necesitate este de natură pur subiectivă, dacă nu este doar nevoia de a-l imagina sau de a gândi pe Dumnezeu ca existent, ceea ce nu garantează încă o ființă reală, depășește gândul nostru Nu este ideea lui Dumnezeu ceva de genul, necesară, determinată de însăși structura abilităților noastre cognitive, o iluzie a minții, ca acele iluzii care se remarcă în domeniul cunoașterii noastre empirice și depind de însăși structura organelor noastre senzoriale, cum ar fi, de exemplu, optic? Dacă un obiect pare să existe în mod necesar pentru mintea noastră, atunci și acest lucru spune puțin despre adevărata sa realitate, ca de exemplu mișcarea aparentă a soarelui de-a lungul orizontului și imobilitatea pământului în privința mișcării sale efective Pentru a înlătura în sfârșit aceste îndoieli cu privire la conceptul de Dumnezeu pe care îl luăm în considerare, trebuie evident să ieșim din cercul strict conturat al acestui concept și, nelimitându-ne la analiza logică (calea dovezii ontologice), să arătăm legătura lui cu alte concepte care au fost recunoscute în adevărul lor a minţii noastre şi cu ajutorul acestei conexiuni îşi va afirma adevărul real Necesitatea unui astfel de argument, mai larg decât argumentul ontologic, justificarea necesității conceptului de Dumnezeu, pentru a deduce din aceasta concluzia despre adevăr - - a existenței lui Dumnezeu și a provocat în filosofie alte forme de demonstrare a acestui adevăr, care, după gândirea lor comună, au fost adesea cotate drept ontologice, dar care, după modul în care este revelată această gândire și în cursul concluziei, merită pentru a se distinge de ea, ca forme speciale de dovadă a existenței lui Dumnezeu Aceasta include dovezi epistemologice, psihologice și istorice Printre cele mai fundamentale și incontestabile adevăruri ale cunoașterii noastre se numără certitudinea existenței adevărului însuși și a cunoașterii în sine Acesta este unul dintre acele adevăruri care nu pot fi respinse decât prin neînțelegere și sunt inaccesibile scepticismului absolut însuși, deoarece chiar și scepticul absolut, care respinge verbal adevărul oricărei cunoștințe, trebuie totuși să admită că îndoiala sa în țesătură este adevărată și de încredere, cel putin Dacă acum, în virtutea necesității indicate de noi de a aduce adevărul existenței lui Dumnezeu în legătură cu adevărurile fundamentale ale cunoașterii noastre, reușim să dovedim că recunoașterea ei constă într-o legătură esențială cu recunoașterea adevărului a cunoașterii noastre, că odată cu negarea acesteia, toată fiabilitatea cunoștințelor noastre va fi distrusă și anihilata, atunci vom primi o nouă dovadă a adevărului existenței lui Dumnezeu, care o va face la fel de sigură pentru rațiunea noastră ca și existența cunoașterii și a adevărului este sigură Deoarece o astfel de dovadă pornește de la ideea de cunoaștere și are în vedere să-și arate legătura cu ideea lui Dumnezeu, ea poate fi numită cu exactitate epistemologică Întâlnim deja încercări de acest gen de dovezi în lucrările unor filozofi medievali Ei au pornit de la faptul incontestabil al existenței adevărului și au încercat să tragă de aici concluzia despre existența unui Adevăr infinit și absolut - Dumnezeu Că adevărul există în mod necesar, spuneau ei, este de la sine înțeles; - - căci, după cum a spus Fericitul Augustin, dacă nu există adevăr, atunci există adevăr; pentru că atunci este adevărat că nu există

adevăr; dar adevărul existent în mod necesar este Dumnezeu *) "Dacă adevărul", spune Anselm, a avut un început sau va avea un sfârșit, atunci înainte de începutul lui era adevărat că (până atunci) nu a existat adevăr și tot așa va fi adevărat și din nou după sfârșitul lui Dar într-un astfel de caz, nimic nu poate fi fără adevăr; în consecință, adevărul a existat înainte de începutul său și va exista după sfârșitul lui Dumnezeu **) Dar, în ciuda combinației destul de ingenioase de concepte în astfel de dovezi, nu se poate să nu observăm latura lor slabă, care constă în distincția insuficient de clară dintre adevăr, ca proprietate subiectivă a cunoașterii noastre, și adevăr, ca proprietate reală a unei Ființe absolute Prin urmare, concluzia din premisa precedentă despre necesitatea adevărului: "dar Dumnezeu este adevăr" pare prea grăbită În general, în toate astfel de inferențe, identitatea adevărului subiectiv și obiectiv este implicit asumată, în esență, identitatea gândirii și ființa - o presupunere care poate duce la concluzii, care nu făcea deloc parte din intențiile pioșilor gânditori medievali Dar gândul care stă la baza concluziilor filozofilor scolastici - de a lega fiabilitatea cunoștințelor noastre cu adevărul existenței lui Dumnezeu - nu a rămas fără urmă în istoria filosofiei Este exprimată cu o claritate deosebită în filosofia lui Descartes În ciuda încrederii în sine a gândirii noastre, pe care o afirmă în celebrul: cogito, ergo sum, și a siguranței ulterioare a tuturor conceptelor deduse din acest principiu, de îndată ce au semne neîndoielnice de adevăr: claritate și separare, Descartes, cu toate acestea, nu este mulțumit de acest sub-intern, *) Duns Scott Gânduri similare se găsesc la Alexander Ahlskago, Thomas Aquinas și alții Fortlage, Darstellung und Kritik d Beweise furs Da-seyn Gottes, , **') Lib cit - - o garanție obiectivă a adevărului cunoașterii noastre, dar caută, în plus, o confirmare exterioară, obiectivă a acesteia în ideea de Divin Pentru ca toate îndoielile referitoare la posibilitatea cunoașterii adevărate să poată fi complet și complet eliminate, trebuie să fim convinși "dacă există Dumnezeu și, dacă există, că El nu ne poate înșela" Atâta timp cât nu sunt convins de acest lucru cu certitudine, nu pot obține nicio certitudine cu privire la niciun alt subiect " *) Dar de îndată ce suntem convinși de existența lui Dumnezeu, suntem în mod necesar convinși de certitudinea cunoașterii noastre ; căci "primul - dar Dumnezeu, care este legat de cunoștințele noastre, este adevărul Său cel mai înalt și că El ne-a dat lumina naturală (rațiunea) Prin urmare, El nu ne poate înșela și nu poate fi cauza Sa proprie, pozitivă a erorilor la care suntem Căci, deși oamenii există capacitatea de a înșela, iar această capacitate poate fi considerată chiar o dovadă a minții, dar însăși dorința (voința) de a înșela nu poate proveni decât din răutate, frică sau slăbiciune și, prin urmare, nu poate avea un locul în Dumnezeu nu ne poate da niciodată o cunoaștere neadevărată a lucrurilor, de îndată ce le cunoaștem cu adevărat, adică le înțelegem clar și distinct pentru adevăr Acest lucru elimină deja principala îndoială că nu știm dacă proprietatea naturii noastre în sine nu este de așa natură încât să fie înșelată chiar și în ceea ce i se pare cel mai evident Dar orice altceva, cu excepția îndoielii menționate mai sus cu privire la fiabilitatea cunoștințelor noastre, este ușor de eliminat odată cu recunoașterea acestui adevăr fundamental, adică, existența lui Dumnezeu **) Astfel, potrivit lui Descartes, posibilitatea cunoașterii noastre și fiabilitatea ei presupune adevărul existenței lui Dumnezeu Împotriva acestui argument, care leagă adevărul existenței lui Dumnezeu cu *) Medit C Descartes, Philos Werke, ed Kirchmann p o **) Principiu Phil ,

Ed Kirchmann § , , p , - - adevăr din cunoştinţele noastre, s-a observat uneori că nu are nicio forţă logică şi reprezintă așa-numitul c logics circulas io demonstrando Adevărul și certitudinea cunoașterii noastre sunt dovedite de adevărul existenței lui Dumnezeu și îl presupune; dar adevărul existenței lui Dumnezeu, la rândul său, poate fi adevărat numai dacă presupunem adevărul cunoașterii noastre, în special -: sub presupunerea că acestea sunt metode logice (dovezi), tsri cu ajutorul căruia ajungem la acest adevăr și suntem convinși de el, suntem siguri că, în consecință, rațiunea poate cunoaște adevărul Această remarcă poate fi sau nu adevărată, judecând după cum privim ideea lui Dumnezeu și cum îi explicăm originea în mintea noastră Este adevărat dacă ideea lui Dumnezeu este rezultatul activității inferențiale a înțelegerii, produsul însuși gândirea noastră Într-un astfel de caz, este evident că produsul nu poate servi drept garanţie a fiabilității chiar a metodelor prin care a fost obținut; dimpotrivă, numai: încredere prealabilă în adevăr și certitudine aceste metode (gândirea logică) pot garanta fiabilitatea adevărului dedus prin ele Nu conceptul de Dumnezeu este cel care certifică adevărul cunoașterii noastre, ci, dimpotrivă, o convingere preliminară în adevărul cunoașterii (încrederea în gândire) face ca adevărul existenței lui Dumnezeu să fie cert Dacă această încredere în sine nu există, atunci adevărul existenței lui Dumnezeu (dacă îl recunoaștem ca un produs al rațiunii) nu va servi în niciun fel la salvarea acestei certitudini și la distrugerea scepticismului Scepticului care se îndoiește de certitudinea gândirii noastre, i-am sublinia în zadar ideea lui Dumnezeu ca garanție a acestei certitudini; el va spune că însăși ideea lui Dumnezeu este rodul aceleiași gândiri, unul dintre actele sale și, prin urmare, fiind el însuși îndoielnic, eo ipso nu poate preveni îndoielile cu privire la adevărul cunoașterii noastre Dar este o altă chestiune dacă începem să considerăm ideea de Divin nu ca un produs al activității inferențiale a minții, nu ca un concept creat de ea însuși, ci ca un act de influență directă asupra spiritului său obiectul cel mai înalt și real Atunci, în această idee a ființei celei mai înalte, printre ale cărei predicate se află bunătatea și adevărul, noi cu siguranță - - putem căuta o garanție externă că legile gândirii noastre, așa cum provin din ea, nu trebuie să fie altceva decât adevărate și de încredere Recunoscând ideea lui Dumnezeu ca fiind înnăscută pentru noi, Descartes, desigur, era foarte aproape de adevărata viziune asupra originii ideii lui Dumnezeu; dar nu ne-a explicat deloc are ideea asta puterea însăși originii sale, un drept independent și independent de gândire la certitudine și, prin urmare, poate certifica și adevărul gândirii noastre? Dimpotrivă, uitând de originea sa reală, el o confundă constant cu conceptele înțelegerii, deducând aparent certitudinea ei din certitudinea gândirii și, prin urmare, se dovedește a fi parțial vinovat de acel neajuns logic al cercului din demonstrație, pe care i-au reproşat În plus, însăși ideea: a căuta dovezi ale adevărului cunoașterii noastre în ideea de Dumnezeu nu ni se pare a fi în deplin acord nici cu însuși principiul filozofiei lui Descartes, care pune atât de hotărât auto- încrederea gândirii în fruntea filozofiei, nici cu scopul pe care îl are în vedere în acest caz - să distrugă în cele din urmă posibilitatea oricărui scepticism Pentru a elimina scepticismul, cel mai de încredere este să urmam calea indicată de Descartes, și anume să dovedim (ceea ce nu este dificil) că scepticismul în sine nu este posibil fără a recunoaște fiabilitatea gândirii noastre, întrucât scepticul se îndoiește (în consecință gândește) conform aceleași legi, precum și adversarii săi, prin urmare,

le recunosc valabilitatea În ceea ce privește ideea Zeității, atunci, așa cum am spus, îndoindu-se de adevărul gândirii în general, scepticul, desigur, are dreptul de a se îndoi de adevărul unui act anume al acestei gândiri, dacă presupunem că conceptul de Dumnezeu este un produs al înțelegerii noastre Dacă, totuși, sursa sa originală se află în afara rațiunii noastre, atunci scepticul va cere dovada atât a acestei propoziții în sine, cât și a ideii că domeniul cunoașterii de încredere nu se limitează doar la conceptele raționale, că ideea lui Dumnezeu are o certitudine independentă capabilă să certifice adevărul gândirii noastre Dar o asemenea explicație nu i-a putut fi dată de teoria epistemologică a lui Descartes Considerând conceptul teoretic despre Dumnezeu ca rezultat al inferenței - - așteptând activitatea minții și, mai mult, incorectă, așa cum a arătat critica dovezilor existenței lui Dumnezeu, Kant în mod firesc nu putea vedea în acest concept nicio garanție a fiabilității cunoștințelor noastre Dimpotrivă, în imposibilitatea de a demonstra astfel adevărul obiectiv al gândirii noastre, el vede una dintre dovezile în favoarea teoriei sale a subiectivității cunoașterii noastre În opinia sa, certitudinea obiectivă a cunoașterii noastre ar putea fi într-adevăr recunoscută numai sub asumarea corectitudinii teoriei armoniei prestabilite a lui Dumnezeu între gândire și ființă (sau cum o numește el: preformațiile rațiunii pure), - ^ - presupunerea, Descartes și Leibniz Dar tocmai această presupunere nu poate fi dovedită prin nimic, în afară de aceeași certitudine nedovedită Prin urmare, ne este complet necunoscut și, în conformitate cu însăși structura abilităților noastre cognitive, ar trebui să rămână necunoscut dacă adevărul obiectiv corespunde cunoașterii noastre sau nu, în special, conceptului nostru despre Dumnezeu - un obiect real Mișcarea ulterioară a gândirii filosofice a arătat inconsecvența punctului de vedere subiectiv-idealist al lui ■ Byte asupra cunoștințelor noastre, care, dacă ar fi realizat în mod consecvent, ar duce inevitabil la un scepticism absolut; și odată cu aceasta s-a deschis și posibilitatea unor noi încercări de demonstrare epistemologică a existenței lui Dumnezeu Motivul imediat al acestor încercări a fost prăbușirea dovezii ontologice sub loviturile criticii lui Bant O lacună vizibilă lăsată de distrugerea sa în ciclul de mult cunoscut de dovezi ale existenței lui Dumnezeu, mulți filosofi s-au gândit să o completeze prin modificarea dovezii ontologice anterioare în așa fel încât să se bazeze acest argument nu pe conceptul de ființă, ci asupra conceptului de cunoaștere Pentru demonstrația astfel modificată a rămas atât un loc liber, cât și chiar denumirea ontologicului, singura diferență fiind că, în timp ce fostul centru de greutate așezat în prima jumătate a acestui termen, indicând ființa (& "), al doilea a transferat acest centru în a doua jumătate (Λόχος), indicând conceptul, gândirea - - De aceea, unii filozofi, precum Trendelenburg și Ulrici, l-au numit și logică Vom prezenta ideile principale ale acestei dovezi la ambii filosofi Baza dovezilor epistemologice a lui Trepdelenburg este faptul gândirii și cunoașterii umane Gândirea umană se cunoaște pe sine ca o gândire limitată finită; totuși se străduiește dincolo de toate limitele posibile Este conștient că depinde de natura lucrurilor și că natura lucrurilor este independentă de ea; dar, în ciuda acestui fapt, în cunoașterea ei se comportă ca și cum lucrurile ar fi supuse determinării sale și se liniștește doar când a avut timp să le stăpânească O astfel de certitudine ar fi o contradicție dacă nu am presupune că în lucrurile însele există de conceput, că în realitate există adevăr Toată gândirea noastră ar fi fie un joc de noroc, fie o îndrăzneală disperată, dacă

baza gândirii și a lucrurilor, ca sursă inițială comună și legătură comună, nu ar fi adevărul - Dumnezeu Fără aceasta, dreptul de a gândi ar fi insolență În această dovadă, spune Trendelenburg, pornim de la cel mai de încredere fapt, însăși gândirea noastră; dacă nu ar exista adevăr în lucruri, atunci gândirea s-ar contrazice, ar fi imposibil *) În ciuda corectitudinii ideii principale a acestei dovezi, ea suferă de o anumită vagitate, ceea ce a provocat remarcile corecte ale criticilor săi că duce la recunoașterea nu a unui Dumnezeu viu, personal, ci a unui Dumnezeu panteist, care stă în contradicție cu viziunea proprie a acestui filozof, care în niciun caz nu poate fi numită favorabilă perspectivei lumii panteiste **) De fapt, esența acestei dovezi este că adevărul în cunoașterea noastră finală ar fi imposibil dacă atât cunoașterea, cât și realitatea nu s-ar baza pe același adevăr - Dumnezeu Deci, pentru implementarea cunoștințelor, potrivit Trendelenburg, este necesar *) Buturuga Untersuchungen V *) A Peip filosofia religiilor p - - identitatea gândirii și a ființei, și la recunoașterea numai a acestei identități panteiste, și dovezile sale conduce *) Ulrici, ca și Trendelenburg, își bazează dovezile epistemologice pe faptul cunoașterii umane Iată principalele idei ale dovezii sale Toate cunoștințele noastre se bazează pe faptul că, în general, legile logice ale gândirii noastre au o aplicație la ființa reală a lucrurilor, care este, prin urmare, un acord între natura lucrurilor și natura gândirii noastre (logica ei) legi și norme), care este ființa ideală a gândirii noastre iar ființa reală a lucrurilor nu poate fi cu totul diferită Totuși, aceste legi generale, formale, referitoare la acordul dintre ființă și gândire nu este identitate; nu implică deloc o coincidență materială a conținutului concepției noastre cu existența reală a lucrurilor Dimpotrivă, înțelegerea noastră imediată, dobândită prin simț, este în multe privințe în contradicție cu proprietățile reale ale lucrurilor Numai acolo putem considera obiectivitatea înțelegerii noastre ca fiind de încredere, acolo unde legile gândirii noastre ne obligă să acceptăm o asemenea coincidență materială a ființei și a ideilor despre ea Aceasta este o coincidență și, de asemenea, cunoașterea lucrurilor care provine din aceasta, *) Cu toate acestea, Trendelenburg însuși nu ascunde semnificația reală a dovezii sale "Din dovada noastră", spune el, "nu este necesar să extragem mai mult decât ceea ce este conținut în ea, și anume, existența adevărului în gândire și a adevărului în lucruri printr-un mediu superior " Fichte a subliniat odată cum din acțiunea morală, dacă nu ar trebui să se contrazică, trebuie să avem credință în ordinea morală a lumii, ca un dar, ca material al datoriei noastre În același mod, din faptul de a cunoaște gândirea, dacă nu trebuie să se contrazică, urmează credința în ordinea ideală a lumii, în lume, ca material al gândirii (Log Un ters , P) Dar făcând o paralelă între dovada sa teoretică și morală a lui Fichte, Trendelenburg indică prin aceasta și deficiențele sale esențiale Ordinea mondială intelectuală și morală nu este încă Divină, deși Fichte s-a gândit să o înlocuiască cu aceasta din urmă Altă problemă ar fi dacă Trendelenburg ar continua cursul concluziilor sale și ar întreba despre principiul comun și unificat al ambelor ordini mondiale; ajunge inevitabil la ideea lui Dumnezeu ca singurul început imaginabil al ambelor - - este posibilă numai cu condiția ca determinarea lucrurilor, diferențele reale în sine să fie aceleași cu diferențele stabilite prin activitatea noastră distinctivă (comparativă), numai atunci când lucrurile se disting, determinarea lor poate fi dată conștiinței noastre În special, gândirea și ființa noastră coincid în acest sens, că atât definițiile diverse

ale lucrurilor, cât și diferența multiplă a ideilor noastre, nu este ceva dat inițial, existent de la început, ci postulat sau stabilit printr-o activitate distinctă, astfel încât suntem forțați să presupunem existența unei forțe primare distinctive de care depinde toată multitudinea și diversitatea, toată certitudinea și distincția lucrurilor și a gândurilor noastre Această forță primordială distinctivă și activitate primară este singura ființă primară, inițială, eternă imaginabilă, priusul metafizic al oricărei alte ființe diferite și, de asemenea, singura întâi imaginabilă, care determină toate celelalte gânduri, primul gând, prinsurile gândirii necesare ale tuturor alte reprezentări Această forță primordială, care a pus bazele pentru determinarea lucrurilor, a trebuit să dea naștere ființei lucrurilor înseși; astfel trebuie să-l recunoaștem ca strat creator Această forță primordială creatoare este în mod necesar de natură spirituală; deoarece în desfășurarea activității sale, de altfel, chiar în primul act al acesteia, în poziția π de stabilire a categoriilor ca puncte de vedere și norme comune ale acțiunii sale, fără de care nici o distincție nu este posibilă, se exprimă direct conștiința sa de sine , în cel mai apropiat mod ca forță primordială distinctivă, determinantă, creatoare și esență primordială în general Dimpotrivă, sufletul nostru este spirit și putere spirituală doar pentru că este înzestrat cu capacitatea de a discerne, folosindu-se de care dobândește conștiința și autoconștiința, cunoașterea lucrurilor și a lui însuși II această cunoaștere, la rândul ei, este condiționată și devine posibilă numai pentru că aceleași norme și puncte de vedere (categorii) universale, conform cărora lucrurile sunt distribuite de către Prima Forță discriminantă, servesc drept regulă imanentă pentru activitatea noastră discriminatorie, ca un rezultat al căruia acesta din urmă, inițial inconștient și nepro- - - liber, ne oferă posibilitatea de a ne forma idei individuale și concepte generale Această dovadă a existenței lui Dumnezeu, ca forță primordială discriminantă, poate fi numită cognitiv-teoretică, deoarece se bazează pe astfel de funcții și acte ale sufletului nostru, care se află în natura gândirii noastre și împreună în natura lucrurilor înseși și pe care se bazează toate cunoștințele și cunoștințele noastre în general cunoașterea, credința, opiniile și presupunerile noastre *) Comparând dovada lui Ulrici cu cea de mai sus, datorată lui Trendelepburg, trebuie să acordăm un avantaj incontestabil primei în sensul că respinge clar și expresiv ideea identității gândirii și ființei, cunoașterii și cognoscibilului; este complet eliberat de suspiciunea unui caracter panteist, un reproș care i se poate face nu numai lui Trendelenburg, ci, după cum am văzut, și altor forme de argumentare epistemologică Un neajuns al demonstrației lui Ulrici poate fi numit complexitatea ei excesivă, parțial confuzie (ceea ce se remarcă mai ales în prezentarea lui adevărată), care s-a produs, în opinia noastră, din dorința lui de a-și aduce dovada în legătură cu teoria gândirii sale, ca un element distinctiv activitate și invers, în ideea despre Dumnezeu, ca despre puterea primordială discriminatoare, pentru a găsi confirmarea acestei teorii Reținându-ne ideea principală de evidență epistemologică, comună tuturor formelor de mai sus ale acesteia, care constă în a indica legătura esențială dintre adevărul existenței lui Dumnezeu și adevărul cunoașterii noastre, vom încerca să o prezentăm în cea mai mare parte, după părerea noastră, forma corespunzătoare acestei idei Luăm ca punct de plecare al acestei dovezi faptul existenței adevărului, fapt incontestabil și dincolo de orice îndoială Că adevărul există este dovedit doar de aceasta, că cel mai absolut scepticism nu-l poate respinge fără teama de a se contrazice

și, prin urmare, de a se autodistruge "Dacă nu există adevăr, *)■ H Girici, Gott und die Natur ' , - - - după observaţia plină de duh a fericitului Augustin, atunci adevărul este: căci atunci va fi adevărul că nu există adevăr " De fapt, cel mai absolut sceptic care respinge adevărul tuturor cunoașterii nu îndrăznește Totuși, să spună că propria cunoaștere, opinia sa și judecățile despre opiniile altora, al căror adevăr el neagă, nu este adevărul Dar acea recunoaștere a adevărului, pe care logica o obligă chiar și în cel mai hotărât sceptic, este de fapt nervul motrice al fiecărei activități a minții noastre, fie că este vorba de cele obișnuite și cunoașterea inconștientă a unui simț general sau cunoaștere științifică, a cărei însăși existență este posibilă numai în ipoteza că există adevăr și că el constituie atât conținutul neîndoielnic, cât și în același timp scopul ideal al oricărui fel de aspirații noastre cognitive Dar care este adevărul cunoștințelor noastre? Numim cunoaștere adevărată atunci când corespunde realității, când obiectele sunt reflectate în conștiința noastră așa cum există cu adevărat O astfel de definiție a adevărului cunoașterii noastre presupune prin ea însăși, pe de o parte, diferența dintre cunoaștere și cognizabil, subiectul cunoaștetor de lucrurile cognoscibile, pe de altă parte, asemănarea sau acordul lor, dar nu identitatea Dacă obiectul cognoscibil nu ar fi diferit de subiectul cunoaștere, dacă ființa și gândirea ar fi aceleași, atunci nu am ști despre lucruri ca fiind ceva diferit de noi înșine, de gândurile și ideile noastre, ceea ce contrazice însuși faptul existenței unei astfel de cunoștințe Dacă, dimpotrivă, nu ar exista asemănări și corelații între cunoaștere și cognizabil, atunci din nou, evident, cunoașterea noastră imaginară ar fi neadevărată, diferită de ființa reală a lucrurilor, cunoașterea; am respinge adevărul cunoașterii realului; cunostintele noastre ar fi cunoașterea nu a ființei adevărate, ci o schimbare a stărilor noastre subiective, ideilor, gândurilor, considerate fals ne idei și concepte despre lucruri reale Faptul că adevărul cunoașterii presupune în mod necesar, pe de o parte, diferența și, pe de altă parte, coincidența dintre subiectul cunoaștere și obiectul cunoaștet, este arătat în mod clar de însuși procesul cunoașterii noastre Gândirea, sursa cunoștințelor noastre - - nu, există o activitate liberă a eului nostru, care în ea își urmează propriile legi, inițial imanente lui (logice) Aceste legi constituie o expresie a naturii sale originare, spirituale și în niciun fel nu pot fi obținute din lumea exterioară prin intermediul percepției senzoriale, întrucât toată așa-numita experiență, ca cunoaștere coerentă și ordonată a lumii, este posibilă numai în baza condiție de activitate independentă a gândirii noastre, care materialul brut al senzațiilor este prelucrat după propriile legi logice Este evident că tocmai aceste legi nu pot proveni din experiență, a cărei posibilitate însăși o condiționează; sunt legile necesare a priori ale conexiunii oricărui conținut dat care intră în conștiința noastră , realizează, totuși, cunoașterea adevărului obiectiv, adică nu numai la cunoaștere impresii individuale din lumea exterioară, dar și la înțelegerea formelor sau legilor de legătură dintre fenomenele lumii Acest lucru implică în mod evident că formele necesare subiectiv ale combinației ideale a fenomenelor conștiinței noastre (adică reprezentările), legile logice sunt în corespondență exactă cu formele necesare obiectiv ale combinației reale a fenomenelor și obiectelor reale, cu legile ființei , fizice și metafizice Căci altfel, gândirea noastră, oricât de corectă ar fi, oricum ar corespunde legilor sale logice, nu ar avea nici cea mai mică garanție că este atât obiectiv adevărată, cât și în

acord cu ființa Ar trebui să renunțăm cu hotărâre la orice posibilitate de a cunoaște realitatea dacă ar exista un dezacord perfect între legile gândirii și legile ființei Și nu numai încrederea universală în fiabilitatea cunoștințelor noastre, ci experiența însăși ne arată că nu este chiar așa, că, dimpotrivă, legile pe care gândirea noastră le extrage din propriile sale legi și le pune în fenomenele lumii, și - - sunt într-adevăr incluse în ele Astfel, vedem din experiență că fenomenele pe care noi, pe baza legilor cunoașterii noastre, continuăm să le calculăm și pe care ne așteptăm, de fapt, să apară și să apară în mod inconfundabil așa cum ne așteptăm, de exemplu fenomene astronomice sau acţiunea instrumentelor noastre tehnice în viaţa de zi cu zi Astfel, acordul legilor ideale ale gândirii noastre, neîmprumutate din lumea exterioară, cu legile reale, necreate de gândirea noastră, este cel mai neîndoielnic fapt atât al speculației, cât și al experienței; pe ea se sprijină certitudinea tuturor cunoştinţelor private, a tuturor ştiinţelor empirice Cum putem explica acum posibilitatea unui astfel de acord? Pentru noi, există o singură cale de a face de înțeles acest minunat acord între gândirea noastră și existența lumii: să presupunem un început comun al ambelor, în care se află sursa cea mai înaltă atât a gândirii, cât și a ființei Cu alte cuvinte: trebuie să recunoaștem că cauza reală absolută a lumii este împreună cu cauza ideală absolută a propriului nostru spirit și că din aceeași minte creatoare, spiritul absolut, atât legile gândirii noastre, cât și legile ființei au răsărit Astfel, acordul dintre gândire și ființă, subiect și obiect într-un finit și servind ca o reflectare a unei ființe spirituale infinite, ne îndreaptă către unitatea Spiritului infinit, ca bază și prototip atât al cunoașterii, cât și al ființei cognoscibile *) "Așa cum este soarele, în cuvintele lui Platon *) În prezentarea dovezilor epistemologice aici l-am urmărit parțial pe Pfleiderer (Religionsphilosophie, , pp -), cu care Biedermave (l)ogni este în esență de acord §) și Schleiermacher Din nefericire, prezentarea de către Pfleiderer a acestei dovezi capătă o nuanță oarecum iantheistă, care nu este străină de întreaga sa filozofie, nuanță care nu este deloc cerută de conținutul dovezii în sine, întrucât nu duce deloc la presupunerea că mintea creatoare apare în fenomenul în fenomenele lumii iyah dar real, dar în legile gândirii - dar latura sa ideală, că nu numai că rămâne ca o fundație mincinoasă, transcendentală anterior, dar, de asemenea, intră de fapt în opoziția gândirii și ființa, ca unitate de reconciliere, ca teologie etc (și urm) Acordul, dar nu identitatea, a legilor gândirii și ființei arată deja că aceste legi sunt SOCH V KUDRYAVTSEVA, v p - - cauza viziunii și cauza nu numai a faptului că obiectele naturii sunt vizibile în lumină, ci și a faptului că ele cresc și apar, astfel încât Binele (Dumnezeu) are atâta putere și frumusețe încât nu este doar cauza cunoașterii pentru suflet, dar comunică și adevăr și existență la tot ceea ce este subiectul cunoașterii Și precum soarele însuși nu este nici vedere, nici vizibil, ci stă deasupra amândouă, tot așa Binele nu este cunoașterea sau adevărul însuși, ci se ridică deasupra amândouă; iar cunoașterea și adevărul nu sunt Binele însuși, ci sunt doar ca Umiditatea" *) Ideea necesității de a explica faptul cunoașterii noastre de a recunoaște ființa Ființei Supreme, ca sursă primară a gândirii și a ființei, o putem confirma și în mod negativ, indicând imposibilitatea explicării acestui fapt în vreun fel alt mod Ca o condiție esențială a cunoașterii noastre umane, am evidențiat asemănarea și, în același timp, diferența dintre cunoaștere și cognizabil, care ar putea fi explicată doar prin presupunerea unei origini comune pentru ambele Evident, numai acele

doctrine filozofice pot respinge această presupunere, care neagă complet fie orice asemănare și, în consecință, corelația dintre subiectul cunoaștere și obiectul cunoscut, fie orice diferență între ele, recunoscând identitatea gândirii și a ființei Cât privește primul fel de doctrină, care își găsește expresia în scepticismul absolut și în idealismul subiectiv care duce la el, îl putem lăsa deoparte, întrucât respinge chiar punctul de plecare al argumentării noastre, posibilitatea unei cunoașteri obiective a lucrurilor Acest din urmă tip de doctrină este presupunerea epistemologică necesară a teoriilor moniste ale materialismului și idealismului Atât unul cât și celălalt presupun în mod egal un început unic, identic, atât al lumii subiective, cât și al lumii obiective, atât gândirea, cât și stabilite de cea mai înaltă Ființă, și nu propriile sale legi ale naturii, întrucât în propria sa ființă nu există nicio bază pentru bifurcarea și opoziția momentelor ideale și reale (lumii) *) Repub - - fiind, iar primul vede acest început în materie, ultimul în absolutul panteist Atât unul cât și celălalt pot explica coincidența gândirii și a ființei în cunoaștere prin identitatea substanțială a unuia și a celuilalt și, prin urmare, nu văd nevoia unei Ființe transcendente speciale, care a stabilit inițial corespondența dintre unul și celălalt altele Dar reușesc ei o astfel de explicație? Pot ei explica din punctul lor de vedere existența adevărului în cunoaștere și posibilitatea cunoașterii în sine? În ceea ce privește materialismul, nu poate fi explicat decât prin neînțelegere și inconsecvența obișnuită caracteristică acestei tendințe că reține în continuare conceptele de adevăr și cunoașterea lui, concepte ideale, care în esența lor nu pot avea loc în el De fapt, dacă numai materialul există cu adevărat, dacă nu există nicio diferență de esență între cunoașterea și lumea cunoscută, dacă, mai departe, tot ceea ce materialul în manifestările sale este supus legilor necesare ale naturii, atunci poate să fie cu această viziune asupra esenței ființei și cunoașterii vreo diferență între adevăr și minciună, între bine și rău, în general, orice evaluare a cunoașterii în funcție de calitatea și demnitatea lor epistemologică? Dacă procesul de gândire și cunoaștere este același proces natural și necesar, ca toate procesele externe de natură vizibilă, care are loc inevitabil în acest fel și nu altfel în condiții date, atunci este complet nepotrivit să vorbim despre calitatea acestui proces în raport cu adevărul ei A numi o anumită combinație de gânduri, concepte corectă, adevărată, alta neîntemeiată, falsă, este la fel de absurd ca și a numi cutare sau cutare combinație chimică, cutare fenomen fizic, cutare proces fiziologic corect, rezonabil, temeinic, iar celălalt rău, neadevărat Toate gândurile, toate conceptele, toate concluziile, ca produse naturale și necesare ale combinației cunoscute a particulelor materiale ale creierului, determinate de legile naturii și de circumstanțele externe, sunt la fel de legale, au același drept de a exista și niciunul dintre li se poate acorda prioritate - - citind înaintea altora Dacă diferă, atunci motivul pentru aceasta poate consta în diferența dintre această combinație de atomi ai creierului și a corpului și în diferența de influențe externe care au acționat asupra formării lor Ele nu pot avea valoare internă independentă, ca generații involuntare, naturale ale acestor condiții; a vorbi despre o asemenea valoare a lor, în raport cu adevărul, ar fi la fel de imprudent pe cât se spune, de exemplu despre combinația adevărată sau neadevărată a atomilor creierului, despre bila adevărată sau falsă secretată de ficat etc De fapt, totul nu poate fi decât adevărat (dacă păstrezi în continuare acest nume), pentru că totul se întâmplă conform normei ,

conform legilor necesare ale naturii, abatere de la care imposibilă Așa cum în materialismul condus în mod consecvent nu poate exista un concept de adevăr, tot așa cu siguranță nu poate fi în el problema corespondenței gândirii sau cunoașterii noastre cu ființa, ca o condiție pentru cunoașterea noastră a adevărului O astfel de corespondență, așa cum am spus, presupune, în primul rând, o diferență esențială între subiect și obiect, între sinele nostru și lumea exterioară Dar de îndată ce materialismul recunoaște viața mentală, în special gândirea, ca fiind același proces mecanic legal al naturii ca și alte procese fizice, atunci ce semnificație poate avea întrebarea acordului sau dezacordului intern al acestor procese și cum aceste două procese paralele , procesul fiziologic cerebral și independent în desfășurare a existenței lumii, poate da un produs care este complet neconținut în ele - o cunoaștere liberă și în continuă dezvoltare a adevărului? Procesul fiziologic al gândirii decurge de la sine, conform legilor sale organice proprii, neschimbabile; procesele lumii și fenomenele naturale au loc și ele după legile lor imuabile; cum poate primul proces, ca să spunem așa, să reflecte și să îmbrățișeze în sine toate celelalte procese ale naturii, să le stăpânească, să cunoască lumea în legile ei? Acest lucru este la fel de înțeles ca și cum am admite că o piatră, în care funcționează legile chimice, ar putea ști despre o plantă, în care funcționează legile fiziologice; care sunt fenomenele - - Electricitatea poate cunoaște și înțelege fenomene, săvârșite conform legii gravitației etc Dacă maternalismul spune că procesul de educație fizică este procesul SUI Generis, care reiese dintr-o serie de alte lucruri ale procesului naturii, că noi suntem legile persoanei, conform cărora cunoaștem natura, componentele nu este nimic complet diferit de celelalte legi ale ei, atunci el, evident, își va distruge propriul principiu și, pentru a explica faptul cunoașterii, va trebui să recunoască diferența lumii ființelor exterioare Dar recunoscând acest lucru, în același timp, va fi obligat să admită și va percepe, ceea ce decurge neapărat din aceasta pentru explicarea cunoașterii, existența unei Cauze supreme superioare, care leagă una și cealaltă, lumi esențial diferite în un întreg armonios prin legile ideale comune ale ființei, făcând posibil și cunoașterea noastră despre ele La fel ca materialismul, sistemul monist opus, idealismul absolut, nu poate explica existența adevărului și posibilitatea cunoașterii lui După cum știți, idealismul, contrar conceptului obișnuit de adevărată cunoaștere, ca despre corespondența dintre gândire și realitate, urmărește cu o perseverență deosebită ideea tocmai a identității gândirii și a ființei, ca singura condiție posibilă pentru adevărata cunoaștere Dar nu este greu să fim convinși că un principiu idealist realizat în mod consecvent ne va conduce la fel de precis și din aceleași motive la o negație completă a adevărului ca și principiul materialismului De fapt, dacă totul, atât în domeniul cunoașterii, cât și al ființei, este o manifestare și modificare a unuia, fie că îl numim pe acesta absolut sau Divinitate (în sensul panteist), atunci cum pot apărea astfel de opuși radicali și reciproc excluși din cum este cunoașterea și ignoranța, adevărul și minciuna? Dacă absolutul este începutul indiferent al oricărei ființe și al gândirii, dacă eul nostru gânditor este în esență o manifestare a aceluiași început, atunci adevărul și minciuna sunt aceleași manifestări indiferente, la fel de necesare și legitime ale ființei sale, precum și toate celelalte contraste și diferențe ale ființei lumii care ne apar O diferență importantă între - - adevărul și minciuna, între perfect și imperfect, vor fi și ele anihilate, ca în materialism Dacă absolutul nu este doar

începutul indiferent al ființei, ci perfecțiunea absolută, adevărul absolut al ființei și al gândirii, atunci toate manifestările sale, indiferent de formele concrete care ar fi ele exprimate, vor fi la fel de adevărate și perfecte; minciunile și amăgirile, ca negare a adevărului, nu pot fi; intrăm într-o contradicţie clară cu cursul propriu-zis al gândirii noastre şi al cunoaşterii noastre Pentru a se sustrage acestui rezultat logic, care distruge ideea de adevăr, idealismul recurge uneori la un mijloc decisiv, la negarea absolutului său tot ceea ce este imperfect, neadevărat atât în cunoaștere, cât și în ființă În domeniul ambelor, manifestarea absolutului este doar raționalul, eternul și nepieritor; tot ceea ce este neadevărat și nerezonabil este eo ipso și invalid; este negarea adevăratei ființe; numai raționalul, așa cum spunea Hegel, este real și numai realul este rațional Dar eșecul complet al unui astfel de mijloc decisiv de a elimina adevărul și falsitatea din contradicțiile absolute devine imediat evident, de îndată ce ne amintim că falsitatea și eroarea nu sunt doar o simplă negare sau absență a adevărului, ci o imperfecțiune pozitivă și destul de reală a cunoașterii , însoțită constant de rezultate practice evidente și tangibile în știință, în viața privată și publică Nu vorbim oare despre faptul că, numind eroarea o negare sau absența adevărului, idealismul nu explică cum ar putea apărea din unitatea necondiționată a absolutului, care nu permite nicio negare sau limitare? Nu ar fi putut invada de undeva din afara absolutului, ca început limitând și împiedicând armonia dezvoltării sale, pentru că, permițând un asemenea început, am distruge însuși principiul idealismului Dacă totuși, fără a recurge la o măsură atât de extremă precum ignorarea, chiar recunoașterea drept nevalid a tot ceea ce nu decurge din natura absolutului, începem să privim diferența dintre adevărat și neadevăr, în general, în grade diferite - - Din cauza cunoașterii noastre, ca doar o diferență relativă de momente consecutive în procesul de dezvoltare a absolutului, și numim momentul anterior inferior o minciună, iar un altul superior în comparație cu acesta, adevărul, atunci acest lucru nu este explicați cel puțin faptul opoziției neîndoielnice dintre adevăr și eroare Cum putem permite în absolut, cu adevărat merituos de un asemenea nume, deci, absolut nu numai în ființă, ci și în perfecțiune, o trecere consistentă de la ignoranță la cunoaștere, în general, toate diferențele calitative în momentele dezvoltării? Dacă procesul de dezvoltare a absolutului este într-adevăr un proces rezonabil și legal, atunci toate momentele sale sunt la fel de rezonabile și necesare și, pentru a le opune în domeniul ființei subiective, ca adevăr și minciună, avem tot atât de puțin drept ca să sunați, de exemplu, în procesul existenței obiective a naturii, starea anterioară a ei de ieri este falsă și neadevărată, iar starea de astăzi, care a înlocuit-o, este adevărată Mai mult, dacă diferența dintre adevăr și neadevăr s-ar reduce în mod esențial la diferența dintre momentele precedente și cele ulterioare ale dezvoltării ideii absolute, atunci de fapt nu am primi ca urmare a unei astfel de dezvoltări în niciun fel adevăr, ci mai degrabă o minciună si eroare Conceptele de adevăr și minciună devin relative; că azi este adevăr, ca moment cel mai înalt în comparație cu cele precedente, atunci mâine va fi inevitabil o minciună, pentru că va fi înlocuit cu un nou moment în dezvoltarea gândirii absolute Și din moment ce procesul de dezvoltare a absolutului este nesfârșit, atunci în cele din urmă obținem un proces nesfârșit de minciuni și iluzii, pentru că fiecare moment de cunoaștere, oricât de adevărat ar părea în comparație cu cel precedent, este de fapt sortit distrugerii, ca unul de tranziție și, în

consecință, de natură falsă Nu există un adevăr permanent, obligatoriu, necondiționat în acest punct de vedere și nu poate exista Dacă, prin urmare, nici materialismul, nici idealismul, pornind în egală măsură de la ideea identității fundamentale a gândirii și a ființei într-o substanță absolută (fie că este vorba despre materia primului, fie că este vorba despre cea din urmă), - - ne poate explica faptul existenței adevărului și a adevăratei cunoașteri, apoi, evident, ne întoarcem înapoi, la recunoașterea diferenței dintre subiectul cunoaștere și obiectul cunoaștet și, apoi, la recunoașterea celei mai înalte poziții de Origine deasupra lor și diferită de ele în esență, ca condiții pentru corelarea armonioasă a aceluia și a altuia Deoarece acest Început este în sensul exact cel mai înalt și esențial diferit de ele în ceea ce privește ființa și perfecțiunile, în comparație cu care atât subiectul cunoaștere (lumea spirituală), cât și obiectul cognoscibil (lumea senzuală) constituie o ființă condiționată, care s-a întâmplat și, prin urmare, limitat, atunci aceasta oferă cheia pentru a explica de ce în cunoștințele noastre există diferențe între adevăr și fals, perfecțiune și imperfecțiune și de ce apare nu ca cunoaștere absolută, ci ca un proces de cunoaștere treptată cu o posibilitate liberă chiar și incorectitudinea acestui proces, apariția minciunilor și a erorii Dar, pe de altă parte, cel mai neîndoielnic fapt al posibilității și realității cunoașterii adevărate mărturisește faptul că între lumile subiective și obiective, între legile cunoașterii și ființei noastre, există o relație internă și o legătură, care, ca legătură, este în mod evident dat și nu de noi stabilit, ci doar treptat descoperit și cunoscut de noi, presupune în mod necesar Cauza cea mai înaltă, de la care și-au primit originea atât gândirea, cât și a fi imaginabil Dovada epistemologică a existenței lui Dumnezeu pe care am prezentat-o nu este altceva decât o explicație a aceleiași idei despre armonia prestabilită dintre gândire și ființă, care, pentru a confirma fiabilitatea cunoștințelor noastre, a fost prezentată minții lui Descartes şi Leibniz Singura diferență este că în ea nu pornim de la conceptul de Dumnezeu, pentru a deduce sau dovedi necesitatea unei astfel de armonii ca garanție și fiabilitate a cunoștințelor noastre, ci dimpotrivă, pornind de la neîndoielnic, confirmat de ambii experiența și conștiința generală a faptului existenței adevărului, sau ceea ce este același lucru, ipotezele armoniei dintre gândire și ființă, întrebăm despre cauza reală a acestuia și constatăm că doar o Ființă Superioară poate fi o astfel de cauză - - ceai până la gât, sursa primară a gândirii și a ființei Din aceasta rezultă clar că dovezile epistemologice trebuie să aibă deplină forță probantă pentru toate acele învățături filozofice care permit posibilitatea cunoașterii obiective a adevărului, recunoscând în același timp diferența fundamentală dintre subiectul cunoaștetor și obiectul cunoscut Fundamentarea filozofică finală a acestui adevăr, care este fundamentul dovezii epistemologice, trebuie să ne fie oferită de teoria cunoașterii noastre, însoțită de o critică care neagă direct sau indirect acest fundament al teoriilor epistemologice ale materialismului și idealismului, atât obiective cât și subiective Dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu Dovada ontologică a existenței lui Dumnezeu pornește de la noțiunea de Dumnezeu care se află în mintea noastră și, prin intermediul unei analize logice a acestei noțiuni, încearcă să dovedească adevărul ei obiectiv În mintea noastră există o noțiune a unei ființe perfecte, dar existența este perfecțiune; deci ființa perfectă pe care o concepem trebuie să existe de fapt; altfel vom permite o contradicție logică - totul perfect va fi imperfect, deoarece îi va lipsi una și cea mai

importantă perfecțiune - ființa reală Iată formula dovezii ontologice Dar am văzut că defectul său principal, pe care l-au subliniat întotdeauna vechii și noii săi adversari, este că se bazează pe gândul lui Dumnezeu ca dat, care, fără îndoială, există în mintea noastră și conceptul necesar și, prin urmare, se consideră corect să recunoască drept neîndoielnic concluzia pe care o trage din analiza acestui concept Este evident că, cel puțin în raport cu majoritatea conceptelor noastre, o astfel de metodă de inferență ar fi incorectă: nu se poate concluziona direct de la proprietățile logice sau semnele oricărui concept la proprietățile și semnele ființei reale Acest mod de a încheia - ar fi posibil cu o condiție - dacă am fi dovedit anterior că conceptul din care tragem o concluzie logică este, de fapt, un concept corect și pe deplin consistent Dar dovada ontologică, pornind de la conceptul de Dumnezeu, presupune evident că ea mai trebuie dovedită Această neajuns, desigur, a fost observată curând de apărătorii acestei dovezi în urma lui Anselm, și au încercat să o compenseze printr-o explicație preliminară a dreptului rațiunii noastre de a concluziona de la conceptul de Dumnezeu la ființa sa Unii dintre ei (Descartes) au găsit un astfel de drept în faptul că acest concept este special și exclusiv printre alte concepte ale minții noastre; Alții (Leibniz) au considerat suficient ca corectitudinea concluziei să demonstreze mai întâi doar consistența și consistența logică a conceptului de Dumnezeu Indiferent de succesul sau eșecul unor astfel de încercări, un lucru este, fără îndoială, evident din ele, că dovada ontologică, ca concluzie a adevărului existenței lui Dumnezeu din conceptul de El, trebuie neapărat precedată de o analiză a însăși ideea lui Dumnezeu, pentru a arăta dacă această idee este valabilă în caracterul și originea ei, iese în evidență față de toate celelalte concepte ale minții noastre și, prin urmare, în sine poate purta garanția adevărului ei O astfel de analiză, evident, ar trebui să fie nu numai logică, - dezvăluirea semnelor din ea, ci și psihologică, adică o indicație a originii sale în spiritul nostru Pentru că doar într-un astfel de caz ne putem convinge că particularitatea acestei idei, printre altele, este doar formal-logică, stabilită de noi înșine, dar reală sau obiectivă, dacă dovedim că nu provine de la noi, ci își are sursa undeva, în afara noastră, produs în trecere de vreun factor obiectiv Prin urmare, se determină conținutul noului, bazat pe ideea de Divinitate și numit na w psihologic, dovada existenței lui Dumnezeu și a relației sale cu cea bazată pe aceeași idee, cea optologică În principiu și conținut, dovada psihologică este similară cu cea ontologică, deoarece ambele provin din ideea lui Dumnezeu; dar după metoda deducerii concluziei din acest principiu - - este esential diferit de el si se apropie de cosmologic si teleologic În timp ce dovada ontologică, luând conceptul lui Dumnezeu ca fiind dat ca bază, concluzionează dintr-unul dintre semnele acestui concept despre cauza originii sale în mintea noastră și constată că numai cea mai înaltă Ființă poate fi atât de complet adecvată și explicând acest lucru cauza originii, modalitatea de a incheia aici , evident la fel ca in cele doua indicate de noi - concluzia de la actiune la cauza Dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu, care altfel poate fi numită dovadă din existența ideii lui Dumnezeu în mintea noastră, a fost dezvăluită mai întâi și cu o claritate deosebită de Descartes *) Iată conținutul acestei dovezi Privind ideile și conceptele care există în mintea noastră (idei, în terminologia lui Descartes) pentru a le descoperi sursa originală, găsim cu ușurință o astfel de sursă fie în impresiile lumii exterioare, fie în noi înșine Dar printre aceste idei

există una, ale cărei proprietăți sunt de așa natură încât nu este ușor să o deducem din sursele cunoscute de cunoaștere Aceasta este ideea Divinului Nu numai că obiectul însuși al acestei idei este inaccesibil observării simțurilor externe și interne, prin care obținem cunoaștere a obiectelor reale, dar însăși proprietățile pe care i le atribuim sunt de un asemenea tip care aparent nu pot fi explicate din nicio sursă de cunoștințe cunoscute nouă *) Înainte de Descartes, există doar câteva aluzii fragmentare la această dovadă Cea mai clară referire la aceasta se găsește în cel mai recent predecesor al lui Descartes, Campanella (D-) Asemenea lui Augustin și a multor scolastici, el pleacă de la faptul încrederii de sine a propriei existențe pentru a trage de aici concluzia despre existența lui Dumnezeu Din existența în mintea noastră a ideii lui Dumnezeu, Campanella încearcă să-și demonstreze existența reală, dar nu ontologic, ca Anselm, ci psihologic Ca ființă finită, eu nu pot să produc ideea unei Ființe infinite care transcende lumea, ci, dimpotrivă, numai o astfel de Ființă (care deci trebuie să fie reală) îmi poate comunica această idee: Ueberweg, Grundriss d Gesch d filozofie th III - - De unde ar putea veni în mine o asemenea idee? Pentru un răspuns corect la această întrebare, trebuie să ținem cont de această propoziție logică fără îndoială că nu poate exista niciodată mai mult într-un efect sau fenomen decât într-o cauză "Și este evident pentru bunul simț", spune Descartes, "că într-o cauză efectivă și totală trebuie să existe cel puțin atâta realitate cât există în acțiunea ei Pentru că cum poate efectul să-i comunice această realitate dacă nu o face el însuși o are în sine De aici rezultă nu numai că nimicul poate produce orice lucru, dar, de asemenea, ceea ce este mai desăvârșit, adică conține mai multă realitate, nu poate fi efectul unui mai puțin perfect și să depindă de el *) Aplicând acum această cerință logică presupuselor surse ale ideii de Dumnezeu, Descartes, în primul rând, respinge direct posibilitatea originii sale din sentimentele exterioare Că nu poate fi dat de impresii sensibile sau provin din combinarea lor, el consideră acest adevăr atât de evident încât nu merită să fie dovedit Descartes este mai interesat de întrebarea: poate fi ideea lui Dumnezeu un produs al minții și ajunge la concluzia că mintea umană nu poate fi recunoscută ca o cauză suficientă care o produce, tocmai pentru că aici cauza, contrar cerința logică propusă de el, s-ar include pe tine mai puțin decât cât ai ca rezultat "După numele lui Dumnezeu", spune Descartes, "înțeleg substanța, infinită, eternă, neschimbătoare, independentă, atotștiutoare, atotputernică, prin care, la fel ca mine, sunt și alte ființe create și produse" "Aceste avantaje sunt atât de mari încât, cu cât le consider mai aproape, cu atât sunt mai puțin convins că ideea pe care o am despre ele ar fi putut să provină din mine Desigur, ideea de substanță ar putea fi în mine pentru că eu însumi sunt substanță Dar totuși, nu aș fi putut avea ideea unei substanțe infinite - eu, o ființă *) Oeuvres de Descartes, ed p J Simon, p, , - - finit, dacă nu a fost pus în mine de o substanță care este cu adevărat infinită Dar nu este această idee a infinitului și a perfectului o simplă negație a finitului și a limitatului? Nu "Nu trebuie să-mi imaginez că înțeleg infinitul nu prin ideea adevărată, ci doar prin negarea a ceea ce este finit, așa cum, de exemplu, înțeleg pacea și întunericul prin negația mișcării și a luminii Pentru că văd clar că există mai multă realitate într-o substanță infinită decât într-una finită și, în consecință, am cumva un concept al infinitului înaintea finitului, adică despre Dumnezeu înainte despre sine Căci cum aș putea să știu că mă îndoiesc, că îmi doresc, adică că îmi lipsește ceva și că nu sunt șapte atot-suveran,

dacă n-aș avea în mine nicio idee despre o ființă mai perfectă decât noi, prin mijloc împotriva căruia aș cunoaște defectele firii mele?" Că ideea lui Dumnezeu nu este un concept negativ și, în consecință, lipsit de orice conținut real, acest lucru este, fără îndoială, evidențiat și prin claritatea și separația ei, calități, după Descartes, care constituie semnul oricărei cunoștințe adevărate În această idee este cuprins în întregime tot ceea ce numai spiritul meu înțelege clar și separat despre orice real, adevărat și perfect "Și nu o împiedică să fie adevărată, pentru că nu înțeleg pe deplin infinitul și că în Dumnezeu sunt multe lucruri pe care nu le pot înțelege și chiar le pot atinge cu gândul meu; deoarece este în însăși natura infinitului că eu, o ființă finită și limitată, nu pot ajunge la el Este suficient să înțeleg acest lucru și să recunosc că toate lucrurile despre care am o concepție clară și în care există un fel de perfecțiune și pot exista un număr infinit de altele necunoscute pentru mine, sunt în Dumnezeu în mod formal și în cel mai înalt grad (formellement ou éminemment), este suficient să știi acest lucru pentru ca ideea pe care o am despre El să fie chiar adevărul *) Ibid r , - - ea, cea mai clară și mai separabilă dintre toate cele care sunt în mintea mea " "Dar poate sunt ceva mai mult decât îmi imaginez și că toate perfecțiunile pe care le atribui naturii Divinului sunt într-un fel posibile în mine, deși nu s-au manifestat încă și nu s-au revelat ca acțiuni? Într-adevăr, știu din experiență că conștiința mea crește și se îmbunătățește încetul cu încetul și nu văd nimic care ar putea împiedica creșterea ei din ce în ce mai mare chiar și în infinit; Nu văd de ce, atunci când crește astfel și se desăvârșește, nu aș putea dobândi prin mijloace proprii toate celelalte perfecțiuni ale naturii divine și de ce oportunitatea sau puterea pe care o am pentru a dobândi aceste perfecțiuni nu ar fi suficientă pentru pentru a produce în mintea mea și ideile lor "Cu toate acestea, privind mai de aproape, constat că acest lucru nu poate fi Este adevărat că în fiecare zi cunoștințele mele capătă noi grade de perfecțiune și că în natura mea există mult mai multe posibilități decât am cu adevărat; cu toate acestea, aceste avantaje nu se apropie în niciun caz de ideea unei Zeități, în care nimic nu se găsește doar în posibilitate, ci totul este în realitate și în fapt Și nici măcar faptul că crește treptat și că perfecțiunile mele se înmulțesc încetul cu încetul nu servește ca dovadă irefutabilă și cea mai sigură a imperfecțiunii mele în conștiința mea? Mai departe, deși perfecțiunile mele se înmulțesc din ce în ce mai mult, totuși, conștiința nu mă lasă că natura mea nu va deveni niciodată infinită, pentru că nu va atinge niciodată un asemenea grad de perfecțiune încât să nu poată dobândi încă mai sus, nicio perfecțiune Dar înțeleg că Dumnezeu este cu adevărat infinit și într-un grad atât de înalt încât nu mai poate adăuga nimic la cea mai înaltă perfecțiune pe care o posedă În sfârșit, știu și foarte bine că esența obiectivă a unei idei nu poate fi produsă de o ființă care există doar în posibilitate și care, - - Strict vorbind, nu există nimic, ci doar o ființă reală "De asemenea, este imposibil să-mi imaginez că multe cauze sunt combinate împreună pentru a produce conceptul meu despre Dumnezeu, acela de la una, de exemplu Am primit ideea uneia dintre perfecțiuni, pe care o atribui lui Dumnezeu, și de la cealaltă, ideea unei alte perfecțiuni, astfel încât toate aceste perfecțiuni sunt fiecare într-o parte a universului, dar nu se întâlnesc toți împreună și uniți într-una, care ar fi Divinitatea Pentru că, dimpotrivă, unitatea, simplitatea sau indivizibilitatea tuturor predicatelor sau perfecțiunilor care sunt în Dumnezeu este una dintre perfecțiunile principale pe care le recunosc ca fiind în el Mai

mult decât atât, ideea unității tuturor perfecțiunilor lui Dumnezeu nu ar fi putut fi produsă în mine de nicio cauză din care nu am primit și idei și toate celelalte perfecțiuni, pentru că o astfel de cauză nu m-ar fi putut face să înțeleg toate dintre ei uniți împreună și nedespărțit fără a-mi oferi în același timp cunoștințele despre ce sunt aceste perfecțiuni și cum ar trebui să le înțeleg O anchetă "cu privire la modul în care dobândesc ideea de Dumnezeu" îl conduce pe Descartes la următoarea concluzie: obiectele apar organelor simțurilor și nu poate fi un produs pur sau o ficțiune a minții mele, deoarece nu este în puterea mea de a-i inventa conținutul, de a adăuga ceva la el sau de a scădea din el și a fost produs cu mine încă de când am fost creat Și, în adevăr, nu ar trebui să pară ciudat că Dumnezeu, când mă creează, a pus această idee în spiritul meu, astfel încât să servească ca un fel de semn (marca) asemănător cu cel pe care artistul îl imprimă operei sale Întreaga forță a argumentului meu, pe care l-am folosit aici pentru a dovedi existența lui Dumnezeu, constă în fapt că - - Recunosc că este imposibil să ai ideea de Dumnezeu dacă Dumnezeu nu există"*) Descartes îi aparține deplin și indivizibil onoarea de a descoperi o astfel de metodă sau metodă de a demonstra existența lui Dumnezeu, care, prin aplicarea sa strictă și cuprinzătoare, poate duce la scopul său mult mai sigur și mai precis decât așa-numita dovadă ontologică, care pornește și din ideea lui Dumnezeu și deduce din concluzia ei într-un mod complet diferit Într-adevăr, dacă noi, având în față conceptul despre Dumnezeu ca Ființă atotperfectă, întrebăm despre originea ei și analizând cu atenție toate sursele posibile și presupuse ale cunoașterii noastre, aflăm că niciunul dintre ele nu poate produce acest concept, atunci numai și Rezultatul complet logic aici nu poate fi decât că ideea lui Dumnezeu nu poate veni decât dintr-o cauză corespunzătoare și numai suficientă, de la Dumnezeu însuși Astfel, existența în mintea noastră a ideii lui Dumnezeu duce în mod necesar la recunoașterea existenței unei Zeități Dar lui Descartes, după cum am spus, cinstea îi aparține numai primului gând și indicare a metodei corecte de demonstrare psihologică a existenței lui Dumnezeu; dar chiar modul de a-l dezvălui este departe de a fi satisfăcător Acesta a fost motivul principal pentru care o idee atât de fructuoasă a dovezii sale, din păcate, nu a fost folosită în mod corespunzător de către filozofii care l-au urmat, iar în metafizică a fost lăsată la umbră și chiar complet uitată, astfel încât Kant, în critica sa dintre dovezile existenței lui Dumnezeu care i-au dominat vremea aveam dreptul să-l ignor complet Pe lângă deficiențele care stau în însăși construcția acestei dovezi, ar putea exista și alte motive externe pentru neglijarea ei nemeritată În ceea ce privește conținutul, în Descartes se învecinează strâns cu teoria ideilor înnăscute și se dezvăluie în legătură cu aceasta Loviturile aduse acestei teorii de empiriştii englezi, care la vremea respectivă păreau decisive, s-au reflectat în această dovadă, deşi legătura ei cu această teorie nu este atât de semnificativă, *) Operele lui Descartes Ed p J Simon Meditat Bună, p - - - după cum poate părea la prima vedere În cel mai apropiat mod, spune doar că putem explica originea în noi a ideii de Dumnezeu doar recunoscând existența celei mai înalte Ființe, Dumnezeu În ceea ce privește metoda în sine, originea ei de la Dumnezeu, problema ei rămâne deschisă chiar și pentru consistență, dovezile psihologice nu necesită neapărat rezolvarea ei în sensul înnăscutului ideilor *) Un alt motiv de uitare în filosofia dovezilor pe care o luăm în considerare este pur formal și metodologic Cu dezvăluirea sa completă și cuprinzătoare, trebuie inevitabil să fie destul de complicată, deoarece urmează o cale

negativă și implică o revizuire critică nu numai a diferitelor surse de cunoaștere, ci și a încercărilor filozofice de a deriva ideea lui Dumnezeu dintr-o singură sursă sau o alta Cu un asemenea caracter, ea nu se preta cu ușurință la o expunere concisă în sistemele metafizicii și nu se încadra în cadrul îngust al unui tratat special despre dovezile existenței lui Dumnezeu În această condiție, mi s-a părut cu atât mai convenabil să o omitem pentru că de obicei era amestecată cu ontologicul (există și la Descartes urme ale unui astfel de amestec) și, dată fiind preferința decisivă pentru acesta din urmă, putea părea doar inutilă variație a acesteia Baza prezentării noastre a dovezilor psihologice *) Există trei explicații principale pentru originea ideii lui Dumnezeu: teoria înnăscuții acestei idei, care aparţine lui Descartes și Leibniz; teoria acțiunii directe a divinității asupra spiritului nostru, într-o oarecare măsură ideea lui Dumnezeu este obținută prin intermediul experienței interioare și al credinței, în mod similar modului în care ideile despre lucrurile exterioare sunt obținute prin intermediul experienței exterioare; şi, în sfârşit, mai religios decât teoria filozofică a tradiţionalismului, conform căreia această influenţă este permisă doar în primul moment al existenţei istorice a omului, încă intact şi capabil să sesizeze Revelaţia divină; apoi se păstrează în cuvânt și se transmite prin tradiția religioasă Care dintre aceste trei teorii este mai satisfăcătoare, soluția acestei întrebări nu are nicio legătură strânsă cu investigația noastră actuală COPIE V KUDRYAVTSEV T - - Acceptăm dovada lui Descartes ca bază a existenței lui Dumnezeu, a cărei metodă am recunoscut-o ca fiind complet corectă și nu vom încerca decât să punem în evidență și, dacă este posibil, să reparăm acele neajunsuri care se vor dezvălui în ea Ca punct de plecare logic al demonstrației sale, Descartes consideră propoziția neîndoielnică "și pentru bunul simț evidentă" conform căreia nu poate exista mai mult în acţiune decât este în cauza producătoare și că, prin urmare, o realitate mai perfectă sau mai conținătoare nu poate fi o consecință a mai puțin perfectă și pornește de la ea Pe baza acestei propoziții, ideea lui Dumnezeu ca Ființă absolut perfectă nu poate proveni din cauze limitate și imperfecte; presupune o cauză adecvată, perfectă - cea mai înaltă Ființă Dar această propoziție, de care depinde în mod evident forța logică a dovezii psihologice, este atât de indiscutabilă, așa cum i se pare lui Descartes? "Nu este adevărat", ne spun adversarii acestei dovezi, "că cauza unui anumit efect trebuie să conţină cel puţin atâta, dacă nu mai multă, perfecţiune decât o conţine efectul, pentru că experienţa ne arată constant că din imperfect vine perfect " Dacă însă se spune că ceea ce este mai perfect trebuie deja, ca germen sau ca capacitate de dezvoltare, să fie cuprins în imperfectul, din care provine, atunci și în acest caz trebuie să admitem că efectul este mai perfect decât cauza, întrucât perfecțiunea dezvoltată trebuie în orice caz să fie mai perfectă decât ceea ce a fost dezvoltat și se află încă în embrion Pe această bază, nu este nevoie să presupunem pentru explicarea existenței în noi a ideii unei Ființe atotperfecte și a unei cauze atotperfecte; poate apărea și din cauze imperfecte *) Dar toată această obiecție se bazează pe o confuzie a succesiunii empirice a acestor fenomene cu legătura lor cauzală, pe concluzia: post hoc, ergo propter hoc Un obiect care era imperfect a devenit mai perfect după aceea; *) Reichlin-Meldegg Einleitung zur Philosophie, , p - - - prin urmare, cauza perfecțiunii sale constă în starea sa anterioară de imperfect Dar o asemenea concluzie nu poate fi justificată prin logică, deoarece nu oferă niciun motiv suficient cerut de aceasta pentru a explica cum a

apărut perfecțiunea într-un lucru care era până acum imperfect Se presupune că perfecțiunea care a apărut într-un obiect este o nouă calitate sau proprietate care nu era în el înainte, prin urmare, trebuie să aibă un motiv suficient pentru apariția sa; dar poate fi o astfel de cauză numai prima stare imperfectă a obiectului? Evident nu; absența, inexistența perfecțiunii, neantul, așa cum spune Descartes, nu pot produce nimic, nicio calitate pozitivă Deci, pentru a explica perfecțiunea, care nu era acolo înainte, trebuie recunoscut un motiv pozitiv, care conține condițiile sau posibilitatea apariției acestei perfecțiuni, prin urmare, motivul este la fel de mult, dacă ηβ este mai mult, perfect Pentru a face această elucidare abstractă mai ilustrativă, să folosim un exemplu pentru care găsim un indiciu în obiecția în sine, exemplul unui germen sau sământă Sământa se dezvoltă într-o plantă luxoasă; aparent, vedem aici faptul originii perfectului din imperfect Dar este chiar așa? Vedem cu adevărat în simplul fapt al existenței unei semințe (imperfecte) o cauză suficientă pentru apariția unei plante (perfecte) și avem dreptul să spunem, așadar, că imperfectul a produs perfectul? În primul rând, pentru ca o plantă să crească dintr-o sământă este nevoie de întreaga sumă a condițiilor favorabile creșterii, sol cunoscut, climă, acțiunea luminii, căldurii etc , toate aceste condiții sunt motive suplimentare pentru origine a acestei plante Aceste aceleași cauze presupun, la rândul lor, totalitatea și acțiunea legitimă a tuturor forțelor naturii, raportul lor dat în întreaga ordine a lumii, astfel încât, strict vorbind, pentru ca o plantă să crească dintr-o sământă, întregul universul este necesar în forma în care există, de aceea este nevoie de o cauză, în orice caz, mai reală și mai perfectă decât sământa Desigur, chiar și în sământa însăși, indiferent de motivele externe ale transformării acesteia într-o plantă, - - să li se dea puterea sau capacitatea de a crește și de a forma o plantă în condiții date Dar această forță, la rândul ei, își datorează și originea și acțiunea aceluiași set de cauze, cuprinse într-o anumită ordine a naturii, de care depindea manifestarea ei exterioară; și a venit din ceva mai real și mai perfect decât el însuși Ceea ce am spus despre sământă și plantă poate fi aplicat tuturor faptelor în care perfectul ia naștere empiric din imperfect Dacă luăm în considerare și urmărim toate condițiile necesare pentru apariția oricărei perfecțiuni, vom vedea că totalitatea lor constituie ceva mai perfect decât fenomenul care a luat naștere din ele Cu toate acestea, spun ei, nici măcar acest lucru nu elimină complet posibilitatea originii perfectului din imperfect Să presupunem că totalitatea cauzelor date ale unui fenomen perfect cunoscut, luate în ansamblu, este ceva mai real și mai perfect decât acest fenomen; să presupunem că în ea se află posibilitatea ei, însăși manifestarea ei în potență Dar chiar faptul că posibilul, o perfecțiune care nu a existat înainte, nu apare sau se realizează, nu spune că perfectul a venit din imperfect, că efectul poate fi într-un fel mai perfect decât cauza ? Este planta mai perfectă decât sământa, germenul animal din care provine? Dar acestea și fapte asemănătoare indică doar că, în virtutea legii succesiunii dezvoltării lumii, poate să apară un anumit fenomen (perfecțiune), care nu a existat înainte, dar nu este în niciun caz că acest fenomen în sine a fost mai perfect decât cauza care o produce Lumea în ansamblu, care servește drept cauză a originii atât a seminței, cât și a plantei, nu va deveni perfectă deoarece sământa s-a transformat într-o plantă Să luăm un alt exemplu O operă de artă care a existat în capul poetului, o poezie scrisă în posibilitate, trecută în realitate Să presupunem că poemul scris este mai perfect decât cel

posibil sau cel care a existat numai în gândire și, în acest sens, să presupunem că ceva mai perfect a ieșit din ceva mai puțin perfect Înseamnă asta că acțiunea poate fi mai perfectă - - motive pentru a-l produce? Acest lucru ar putea fi așa numai dacă poemul conceput s-ar transforma cumva de la sine într-unul scris, într-un cuvânt, dacă existența celui dintâi a fost singura cauză a apariției celui din urmă De altfel, acel anexă sau acea perfecțiune care deosebește o poezie scrisă de una nescrisă nu depinde de poezia în sine, ci de autor, care este aceeași cauză a originii atât a primului, cât și a ultimului, un cauza, în orice caz, mai perfect decât opera lui Deci, legea empirică a dezvoltării perfectului din imperfect nu contrazice deloc legea logică a rațiunii suficiente, care cere ca în cauza productivă să existe atâta, dacă nu mai multă, realitate, cât se află în acțiune produs de acesta Acum, după ce ne-am asigurat principiul logic pe care Descartes l-a pus la baza dovezii psihologice a existenței lui Dumnezeu, să trecem la proba însăși Această dovadă poate fi formulată în felul următor: avem ideea lui Dumnezeu ca ființă nelimitată și atotperfectă; dar originea acestei idei nu poate fi explicată din acele surse de cunoaștere din care obținem concepte de obiecte empirice, convenționale și limitate; în consecinţă, pentru a explica existenţa ei în noi, trebuie să ne asumăm o cauză specială, suprasensibilă - Divinitatea Este evident că principala forță, centrul de greutate al acestei dovezi se află în gândul său de mijloc, și anume că ideea lui Dumnezeu nu poate să provină din surse obișnuite de cunoaștere Pentru a confirma acest gând, trebuie îndreptate toate eforturile dovezii noastre, pentru că de asta depinde toată soarta lui Este necesar să trecem în revistă toate posibilitățile originii ideii de Dumnezeu, ca să spunem așa, pentru a avea dreptul de a ne opri la singura concluzie posibilă despre originea ei din cea mai înaltă Ființă, a cărei existență ar fi de asemenea, se dovedește incontestabil, ca și existența acțiunii, existența unei cauze corespunzătoare Dar sunt toate aceste posibilități revizuite și eliminate complet de acel Descartes? Prima sursă cea mai apropiată a cunoștințelor noastre sunt sentimentele - - externe și obținute cu ajutorul ideilor lor despre obiectele exterioare Descartes, desigur, avea dreptul să nu se oprească mult timp asupra sentimentelor exterioare atunci când căuta sursa ideii noastre despre Dumnezeu, deoarece conceptul despre El, evident, nu are nimic în comun cu reprezentările sensibile, limitate de spatiu si timp si conditionat in origine, obiecte Adevărat, Descartes nu era necunoscut filozofilor care s-au gândit să caute prima sursă a ideii lui Dumnezeu în senzații senzoriale excitate de diverse obiecte și fenomene naturale, uneori maiestuoase și binefăcătoare, alteori teribile și extraordinare Dar astfel de opinii nu ar putea slăbi sau slăbi câtuși de puțin poziția lui, că simțurile exterioare nu ne pot oferi idei despre Dumnezeu De fapt, chiar dacă permitem corectitudinea relativă a unor astfel de teorii, *), atunci ele pot avea doar sensul că anumite fenomene externe ale naturii servesc drept motive externe și accidentale pentru apariția în noi a ideii de Dumnezeu sau motive pentru crearea lui de către sufletul nostru, dar în niciun caz nu prin cauza directă a originii sale actuale, prin inconsecvența completă a senzațiilor senzoriale, trezite direct în noi de fenomenele naturii, cu acele idei despre Divin care sunt create despre ei de sufletul nostru Motivul sau condiția accidentală pentru formarea în sufletul nostru a unui anumit concept sau idee nu este deloc același cu cauza care o produce Deci, de exemplu teama de un fenomen natural teribil ar putea trezi în noi ideea de Dumnezeu sau să dea primul impuls gândirii la formarea unui concept

despre el, dar nu ar putea crea zei, așa cum spunea Lucrețiu Astfel, dorința de a se proteja de influențele climatice nefavorabile ar putea excita gândirea umană la inventarea locuințelor, a îmbrăcămintei, a agriculturii; dar ar fi ciudat să privim tocmai în aceste influențe climatice, și nu în chiar mintea omului, singura cauză a civilizaţiei şi a invenţiilor tehnice Cea mai evidentă infirmare a unei astfel de opinii ar fi simplul fapt că animalele, împreună cu oamenii *) Ceea ce, însă, nu poate fi permis (cf Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, vol , numărul , pp -) - - supus pentru totdeauna acestor influențe climatice, totuși, nu a creat nimic de acest fel Adevărat, chiar în acele obiecte și fenomene care excită ideile religioase, trebuie să existe ceva caracteristic și special, care este capabil să facă din aceste motive, și nu alte obiecte, astfel de motive incitante Dar această trăsătură a lor este din nou determinată nu de obiectele empirice în sine, ca atare, ci de sensul și semnificația pe care o persoană le pune, de lumina cu care le luminează Altfel, nu putem explica de ce aceleași obiecte și fenomene nu excită nicio idee religioasă la animale sau de ce, în cea mai umană specie, acele obiecte care la un moment dat fac o impresie religioasă, nu produc niciun efect asupra altora si altadata Pentru sălbatic, spune Buechner, anumite forțe și fenomene par supranaturale Dar de unde, s-ar putea întreba, am luat tocmai acest concept al supranaturalului? Conceptul de supranatural, spre deosebire de natural, indică ceva care este mai înalt decât reprezentarea sensibilă a lucrurilor naturale, care se află în spatele lor Este evident, așadar, că însuși conceptul de supranatural indică deja ceva suprasensibil, divin, iar acest concept este introdus de om în ideile lucrurilor naturale și nu este dat de ele Dar dacă Descartes ar putea, fără a prejudicia dovezile sale, să lase deoparte teoriile care produc ideea lui Dumnezeu din impresiile senzoriale imediate, atunci nu același lucru se poate spune despre combinația mai complexă de idei empirice, a cărei sursă se află în chiar spiritul nostru Ceea ce Descartes înțelege prin cunoaștere sensibilă este doar forma sa inferioară, mai grosolană și mai imediată Fiind atent însă la totalitatea ideilor noastre, el nu putea să nu observe că în sufletele noastre există nu numai idei pur empirice, constituind copii mai mult sau mai puțin exacte ale lucrurilor reale, ci și idei compilate, deși pe baza unor idei empirice inițiale date, dar sub influența unor speciale - - puterea care ne este inerentă este atât de modificată și îndepărtată din ideile lucrurilor reale încât la început par să nu aibă nimic nimic de-a face cu ei Aceste reprezentări sunt imagini ale fanteziei, iar forța care le-a creat este imaginația Ținând cont acum că fantezia produce liber astfel de reprezentări cărora nu le corespunde nimic în realitate, se pune involuntar întrebarea: ideea de Divinitate nu este oare un produs al aceleiași forțe? Toate teoriile atee ale originii ideii lui Dumnezeu dau un răspuns pozitiv la această întrebare Singura diferență este dacă recunosc imaginația ca doar o forță care contribuie la formarea ideii lui Dumnezeu sau o văd ca singura și rădăcină sursă a acesteia din urmă, cum ar fi, de exemplu, Feuerbach Dar o analiză a ideii lui Dumnezeu dezvăluie curând în ea astfel de trăsături care nu pot fi sub nicio formă subiectul imaginației noastre creatoare În elementele lor constitutive originale, operele fanteziei sunt în cea mai strânsă dependență de reprezentările simțurilor; fantezia doar îmbină liber aceste reprezentări sau trăsăturile lor individuale, le modifică, le mărește sau le reduce în voie sau sub influența cerințelor estetice, dar nu poate crea nimic absolut nou, o reprezentare, ale cărei elemente

nu ar fi cuprinse în realitatea sensibilă Dar în ideea lui Dumnezeu întâlnim doar astfel de trăsături, care în niciun caz nu pot fi formate din cea mai îndrăzneață combinație de elemente ale reprezentărilor senzoriale Astfel, de exemplu, ne gândim la Divinitate ca la un spirit absolut, o ființă autoexistentă, prima Cauză a ființei, eternă, infinită etc Dar toate aceste semne constituie o contradicție decisivă cu acele reprezentări senzuale asupra cărora operează fantezia și din care își creează imaginile Cea mai îndrăzneață idee fantastică este, însă, în esența ei o idee senzorială, și ne poate oferi o imagine concretă doar atunci când obiectul este definit în termeni de spațiu și timp; dar nu ne poate da nicio idee despre spiritual, nelimitat, infinit Cu toate acestea, ne vor spune, experiența arată că de fapt - De fapt, toate ideile religioase au fost, cel puțin inițial, doar idei fantastice; în mitologiile tuturor popoarelor vedem produsul pur al fanteziei Ilo aceeași experiență arată amintirea că ei au rămas astfel numai la prima etapă a dezvoltării conștiinței religioase, și chiar și atunci nu a întregii rase umane; că, odată cu dezvoltarea ei ulterioară, aceste forme elementare s-au retras treptat în fundal și apoi au dispărut, înlocuite cu concepte despre Dumnezeu lipsite de orice culoare senzuală Ideea lui Dumnezeu apare aici nu sub forma unor idei fantastice despre zeii religiilor păgâne, ci sub forma unui concept de Dumnezeu bazat pe cerințele rațiunii pure și în acord cu cerințele sale Din acest punct de vedere, datorită originilor sale în fantezie, reprezentarea mitologică nu este altceva decât o formă inferioară și departe de a fi adecvată a conștiinței religioase pentru obiectul său De fapt, dacă întregul conținut al unei idei religioase ar fi dat numai de fantezie și de fantezie, atunci de îndată ce mintea ar recunoaște inconsecvența concepției despre Dumnezeu produsă de această putere, ideea religioasă ar trebui să se anihileze ea însăși Dar de fapt nu este așa Gânditorii Greciei, care pentru prima dată au recunoscut în mod clar absurditatea poveștilor mitologice despre zeii religiei populare, nu au respins în același timp adevărul de bază al oricărei religii, ideea lui Dumnezeu Religia creștină, care a proclamat oamenilor adevărata concepție a lui Dumnezeu ca Ființă complet diferită de lume, risipind în cele din urmă și pentru totdeauna minciunile ideilor mitologice, a servit totuși ca sursă de cunoștințe religioase noi, adevărate și de viață religioasă Din aceasta rezultă clar că fantezia departe de a acoperă întregul conținut al ideii lui Dumnezeu, care îndepărtează curând legăturile acestei facultăți; și că, dacă cineva poate căuta în această abilitate vreo participare la formarea acestei idei, atunci poate doar un element inițial, temporar și accidental în ea, și anume, un element mitologic, nimic mai mult Dar chiar dacă ne limităm la acele idei inferioare ale timpurilor inițiale ale conștiinței religioase, în a căror conștiință, se pare, un atât de remarcabil - - rolul fanteziei, apoi, cu o privire oarecum atentă asupra lor, vom vedea clar că, în ciuda formei lor exterioare, ele diferă semnificativ de operele simple și obișnuite ale imaginației, ceea ce demonstrează clar că își datorează originea nu unui simplu joc de fantezie, dar pentru ce - sau alt motiv care se află în afara zonei sale O trăsătură esențială care distinge toate creațiile posibile ale fanteziei noastre, awn-ul care le însoțește este conștiința lor clară a irealității lor Oricât de fascinantă ni s-ar părea o altă operă a imaginației noastre, fie că este un vis obișnuit sau o creație extrem de artistică a unui poet, suntem foarte conștienți că această operă nu este altceva decât o creație liberă a minții umane, neavând un real sens și adevăr Numai un copil poate crede adevărul unei povești

fantastice care i se spune; numai cei care nu au abilitățile lor complete pot considera imaginile create de imaginația lor ca fiind cu adevărat existente și le pot trata ca și cum ar fi ființe vii Cele mai înalte produse ale capacității estetice, idealurile nu diferă în acest sens de creațiile obișnuite ale imaginației Toate idealurile create de om, fără a exclude idealul propriului nostru sine (cu care Feuerbach amestecă ideea lui Dumnezeu) au particularitatea că omul este întotdeauna, în mod clar conștient de caracterul lor ideal, subiectiv Toată lumea este conștientă că idealul este o reprezentare fantastică formată sub influența minții și a simțului estetic a ceea ce ar trebui să fie un obiect cunoscut; dar chiar ceea ce apare aici, ceea ce ar trebui să fie obiectul, este o dovadă clară pentru toată lumea că acest obiect ideal nu există încă la momentul dat, că nu există cu adevărat Ideea religioasă ne prezintă cu totul alt caracter Trebuie să venerăm obiectul său, Zeitatea, ca fiind cu adevărat existent; este de neconceput fără conștiința adevărului său obiectiv care o însoțește O astfel de conștiință este atât de puternică și de vie, încât atunci când această idee este nemulțumit de clar deosebită de formele conștiinței umane și când este amestecată cu aceste forme (care este ceea ce are loc la nivelul cel mai de jos al conștiinței religioase și cu insuficiente) - - dezvoltarea mentală), poate captiva o persoană la recunoașterea realității și a acestor forme care sunt strâns legate de ea și separă și care de esența omului nu este încă capabilă De aceea, pentru privirea mentală încă nemulțumită de clară a unei persoane, vitalitatea și realitatea și cele mai religioase imagini și idei create de fantezie, în care încearcă să exprime ideea lui Dumnezeu în diferitele sale relații și din diferite părți, sunt obținute Așa se explică și fenomenul caracteristic că, de îndată ce o reprezentare a fanteziei este o reprezentare religioasă, adică are orice legătură cu ideea de Zeitate sau cu lumea suprasensibilă, oricât de absurdă ar părea uneori (de exemplu , în miturile păgâne), primește pentru conștiință o forță neobișnuită Dar de îndată ce o operă de fantezie nu are un caracter religios, oricât de plauzibilă ar fi, nimeni înzestrat cu bun simț nu o consideră a fi reală Care este motivul unei diferențe atât de semnificative în atitudinea conștiinței noastre față de ideile care par să-și datoreze în egală măsură originea fanteziei? Evident, ea nu poate consta decât în faptul că în reprezentarea tipului religios este introdus un element cu totul nou, ideea de Divin, însoțitor de care conștiința vie și ineradicabilă a realității sale este transferată reprezentărilor senzoriale legate de aceasta Altfel, nu vom găsi niciun motiv pentru care, având în vedere capacitatea presupusă a unei persoane de a considera imaginile create de fantezie ca fiind reale, această capacitate acționează numai în legătură cu o anumită idee (a Zeității) și își pierde instantaneu puterea în alte cazuri De ce, de exemplu, o persoană nu consideră un basm, o poezie, idealul unui om de știință, un războinic, un cetățean etc , creat de el, ci doar un ideal al unei Ființe Perfecte și tot ceea ce are o legătură cu acest ideal, reprezentări? Primul tip de idealuri sunt mult mai aproape de realitate decât de ideea unei Ființe absolute și este mult mai ușor să crezi existența lor reală decât ființa acesteia din urmă; totuși, de fapt, vedem cu totul altceva Evident, abilitatea care ne face să recunoaștem realul cu o încredere de neclintit - - ființa unei Ființe suprasensibile este ceva cu totul diferit de capacitatea de a crea imagini ale unor obiecte inexistente Conștiința adevărului și realității sale, care însoțește ideea Zeității și este în legătură cu aceasta în reprezentare, arată că ea provine dintr-o sursă complet

diferită și din alte motive decât produsele obișnuite ale imaginației, Conștiința realității ideii lui Dumnezeu, la rândul său, condiționează o altă trăsătură, nu mai puțin esențială, care o deosebește de toate creațiile fanteziei creatoare: această trăsătură este relația vie a unei persoane cu obiectul exprimat de această idee și influența sa puternică asupra vieții și activității sale Chiar și cea mai înaltă și mai influentă dintre lucrările fanteziei, creațiile estetice, servesc doar ca obiect de desfătare artistică, care are un caracter teoretic Convinsă de irealitatea lor, o persoană nu poate intra în relații vii cu ei; influența lor asupra vieții nu este mai mult decât aceea pe care o poate avea o concepție clară și vizibilă asupra unui subiect în determinarea acțiunilor noastre Dacă ideile estetice acționează mai puternic asupra sentimentului decât conceptele înțelegerii, atunci, în schimb, le lipsește puterea convingerii raționale, care este inerentă conceptelor Dimpotrivă, ideea lui Dumnezeu are o putere atât de vie, capabilă să ne determine activitatea, încât cele mai clare și mai de încredere concepte ale înțelegerii nu pot avea, ca să nu mai vorbim de ideile de fantezie De când istoria își amintește de existența rasei umane, ideea religioasă a fost un agent puternic în viața morală și socială a oamenilor; ea le guvernează activitățile, excită o persoană la greutăți, exploatări, sacrificii de sine, la care nu poate fi dus nu numai orice vis de fantezie, ci și cel mai puternic raționament al rațiunii; religia determină adesea natura instituțiilor și legilor sociale și modifică formele vieții familiale și sociale; în general, pare a fi o astfel de forță cu care toate celelalte motive ale acțiunilor umane cu greu pot fi comparate Este firesc să presupunem că o simplă înfățișare a fanteziei ar putea căpăta un asemenea sens pe care nici un alt concept al minții noastre nu ar putea avea? Influența ideii religioase - - arată clar că conține o forță adevărată, și nu o forță de vis, o putere care i se poate da nu prin arbitrariul fanteziei, ci prin adevărul său interior independent Cele două trăsături caracteristice pe care le-am prezentat despre ideea lui Dumnezeu, care o deosebesc atât de mult de operele obișnuite ale fanteziei și sunt categoric ireductibile de la ea, sunt complet uitate de filozofii care caută sursa rădăcină în această facultate Dar în același timp uită de o altă circumstanță, nu mai puțin importantă În loc să derive ideea lui Dumnezeu din activitatea fanteziei ca ceva dat și cunoscut, ei ar fi trebuit să acorde mai multă atenție tocmai acestei abilități, motivului rădăcină și scopului activității sale În același timp, în mod neașteptat pentru ei, s-ar dovedi că nu numai că fantezia nu produce ideea lui Dumnezeu, ci, dimpotrivă, însăși activitatea ei, care pare atât de liberă și arbitrară, este determinată în temelia sa cea mai profundă , dimpotrivă, prin ideea lui Dumnezeu Într-adevăr, care este sensul cel mai profund al activității fantastice? Dacă prin creativitatea fanteziei înțelegem nu o combinație complet lipsită de sens și aleatorie de reprezentări, cum ar fi, de exemplu, care are loc în vise și care este posibilă la animale, dar unită printr-o legătură și idee internă, cursul reprezentărilor, atunci putem observa cu ușurință că motivul cel mai interior și adevărat al apariției i în lumea noastră de imagini ale fanteziei este nemulțumirea față de realitatea reală, empirică, o dorință și dorință întunecată din spatele acestei realități de a căuta și asuma o lume diferită, mai înaltă și mai bună, neîngrădit de legile empirice Omul își creează o astfel de lume sub influența unei anumite convingeri interioare că toată ființa nu este epuizată de realitatea prezentă, că în spatele lumii vizibile se află o altă lume, suprasensibilă și mai perfectă

decât cea reală Dar care poate fi sursa unei astfel de convingeri, dacă nu ideea de a fi suprasensibil și atotperfect, care nu este din experiență (în care o persoană nu vede nimic de acest fel) apartenența continuă a spiritului său? Prezența acestei idei în operele cele mai înalte ale fanteziei, adică idealurile, este exprimată cu o claritate deosebită Această excludere - - Capacitatea extrem de umană de idealizare, în care unii au considerat că este sursa ideii lui Dumnezeu, poate fi explicată, la rândul său, doar prin această idee De fapt, dacă nu am avea măcar o idee întunecată a perfecțiunii absolute, nu ar exista nicio străduință pentru a atinge această perfecțiune, atunci ceea ce ar face ca o persoană să nu se mulțumească niciodată cu prezentul, să se străduiască în mod constant pentru ce este mai bun și , în virtutea acestei dorințe, își creează imagini ale celor mai bune , ·-ideal? Idealul presupune existența unui concept de perfecțiune, iar nemulțumirea față de orice dat, chiar și cu un ideal, de îndată ce este realizat, arată că acest concept este în esență ideea perfecțiunii absolute Ideea de perfecțiune absolută este un element care intră esențial în conceptul de Dumnezeu Din aceasta se poate observa că ideea Divinului, ca un agregat viu al tuturor perfecțiunilor într-un grad nelimitat și împreună cu aceasta, ca ultim scop al aspirațiilor noastre, și care, desigur, nu este recunoscut clar și indistinct în viața de zi cu zi, începutul care ne induce la aspirații ideale, al căror aspect exterior dă fantezie Astfel, avem dreptul să numim însăși efortul și capacitatea de a forma idealuri nu cauza, ci efectul ideii lui Dumnezeu, înțeleasă în toată plinătatea și amploarea ei de conținut În ceea ce privește participarea fanteziei la dezvăluirea conținutului atât al ideilor noastre în general, cât și al ideilor despre Dumnezeu în special, aceasta este o consecință naturală a naturii însăși a cunoașterii noastre Cunoașterea noastră este determinată de activitatea a două forțe cognitive: puterea reprezentării, a cărei dezvoltare cea mai înaltă este fantezia și puterea gândirii, al cărei organ este rațiunea; fiecare obiect cognoscibil trebuie dat conștiinței noastre fie sub forma unei reprezentări, fie sub forma unui concept; predominanța unei părți sau a celeilalte depinde, pe lângă alte condiții epistemologice, în principal de gradul de dezvoltare intelectuală a unei persoane Sub aceste două forme trebuie să ne apară și ideea de Divinitate, de îndată ce constituie subiectul nu numai al unui sentiment sau al aspirației întunecate, ci al cunoașterii Dezvoltarea naturală a omului cere ca el, pe un anumit zid, - - El a cunoscut Zeitatea și obiectele de cunoaștere religioasă legate de el numai sub formă de reprezentări, la fel ca în cazul autodezvoltării ulterioare, sub forma unor concepte raționale Dar nici una, nici cealaltă formă a cunoașterii noastre și, în plus, forma reprezentării, ca cea mai inferioară, desigur, chiar mai puțin decât forma conceptului, nu poate fi pe deplin adecvată conținutului său Ele exprimă doar diferite grade și moduri de înțelegere a Ființei Nelimitate și Necondiționate de către o ființă limitată, în conformitate cu proprietățile și trăsăturile puterii sale cognitive limitate Că, în raport cu ideea lui Dumnezeu, forma reprezentării nu este altceva decât forma subiectivă a cunoașterii noastre a Ființei Absolute, acest lucru ni se spune nu numai prin analiza cunoașterii noastre, ci și prin conștiința religioasă directă de asemenea, se simte mai mult sau mai puțin clar Acest sentiment se exprimă clar în variabilitatea constantă, fluiditatea, ca să spunem așa, a ideilor figurative create de om despre Divin Istoria religiei ne spune că, respingând sau uitând unele idei care s-au dovedit a fi

nesatisfăcătoare, omul căuta în permanență noi, care i se păreau definiții mai exacte ale Divinității O astfel de căutare, indiferent de gândul exprimat de toate religiile mai mult sau mai puțin dezvoltate cu privire la incomprehensibilitatea Divinității, arată clar că reprezentările figurative nu sunt identice cu ideea pe care o exprimă și că sunt doar moduri diferite de a înțelege conținutul acestei divinități idee, moduri care se schimbă în funcție de dezvoltarea puterii cognitive umane Până acum ne-am ocupat de impresiile simțurilor din exterior și de combinarea liberă a reprezentărilor bazate pe aceste impresii prin intermediul imaginației Dar, pe lângă sentimentele exterioare, avem și un sentiment intern, conștiința de sine, care constituie o altă sursă, paralelă cu experiența exterioară, a cunoștințelor noastre Ar putea să vină ideea lui Dumnezeu din această sursă? Descartes își îndreaptă atenția în principal asupra soluției acestei întrebări și exprimă aici câteva gânduri remarcabile, care chiar și în prezent au deplină semnificație și putere împotriva acelor teorii care confundă - - conceptul de Dumnezeu cu conștiința omului a perfecțiunilor sale în forma lor ideală și produc primul dintre ultimele (părintele Feuerbach) Descartes elimină această sursă pe motiv că noi îl concepem pe Dumnezeu ca pe o ființă atotperfectă, în timp ce spiritul uman se recunoaște în mod necesar imperfect, că nu poate să-și recunoască însăși imperfecțiunea altfel decât sub presupunerea perfectiunii absolute Mai departe, el își pune întrebarea: spiritul omului nu conține oare toate perfecțiunile în posibilitate și nu produce în noi conștiința acestei posibilități ideea lui Dumnezeu? Dar el respinge acest lucru pentru că conceptul de divinitate, pe de o parte, este conceptul nu numai de perfecțiune posibilă, ci și de perfecțiune reală și, pe de altă parte, pentru că omul, deși este conștient de capacitatea de îmbunătățire constantă, dar în niciun caz posibilitatea de a deveni absolut perfect perfect, Dar, în ciuda întregii dreptate a acestor gânduri, ele nu împiedică complet posibilitatea de a gândi ideea Divinului ca ceva identic cu ideea spiritului uman - o posibilitate care a fost realizată în vremuri străvechi consecințe în sistemele panteiste ale lui Spinoza, Schelling și Hegel În demonstrația lui Descartes, ca și în toată filosofia sa în general, spiritul uman este înțeles în singularitatea și limitarea sa empirică ca spirit individual Un asemenea spirit, desigur, nu poate poseda posibilitatea perfectiunii absolute Dar dacă trecem de la manifestările individuale ale spiritului uman sub forma unor suflete separate, concrete, la spiritul în esența lui și la manifestarea lui universală, fără a-l limita la stata quo, ci înțelegându-l în toată lățimea istorică dezvoltare, apoi opusul pe care îl crede Descartes între el și spiritul absolut, poate părea distrus și dovada acesteia din această parte este insuficientă Într-adevăr, vedem că în sistemele panteiste spiritul uman în esența sa și manifestarea istorică mondială este un moment și o expresie sau revelare completă a spiritului absolutului și a conștiinței Divinului de către oameni este, în cuvintele unuia dintre filozofii acestei direcții, nimic altceva decât conștiința de sine a Divinului în oameni Prin urmare, panteistul, fără să-l schimbe - - principiul, nu poate admite propunerea lui Descartes că spiritul uman nu include în sine posibilitatea proprietăților pe care le atribuie spiritului absolut; el poate admite corectitudinea acestei propoziţii numai în raport cu spiritul concretului, dar nu şi cu spiritul uman general Pentru ca această propoziție să aibă o semnificație deplină pentru a dovedi imposibilitatea originii ideii de Dumnezeu din conștiința noastră de sine, este necesar să dovedim că ea

are în egală măsură o aplicație atât la spiritul concret, cât și la spiritul uman general Există, desigur, o lacună în proba lui Descartes aici; dar nu este deosebit de dificil să umpleți acest gol cu ajutorul acelorași considerații pe care le aplică spiritului individual În ceea ce privește prezentul, spiritul uman colectiv sau general este, fără îndoială, imperfect, la fel ca și individul; iar în viața popoarelor și a întregii omeniri vedem aceleași neajunsuri ca și în viața indivizilor Mai mult, în umanitatea în ansamblu, aceste neajunsuri constituie un fenomen mai general și mai necesar decât în viața individuală Deci, printre persoane private ne aflăm în orice moment putem întâlni indivizi care, în dezvoltarea lor mentală și morală, se ridică cu mult deasupra celorlalți și mai mult decât alții se apropie de idealul desăvârșirii naturii umane; Dar aceste persoane se ridică în același timp peste nivelul mediu general al întregii omeniri a vremii lor, astfel încât, în raport cu perfecțiunea, nu este în nici un fel posibil să opunem generalul particularului și să vedem în spiritul uman general desăvârșirea a acelor imperfecţiuni care se observă în spiritul individual Spiritul uman general este chiar mai imperfect decât spiritul individual, care în unii dintre reprezentanții săi individuali se poate ridica deasupra primului Că, fiind imperfect în prezent, spiritul uman nu poate atinge în viitor o astfel de perfecțiune absolută care să ne permită să considerăm ideea lui Dumnezeu ca o anticipare întunecată a unei astfel de perfecțiuni, acest lucru cu greu poate fi pus la îndoială de oricine care recunoaște clar esența spiritului uman și limitările naturii sale Progresul și perfecțiunea constantă a rasei umane SOCH V KUDRYAVTSEVA, v p - - Până acum, chiar dacă îl recunoaștem ca fiind un fapt incontestabil, poate, desigur, să servească drept bază pentru ideea că în viitor va fi îmbunătățit, dar nu oferă nici cea mai mică bază pentru presupunerea că va ajunge cândva o astfel de perfecțiune infinită, pe care o gândim acum în ideea unei Ființe perfecte Și în plus, dacă ar fi atins vreodată o asemenea perfecțiune, nu ar putea fi numit absolut perfect, doar pentru că această perfecțiune ar fi doar momentul final extrem al dezvoltării sale și că ar veni la el pe o cale de lungă durată de tot felul a imperfecțiunilor, suferinței, iluziilor; astfel încât, luat în întreaga sa ființă, spiritul uman universal este o esență departe de a fi perfectă și nu are nimic în comun cu acea idee a Divinului care există în spiritul nostru Nu vorbim despre faptul că filozofii, care caută sursa ideii lui Dumnezeu în conștiința de sine a omenirii, confundă complet ilegal această idee cu ideea perfecțiunilor spiritului uman care sunt numai posibil sau trebuie realizat; Între timp, după cum a remarcat pe bună dreptate Descartes, ideea lui Dumnezeu este ideea unei Ființe absolute și atotreale, în care nimic nu se găsește doar în posibilitate, ci totul este în realitate Pe lângă experiența externă și internă, o altă sursă a cunoștințelor noastre este activitatea rațiunii care reflectă asupra datelor experienței și le generalizează în concepte Având în vedere această activitate, Descartes își pune întrebarea: ideea de Dumnezeu nu poate fi un concept abstract format pe modelul acelor concepte generale pe care mintea le alcătuiește de obicei și, în plus, un concept pozitiv sau negativ, adică v sau un concept colectiv de perfecțiuni particulare, observat de noi în obiecte reale, sau o negare simplă, care nu exprimă nimic real, a calităților pozitive cunoscute ale obiectelor, cum ar fi, de exemplu, întunericul este negația luminii, frigul este negația căldurii? La ambele presupuneri el răspunde negativ La prima sugestie, el răspunde printr-o remarcă simplă, dar destul de adevărată, că ideea lui Dumnezeu nu este

doar un abstract - - o nouă combinație de diverse perfecțiuni pe care le vedem în lume, care, notăm, ar da doar un concept abstract de perfecțiune în general, ci ideea existenței lor reale într-o singură ființă reală În plus, este necesar să acordăm atenție faptului că perfecțiunile pe care le unim în conceptul unei Ființe atotperfecte nu sunt perfecțiuni parțiale și limitate, ci perfecțiuni infinite Între timp, la fel cum toate obiectele lumii fără excepție ni se par limitate și finite, tot așa perfecțiunile lor au același caracter, prin urmare, prin abstracția acestor perfecțiuni: din obiecte am ajunge din nou doar la conceptul de perfecțiune limitată în general, dar în niciun caz la ideea de perfecțiune necondiționată Evident, dacă aici la conceptul de perfecțiune se adaugă semnul absolutului sau infinitului, atunci acest nou semn, pentru explicarea lui, trebuie să presupună o altă sursă, și nu o simplă reflectare a minții asupra datelor experienței Rațiunea, strict limitată de limitele ei, este o facultate pur formală; în sine nu are un conținut obiectiv, dar "materia care i-a fost furnizată prin intermediul simțurilor este, pe toate părțile, absolut definită, finită Treaba minții este să aducă în unitate , Conștiinței ceea ce i se dă din simțuri; dar indiferent de modul în care copulează această chestiune, nu va ieși niciodată din tărâmul finitului, niciodată ajunge la infinit, pentru că de la finit la infinit; nu poate exista tranziție "*) Împotriva presupunerii că ideea lui Dumnezeu poate fi un concept negativ, Descartes dezvăluie ideea că, în esența sa, această idee are în ea un conținut mai pozitiv decât în toate celelalte privințe și, dimpotrivă, servește mai degrabă ca premisă și condiție pentru ideea de perfecțiuni limitate, decât acestea din urmă pentru aceasta Aici observăm, de asemenea, că ideea că ideea lui Dumnezeu este un concept negativ ar putea apărea doar cu o limitare unilaterală conţinut ·) θ A Golubinskyi Prelegeri de filozofie Lectură în general, dragoste, spirit proev , iulie-august, p - * - - această idee prin unele predicate ontologice, care sunt, de exemplu necondiționalitatea, eternitatea, imuabilitatea, simplitatea sau necomplexitatea etc Având în vedere doar aceste predicate, putem, desigur, să ajungem la presupunerea că ele nu sunt simple negații ale proprietăților spațiului-timp, condițional, existent cu adevărat, ființă schimbătoare, complexă și, drept consecință, însuși conceptul, care unește aceste proprietăți într-o singură ființă, nu are un adevăr real, un concept negativ? Dar ca să nu mai vorbim de faptul că în mintea noastră nu ar exista nicio motivație pentru formularea unui astfel de concept negativ, cu atât mai puțin pentru transformarea lui ciudată și inexplicabilă într-unul pozitiv, în ideea lui Dumnezeu ca Ființă a unui " Natura originală, însăși ideea că aceste predicate sunt negative, false Aici uneori este confuz să le exprimăm verbal într-o formă negativă - necondiționat, imuabil, necomplicat etc alții și unul pe altul' presupun reciproc, condiționalul presupune necondiționatul, temporalul - eternul, "variabilitatea - imuabilitatea, complexitatea - pCostotu , etc Această dependență reciprocă este atât de mare încât cu dreptate egale, dacă nu mai multe, predicate "fiind limitate de negațiile predicatelor de a fi nelimitat Această posibilitate este semnalată de Descartes, iar în urma lui toți acei filozofi care se considerau îndreptățiți să aprecieze ființa condiționată, fenomenală și limitată de simpla negație a ființei absolute Dar această posibilitate egală de a considera predicatele Divinității și ale lumii ca fiind negative nu vorbește despre caracterul negativ efectiv al unuia sau celuilalt, ci despre pozitivitatea și arbitrarea lor reciprocă identică Acestea și altele se presupun reciproc, iar existența lumii, ca întreg condiționat,

temporal-spațial, presupune în mod necesar existența Divinului, ca fundament necondiționat al acestui întreg Dar am spus că o neînțelegere cu privire la natura predicatelor atribuite Divinității poate apărea numai atunci când este limitată la predicate ontologice, dar aceste predicate (așa cum am observat în dovada cosmologică) - - afirmații) sunt departe de a fi suficiente pentru a defini ideea lui Dumnezeu Caracterul pozitiv al ideii lui Dumnezeu va deveni mult mai clar pentru noi de îndată ce părăsim predicatele ontologice sau metafizice ce sunt, absolutitatea, eternitatea, simplitatea etc , Să ne întoarcem la predicatele ideale sau morale, care constituie proprietatea esențială a ideii de Divinitate ca Ființă a perfecțiunii, și nu numai ca ființă absolută începutul ființei Este deja destul de evident aici că conceptele de perfecțiuni absolute nu pot fi simple negări ale perfecțiunilor pozitive, reale Negarea lor ar putea doar să ne dea conceptul de inexistență sau lipsă de perfecțiune în Dumnezeu, dacă nu și mai rău, înlocuindu-le cu neajunsuri pozitive, dar în niciun caz conceptul de perfecțiune în Dumnezeu cel mai înalt grad, cum ar fi cel mai inalt înțelepciunea, atotputernicia, sfințenia etc Toate aceste concepte sunt extrem de pozitive, la fel ca însuși conceptul de Ființă, pe care ni-l imaginăm ca fiind purtătorul tuturor acestor perfecțiuni În experiența externă și internă și în activitatea rațiunii, ca reflecție asupra datelor, experienței, se pare că avem toate sursele cunoașterii noastre; și cât de repede ne-am convins că niciunul dintre ei nu ne poate da idei despre Dumnezeu, noi; împuternicit pe deplin la concluzia la care a ajuns Descartes, și anume că această idee nu vine de la noi, ci presupune un motiv special, extern și destul de adecvat pentru originea ei, însăși Ființa al cărei concept o exprimă Dar, de fapt, o astfel de concluzie ar fi pripită Mai rămâne o posibilitate a originii ideii de Dumnezeu, neprevăzută de Descartes, dar totuși esențială pentru soluționarea întrebării noastre Apropo de rațiune și de produsele activității sale, noi au avut în vedere doar concepte întocmite în mod obișnuit, abstragând opinii și generalizări de trăsături din reprezentările date în experiență Dar și în domeniul rațiunii noastre, sunt posibile Într-adevăr, există astfel de concepte care nu constituie deloc abstracții din datele experienței, ci aparțin rațiunii noastre a priori și nu exprimă ideea unor obiecte reale care există în afara noastră, ci doar - - idei despre formele generale ale cunoașterii și ființei noastre Așa sunt conceptele de categoric, de exemplu despre cauză și efect, calitate, cantitate, relație, spațiu, timp etc Acum se pune firesc întrebarea: nu aparține și ideea de Dumnezeu acestui gen de concepte? Acestea nefiind o reflectare sau o desemnare reală a unui obiect real, existent în afara noastră, nu este oare un concept pur formal, subiectiv, care are o anumită semnificație și aplicare doar în sfera cunoașterii noastre, dar nu în afara ei? Dacă este posibil un răspuns pozitiv la această întrebare, atunci toate eforturile noastre de a dovedi că ideea lui Dumnezeu nu provine din experiență și gândire abstractă au fost în zadar Îi putem recunoaște pe deplin originea neempirică, în conformitate cu Descartes, dar o astfel de origine nu ne va duce nicăieri mai departe decât gândul la prioritatea sa Că această idee corespunde unui obiect real din afara noastră, că își datorează originea chiar acestui obiect, simplul fapt al existenței sale în mintea noastră nu spune încă nimic; poate fi un concept la fel de pur formal al minții noastre ca și alte concepte categorice După cum se știe, acest tip de viziune asupra originii și semnificației ideii teoretice despre Dumnezeu îi aparține lui Kant În cunoașterea noastră, Kant distinge două elemente constitutive:

materialul cunoașterii, care este dat din experiență cu ajutorul impresiilor senzoriale, și forma subiectivă a cunoașterii care unește acest material, aparținând a priori spiritului nostru Aceste forme, alături de formele de cunoaștere senzorială (spațiu și timp) și formele rațiunii noastre (categorii), includ și forme de cea mai înaltă capacitate cognitivă, rațiunea: ideile lui Dumnezeu, ale lumii și ale sufletului, care constituie doar momente particulare ale unei idei generale despre necondiționat sau absolut Ideea de necondiționat exprimă efortul minții noastre într-o serie de obiecte sau, mai precis, concepte convenționale de a găsi unul care să nu mai fie condiționat, să nu presupună o condiție ulterioară, ci să fie ea însăși începutul unei serie de concepte care se condiţionează reciproc Această dorință își are baza - - nu în însăşi natura puterii cognitive a omului Împreună cu activitatea intelectului, care pune în ordine diversitatea impresiilor senzoriale, el își declară cea mai înaltă cerință și rațiune, cererea de a îmbrățișa realitatea în totalitatea și unitatea ei Realitatea ne apare ca o varietate infinită, nicăieri în spațiu sau timp conținute Rațiunea leagă această diversitate în conformitate cu legea ei inerentă a cauzalității și o îmbrățișează ca pe o serie coerentă de fenomene, începutul și sfârșitul cărora se pierd pentru ea în infinit Rațiunea nu este deloc indignată și nu ezită că în cunoașterea ei trebuie să se deplaseze într-o ascensiune constantă, nesfârșită de la acțiuni date la cauze Dar mintea este o altă chestiune; rațiunea cere integritate într-o serie de fenomene și se străduiește să finalizeze lanțul lor legat cauzal, spre începutul absolut Pentru a realiza o astfel de aspirație, el conturează direct ideea unui astfel de început, adică un obiect care, ca prim membru, este legat de cauzalitate a unei serii de fenomene, contine o conditie pentru o serie intreaga, fara a indica vreun alt motiv prin care el insusi ar putea fi conditionat reglativ) inceputul cunoasterii; adică ^e nu oferă concepte care formează alcătuirea oricărei cunoștințe, ci doar o regulă sau o direcție după care trebuie să ne ghidăm în cunoștințele noastre Acesta este sensul fiecăreia dintre cele trei idei de bază ale minții noastre (Dumnezeu, lumea, sufletul), în care ideea de absolut se descompune, fiecare în propriul său cerc de fenomene cognoscibile În special, ideea Zeităților sau ideea întregului absolut (Ființa Atot-Reală) nu este care nu este altceva decât o expresie a acelei cerinţe a minţii, conform căreia, ne induce, nefiind limitate de aleatorietatea şi particularitatea fenomenelor care ni se înfăţişează, să căutăm o unitate comună, completitudine armonioasă etc integralitate în cunoștințele lor În acest sens, Kant numește ideea de necondiționat, întregul ideal al rațiunii pure Dar idealul nu este o realitate, ci doar un tip, o normă și o regulă necesară după care trebuie să ne aranjam activitatea minții; o astfel de regulă - - cunoașterea obiectivă și ideea întregului, perfect, unul, început ne servește Fără să ne atingem deocamdată de întrebarea dacă o astfel de viziune asupra sensului ideii de absolut este în sine adevărată, să observăm că ea nu rezolvă deloc problema originii acestei idei în mintea noastră și nu elimină câtuși de puțin necesitatea de a căuta o explicație a acestei origini a unui motiv obiectiv care se află în afara minții noastre , - nevoia de a indica care este scopul dovedirii psihologice a existenței lui Dumnezeu Să presupunem că ideea de necondiționat, împreună cu alte elemente a priori ale cunoașterii noastre (forme de percepție senzorială și categorii), constituie proprietatea fundamentală a minții noastre, însăși natura ei, ca să spunem așa Se poate ca prin această afirmație să se încheie întreaga întrebare despre originea ei în mintea

noastră și trebuie să ne mulțumim cu răspunsul pe care l-a dat Kant referitor la categorii, și anume că nu suntem complet conștienți și nu putem cunoaște de ce natura mintea noastră este aranjată?deci, și nu altfel? *) Se poate ca legea logică a rațiunii, care impune căutarea cauzelor și explicațiilor pentru fiecare fapt dat, să înceteze să funcționeze, întâlnindu-se cu elemente a priori, cunoștințele noastre, care sunt categoriile și ideile? Natura minții noastre, cu legile ei de aprilie și înțeleasă,^^^^^ "rămîne un mister inexplicabil pentru noi, dacă noi, îi vom atribui lui Kant, atribuim acestor legi și înțelegere un sens pur subiectiv și le vom privi ca numai la natura minții noastre, despre corespondență nu putem spune nimic Dar cât de curând vom pleca? dincolo de granițele înguste ale subiectivismului kantian și să recunoaștem că trebuie să existe ceva care să corespundă acestor legi și forme în ·· ·· *) "În ceea ce privește acea particularitate a înțelegerii noastre, că noi percepem a priori doar prin intermediul categoriilor și tocmai de acest fel, iar în acest număr de ele, putem la fel de puține temeiuri pentru aceasta, precum și căci de ce le avem sunt acestea și nu alte funcții ale "judecății" sau de ce spațiul și timpul sunt singurele forme posibile ale percepției noastre senzuale Kritik d- Domnul Vcrnunft Ed v Kirch-jnann p - - ființă reală în afara spiritului nostru, atunci originea și semnificația lor ne vor fi ușor explicate Asemenea și nu alte forme și concepte a priori există la noi, pentru că aceasta este realitatea care corespunde cu adevărat acestor forme și este cunoscută cu ajutorul lor Din acest punct de vedere, ideea de necondiționat, care există în mintea noastră, își primește și explicația Este în noi pentru că în afara noastră există o ființă sau o ființă reală, necondiționată, și își datorează existența în noi tocmai acestei cauze productive, adecvată ei înșiși Gândește diferit, adică a recunoaște, împreună cu Kant, această idee (împreună cu alte elemente a priori ale cunoașterii noastre) ca o apartenență sau o expresie inexplicabilă a naturii însăși a minții noastre, înseamnă a admite o contradicție insolubilă în propria natură Spiritul nostru, mintea noastră este o ființă limitată, finită și condiționată; în afara minții noastre, realitatea empirică care se află, după Kant, ne apare și ea ca fiind multiplă, limitată și finită; și astfel, nici în noi, nici în afara noastră, nici în experiența exterioară, nici în interiorul nostru, ni s-a dat ceva infinit și necondiționat Între timp, în noi se află o formă de infinit și necondiționalitate care ne aparține în esență, pentru care nu există și nu poate exista niciun conținut corespunzător De unde ar putea veni această formă în noi și nu chiar existența ei constituie o contradicție strigătoare a rațiunii? Dacă Kant îl privește nu ca pe o formă a vreunui obiect real, ci doar ca pe o simplă strădanie a minții pentru finalizarea finală a cunoașterii sale, atunci aceasta nu ajută deloc problema și nu elimină contradicțiile Din nou se ridică întrebarea: de unde poate să apară această luptă în sine, a cărei bază nu este dată nici în natura spiritului nostru, nici în realitatea mincinoasă? Și care este sensul acestei străduințe pentru ceva care nu există cu adevărat și este de fapt complet inutil pentru cunoștințele noastre? Pentru că ideea de necondiționat nu este cu adevărat necesară pentru realizarea cunoașterii noastre, acest lucru este recunoscut și de Kant, când spune direct că rațiunea noastră nu este stânjenită de faptul că în cunoașterea ei trebuie să urce constant de la dat fenomene și acțiuni -- stviy la motivele lor și că, dimpotrivă, chiar oportunitatea de a ajunge; această ascensiune până la orice limită limitată: ar activitatea sa cognitivă Din aceasta se poate observa că ideea de

necondiționat, dacă este considerată doar ca principiu subiectiv al cunoașterii noastre, ar constitui un element complet de prisos și inexplicabil în ea *) Astfel, dacă începem să privim ideea lui Dumnezeu din punctul de vedere al lui Kant, ca unul dintre elementele formale ale cunoașterii noastre, atunci chiar și în acest caz existența ei în spiritul nostru și semnificația sa epistemologică este imposibilă explica fără a presupune un obiect real corespunzător Dar, de fapt, ideea lui Dumnezeu poartă astfel de trăsături caracteristice care nu ne permit în niciun caz să o punem la același nivel cu alte elemente a priori ale cunoștințelor noastre (categorii) și să indicăm în mod clar sursa reală Aceste trăsături sunt o idee a ființei reale din afara noastră, absolută și a perfecțiunii sale absolute Nu există nicio îndoială că nu concepem absolutul doar ca începutul cunoașterii sau al ființei în general, ci ca o ființă și, în plus, atotperfectă - ideea de absolut coincide pentru noi cu ideea de Dumnezeu Dar o astfel de idee ar fi perfectă fenomen inexplicabil al conștiinței noastre, fie și numai acesta ideea a fost doar începutul regulator al cunoașterii Kant *) Această inutilitate, ca să spunem așa, a ideilor în materie de cunoaștere a noastră este expusă cu toată claritate și claritate de Kant în Prolego-luena sa; este "remarcabil", spune el, "că ideile de rațiune, spre deosebire de categorii, nu ne aduc cel mai mic beneficiu în utilizarea înțelegerii în raport cu experiența În această privință, se poate face complet fără ele, se poate chiar spun că - ele constituie o contradicție și un obstacol, deși în alte scopuri, care sunt încă de stabilit, pot fi necesare Referitor la ideea lui Dumnezeu în special, el remarcă: "în urma dreptului început al filosofiei naturii, trebuie să ne abținem de la orice explicație a ordinii naturii, care ar fi extrasă din voința celei mai înalte Ființe, deoarece nu va mai fi o filozofie a naturii, ci o recunoaştere pe care am terminat-o cu ea Proleg Ed V Kirchmann § Cu o asemenea opinie despre semnificaţia epistemologică a ideilor nu se poate să nu vedem o contradicţie cu faptul că Critica rațiunii pure vorbește despre necesitatea ca ei să extindă și să completeze cunoștințele noastre (despre această contradicție vezi studiul "Religia, esența și originea ei" în Lucrările lui V D Kudryavpev-Platonov, vol numărul p și urm) - - N-aș putea decât să admit că o astfel de personificare sau, așa cum spune el, o ipostază a ideii de absolut (precum și a altor idei particulare) este o acțiune necesară a minții noastre; dar, în același timp, o asemenea necesitate nu decurge câtuși de puțin din sensul regulativ al ideii și nu este cerută de aceasta Ce este ea? Rămâne un singur lucru - spre care Kant tinde să se încline - să recunoască această necesitate a personificării ideilor ca o iluzie necesară a minții umane Dar însăși conceptul: o iluzie necesară, universală, nu conține contradicții? A recunoaște unele iluzii necesare ale minții, a admite însăși posibilitatea lor nu înseamnă a zgudui fiabilitatea cunoașterii de la fundamentul ei? Ceea ce ne rămâne de neînțeles este persistența ciudată și, din anumite motive, necesară a minții - de a impune obiecte pe cerințele noastre fără conținut și formale, de a le reprezenta ca ceva existent în afara noastră Este și mai de neînțeles că o asemenea încăpățânare apare la el doar în raport cu ideile De ce, dintre toate elementele formal subiective ale cunoașterii, mintea noastră alege doar idei pentru personificare? Avem forme subiective, după cum crede Kant, de percepție senzorială, există forme pure de cunoaștere intelectuală; de ce, atunci, rațiunea noastră nu consideră spațiul și timpul ca fiind personale, având ființă în afara noastră, ființe; de ce nu întruchipează concepte categorice: posibilități, realitate, calitate,

cantitate etc ? La fel de puțin se pot explica din punctul de vedere al lui Kant și predicatele perfectiunii absolute, cu care ne gândim la începutul absolut al ființei Dacă ideea de absolut ar avea un sens doar ca limită, început sau fundament, pusă de mintea noastră, pentru a nu ne pierde în diversitatea fenomenelor și a nu merge la infinit într-un lanț de cauze care se determină reciproc, atunci nu ar mai fi nevoie să ne imaginăm acest început și temelie a ceva absolut perfect Într-un asemenea caz, l-am reprezenta doar ca un început, un punct de la care trebuie să plecăm sau până la care trebuie să ajungă cunoștințele noastre, nimic mai mult Nu există nici cea mai mică necesitate subiectivă pentru gândire, pentru posibilitatea cunoașterii de a imagina acest principiu subiectiv al cunoașterii ca pe o perfecțiune absolută - - shenstvom; conceptul de a fi în general, soarta, materia, incognoscibilul (Spencer) ar putea bine înlocui ideea lui Dumnezeu Din aceasta este clar că ideea lui Dumnezeu, conform trăsăturilor sale caracteristice, se distinge în mod decisiv de o serie de concepte a priori-formale ale rațiunii noastre și, prin urmare, trebuie să nu avem nicio sursă pentru aceasta Astfel, odată cu înlăturarea acestei ultime posibilități a originii subiective a ideii de Dumnezeu, dovada psihologică a existenței lui Dumnezeu, inițiată de Descartes, este logic ireproșabilă și completă justificându-și formula: întrucât ideea lui Dumnezeu nu poate proveni din niciuna dintre sursele de cunoaștere cunoscute de noi, ea presupune existența lui Dumnezeu ca singura rațiune suficientă pentru existența sa în spiritul nostru Dovada istorică a existenței lui Dumnezeu K , dovadă a existenței lui Dumnezeu, bazată pe crearea unei zeități, marginea ontologică, epistemologică și psihologică aparține așa-zisului istoric, care, din faptul existenței unei idei religioase între toate popoarele al vechii și noii Mira, încheie adevărul vieții lui Bozhiy; prin urmare, uneori poartă și titlul de dovezi bazate pe consimțământul tuturor popoarelor în recunoașterea existenței unei Zeități (argum a consensu gentium) Această dovadă se alătură celei anterioare, cea psihologică, și are cea mai strânsă legătură cu aceasta În conținutul său, constituie o dezvăluire suplimentară a ideii acestuia din urmă că ideea lui Dumnezeu nu poate să provină din cauze particulare și accidentale și, prin urmare, presupune o sursă specială a existenței sale în spiritul uman Această idee, după cum am văzut, proba psihologică încearcă să o confirme analizând însuși conținutul ideii de Dumnezeu; dar este posibil să confirmăm același gând, indicând unele trăsături exterioare, caracteristice ale acestei idei: una dintre aceste trăsături este totul - - generalitate Universalitatea unui concept, după Kant, avem tot dreptul să o considerăm ca un semn ■ clar al originii sale neempirice; Prin urmare, dacă am putea demonstra că ideea lui Dumnezeu este proprietatea comună reală a oamenilor, atunci am avea dovezi externe puternice că această idee este un concept esențial, a priori (înnăscut, în terminologia lui Descartes și Leibniz) al mintea noastră și, prin urmare, trebuie să aibă ea însăși sensul obiectiv pe care îl atribuim tuturor acestor concepte ■ Dovada istorică este una dintre cele mai vechi dovezi ale existenței lui Dumnezeu; se găsește la Platon și Aristotel și se bucură de simpatia specială a lui Cicero și a stoicilor de mai târziu În scrierile sale filozofice, Cicero se referă nu o dată la acordul general al tuturor popoarelor în recunoașterea Divinului, ca fiind cea mai incontestabilă dovadă a adevărului existenței lui Dumnezeu "Ca dovadă cea mai de încredere din seria de temeiuri pe care credem în zei", spune el, "considerăm că este necesar să subliniem că nu există nici un trib atât de sălbatic, un om atât de neconștient de

îndatoririle morale, al cărui suflet ar fi să nu fie luminat de gândul zeilor / Mulți oameni cred greșit despre zei, dar acest lucru vine de obicei din corupția morală și depravare; toți, totuși, își exprimă convingerea cu privire la puterea și natura divinului; și o astfel de recunoaștere a avut loc , ar trebui spus, nu dintr-un acord preliminar și un acord al oamenilor ; Această amintire a zeilor nu a fost stabilită în virtutea decretelor sau legilor statului; dar în toate acestea, unanimitatea tuturor popoarelor ar trebui să fie venerată de legea naturii "*) "Dacă adevărul existenței unei zeități", spune el în alt loc, nu ar fi înțeles și recunoscut în sufletul nostru, atunci o opinie nu ar putea fi nici constantă, nici confirmată de prescripția timpului și nici să îmbătrânească odată cu secolele și generații de oameni, căci am văzut că alte invenții și opinii goale cu trecerea timpului *) Tusculus, discursuri: I per Sadova în jurnal "Credință și rațiune" pentru , nr - - a dispărut Cine crede acum că există un hipocentaur sau o himeră? Se poate găsi acum un prost care să se teamă de acești monștri care se credeau cândva? Timpul dezvăluie opinii false, confirmă adevăruri naturale (judicia naturae) *) "Înconjurați toate țările", spune Plutarh, "poți găsi orașe fără ziduri, fără scris, fără regi, fără palate, fără bogății, fără monede, dar nimeni nu a văzut încă un oraș lipsit de temple și zei, un oraș în pe care nimeni nu era rugăciune înălțată, unde nu ar jura pe numele unei zeități, nu ar cere oracolelor, unde nu ar aduce jertfe pentru binecuvântări, unde nu ar încerca să prevină nenorocirile prin acțiuni sacre "**) În dovada istorică a existenței lui Dumnezeu, ne vom îndrepta mai întâi atenția asupra temeiului ei: faptul credinței universale în existența Divinului, apoi la concluzia trasă din acest fapt) Faptul existenței religiei între toate popoarele, care părea de netăgăduit filosofilor antici, așa cum se știe, în vremurile moderne este supus unei puternice contestări, nu numai din partea acelor filozofi, pentru care negarea ei este benefică în interesele viziunii lor asupra lumii, dar și din partea fără pasionați, aparent, și străine de orice tendințe filozofice, etnografi științifici și călători Vechi în limitarea extremă a informațiilor lor etnografice și mai departe îngustimea perspectivei lor geografice, în mod firesc, spun ei, era să creadă că toate popoarele cred în existența zeilor Dar în vremea noastră, când au fost explorate toate colțurile inaccesibile ale globului, trebuie să renunțăm la o astfel de idee Nu numai că întâlnim multe triburi copilărești în America, Africa, Oceania, care nu au nici cea mai mică urmă de credințe religioase, dar printre popoarele civilizate întâlnim națiuni întregi (China și Japonia) și numeroase societăți religioase (budhaiști) care resping existența Divinului Nu *) De natura deortim , **) Pentru indicații ale altor opinii similare ale anticilor, vezi Ubachs, în Theodiceae Elementa, p - - vorbim despre indivizi din lumea antică și cea nouă, care, prin însuși ateismul lor, demonstrează totuși clar că ideea lui Dumnezeu nu constituie niciun accesoriu esențial și necesar al minții umane, fără de care procesul activității mentale ar de asemenea, să fie imposibil, ca, de exemplu, fără concepte despre spațiu și timp, cauză și efect etc , ceea ce arată caracterul accidental și originea accidentală a acestei idei În ceea ce privește, în primul rând, triburile sălbatice, nu putem intra în detalii aici o discuție critică a fiecărui fapt particular din domeniul etnografiei, care ar fi prezentat de numeroși oponenți ai ideii religioase ca dovadă a lipsei de Dumnezeu a unuia sau altui trib O astfel de analiză ar necesita o muncă specială extinsă Prin urmare, ne vom limita la a arăta concluziile generale la care ajung oamenii de știință destul de

autoritari, în detaliu și în detaliu care a examinat critic toate faptele care servesc la rezolvarea întrebării care ne interesează Dintre acestea, ne vom concentra asupra celebrului naturalist și antropolog Catrfage și pe Taylor, care a lăsat un studiu special despre cultura primitivă , ■ "Mulți insistă", spune Catrphage - în istoria sa naturală a omului, "pe lipsa de religiozitate în rândul unor triburi ale rasei umane; dacă credeți în asta unii, călători și antropologi, atunci această capacitate pentru religie nu apare nu numai în triburile mici, ci și printre numeroase popoare răspândite pe întinderi vaste Faptele arată zilnic cu ce frivolitate au fost adesea exprimate și acceptate astfel de asigurări importante Două triburi în special au avut avantajul trist, de a fi subiectul orice fel de papadie, iar absența cu ei, religiozitatea pare a fi o altă dintre cele mai mici acuzații aduse lor Acestea sunt triburile hotentote și australiene Mă voi opri mai târziu asupra acestui ultim cu mai multe detalii" (Catrfage demonstrează într-adevăr că existenţa credinţelor religioase între diferite triburi O keanii) "Aici voi observa doar că acestea - - triburile aparent atee au cel puțin o mitologie primitivă Cât despre hotentoți și kaffrov, care sunt asemănați cu ei în această privință, s-a spus adesea înainte, și chiar și acum în unele scrieri se repetă în diferite moduri, că ei nu au absolut nicio concepție despre Dumnezeu și viața de apoi Astfel uită toate informațiile despre ei, culese de diverși călători și demonstrând astfel clar contrariul Ca să nu mai vorbim de cele mai recente, ei uită că și în prima sa călătorie (în) Kembbell a descoperit chiar și printre Boshismeni ceea ce el numește concepția întunecată a unei ființe superioare; apoi, cu o oarecare dificultate, a obținut detalii exacte despre credințele religioase ale acestui trib cel mai sălbatic și limitat din punct de vedere intelectual Hottentoții au găsit și credințe într-o înclinație bună și rea, care ambele sunt personificate și au nume speciale; a găsit legende despre începutul omului; de multe ori au fost confirmate în credința lor într-o altă viață, ceea ce este dovedit de rugăciunile lor adresate oamenilor mari, de frica pe care o au pentru umbrele morților etc Prin urmare, este imposibil să mențin poziția față de care am rebel II Dacă vreun savant, bazându-se pe tăgăduiri neîntemeiate, ar respinge totuși religiozitatea triburilor care locuiesc în sudul Africii, va fi suficient să-i răspundă cu cuvintele celui mai neînfricat explorator modern al acestor țări Iată ce spune dr Livingston despre acest subiect: "Oricât de scăzut este gradul în care se află aceste populații, nu este nevoie să le convingem de existența lui Dumnezeu sau să le asigurăm de o viață viitoare; aceste două adevăruri sunt universal recunoscute în Africa " Livingstone intră apoi în câteva detalii precise în acest sens, apoi adaugă: "absența idolilor, închinarea publică și orice fel de ateism perfect" "Este imposibil să nu vedem că, după ce a corectat eroarea, Livingston explică originea ei, iar această explicație ar putea fi mai probabil aplicată unora - - cazuri similare referitoare la popoarele din America de Sud Și aici relatările unor călători cunoscuți, adesea contradictorii, pot fi puse în contrast cu mărturia celui care l-a studiat cel mai mult pe americanul și a publicat sub acest titlu o lucrare devenită pe bună dreptate clasică - vorbim despre D ' Orbigny "Deși mulți scriitori", spune el, "au negat nativilor Americii orice religie, suntem convinși că toate popoarele acestei părți a lumii, chiar și cele mai sălbatice, au orice fel de religie " Aceste cuvinte sunt din ce în ce mai multe justificată în fiecare zi mai mult, și chiar în adâncul pădurilor seculare ale Amazonului, printre triburile ale căror obiceiuri crude ne

revoltă cel mai mult, existența conceptelor unei lumi superioare, a ființelor superioare, a persistenței unei părți a ființei noastre după moartea fizică, este confirmată puternic de măsura în care primim o mare oportunitate de a pătrunde oarecum în secretele acestor deșerturi În ceea ce privește popoarele din Asia, ele au fost întotdeauna recunoscute ca având aspirații religioase Aici găsim peste tot , cel puțin, un șaman cu tamburina lui magică; și aceasta este superstiție, și nu lipsă de Dumnezeu, de care unii au acuzat barbarii asiatici Deci ideea religioasă se găsește pe tot globul, printre toate ființele numite oameni "*) În lucrarea sa ulterioară (L'Espèce humaine Par), completând cu fapte noi studiile sale anterioare "despre particularitatea religioasă a omului", Catrfage ajunge la următoarea concluzie generală: "Rezultatul studiilor mele aici este complet opus la care au venit Sen - Hilaire și Lubbock Obligat de natura ocupației mele speciale de a studia toate rasele umane, am căutat în zadar ateismul în cele mai de jos dintre ele, la fel ca și în cele mai înalte, sau mai puțin limitate, pe care le avem văzut în Europa în secolul trecut și pe care îl întâlnim ocazional în prezent *) Natural istoria omului Rusă pe - SOCH V KUDRYAVTSEV etc - - Aceste fapte se găsesc în altă parte și că unele triburi americane, unele hoarde de beduini, au pierdut complet conceptul de zeitate și viața de apoi Lucrul, desigur, este posibil Dar împreună cu aceste "triburi" trăiesc și alte triburi, alți locuitori, alte hoarde de cu totul altă rasă, ■■■ unde credința religioasă a fost păstrată Acest lucru este evident chiar și din exemplele pe care le citează Loeb-bock În orice caz, este, fără îndoială, important ca ateismul să nu ne apară nicăieri decât într-o stare erratică (état erratique), ca fenomen accidental Pretutindeni și întotdeauna masa a populației îi este străină, nicăieri niciuna dintre marile rase umane, nici măcar o secțiune a acestei rase în vreun fel semnificativ, nu a fost ateă "Acesta este rezultatul cercetărilor, pe care îmi permit să le numesc destul de conștiincioase și pe care le-am început cu mult înainte de a prelua catedra de antropologie În toate aceste investigații am procedat și am concluzionat nu ca gânditor, credincios sau filozof, toate mai mult sau mai puțin influențate de idealurile pe care le acceptă sau le infirmă, ci exclusiv ca un naturalist care în primul rând caută fapte și le constată) Taylor ajunge la aceeași concluzie generală "Există descrieri ale unor triburi care par să trăiască fără să aibă nicio limbă; dar în realitate asemenea triburi nu sunt descoperite În același mod, asigurarea că triburile complet străine de conceptele religioase au fost de fapt găsite, deși ■ posibil adevărată din punct de vedere teoretic și posibil din punct de vedere faptic, nu se bazează pe o cantitate suficientă de dovezi pe care suntem îndreptățiți să le cerem pentru un astfel de caz excepțional triburilor, Taylor le consideră foarte îndoielnice *) Rasa umană, p - - porecle care merită tot respectul În general, toate numeroasele mărturii adunate de Lubbock în dovada absenței sau; dezvoltarea foarte scăzută a religiei în rândul raselor sărace, ·по opinia sa, sunt supuse unor critici puternice "În acest fel", conchide Taylor, "chiar și în acele cazuri în care nu se găsesc indicii pozitive ale dezvoltării religioase a vreunui trib îndepărtat, ar trebui să acceptăm cu neîncredere negarea oricărui observator a cărui relație cu tribul în cauză nu este apropiată și prietenos" *), · Părerea lui Taylor, ca cunoscător al culturii primitive, este cu atât mai importantă pentru noi, pentru că este euloyucist prin convingerile sale și că căutarea unui popor nereligios i-ar fi foarte utilă pentru a-și confirma teoria: dar conștiinciozitatea științifică l-a obligat

confess, thtr: la ora actuala un astfel de popor nu, deși, de dragul teoriei sale evoluționiste, admite că existența unui astfel de popor este "teoretic posibilă și poate fi adevărată din punct de vedere faptic " care a studiat cu atenție și a verificat critic mărturiile călătorilor despre starea religioasă a diferitelor triburi ale globul **) și citează în favoarea lor mărturiile călătorilor despre ateismul acestui sau aceluia trib Ce pot avea asemenea dovezi? Și nu subminează cu adevărat forța acelor concluzii generale despre universalitatea religiei, pe care noi și am putea aduce într-o mulțime ? În primul rând, trebuie remarcat faptul că-; la raportarea şi evidenţierea faptelor referitoare la starea religioasă a oamenilor sălbatici *) Pervob cultură T II pagina **) Specificați de ex on' Max Müller, Vorlesungen titrer den Ursprung d Religie p ; pe Wundt, Sufletul omului despre animale T P , ; pe Baiiтзa - Anthropologie d NaturvSlker B ó et sq ' - - Am fost mult timp puternic influențat de idei pre-angajate Max Müller remarcă pe bună dreptate că, în această privință, foarte puțini călători au rămas complet neatins de influența opiniei dominante A fost o vreme în care toți călătorii erau infectați cu ideile lui Rousseau, astfel încât toți sălbaticii păreau în ochii lor la fel de înălțați și nobili ca nemții în ochii lui Tacitus După aceea a venit o întoarcere Parțial sub influența etnologilor americani, care de pretutindeni căutau scuze pentru sclavia negrilor, parțial sub influența dorinței moderne de a găsi termenul lipsă între maimuță și om, au început să descrie sălbaticii în așa fel încât au început cu adevărat să te îndoiești, nu negrii, de exemplu, sunt creaturi chiar mai joase decât gorilele și este numele unui om cu adevărat potrivit pentru ei? Prin urmare, de îndată ce a apărut întrebarea dacă religia constituia sau nu o trăsătură esențială a omului, atunci o anumită clasă de călători a început să se poticnească constant de triburi care nu aveau nici un nume pentru Zeitate și nici un concept despre ea; între timp, pe măsură ce alți călători de pretutindeni au descoperit cele mai sublime vederi religioase *) În această stare de lucruri, filozofii și oamenii de știință, care, în interesul viziunilor lor asupra lumii, au trebuit să respingă universalitatea și caracterul înnăscut al ideii lui Dumnezeu, nu a fost greu să citez o serie întreagă de mărturii despre lipsa de Dumnezeu a acelora sau alte triburi, alegând dintre ele pe acelea care erau potrivite scopului lor și lăsându-l pe celălalt nesupravegheat Dar, evident, puterea probantă a unor astfel de probe este foarte mică Dar suntem departe de a bănui în mod direct de tendință și de ascunderea deliberată a adevărului toate dovezile care vorbesc despre ateismul acestor triburi sau altora Suntem gata să admitem că unele dintre aceste mărturii aparțin călătorilor care sunt destul de sinceri și conștiincioși în mărturia lor Dar aici se naste *) M Muller, Yorlesungenüber d L'rsprung und die Entw d Religie - - Întrebarea este, erau acele persoane care dețineau informații nefavorabile despre starea religioasă a acestui sau aceluia trib destul de competente în a judeca despre credințele religioase? În majoritatea cazurilor, la această întrebare trebuie să se răspundă negativ După cum se știe, cea mai mare parte a acestor informații aparține călătorilor naturaliști, pentru care studiul credințelor religioase nu făcea parte din ocupația lor specială și care au făcut observații asupra acestor credințe în treacăt În evaluarea ideilor religioase ale triburilor sălbatice, ei s-au ghidat de obicei după acele concepte de religie, pe care ei înșiși le aveau sau pe care le-au găsit * printre triburile mai educate Întâlnindu-se în locul acestor concepte idei extrem de sălbatice și brute, ei nu au vrut să vadă în ele niciun caracter religios și au

uitat că religia cea mai absurdă este totuși o religie, și nu o negație a ei *) Alți călători, și mai puțin atenți la studiul stării religioase a triburilor sălbatice și incapabili să facă acest lucru din cauza nefamiliarizării lor cu limbajul sălbaticilor, considerau semne exterioare ale religiozității, prezența sau absența idolilor, templelor, preoților, sacrificiilor, etc , ca singura baza pentru a judeca aceasta stare Dar exista triburi care se afla la un grad atat de scazut de dezvoltare mentala si sociala incat nu au inca aceste manifestari exterioare ale religiozitatii Era firesc ca călătorii de acest fel, pe această bază, să le refuze religia însăși Să deschidă începuturile ideilor religioase în mod independent și în afară de exteriorul lor *) Acest lucru explică și acele contradicții ciudate (notate în cantități suficiente de Taylor), care sunt uneori întâlnite în al aceluiași călător, care la început afirmă că un astfel de trib nu are deloc religie, iar în paginile ulterioare ale cărții sale citează fapte care, pentru o persoană care nu limitează ideea de religie la orizontul de anumite concepte religioase, servesc drept dovadă clară a existenței religiei acestui trib / Autoritatea unor astfel de călători nu este uneori folosită cu conștiință de către cei care neagă universalitatea religiei, împrumutând citate fragmentare despre lipsa de Dumnezeu a acestui sau aceluia trib și neavând răbdarea sau dorința de a-și citi scrierile în întregime și de a le compara cu aceste citate fapte relatate de aceiaşi scriitori - - descoperirea lor "nu a fost o sarcină ușoară", nu numai pentru călători - naturaliști, ci chiar și pentru oamenii mai familiarizați; limba, modul de viață, obiceiurile triburilor sălbatice și șederea de lungă durată între aceștia care și-au dobândit prietenia și încrederea Un "european", observă pe bună dreptate Catrfage, "când trăiește printre triburile sălbatice și deja le cunoaște mai mult sau mai puțin perfect limba, este extrem de greu să obții de la ei povești france despre credințe, care se referă la faptul că "omul "" are cel mai sincer și cel mai misterios Fără a depăși granițele Franței, se poate face o idee despre dificultățile care însoțesc investigațiile de acest fel, dacă se încearcă să cheme vreun țăran din munții noștri, vreun basc sau breton de jos, pentru a spune el ce crede despre fantome (revenants) sau adunările nocturne ale vrăjitoarelor Cât despre "În ceea ce mă privește, de foarte multe ori nu am reușit să realizez acest lucru cu oamenii cu care am trăit în cele mai apropiate "case și relații" După aceasta, se pot judeca obstacolele pe care le întâlnește europeanul atunci când învață convingerile sălbaticilor care îl privesc cu teamă și neîncredere, care nu pot nici măcar să-și exprime înțelept și bine gândurile *) Dar dacă, indiferent de știri, vădit tendențioase, și aparent conștiincioase, mărturia călătorilor despre absența religiei într-unul sau altul trib se explică pe deplin prin motivele pe care le-am indicat, atunci nimic altceva decât dorința de a apăra teoria preocupată cu orice preț poate explica faptul că împrejurarea că fapte de acest fel, fără nici cea mai mică verificare, sunt citate de oameni de știință și filozofi ca dovadă împotriva universalității religiei Și mai ciudat este faptul că negarea scuzabilă a religiei de către călători, sau pe baza imperfecțiunii conceptelor religioase sau absența cultului, este repetată de filozofi, de la care avem dreptul să *) EST istoria oamenilor Pagină Cu și Despre celelalte obstacole în calea studiului precis al credințelor popoarelor sălbatice, vezi Max Millier, lib cit p - - - s-ar se aștepta la o distincție mai precisă între forma religiei și conținutul ei esențial Deci natsr Lubbock, alături de dovezi dubioase ale absenței religiei în rândul unor triburi, aduce în favoarea sa asemenea fapte care vorbesc

doar despre grosolănia extremă a credințelor religioase, observând că aceste credințe sunt "nedemne de numele religiei"; el nu definește ateismul însuși ca b negare a existenței lui Dumnezeu, ci ca "absența anumitor idei despre acest subiect" *) Vorbește și mai clar acest mod ciudat de a dovedi ateismul diverselor triburi și popoare de către Buchner Astfel, printre triburile fără zei, el plasează egiptenii antici și toate triburile moderne, printre care domină zoolatria, pentru că, potrivit lui, "Numai o manieră anticipată în consecvență recunoaște în așa-numitele religii animale (Thierreligionen) ceva asemănător cu a ei în Dumnezeu " El se referă la același și la toți fetiștii b apoi că chiar și misionarilor parcă le este greu să găsească în limba lor un cuvânt corespunzător conceptului: Dumnezeu, și că zeitatea lor, se pare, se numește: lup pe care cultul sau că ei (precum colții și boșmanii) venerează doar spirite rele și demoni și că au nici un concept despre Providența lui Dumnezeu, iar unii (sălbaticii din provincia Rio Janeiro) sunt fără Dumnezeu pentru că trec pe lângă ușile bisericii fără să întoarcă capul și fără să-și scoată pălăria etc **) Cu un concept atât de larg de ateism , nu este de mirare că Büchner a reușit să enumere aproape toate triburile sălbatice și semisălbatice drept atei!probat, nil probat De fapt, majoritatea faptelor adunate de Buechner nu numai că nu confirmă afirmațiile sale despre ateismul sălbaticului *) Quatrefages, L'Espèce humaine, p ") L Biichner, Kraft und Stoff , și sq " - triburi, ci mai degrabă poate servi la dovedirea contrariului; opinii *) Ceea ce am spus este suficient pentru a vedea ce valoare probatorie nesemnificativă are acea masă de fapte pe care oponenții universalității și nașterii ideii lui Dumnezeu (de exemplu, Buchner, Lebbock etc) o citează în apărarea opiniei lor Cu excepția faptelor care mărturisesc numai la imperfecțiunea religiei unor triburi sălbatice, și nu la volum, absența acesteia, cu excepția masei și a altor fapte - care vorbesc numai despre absența manifestărilor exterioare ale religiozității în alte triburi, rămâne un mic cantitatea de dovezi ale ateismului unuia sau altuia *) U-rock logica celebrului fiziolog și filosof dubios, Buchner, este dată aici de celebrul naturalist Quatrefage, indicând metodele științifice practicate chiar în domeniul fiziologiei și pe care din anumite motive Buchner le uită atunci când intră în domeniul filosofiei "În studiul științific al religiilor / spune el, "ar trebui să ne ferim de a urma exemplul acelui fiziolog care, după ce a supus studiului doar animalelor vertebrate, ar refuza să "recunoaște la animalele inferioare semnele caracteristice ale vieții animale de pe singura bază că ele există în ele într-o formă mai simplă și mai indistinctă Aici, poate mai mult decât în alte cazuri, ar trebui să sprijine ultimii naturaliști care au reușit să descopere funcțiile fundamentale ale vieții chiar și ale ultimelor moluște: în ultimele zoofite, chiar și în absența uneori a oricărui aparat special pentru ele existența unui fenomen vital, pur și simplu pentru că are loc într-un loc diferit al organismului și cu ajutorul altor procese decât cele pe care obișnuiește să le întâlnească la animalele mai dezvoltate În ciuda ciudățeniei procesului, niciuna dintre funcții nu are au dispărut, dar și-au schimbat natura în ochii omului de știință - Naturalistul care studiază istoria omului, antropologul, nu trebuie nici să acționeze, nici să judece altfel; oricât de simplă, incompletă, naivă, copilărească, chiar absurdă ar părea orice credință, ea nu își poate pierde caracterul în ochii lui, de îndată ce se alătură cu ceea ce este comun și esențial în religiile dezvoltate Deci, oricât de imperfecte ar fi credințele sălbaticilor, în toate găsim, parcă, o formulă generală care le examinează pe toate,

Următoarele două puncte: credința în ființele unui om superior, care poate avea o influență bună și rea asupra soartei sale și convingerea că existența omului nu se limitează la viața prezentă, ci că viitorul rămâne pentru el pe cealaltă parte a mormântului Toate națiunile, fiecare persoană care crede în aceste două lucruri, are o religie Observarea zilnică confirmă din ce în ce mai mult universalitatea acestor trăsături caracteristice rasei umane L'Espece humaine, , - - faro al tribului - dovezi, în orice caz, îndoielnice și contradictorii cu mărturiile altor călători Dar chiar dacă aceste mărturii ar fi mai demne de încredere, de fapt ele nu ar putea servi deloc la respingerea propoziției generale conform căreia toate triburile necivilizate au o religie În orice caz, chiar și oponenții universalității religiei trebuie să admită că numărul triburilor în care nu există niciun semn vizibil de religie este foarte limitat în comparație cu numărul triburilor și popoarelor care o au De aici am avea tot dreptul să considerăm aceste triburi ca anumite excepții de la legea generală a naturii umane, anomalii accidentale ale acesteia, și ar trebui să încercăm să explicăm aceste anomalii și nu de aici să tragem concluzia că religia nu constituie proprietatea universală a această natură Dar o astfel de explicație nu va fi greu de găsit dacă ne amintim că aceste triburi se află la cel mai scăzut nivel de dezvoltare mentală și morală Orice s-ar explica acest grad scăzut, fie prin copilărie și subdezvoltarea naturală a acestor triburi, fie prin degradarea naturii umane, în ambele cazuri absența, sau mai bine zis, invizibilitatea unei idei religioase, ar putea fi destul de de înțeles, fără a fi nevoie a nega natura umană într-una dintre trăsăturile sale cele mai esenţiale Dacă starea sălbaticilor, așa cum se crede în general, este aceeași sau analogă cu cea a omului primitiv și reprezintă copilăria lui, atunci absența lor de idei religioase definite nu mai poate servi ca obiecție la universalitatea și necesitatea ideii de Dumnezeu, decât absența generală a ideii lui Dumnezeu în om el copilăria oricăror concepte definite, chiar și cele mai clare manifestări ale naturii umane - gândirea, conștiința de sine, libertatea, darul vorbirii - o obiecție la caracterul raţional-moral al acestei naturi în general Suntem îndreptăţiţi să tragem de aici că legile, de exemplu gândirea nu este înnăscută în om sau că darul cuvântului este o apartenență întâmplătoare și nu universală și esențială a rasei umane? *) Dar *) Aceleași motive îl determină pe binecunoscutul evoluționist Spencer să recunoască universalitatea religiei, în ciuda posibilității realității - - ka: · însuși / i bunicul, · nu există > motive - să considere triburile sălbatice ca reprezentanți tocmai ai vârstei infantile a omenirii Evoluţioniştii înşişi sunt obligaţi să admită că acesta este cazul; opinia nu are o bază faptică și că este cât mai mult posibil să vedem în starea sălbaticilor moderni degradarea naturii umane ca starea ei imediată, primitivă *) În ceea ce privește religia, posibilitatea unui declin extrem al ideilor religioase mai perfecte este fără îndoială "Acea religie este supusă declinului, observă pe bună dreptate Max Müller, vol aceasta · istoria lumii ne învață constant; cu atât mai mult - istoria majorității religiilor într-un anumit sens poate fi numită istoria unui lung absența unor "idei religioase de un fel sau altul" $ dacă nu în totalitate, atunci aproape universal, totuși, chiar dacă ar fi adevărat că există triburi de sălbatici care nu au nimic care să sugereze la fel de mult teoria creației pe cât posibil , și chiar dacă ar fi sigur că numai la un anumit grad de dezvoltare intelectuală devine posibil ca această ■ teorie să apară în forma ei primitivă, concluzia ar rămâne de fapt aceeași Acceptând că printre

toate popoarele, care au atins un anumit grad dezvoltare mentală, există confuzii-HjEJjH, concepte, origini și natura misterioasă a obiectelor din jur, presupunem prin aceasta că astfel de concepte sunt eu necesar*? (Începuturi de bază, numărul p 'SV: A; Guseva ^ Naturalist Wallace) ♦) "Ar fi ușor, spune Spencer, să stabilim ce ar trebui să recunoaștem ca fiind cu adevărat original, doar dacă am avea informații despre oamenii adevărați originari Dar avem motive întemeiate să presupunem că acum oamenii vii din rasele cele mai de jos, care formează grupuri sociale de cel mai simplu fel, nu reprezintă deloc omul așa cum a fost inițial Probabil că majoritatea, dacă nu toți, au avut strămoși care s-au aflat la cel mai înalt nivel de dezvoltare și de fapt, în ceea ce cred ei și ceea ce gândesc, ar putea rămâne ceva care a fost păstrat de la aceste niveluri superioare Dacă teoria declinului neîntrerupt, așa cum este de obicei înțeleasă, este de nesuportat, atunci și teoria progresului neîntrerupt al omenirii în forma sa nelimitată trebuie recunoscută ca fiind insustenabilă Pe de o parte, părerea că barbaria este rezultatul unui val de civilizație nu este de acord cu faptele; pe de altă parte, nu există dovezi suficiente că chiar și cea mai profundă barbarie a fost la fel de barbară pe cât o vedem acum Este foarte posibil, chiar și eu cred - foarte probabil - că declinul a fost la fel de comun ca progresul , p) - - căderea din puritatea lor originală; Nimeni ■· nu va îndrăzni să afirme că religia face un pas odată cu progresul învățământului general Nu vedem, de exemplu, că Avraam, un simplu nomad, era ■ complet convins de necesitatea unității Dumnezeirii, în timp ce Solomon , cel mai înțelept dintre regii pământului, a construit ■ temple · khamos și lapte? Hindu, care au multe mii de ani -Tozad a reușit să atingă vârfurile extreme ale contemplației filozofice, acum în multe vaci de stuf și maimuţe, dar dacă se poate degrada natura umană, iar în relaţie religioasă mai mult decât în oricare alta, atunci limita extremă a acesteia este foarte posibilă, dispariţia aproape completă a semnelor unei idei religioase Exemple analoge în acest sens vedem în degradarea care, în cazuri excepționale, sub formă de anomalii, poate ajunge la cealaltă parte a naturii umane: ne întâlnim, de exemplu Cazuri de pierdere a rațiunii, atingerea idiotului și lipsa darului vorbirii, ca abilitatea de a pronunța sunete articulate semnificative, ca să nu mai vorbim de o astfel de stupefiere aproape a sentimentului și a conștiinței morale, exemple din care putem întâlni în personalitățile individuale, chiar a popoarelor civilizate Nu există nimic imposibil și nefiresc ca acest tip de fenomen să fie extrem degradarea naturii spirituale a unei persoane, ajungând uneori la renașterea sa deplină, care se găsesc la indivizi, poate avea loc în rândul unor triburi individuale, care, din cauza unor condiții extrem de nefavorabile, pot ajunge până dimineața la tine, deși temporar, a acelei cea mai înaltă și caracteristică particularitatea omului, pe care o numim religie! Dar existența unor astfel de triburi (dacă ar putea fi găsite într-adevăr) ar avea în mod evident la fel de puțin de spus împotriva universalității religiei ca, de exemplu, cazurile de idioție și stupefie morală împotriva naturaleței omului de rațiune și conștiință Pe lângă faptul că se referă la triburile sălbatice, oamenilor de știință care resping universalitatea religiei le place de mult să se refere la existența *) M Millier, lib cit p , - - vanitatea națiunilor și societăților întregi atee Astfel, în cuvintele lui Buechner, "religia originală a lui Buddha nu știe nimic nici despre Dumnezeu, nici despre nemurire La fel de atee ca și budismul sunt ambele sisteme religioase ale chinezilor, astfel încât, conform lui Schopenhauer, limba chineză nici măcar nu are niciun

cuvânt care să desemneze conceptele de Dumnezeu și nemurire Potrivit tuturor călătorilor, nici japonezii nu au crede fie în Dumnezeu, fie în viața de apoi Ei sunt, în cuvintele unui călător american (Barrows), o națiune de atei Și din moment ce chinezii, budiștii și japonezii, cu includerea sălbaticilor, alcătuiesc mai mult de jumătate din rasa umană, se dovedește că majoritatea oamenilor sunt atei, iar ideea unei zeități personale, care a apărut inițial printre evreii, este un accesoriu doar sistemelor religioase care au apărut din iudaism: creștinismul și mahomedanismul *) Cititorului acestor tirade și a altora similare, nefamiliarizat cu metoda sofisticată a oamenilor de știință, cărora le pasă nu atât de adevăr, cât de dovedirea teoriilor lor preferate cu orice preț, i se poate părea că aici se ascunde o neînțelegere colosală Chinez; între aceasta și China și India și Japonia sunt acoperite cu o multitudine nenumărată de temple; în temple "există idoli, ca niște imagini ale zeilor; li se fac sacrificii și rugăciuni, iar adepții budismului, de exemplu, sunt considerați unul dintre cei mai religioși oameni Ce dovadă mai mult despre existența ideilor religioase în rândul acestor popoare care alcătuiesc jumătate din rasa umană? Dar în curând se dovedește că toate aceste popoare sunt înscrise ca atei, nu pentru că într-adevăr nu aveau o religie, ci pentru că în scrierile lor religioase și filozofice există idei despre cel mai înalt început al ființei , care fie nu corespund adevăratului concept de Dumnezeu, fie în rezultatele lor logice conduc este evident, prin urmare, că, dacă pot fi numiți atei, atunci, în orice caz, doar cercuri limitate de persoane educate,) L Buchner, Kraft und Stoff p - - - citirea și înțelegerea pe deplin a acestor scrieri; în ceea ce privește masele de oameni, li se poate reproșa doar că nu cunosc principiile propriei religii sau că le contrazic, dar nu și ateism Dar, cu o privire mai atentă asupra chestiunii, se dovedește că convingerile păturilor inteligente ale acestor societăți și popoare sunt departe de a fi atât de atee pe cât cred ei Nu există nicio îndoială că nu numai masa oamenilor de rând, ci și clasele superioare ale societății din China, Japonia, India urmează regulile și riturile religiei lor Având în vedere acest fapt, trebuie să recunoaștem unul din două lucruri: fie să acuzăm aceste clase de ipocrizie ticăloasă, fie, mai probabil, să presupunem că însuși conținutul religiei lor nu este deloc atât de ateu pe cât se crede și că manifestările vieţii lor religioase îşi găsesc sens şi justificare în doctrina lor religioasă teoretică Și într-adevăr, cu un studiu mai atent al religiilor acestor popoare, găsim în ele, totuși, concepte extrem de insuficiente și false despre Dumnezeu, dar în niciun caz o negare a însăși ideea de Divin viziunea religios-filosofică asupra lumii a chinezilor este dualismul forței și materiei (Yang și Ying), cele mai înalte manifestări ale cărora sunt cerul și pământul Și dintre aceste două principii ale ființei, doar primul principiu are o semnificație dominantă pentru conștiința religioasă Cerul, ca principiu viu și activ, este determinat de predicate care caracterizează adevăratul concept despre Dumnezeu; se numește cel mai înalt, stăpânul tuturor (Chang-ti), i se atribuie atotputernicia, atotștiința, dreptatea, bunătatea, mila etc *) *) Numele cerului Divinității poate spune puțin, de asemenea, despre absența chinezilor "nume sau cuvinte pentru a desemna conceptul lui Dumnezeu", precum și alte popoare, sensul filologic al cuvintelor denotă acest concept (cuvinte, care, prin rădăcina și semnificația lor originală, în cea mai mare parte exprimă reprezentări despre lumină sau zi) nu servește ca un obstacol pentru conectarea cu aceste cuvinte a adevăratelor concepte despre Dumnezeu Astfel de nume indică numai modul de origine originală,

nu a însăși ideea lui Dumnezeu, ci numai a cuvintelor care denotă această idee; aceste cuvinte, precum și altele care servesc la desemnarea obiectelor spirituale, s-au format prin transferul analog și simbolic de cuvinte care denotă obiecte și fenomene senzuale la cele spirituale și abstracte Traducerea în chineză a Bibliei și religioase creștine - - Pe lângă tobo, după cum se știe, venerația religioasă a ființelor supranaturale superioare (spirite ^ Chin) și a sufletelor strămoșilor morți este foarte răspândită în China Mai presus de toate stau sufletele soarelui, ale lunii și ale altor lumini, ca cele mai perfecte manifestări ale puterii supreme Pe lângă aceste spirite astronomice, care corespund destul de mult cu zeii altor religii păgâne, religia chineză recunoaște și existența spiritelor pământuri, râuri, munți, vânturi, de asemenea spirite - patroni ai provinciilor, orașelor etc Al doilea loc în spatele spiritelor - în conștiința religioasă este ocupat de sufletele strămoșilor și ale persoanelor glorioase din istoria Chinei, înțelepții și conducătorii Onorarea strămoșilor este cea mai extinsă parte a ritului religios din China; din cele mai vechi timpuri, templele au fost construite în cinstea lor sau s-au făcut sacrificii - Împotriva ateismului imaginar al țării vecine a Chinei, Japonia, vorbește clar nu numai despre existența templelor și a unui cult religios în ele, ci și despre conținutul însuși a religiei naționale, în care se consideră nu mai puțin de șapte zei supremi cerești și i opt milioane de Kami, sau ființe spirituale superioare, dintre care sunt venerați ca zei, iar restul sunt recunoscuți ca oameni divinizați *) ■■Gb mare, aparent corect, se poate vorbi despre ateism- al religiei originare a budismului, care în fruntea tuturor, crede insignifiante (Nirvana) și neagă clar noțiunea brahminică a unui singur Brahma ca fiind cel mai înalt principiu spiritual al ființei Dar acest tip de concepție despre începutul ființei poate fi numit ateu doar în comparație cu adevărata concepție despre Dumnezeu ca Creator personal și atotperfect al lumii; dar el nu neagă deloc posibilitatea existenței dincolo și deasupra lumii senzuale reale a ființelor umane supranaturale și superioare, care pentru conștiința religioasă iau locul unei zeități și constituie un obiect de cult religios; numai sub asumarea unor astfel de fiinţe şi posibil Colaboratorul misionar indică clar existența în acest limbaj a unor cuvinte care servesc drept expresii pentru cele mai înalte concepte religioase *) Quatrefages, l'Espèce humaine - - budismul feminin ca religie Și într-adevăr, se știe că nici Shakiamuni, fondatorul budismului, nici cei mai apropiați adepți ai săi nu au negat existența zeilor mitologiei indiene, cu excepția supremului 'Brahma Vb consecințele timpului locul acestor zei mitologici, încetul cu încetul, a început să fie -ocupat de alții care au apărut treptat ridicarea sa la demnitatea divină, "luminată de lumina adevăratelor învățături" ale oamenilor, Buddha, în fruntea cărora se afla cel mai înalt dintre ei, Buddha-Shakiamuni El nu mai este un om muritor care a trăit într-un anumit timp , ci o ființă divină, eternă întrupată - Dumnezeu în sensul exact al cuvântului , atotștiutor, Brahma-Brahma, Indra Indra, zeul zeilor sau care se ridică deasupra tuturor zeilor, tatăl lumii, răscumpărarea veșnică a tuturor creaturilor Buddha, care a fost precedat și urmat de va fi urmat de alte încarnări similare Pe lângă poporul divinizat, panteonul mitologic al budismului, de-a lungul timpului, primește o nouă creștere în China și alte țări zei de in ■ O religie care recunoaște existența ființelor suprasensibile, divine, le numește zei, stabilește cu ele relații religioase sub formă de îndatoriri morale și de cult: desigur, nu se poate numi atei Desigur,

ființele divine permise de budism sunt departe de a corespunde conceptului nostru despre Dumnezeu ca principiu unic, absolut perfect al ființei Și zeii mitologiei budiste, împrumutate din India, și poporul divinizat, din genul lui Buddha și Shakiamuni, și Buddha ideal, care este descris prin astfel de trăsături exaltate, în esență, nimic, cu excepția perfecțiunii naturii, nu diferă de la oameni și chiar de la alte obiecte ale lumii Și ele sunt, ca toate celelalte obiecte ale lumii, fenomenele apariției - - din neant (Nirvana) și trebuind să se întoarcă în timp util la același neant din care au venit ființele*) Dar trebuie amintit că, în această privință, budismul nu se distinge în mod esențial de o serie de alte religii păgâne de forme inferioare Și în ei zeii nu sunt mai buni decât cei budiști; și ele apar, se nasc, apar, nu se știe cum și de unde Să ne amintim, de exemplu, cosmogonia lui Hesiod și originea succesivă a zeilor din haos, apoi unul din celălalt Dar toate acestea nu i-au împiedicat pe acești zei să se bucure de venerație religioasă și nu i-au făcut pe adepții religiilor păgâne atei Adepții lui Buddha pot fi numiți poate atei, dar numai în sensul în care apostolul Pavel i-a numit pe păgâni (α&εοι) atei (α&εοι) (Ef Fiind cel mai înalt Pe lângă faptul că indică triburile și popoarele atee, oamenii de știință care resping universalitatea și caracterul înnăscut al ideii lui Dumnezeu se referă la numeroase cazuri de absență sau negare a conceptului de Dumnezeu în orice moment în rândul popoarelor educate și în masa profesionistă sau altă religie Astfel, potrivit lui Buechner, în orașele mari, cum ar fi, de exemplu, Paris și Londra, se întâlnește constant oameni care nu au nici cea mai mică idee despre ideile care ar trebui combinate cu cuvintele: Dumnezeu, nemurire, religie etc Deci, conform ultimei calificări, în Anglia s-a dovedit *) Acceptăm aici conceptul de nirvana budistă în sensul general acceptat al cuvântului Dar este încă discutabil dacă acest concept este într-adevăr identic cu conceptul de nimic și dacă exprimă mai degrabă negația numai a ființei private și limitate neadevărate, care este ființă cunoscută în mod sensibil, astfel încât în esență să coincidă cu idealistul obișnuit conceptul de absolut Cel puțin acest caracter pozitiv este dat Nirvanei de către budiștii de mai târziu, unde aproape că nu diferă în niciun fel de indianul Brahma Ishwar, ca începutul absolut impersonal al ființei, iar întoarcerea totul la Nirvana este descrisă nu ca încetare a ființei, ci ca o stare de pace și beatitudine pozitivă în ființele absolute (Pentru o expunere mai detaliată a ideilor principale ale religiilor chineze și budiste, vezi Lucrările lui V D Kudryavtsev-Platonov, vol , numărul , p și urm) - - erau șase milioane de oameni care nu trecuseră niciodată pragul unei biserici și nu puteau spune cărei biserici sau culte îi aparțin *) Că în păturile superioare ale societății popoarelor educate au existat și sunt mulți atei, că convingerile ateiste sunt împărtășite de mulți oameni educați științific și filozofic, acest lucru este, de asemenea, fără îndoială Dacă, spun ei, ideea lui Dumnezeu a fost înnăscută în noi, atunci cum s-a putut întâmpla ca natura să nu fie în stare să-și apere drepturile și să dea naștere la idei despre Dumnezeu, chiar și fără nicio pregătire și educație, ceea ce am văzut la oameni? care nu au absolut concepte religioase? Dacă ideea lui Dumnezeu se numără printre conceptele necesare ale rațiunii noastre, atunci cum ar putea oamenii educați să o nege și să o considere complet de prisos și, în plus, în așa fel încât negarea ei să nu se reflecte deloc în mentalul și activitate morală? Că printre popoarele educate, în orașele mari se puteau întâlni persoane care nu ar avea nici cea mai mică idee despre Dumnezeu și religie, aceasta este o pură invenție a lui Buchner Să

presupunem că mulți dintre ei nu au trecut niciodată pragul unui templu, dar, desigur, au văzut temple de mai multe ori: întreabă-i pe acești oameni ce fel de clădiri sunt și de ce există - și aproape că nu este nimeni, cu excepția idioților , cine nu ar ști despre asta · Suntem de acord că nivelul conceptelor religioase în rândul oamenilor care alcătuiesc mizeria societății din orașele mari este extrem de scăzut, că nu știu căreia biserică sau religie aparțin Dar poate spune puțin și despre lipsa lor de idee de Dumnezeu, ca un nivel scăzut similar de concepte religioase la unii sălbatici Scăderea acestui nivel nu dovedește deloc că ideea lui Dumnezeu nu a fost înnăscută în natura umană, ci doar că pentru dezvoltarea acestei idei într-un concept definit și adevărat, la fel ca pentru dezvoltarea oricărui germen sau sământă, sunt necesare conditii favorabile *) L Bilchner Kraft și Stoff p SOCH V KUDRYAVTSEV T p - - conditii, printre care consta de fapt invatarea sau cresterea, conditii care s-au dezvoltat foarte placut pentru triburile salbatice si pentru unii dintre locuitorii marilor orase, stupefiati mintal si moral Ideea lui Dumnezeu este o proprietate esențială a naturii raționale a omului; dar această natură, desigur, "este incapabilă să-și apere drepturile" atunci când acestea sunt suprimate de influențe externe și interne care constrâng și distorsionează această natură; vina cade nu asupra naturii înseși, ci asupra acestor dezvoltări înăbușitoare ale puterii sale naturale de influență În ceea ce privește negarea adevărului existenței lui Dumnezeu de către oameni educați și chiar educați științific, atunci, fără a intra aici într-o explicație a cauzelor acestui trist fenomen, observăm doar că nu poate vorbi câtuși de puțin împotriva naturaleței și universalitatea ideii religioase, deja pentru că este o negare conștientă a înainte de cunoscut și în sufletul unui concept sau adevăr, iar o astfel de negare presupune existența anterioară a faptului negat Adevărat, când vorbim de atei, ceea ce se înțelege aici nu este atât de mult a respinge faptul universalității ideii religioase (pentru că, în orice caz, numărul ateilor, în comparație cu masele de oameni care cred în Dumnezeu, este nesemnificativ), dar necesitatea ei Însăși existența ateismului, spun ei, servește deja ca dovadă că ideea lui Dumnezeu are o origine accidentală și nu aparține numărului de adevăruri necesare și naturale ale minții noastre; altfel, ca firesc, nu putea fi respins Dar spunând acestea, ei uită că mintea umană are libertate nelimitată în domeniul activității sale cognitive, libertate nu numai de a cunoaște adevărul, ci și de a greși, și că în virtutea acestei libertăți poate infirma teoretic cele mai evidente și necesare adevăruri ale conștiinței noastre, faptele cele mai clare ale experienței: istoria filozofiei ne oferă exemple în acest sens Nu vedem că idealismul neagă însăși existența lumii sensibile și nu vede în ea decât un fenomen al conștiinței noastre subiective? Nu neagă scepticul posibilitatea cunoașterii și fiabilitatea legilor logice fundamentale ale gândirii? Faptul activității libere nu este negat și nesocotit - - O astfel de conștiință clară și vie a libertății este ascunsă de un miraj psihologic pur etc ? Atunci de ce nu poate fi tăgăduită ideea lui Dumnezeu, care aparține în esență minții noastre? Acest lucru este cu atât mai posibil cu cât nu numai motive pur teoretice, deși unilaterale (ca în cazurile pe care le-am indicat) duc la negarea lui, ci, din păcate, multe alte condiții anormale ale vieții morale Dar acest tip de negare a adevărurilor fundamentale ale conștiinței noastre (inclusiv adevărul existenței lui Dumnezeu) nu vorbește deloc despre originea lor accidentală și nu respinge semnificația lor ca aparținând în esență minții și adevărurilor necesare Dovada acestui lucru este că cei care

le neagă în cunoștințele și viața lor actuală nu se pot descurca fără aceste adevăruri și astfel se contrazic, negând ceea ce nu pot nega cu adevărat Negarea lor este în esență imaginară; se bazează pe o neînțelegere și deseori privește nu însăși esența adevărului negat, ci doar o formă sau alta, cutare sau cutare concept, în care ele apar în domeniul cunoașterii noastre Idealistul, de exemplu, deși neagă existența lumii exterioare, de fapt trăiește și acționează în felul în care este posibil să trăiască numai sub condiția recunoașterii realității acesteia Scepticul absolut, respingând fiabilitatea cunoașterii noastre, în însăși negarea și infirmarea adevărului cunoașterii, gândește și argumentează în conformitate cu însăși legile gândirii, pe care teoretic le recunoaște ca fiind nesigure Cel care neagă libertatea însuși acționează ca o ființă liberă, iar în relațiile sale cu ceilalți presupune în mod necesar libertatea acestora Toți admit în practică ceea ce resping în teorie și astfel se contrazic În mod similar, ateul, care în teorie neagă adevărul existenței lui Dumnezeu, descoperă constant în viața sa niște fenomene care pot avea sens doar dacă acest adevăr este asumat De fapt, vedem că ateii, la fel ca alți oameni, nu sunt străini de aspirațiile pentru scopuri mai înalte, ideale ale existenței umane; celor mai buni dintre ei le pasă de fericirea și bunăstarea patriei lor, a întregii omeniri; * - - în vremea noastră, mulţi dintre ei, în loc să-L slujească lui Dumnezeu, propovăduiesc cu toată sinceritatea slujirea idealului Dar ar putea toate aceste eforturi și convingeri să aibă vreun sens dacă ateismul ar fi consecvent, dacă ar fi încrezător cu toată sinceritatea că nimic nu există decât sensibilul? Pentru a lupta pentru ideal, e nevoie de credința că există cu adevărat, există ceva atât de perfect pentru care trebuie să lupți și ceea ce trebuie să cauți Dacă idealul este un vis gol, nimic mai mult, atunci toate aspirațiile ideale sunt o înșelăciune de sine goală; pentru ca acesta să nu fie un vis, pentru ca străduința pentru el să fie rezonabilă și justificată, este necesar să recunoaștem că există ceva real, perfect, spre care, ca scop, o persoană trebuie să se apropie; dar aceasta este cu adevărat perfectă și nu poate fi decât o ființă absolut perfectă Prin urmare, dacă o persoană se străduiește serios pentru un fel de perfecțiune, entuziasmată de certitudinea în adevărata sa ființă, atunci sursa acestei eforturi în esență nu poate fi decât ideea de absolut perfect, care este în mod clar inconștient pentru el, - Divinitatea Același lucru trebuie spus despre aspirațiile unei persoane pentru adevăr, pentru bine, pentru adevăr, de care ateii nu sunt lipsiți; dacă adevărul, bunătatea, adevărul nu sunt cuvinte goale, ci forțe reale care mișcă omul și umanitatea, atunci trebuie să existe o bază reală, substanțială pentru aceste forțe, adevărul absolut, bunătatea și adevărul absolut; și dacă o persoană, oricare ar fi convingerile sale teoretice despre religie, se străduiește pentru ele, atunci din nou din cauza încrederii secrete și inconștiente în existența scopului final real al aspirațiilor sale - adevărul și bunătatea absolută Cu o analiză mai profundă a conceptelor de perfecțiune, adevăr, bunătate, rezultă că baza și, în același timp, ultima, asigurarea realității lor și, prin urmare, obligativitatea lor pentru noi este ideea de Divin Dumnezeu este cea mai înaltă perfecțiune, adevăr și bunătate; prin urmare, străduința pentru îmbunătățire, pentru cunoaștere, pentru bine, în esență, este o străduință pentru Dumnezeu care nu este clar recunoscută Dacă acum acest efort aparține ateului, la fel ca și oricărei persoane care nu și-a pierdut complet demnitatea umană, atunci poate într-un anumit sens se poate spune că de fapt nu există atei, că - - Ateismul însuși nu

este altceva decât o neînțelegere fatală, întrucât ateul, negând în cuvinte adevărul existenței lui Dumnezeu, în cunoașterea și în viața sa nu poate renunța la acele principii care presupun acest adevăr și dobândesc sens doar recunoscându-l) Până acum, am vorbit despre poziţia principală a dovezii istorice a existenţei lui Dumnezeu, universalitatea ideii religioase Sperăm că faptul acestei universalități a fost stabilit cu fermitatea cuvenită și că nu poate fi zguduit de o indicație a presupusei absențe a acestei idei în rândul diferitelor triburi sau a negării adevărului existenței lui Dumnezeu, atât de către popoare întregi și de către indivizi Trebuie să trecem acum la evaluarea concluziei trase din acest fapt și să ne întrebăm: în ce măsură poate universalitatea religiei să servească drept dovadă a adevărului existenței lui Dumnezeu? În ce măsură este valabilă în fața instanței rațiunii așa-zisa dovadă istorică a existenței lui Dumnezeu? Considerând această dovadă din punct de vedere al semnificației ei filozofice, nu putem decât să admitem că prezintă multe slăbiciuni și lacune deschise obiectiilor, care nu pot fi umplute decât cu ajutorul altor dovezi ale existenței lui Dumnezeu În primul rând, forța probantă a faptului însuși al universalității religiei în forma obișnuită în care se afirmă în dovada istorică a existenței lui Dumnezeu poate fi contestată Memoria poate spune: vrei să întemeiezi adevărul existenței lui Dumnezeu pe universalitatea ideii religioase Dar pentru aceasta este necesar ca această idee să fie cu adevărat universală în sensul larg și strict al cuvântului, adică este necesar să știm și să afirmăm nu numai că până acum și în prezent toate popoarele au o religie, ci pe care o vor avea în viitor - în întreaga continuare a existenţei omenirii În acest caz, doar în condiții se poate spune cu siguranță că religia constituie proprietatea esențială a unei persoane și de aici să se tragă o concluzie despre necesitate, iar apoi despre adevărul conceptului de Dumnezeu Dar pot dovezile istorice să îndeplinească această condiție? Evident nu Dimpotrivă, dacă începem să judecăm viitorul după unele fenomene caracteristice din trecut, putem ajunge - - iar la concluzia inversă - și anume că ideea religioasă nu este un fenomen universal și necesar, ci un fenomen temporar și accidental în umanitate - un fenomen condiționat doar de un anumit grad de tranziție al dezvoltării sale intelectuale Vedem, spun ei, că în diferite momente gânditorii mai puternici și mai profundi, respingând opinia majorității needucate, nu au recunoscut existența Divinului Și, în general, luând în considerare istoria filozofiei, constatăm că fiecare doctrină filosofică despre începutul tuturor lucrurilor mergea împotriva ideilor religioase despre același subiect, că filosofia a fost întotdeauna în dușmănie cu religia Acordând atenție acestor fenomene și similare, arătând că dezvoltarea gândirii merge proporţional cu scăderea superstiției, văzând declinul constant al religiozității pe măsură ce iluminismul se răspândește, nu ar trebui să presupunem că va veni un moment în care ideile religioase vor dispărea complet în cinstea omului atunci când au doar semnificația istorică a unei etape mitologice trăite și uitate în dezvoltarea omenirii, după cum crede Comte? Și dacă da, atunci faptul universalității religiei în trecut și prezent, neavând o valoare absolută, nu poate servi drept dovadă a existenței lui Dumnezeu Dovada istorică, limitată strict de propriile sale limite, nu poate împiedica în întregime această obiecție față de universalitatea absolută a religiei - și tocmai acesta este defectul ei O astfel de deficiență este destul de naturală; dovada istorică stă pe baza empirică a faptelor; dar este imposibil să decidem empiric problema viitorului religiei Pentru a rezolva această problemă, este

necesar să ne întoarcem la o analiză a conținutului ideii lui Dumnezeu însuși, să luăm în considerare elementele ei constitutive și să dovedim că această idee, prin însăși esența ei, fără să provină din cauze aleatorii, nu poate fi niciuna un fel de întâmplător și, prin urmare, un fenomen trecător în rasa umană Dar soluția acestei probleme nu intră în domeniul dovezii istorice, care aici, pentru adăugarea ei, are loc pentru alte dovezi bazate pe analiza ideii de Dumnezeu Totuși, și indiferent de această adăugare, dovada istorică se poate întoarce în favoarea ei - - însăşi precaritatea presupunerilor despre abolirea imaginară a ideii religioase în viitor Într-adevăr, dacă viitorul religiei este judecat nu pe baza însăși esenței ideii religioase, ci pe baza unei analogii cu trecutul, atunci chiar și atunci suntem mai îndreptățiți să-i asumăm existența veșnică atâta timp cât omul există decât distrugerea Acea idee, care a însoțit rasa umană de la leagănul ei până în prezent, cu toate schimbările destinelor sale istorice, care a fost proprietatea minții nu numai a copiilor și a celor nedezvoltați, ci și a celor înalt educați, poartă suficientă garanții pentru păstrarea sa în viitor Dacă ni se vorbește despre filozofi, ca purtători ai celei mai înalte dezvoltări a minții umane, care ar fi contrazis întotdeauna ideile religioase acceptate, atunci ei uită că au contrazis tocmai ideile, ca formă inferioară și mai puțin adecvată de înțelegere a Divinului, în pentru a-i ridica la cea mai înaltă formă de cunoaștere ,-concepții raționale despre Dumnezeu Și în acest sens au avut dreptate Ce În ceea ce privește concepția despre Dumnezeu, în sens general ea constituie o contradicie in adjecto; căci este evident că absolutul nu poate fi subiectul reprezentării ca formă limitată temporal-spaţială de cunoaştere; altfel ar înceta să mai fie absolută De aceea, filozofii s-au luptat adesea cu superstițiile, cu ideile antropomorfe particulare ale religiilor pozitive, dar nu cu ideea religioasă în sine, a cărei elucidare a conținutului pentru minte era una dintre sarcinile sale cele mai importante În acest sens, Hesiod a remarcat pe bună dreptate că atât conținutul filosofiei, cât și al religiei este în esență același, este "Dumnezeu și explicația lui Dumnezeu", că filosofia este recunoașterea conținutului religiei, deși în același timp există și o eliberare de unilateralitatea formei sale și exaltarea acestui conținut în formă absolută, i e forma conceptului Dacă ne îndreptăm spre filozofi atei, uităm că aceștia constituie un fenomen excepțional și sporadic în istoria filozofiei Nici prin numărul lor, nici măcar prin puterea lor de talent și importanță în domeniul gândirii, nu pot merge departe în comparație cu numărul de gânditori remarcabili care au recunoscut adevărul existenței Divinului - ei pot - - să fie recunoscuţi ca reprezentanţi ai unor inteligenţe superioare ale omenirii Se poate spune că în raport cu masa filozofilor, ei sunt un fenomen la fel de neînsemnat și la fel de neînsemnat, ca unele triburi, în care există semne imperceptibile de religiozitate, față de masa generală a triburilor și a popoarelor omenirii De asemenea de nesuportată este și ideea că odată cu dezvoltarea educației scade și religiozitatea și că ea amenință, încetul cu încetul, să dispară complet în fața afluxului de necredință Din nou și aici vedem parțial confuzia frivolă a formelor religiei cu conținutul ei, parțial ridicarea la nivelul fenomenelor care se presupune că mărturisesc dezvoltarea superioară a minții, astfel încât de fapt servesc ca simptom al anormalității a acestei dezvoltări Într-adevăr, prin declinul unor forme uneori mai senzuale și mai joase de cult religios, nu se poate judeca în niciun fel declinul spiritului religios, care poate fi exprimat în manifestări mai vii și mai puternice de sentiment

și activitate morală decât sub stăpânirea forme tradiționale fără viață ale religiilor pozitive Adevărata iluminare în viața atât a indivizilor, cât și a societăților întregi distruge superstițiile și ideile false despre Dumnezeu, dar nu și religia și însăși ideea lui Dumnezeu Dacă istoria ne prezintă uneori fenomene de scădere extremă a religiozității în anumite epoci, atunci aceste fenomene servesc întotdeauna ca semne ale declinului și slăbirii energiei vieții populare, și nu intrării acesteia într-o formă superioară de dezvoltare Astfel, în Grecia antică, scepticismul și lipsa de Dumnezeu ale unor sofiști au fost un simptom al decăderii începutului vieții grecești antice Același lucru trebuie spus despre ultimele vremuri ale imperiului păgân roman, a căror decădere nu a fost întârziată decât prin introducerea în viața sa a unui nou element vital în creștinism În general, chiar și Socrate, observând viața popoarelor contemporane, a făcut remarca corectă că cele mai înțelepte și mai puternice popoare sunt și cele mai religioase Ei indică uneori epoca primei revoluții franceze, ca exemplu al îmbinării educației superioare cu ateismul Dar este nevoie de mult entuziasm și pasiune pentru a vedea în această eră expresia normalului, și nu - - stare extrem de morbidă a societăţii Anormalitatea acestei stări a fost deja arătată de istorie prin distrugerea ei rapidă și apoi prin reacția sentimentului religios În general, istoria nu a prezentat încă un exemplu de stare lungă și normală a societății fără religie Imposibilitatea unei astfel de stări, imposibilitatea unui popor ateu, este destul de de înțeles pentru oricine, dacă nu pe baza unei analize a însăși ideea lui Dumnezeu, atunci numai pe baza observațiilor istorice, știe ce semnificație religia are în fundamentul şi stabilirea relaţiilor sociale Dacă declinul religiei duce întotdeauna la declinul priceperii civice și apoi la independența poporului, atunci distrugerea lui (dacă un astfel de fenomen ar fi posibil) s-ar termina cu dezintegrarea completă a tuturor legăturilor sociale, dezintegrarea poporului ca un societatea civilă și convertirea ei într-o mulțime de creaturi mizerabile, pe jumătate sălbatice, a căror renaștere socială ar fi din nou posibilă numai cu ajutorul religiei Astfel, limitându-ne chiar și la indicațiile istoriei trecute a omenirii, avem dreptul să infirmăm presupunerea care caută în ele fundamente despre posibilitatea distrugerii religiei în viitor Dar, repetăm, eliminarea definitivă a acestei presupuneri este posibilă numai cu o analiză pur filozofică a ideii lui Dumnezeu, care ar trebui să arate că nu orice motive întâmplătoare, ci cerințele esențiale ale naturii umane îl conduc la religie și îi asigură existență, în timp ce omul rămâne om în sensul adevărat și cel mai înalt al acestui cuvânt, ca ființă rațională și morală *) *) Din acest punct de vedere, chiar filozofii care neagă semnificația ei obiectivă nu neagă necesitatea existenței religiei, nu numai în trecut, ci și în viitor "Cunoașterea pozitivă", spune Spencer, "nu umple și nu poate umple niciodată întregul câmp al gândirii posibile La limita extremă a fiecărei descoperiri, apare și trebuie să se pună întotdeauna întrebarea: ce se va întâmpla în continuare? În ceea ce privește știința, ca sferă extinzându-se treptat, putem spune , că fiecare adăugare la suprafața sa o aduce în contact din ce în ce mai mare cu ignoranța din jur Prin urmare, trebuie să existe întotdeauna două moduri de activitate mentală - - Dacă, bazată pe fapte empirice, dovada istorică nu poate oferi o fundamentare completă și cu adevărat filozofică a universalității unei idei religioase, atunci din același motiv nu este în măsură să ofere un concept complet exact și satisfăcător despre Dumnezeu, al cărui adevăr existenţa pe care are

scopul de a dovedi Ea afirmă faptul că toate popoarele recunosc existența unei Zeități; dar ce este acea Zeitate, care este obiectul tuturor credințelor religioase, ne-ar fi greu să răspundem pe baza faptelor empirice prezentate de dovada istorică Credințele triburilor și popoarelor sunt foarte variate, de la cele mai grosolane, în care lumina unei idei religioase abia pâlpâie, până la destul de perfecte, aparținând religiilor culturale Comparându-le, nu vom găsi o cale de ieșire din labirintul celor mai contradictorii concepții despre Dumnezeu Dacă începem să căutăm firul Ariadnei în acest labirint în care începem să tăiem și să eliminăm din ideile religioase tot ceea ce este particular și divers, ca întâmplător și fals, pentru a obține în sfârșit un concept despre Dumnezeu care este cu adevărat comun tuturor oamenilor și religii, atunci vom ajunge la cea mai ceață și nedefinită idee sau senzație a ceva supranatural care se află deasupra omului Dar acest ceva suprasensibil nu este încă acea Divinitate, al cărei adevăr al existenței filozofiei are un interes esențial să-l dovedească Și dacă acum dovada existenței lui Dumnezeu este cu atât mai perfectă, cu atât mai înalt și mai perfect este conceptul de Dumnezeu la care duce, atunci dovada istorică ar trebui să ocupe un loc scăzut printre aceste dovezi În fine, nici dovada istorică nu poate fi numită satisfăcătoare în acest sens acum, mintea umană se poate ocupa nu numai de fenomenul deja cunoscut, ci și de acel ceva necunoscut, spre care se îndreaptă fenomenele și relațiile lor De aici va fi întotdeauna loc pentru religie " (Principal Început " introduce în ea, orice elemente, chiar nu concluzionează (de exemplu, conceptul de fericire), ci în volum , că el:) nu indică toate aceste elemente și apoi,) nu arată o legătură semnificativă între ele și nu le combină în un concept comun, motiv pentru care ele (virtutea și fericirea) par a fi separate, unindu-se doar într-un mod extern, prin puterea Ființei celei mai înalte Dar sub denumirea de cel mai înalt bine, ca ultim scop al aspirațiilor umane, trebuie să înțelegem un astfel de bine care să satisfacă pe deplin toate aspirațiile naturale și normale ale naturii umane, combinând în sine toate acele bunuri și scopuri particulare la care, în în conformitate cu legile naturii sale, o persoană se străduiește kj Că omul se străduiește în mod legitim pentru perfecțiunea morală și fericire este, desigur, dincolo de orice îndoială Dar, mai mult, este, de asemenea, fără îndoială că, alături de bunătate și fericire, o persoană se străduiește spre cunoaștere, spre adevăr și că această dorință nu este identică cu prima Deci, cel mai înalt bine, ca scop al aspirațiilor umane, nu constituie întregul cel mai înalt bine), ci și beatitudine O contradicție evidentă, iar învățătura lui Kant nu poate fi în niciun caz scutită de reproșul eudemonismului și, în plus, nu poate fi deghizat în mod deosebit cu pricepere (Drohisch Grundlehren d Religionsphilosophie p, și sq A Peip Religionsphilosophie) În ceea ce privește această ultimă remarcă, este, desigur, adevărată dacă, în conformitate cu învățătura generală a Criticii Rațiunii Practice, privim numai virtutea drept cel mai înalt bine Noul element al fericirii care intră în dovada morală a existenței lui Dumnezeu, într-adevăr, nu rezultă din el, în ciuda tuturor dorinței lui Kant de a-l subordona virtuții, ceea ce îi dă dreptul să-i reproșeze că se contrazice Dar întrebarea este, este corect conceptul lui Kant despre binele cel mai înalt, ca virtuți exclusiv? Dacă nu, atunci fericirea și virtutea pot exista una cu cealaltă în acest concept, ca părți sau momente incluse în mod egal în compoziția binelui cel mai înalt și unite într-un concept superior al acestuia - - ar trebui să conțină trei elemente esențiale: adevăr, bunătate și fericire (fericire) O

astfel de diferență între elemente se bazează în întregime pe diferențele dintre cele trei aspecte principale ale naturii spirituale a unei persoane: minte, voință și sentimente Greșeala lui Kant: constă în faptul că în definirea binelui cel mai înalt, a pierdut complet din vedere această diferență și, în același timp, în vederea menținerii unității celui mai înalt blat, nu a putut stabili relația potrivită între virtute și fericire , și, în contradicție cu sine, apoi l-a subordonat pe cel din urmă celui dintâi, apoi a văzut în el vreun element independent al binelui suprem Astfel, cel mai înalt adevăr, bunătatea și beatitudinea, ca aceste trei elemente să fie combinate într-un concept mai înalt și mai general, astfel încât să nu fie părți imbricate mecanic, ́HO momente particulare care decurg din orice idee, care trebuie să fie ideea bunului cel mai înalt în exact aceste concepte să găsească ceva în comun, conectându-le și unindu-le Lucrul comun dintre ele este că toate exprimă în mod egal ideea de perfecțiune, fiecare "în propria sa sferă specială, în raport cu o anumită latură a naturii umane Ca adevăr, deci considerăm bunătatea și fericirea ca fiind ceva perfect, normal, frumos, spre care ar trebui să ne străduim și a cărui realizare ar trebui să fie sarcina vieții noastre și a activității noastre O persoană ideal perfectă, care și-a atins pe deplin destinația, o putem considera pe cea care a atins adevărul deplin în cunoaștere, plină de perfecțiuni morale, unită cu aceasta și cu alte beatitudini Deci, cel mai înalt, unind și combinând în sine toate celelalte scopuri ale existenței umane - ultimul scop - - aspirațiile umane, binele cel mai înalt, avem dreptul să numim perfecțiune în general Dar însăși conceptul de bine cel mai înalt, ca ultim scop al aspirațiilor umane, arată deja că această perfecțiune nu este deloc aceeași cu acele sau alte perfecțiuni particulare și relative pe care le atingem în domeniul cunoașterii, moralității și vieții, că , ca scop, nu este încă realizat, ci este doar obiectul la care aspirăm Însuși faptul că ne străduim în mod constant spre perfecțiune arată că ea nu ne este dată ca realitate empirică, nerealizată în nicio cunoaștere anume și existentă, în nici un fapt al vieții morale, în orice stare anume fericită, parcă în comparație cu ceilalți nu păreau perfecte Aici nu trebuie să dezvăluim adevărul evident că toate cunoștințele noastre sunt limitate, insuficiente, legate de erori și iluzii, că toate acțiunile noastre sunt departe de a se conforma standardului bunei morale, că toate stările fericite pot fi numite numai fericire relativă și că nimic de pe pământ nu poate oferi unui om deplină fericire De aceea omul nu se mulțumește cu vreo perfecțiune dată în cunoaștere și viață, dar fără a cunoaște odihna, se străduiește spre o perfecțiune din ce în ce mai mare De aici rezultă acea definiție mai specifică a perfecțiunii ca bun cel mai înalt, că nu este dată empiric, ci perfecțiunea ideală, ci perfecțiunea absolută în conținutul ei, adică nu numai că nu este realizată de nicio realitate dată, dar nici nu poate fi realizat în limitele ființei condițional și limitat, tocmai datorită caracterului său absolut Dar dacă perfecțiunea absolută, ca bun cel mai înalt, ar trebui să fie scopul necesar al efortului uman, atunci ea trebuie, evident, concepută de noi ca o perfecțiune existentă cu adevărat Lupta pentru o asemenea perfecțiune ar fi de neconceput și imposibil dacă nu ar exista o credință fermă în natura omului în existența sa reală și, prin urmare, în posibilitatea de a o atinge Pentru a aspira la ceva, trebuie să fim siguri că noi - - obiectul efortului nostru există cu adevărat și asta putem ajunge la el; altfel, întreaga viață și activitate a omului ar fi o urmărire jalnică, tragicomică a umbrelor, o căutare a ceva care nu există cu

adevărat Deci, trebuie să ne gândim la binele cel mai înalt ca existent cu adevărat, și nu doar perfecțiunea imaginară și, din moment ce această perfecțiune nu poate fi dată în realitatea sensibilă, empirică, trebuie să existe undeva în afara ei, să fie o realitate suprasensibilă Dar perfectiunea absoluta, ca concept abstract, ca calitate care nu apartine nimanui si nimicului, nu poate exista Trebuie să fie perfecțiunea a ceva, sau perfecțiunea altcuiva Deci, în viața reală, noi, observând diverse perfecțiuni particulare, ne gândim în mod necesar la ele ca calități ale unei persoane sau acțiuni, ca proprietăți aparținând unei anumite ființe sau obiect Deci, dacă există perfecțiunea absolută ca obiect și scop real al eforturilor noastre, atunci trebuie să fie nu doar un concept abstract, ci calitatea reală a unui obiect real, ca purtător și posesor al acestuia Astfel, ideea perfecțiunii absolute presupune în mod necesar ideea unei Ființe absolut perfecte, înzestrată cu adevăr deplin, sfințenie deplină și fericire deplină O astfel de Ființă constituie cel mai înalt bine la care aspiră omul Astfel, analiza conceptului de bine cel mai înalt, ca ultim scop al aspirațiilor spiritului uman, ne conduce în mod necesar la recunoașterea adevărului existenței lui Dumnezeu Dar ideea perfecțiunii absolute, ca scop al eforturilor spirituale ale omului, trebuie să fie într-adevăr unită cu ideea unei Ființe absolut perfecte? Această idee întâmpină cu sine o contradicție decisivă, parțial la Kant și cu atât mai mult în sistemele filozofice formate în timpul nostru sub influența lui Kant (ne referim la nou-kantianism) În ceea ce privește efortul ideal pentru completitudinea și completitudinea cunoașterii, Kant, așa cum este bine cunoscut, a considerat direct scopul acestei eforturi ca fiind "idealul rațiunii pure", COP V KUDRYAVTSEV, vol - - vrem doar să dăm un asemenea caracter iluzoriu și personificarea acestui ideal conștiinței comune și religiei în conceptul de Dumnezeu - o iluzie subiectivă necesară a minții umane După ce a sacrificat obiectivitatea ideii lui Dumnezeu în domeniul aspirațiilor teoretice ale spiritului nostru, el, totuși, nu și-a îndeplinit în mod constant punctul de vedere în raport cu aspirațiile părților morale și sentimentale ale naturii umane; el a recunoscut necesitatea credinţei în Dumnezeu ca o condiţie pentru posibilitatea realizării acestor aspiraţii După ce au subliniat o astfel de inconsecvență și contradicție a lui Kant în a prefera cerințele moralității față de cerințele cunoașterii și a respingând întreaga semnificație a rațiunii sale practice, neo-kantianiștii (în persoana lui Lange și alții) au rezistat în mod natural viziunea lui asupra idealurilor practice ale spiritului nostru Iar pentru aspirațiile practice, precum și pentru cele teoretice, ale spiritului nostru, nu există nici cea mai mică nevoie de a le personifica pe acestea din urmă, scopurile ideale ale aspirațiilor noastre, de a considera perfecțiunea absolută sau ideală ca fiind o ființă vie sau o proprietate a unei astfel de fiind "Desigur, activitatea omului, spune Lange, precum și cunoștințele sale, trebuie completate de lumea ideală creată de el însuși, iar într-o creație atât de liberă a spiritului său funcționează cele mai înalte și mai nobile funcții ale spiritului său; dar această lucrare liberă a spiritului său nu trebuie să asume niciodată aerul înșelător al adevărului științific Dimpotrivă, mintea științifică trebuie să fie mereu în gardă împotriva unei astfel de înșelăciuni și să conștientizeze clar că toate idealurile subiective ale omului nu au nici cea mai mică pretenție la o semnificație reală; pentru filozofie obiectele ideale nu trebuie să fie altceva decât iluzii subiective clar conștiente, necesare Ca să nu mai vorbim de

inconsecvența teoretică a unui astfel de punct de vedere, care identifică ideea lui Dumnezeu (pe picior de egalitate cu alte idei) cu idealurile subiective, aici *) Pentru învăţătura lui Lange despre idei, şi în special despre ideea religioasă, vezi Vai-ginger în cartea sa: "Hartmann, Dühring und Lange* p , , - - - scopul cel mai înalt al aspirațiilor noastre spirituale este de a submina aceste aspirații din răsputeri și de a le lipsi de orice semnificație rezonabilă După cum a remarcat pe bună dreptate Kant, pentru ca aspirațiile noastre să aibă vreo semnificație rațională, trebuie neapărat să presupunem că există ceva pentru care ne străduim și că îl putem realiza Dar Lange cere exact contrariul, și anume ca o persoană (cel puțin un filozof) să realizeze clar că idealurile noastre sunt irealizabile, că nimic real nu le poate corespunde, că sunt iluzii pure ale minții noastre Este posibilă vreo activitate morală rezonabilă în această condiție? Este posibil să admitem că un om, un filosof prin excelență, urmărește în mod conștient umbre? Să presupunem că Lange numește aceste idealuri "nobile", "sublime", "estetice" creații ale spiritului nostru creator, iar "slujirea idealului" consideră că este foarte posibil să înlocuiască slujirea lui Dumnezeu, religia Dar acest lucru nu le îmbunătățește deloc sensul real, intern; iar fantoma frumoasă, seducătoare, rămâne totuși o fantomă, iar cel care o urmărește în mod conștient nu merită nu numai numele de filozof, ci chiar numele de persoană sănătoasă la minte Dimpotrivă, actul cel mai prudent este cel care nu va urmări deloc niciun ideal, dar va fi pe deplin mulțumit de realitatea la îndemână și va încerca să-și aranjeze viața cât mai bine, aplicându-se la ea În consecință, nu vom primi un serviciu dezinteresat față de ideal, ci un serviciu față de propriul egoism pur și materialism practic De aceea, conștiința omenirii în efortul ei moral nu a fost niciodată mulțumită de conceptul abstract al perfecțiunii ca scop ultim al acestei eforturi Ca adevăratul început al tot ceea ce este perfect în lume, nu numai fizic, ci și moral, la fel și ultimul scop al străduinței sale spre perfecțiune, ea a văzut în Ființa atotperfectă reală, Dumnezeu Moralitatea a fost întotdeauna cel mai intim unită cu religia Omul a fost atras de această conștiință morală de mai mult de o nevoie, nejustificată și neprovocată - - la personificarea conceptului abstract al perfecțiunii, ci la convingerea profundă că adevărata morală ar fi complet imposibilă fără recunoașterea celei mai înalte Ființe perfecte Că această convingere își găsește deplina confirmare în minte, am încercat să arătăm analizând conceptul de moralitate și legea morală: am văzut că nici originea acestei legi, nici îndeplinirea ei, nici atingerea scopului moralității nu este posibilă fără asumarea adevărului existenţei lui Dumnezeu În ceea ce privește conținutul acestui concept de Dumnezeu, pe care l-am atins prin dovada morală a existenței lui Dumnezeu, este deja clar din toate cele de mai sus că el ne conduce în mod predominant la recunoașterea în el a celor mai înalte perfecțiuni morale sau ideale și acest lucru este deosebit de important pentru conștiința morală religioasă, avantajul ei față de alte dovezi Respectându-l pe Dumnezeu ca singura cauză imaginabilă a originii legii morale în noi, noi, urmând cerința rațiunii deja indicată de Descartes, că într-o cauză producătoare nu poate fi mai mică decât ceea ce este în produsul ei, trebuie să recunoaștem Ființa Supremă ca posesor în gradul absolut al tuturor acelor calități morale și perfecțiune, care este indicată în cerințele legii morale, trebuie să-I atribuim calitatea de sfințenie desăvârșită Recunoscând ajutorul necesar al Divinității pentru punerea în aplicare a legii morale, ajungem la ideea lui Dumnezeu ca Furnizor,

conducând lumea morală și asistând pe om în atingerea scopurilor sale cele mai înalte - trebuie să-i atribuim lui Dumnezeu proprietatea infinitului dragoste pentru om Pornind de la legea adevărului moral și recunoscând necesitatea recunoașterii Ființei celei mai înalte pentru a stabili un raport echitabil și armonie între virtute și fericire, îi atribuim astfel lui Dumnezeu proprietatea dreptății În cele din urmă, recunoscându-L pe Dumnezeu ca cel mai înalt scop real al tuturor aspirațiilor ideale ale spiritului nostru, imprimate cu caracterul infinitului și al absolutității, Îl recunoaștem în același timp pe Dumnezeu ca o Ființă absolut perfectă, în special, pe care Îi atribuim Lui, respectiv - - trei forme ale acestor aspirații, cunoașterea absolută, sfințenia absolută și fericirea Nu avem nevoie, urmând exemplul lui Kant, să ne forțăm să deducem din argumentul moral acele predicate ale Divinului care nu sunt date în El în modul cel mai apropiat și imediat, de exemplu Înțelepciunea și atotputernicia Sa absolută, potrivit cărora El trebuie să fie recunoscut ca Creatorul nu numai al lumii spirituale și morale, ci și al celei fizice și, mai mult, nu numai în forma ei, ci și în materie, deși indirect aceste concepte, desigur, ar putea fi derivate din ideile unei ființe perfecte din punct de vedere moral Nu este nevoie, pentru că pentru noi dovada morală nu este, ca și pentru Kant, singura dovadă posibilă a existenței lui Dumnezeu; acele proprietăți pe care tocmai le-am menționat pot fi deduse mai clar din alte dovezi ale existenței lui Dumnezeu, a căror totalitate (inclusiv morala) dă o concepție cu totul suficientă, în limitele gândirii raționale, despre Dumnezeu Dovada semnificativă a existenței lui Dumnezeu În încheierea studiului nostru asupra dovezilor existenței lui Dumnezeu, trebuie să facem o evaluare generală a semnificației lor pentru conștiința religioasă și gândirea filozofică Prezentând aceste dovezi separat, ne-am străduit să indicăm meritele și demeritele fiecăruia dintre ele, ținând cont de toate obiecțiile principale care ar putea fi ridicate împotriva lor în lumea filozofică Deși fiecare dintre dovezi a avut neajunsurile sale, dar toate luate laolaltă, în dezvoltarea lor succesivă, cu completarea reciprocă a una cu alta, ele pot fi numite destul de suficiente pentru o fundamentare rațională a adevărului existenței lui Dumnezeu, ca un Fiind de cea mai înaltă perfecțiune - - și diferită de lume - în ce măsură o astfel de justificare este posibilă pentru mintea umană Dar asupra unei astfel de concluzii generale, nu ne putem opri încă definitiv, deoarece însuși conceptul de suficiență sau insuficiență a probelor poate să nu fie același și, prin urmare, necesită clarificare În chestiunea dovezilor existenței lui Dumnezeu, o astfel de explicație este cu atât mai necesară cu cât, deși recunoscând semnificația lor relativă pentru conștiința și gândirea religioasă și inconsecvența obiecțiilor îndreptate împotriva lor, nu toți filozofii sunt totuși de acord în determinarea lor valoare reală, strict științifică și filozofică Astfel, unii le atribuie o semnificație mai populară decât științifică, le consideră potrivite și convingătoare doar pentru acele persoane care, conștient sau inconștient în gândirea lor, stau pe solul bunului simț obișnuit sau al credinței religioase și nu au nevoie de cele mai înalte cunoștințe filozofice , ci doar iluminare rațională sau în învelișul filozofic al convingerii deja preocupate de adevărul existenței lui Dumnezeu Alții recunosc în spatele acestor dovezi un sens negativ - respingerea obiecțiilor care ar putea fi ridicate împotriva adevărului existenței lui Dumnezeu de către materialiști și atei, dar nu pozitivă în sensul unei dovezi directe a acestui adevăr Alții, după cum am văzut, resping în principiu însăși posibilitatea lor

și capacitatea juridică a rațiunii de a dovedi existența lui Dumnezeu și, prin urmare, ei nu pot avea o părere înaltă despre încercările de a face o asemenea dovadă În general, posibilitatea apariției întrebării semnificației științifice reale a dovezilor existenței lui Dumnezeu este deja indicată de faptul că aceste dovezi, așa cum arată experiența, nu au o forță absolut coercitivă pentru gândire, așa cum, de exemplu, dovezi ale adevărurilor matematice; altfel nu ar fi posibilă nici existenţa ateismului, nici apariţia în filosofie a unor opinii despre imposibilitatea de a dovedi existenţa lui Dumnezeu Pentru a rezolva problema gradului de forță probantă și a semnificației filozofice a dovezilor existenței lui Dumnezeu, trebuie, evident, mai întâi să explicăm ce anume - - dovada acestui adevăr, cerută de gândirea filozofică, poate și trebuie să constea Prin aceste dovezi ne referim să dovedim faptul existenței Divinității Dar cum este posibil să se dovedească existența oricărui obiect? În cele mai multe cazuri, în cunoștințele noastre empirice, considerăm existența unui obiect ca fiind dovedită, de îndată ce a mărturisit existența lui prin impresia făcută asupra simțurilor noastre; fără îndoială există un obiect pe care l-am văzut, auzit, atins etc : vom numi acest gen de dovezi empiric Dar poate exista și un alt fel de dovadă a existenței unui obiect, când empiric nu știm și nu putem ști despre existența lui, dar pe baza diferitelor feluri de concluzii ale minții noastre, ajungem la convingerea că așa și așa un obiect trebuie neapărat să existe: acest gen îl vom numi demonstraţia a priori sau raţională în sensul strict al cuvântului Ce fel de dovezi necesită mintea noastră pentru a susține adevărul existenței lui Dumnezeu? Întrucât, în opinia multor filozofi, Zeitatea nu poate fi obiectul senzației noastre senzoriale (adică aici senzațiile nu numai ale sentimentelor exterioare, ci și ale sentimentelor interioare), atunci singura dovadă posibilă a existenței sale rămâne doar a doua cale, dovada rațională Trebuie să deducem adevărul existenței lui Dumnezeu ca rezultat logic necesar din orice alte propoziții care au o certitudine indubitabilă pentru rațiunea noastră Pentru ca un astfel de punct de vedere să aibă forță logică și semnificația demonstrației raționale, trebuie îndeplinite două condiții: astfel încât să nu fie cuprins în secret în acele premise din care se trage concluzia, altfel nu va mai fi o dovadă în sensul exact al cuvântului a unui adevăr cunoscut, ci doar o repetare a lui într-o formă diferită sau o explicație de ea pentru conștiința noastră) O altă condiție pentru consistența probei a priori este ca acele dispoziții, din - - prin care se deduce sau se dovedește un anumit adevăr, erau oricum mai siguri și mai siguri decât adevărul dovedit de ei; altfel, cădem în acea eroare logică care se numește petitio principii, atunci când o propoziție este dovedită prin ceva care în sine trebuie să fie dovedit Dar împlinesc aceste cerințe normale ale dovezii raționale a dovezii adevărului existenței lui Dumnezeu? În ceea ce privește prima cerință, pentru a confirma imposibilitatea dovezilor raționale ale existenței lui Dumnezeu, adversarii lor, începând cu Kant, subliniază de obicei faptul că tot felul de dovezi ale acestui adevăr sunt întotdeauna precedate în mintea noastră de presupunerea a acestei ființe și că de aceea nu pot fi numite deducția rațională a unui adevăr nou și până acum necunoscut din poziții cunoscute și cunoscute Cu această părere, cum este oricât de periculos ar părea pentru consistența dovezilor existenței lui Dumnezeu, trebuie să fim de acord și, mai mult, în sensul cel mai larg, și anume, că nicio dovadă de acest fel nu ar fi posibilă dacă în mintea noastră nu ar exista un concept prealabil de Dumnezeu Suntem conduși la această gândire chiar

de procesul apariției în mintea noastră a experimentelor care dovedesc existența lui Dumnezeu Istoria arată că ideea lui Dumnezeu este mult mai veche decât toate dovezile posibile ale adevărului ei, chiar și în forma lor cea mai simplă și nedezvoltată Acest tip de dovezi apar foarte târziu, din cauza îndoielilor cu privire la acest adevăr care au apărut deja; se dezvoltă, încetul cu încetul, constituie în general moștenirea școlii, cunoscută doar de oamenii familiarizați cu filozofia Adevărata conștiință religioasă nu știe despre ele; recunoașterea existenței lui Dumnezeu în ea se bazează nu pe argumentele rațiunii, ci pe sentimentul și credința directă, susținută de autoritatea religiilor pozitive Ceea ce s-a întâmplat în viața rasei umane se repetă în viața fiecărui individ; convingerea în adevărul existenței lui Dumnezeu provine în noi nu din concluziile minții și nu din reflecțiile filozofice asupra esenței - - ființa și prima ei cauză; este mai devreme decât ei și în afara domeniului cunoașterii științifice, nu are nevoie de ele Activitatea intelectului, și chiar și atunci la personalitățile mai dezvoltate teoretic, vine mai târziu să clarifice, să verifice și să confirme convingerea religioasă care există deja în noi Pe lângă indicațiile istoriei și ale observației psihologice, el ne conduce la aceeași concluzie și analiză a dovezilor pentru existența lui Dumnezeu, atât în totalitatea lor, cât și separat Ce înseamnă a dovedi o anumită propoziție? A dovedi înseamnă a căuta anumite temeiuri raționale pentru o propoziție dată, de ce ar trebui să recunoaștem această propoziție nu ca apărută accidental în noi sau acceptată de încredere în altă opinie, ci ca un gând care satisface cerințele logice ale certitudinii Din aceasta rezultă clar că atunci când dovedim ceva, avem deja în vedere inițial, așa cum este dată, propoziția pe care o demonstrăm; această propoziție servește atât ca punct de plecare al dovezii (teza ei), cât și ca scop final (concluzie); căci scopul argumentării noastre, dacă reușește, este tocmai să ne întoarcem la poziția din care am plecat, dar să o transformăm, prin intermediul investigației raționale, dintr-o poziție nedovedită într-un adevăr justificat rațional Proba a priori este supusă aceleiași legi; nu este, așa cum se afirmă uneori, inferența unui adevăr complet nou și necunoscut din propoziții cunoscute Căci cum ar putea fi posibilă o astfel de concluzie dacă nu am avea cea mai mică idee preliminară despre ceea ce dorim să deducem (demonstrăm a priori) din premisele date? O astfel de concluzie nu putea fi decât întâmplătoare; extragand din pozitiile luate aleatoriu consecintele cuprinse in mod logic in ele, am putea, insa, sa dam peste conceptul de Dumnezeu Dar este, de asemenea, evident că un astfel de mod de inferență a priori a adevărului existenței lui Dumnezeu este în mod decisiv contrar atât cursului actual al gândirii noastre, cât și conceptului însuși de demonstrație rațională, care necesită o metodă corectă în construirea unei dovezi, și nu o rătăcire întâmplătoare între diferite gânduri și poziții în speranța obținerii - - vreun rezultat neașteptat, sub forma unui nou adevăr Metoda corectă aici este că trebuie mai întâi să avem în vedere teza dată (de exemplu, adevărul existenței lui Dumnezeu) și apoi să încercăm să justificăm această teză punând-o în legătură cu unele adevăruri a priori ale minții noastre Iar în domeniul cunoașterii științifico-empirice, făcând orice experiență artificială (experiment) sau observare a unui fenomen natural, trebuie mai întâi să stabilim scopul experienței noastre, să formulăm clar întrebarea pe care o propunem naturii și răspunsul la care așteptăm din experienta În caz contrar, neavând o idee clară despre ceea ce așteptăm de la experiență, făcând experimente și observații la întâmplare, fie nu vom primi niciun

răspuns la întrebarea noastră, fie răspunsuri care nu au succes și sunt capabile să ne inducă în eroare Tot în domeniul cunoașterii raționale; pentru ca fundamentarea (dovada) rațională a oricărui adevăr să aibă succes, trebuie să avem, pe cât posibil, un anumit concept al acestui adevăr; altfel gândirea noastră nu va fi metodică și rațională, ci gândire obișnuită și neștiințifică, care uneori ne poate conduce la o opinie corectă despre lucruri, dar nu la cunoștințe științifice de încredere Acest lucru arată că însuși procesul de demonstrare rațională a existenței lui Dumnezeu este posibil doar în ipoteza că acest adevăr există în mintea noastră Această concluzie este confirmată și de analiza dovezilor particulare ale existenței lui Dumnezeu pe care le-am prezentat Din aceste dovezi, în primul rând, trebuie să excludem cele ontologice, psihologice și istorice, deoarece ele pornesc clar și direct din asumarea ideii lui Dumnezeu ca fapt, dată în conștiința umană personală și generală: ele încearcă doar pentru a justifica adevărul acestui fapt, primul - prin metafizic, al doilea, psihologic, ultimul, un indiciu al universalității sale Să ne uităm la restul dovezilor Cosmologicul pare să provină dintr-un fapt care nu are nimic de-a face cu ideea de Dumnezeu; din limita, condiționalitatea și imperfecțiunea lucrurilor, care se vede peste tot, duce la necesitatea recunoașterii primei și necondiționate cauze a lumii Dar aici apar întrebări:) ar putea - - am avea conceptul de limitare, condiționalitate și imperfecțiune a ființei, dacă nu am avea, oricât de vag, conceptul de a fi nelimitat și atotperfect?) Dacă un astfel de concept ar fi posibil, am avea atunci dreptul logic de a concluziona de la a fi condiționat la necondiționat? La ambele întrebări trebuie să răspundem negativ Conceptele de condițional și necondiționat, finit și infinit, imperfect și perfect sunt concepte corelative, presupunându-se unul pe altul și de neconceput unul fără celălalt Cum aș putea avea o concepție despre condiționalitatea, limitările și neajunsurile lucrurilor, dacă nu aș avea o concepție despre a fi nelimitat și necondiționat? Cum, spune Descartes, aș putea să știu că eu și alte lucruri sunt imperfect, dacă nu aș avea ideea unei ființe mai perfecte decât a mea și lucrurile din jurul meu, în comparație cu care aș fi conștient de neajunsurile, atât de natură proprie, cât și exterioară? - Dar chiar dacă presupunem că în minte, inițial și independent, există un concept de finit și condiționat, independent de ideea de necondiționat, atunci din acest concept, de unul mod de inferență, nu am putea trece la conceptul de Ființă infinită și necondiționată Singura noțiune la care mintea poate ajunge aici este simpla negație a convenționalului și a limitatului Cu acest concept negativ, unii au încercat de fapt să realizeze ideea de necondiționat; dar am văzut lipsa de temei a acestei opinii*) Aici observăm doar că, dacă necondiționatul, la care poate veni rațiunea, nu avea înaintea lui decât condiționalul și limitatul dat în experiența exterioară și internă - dacă ar fi un concept negativ al acestuia din urmă, atunci ideea lui Dumnezeu ar putea în în mintea noastră nu se naște nicio formă Un astfel de concept negativ ar fi negația oricărui concept despre Dumnezeu ca obiect necondiționat cu adevărat existent; deoarece este absolut de neconceput să admitem că prin orice proces de gândire acest concept negativ de inexistenţă în afară *) Pagina ; și următoarele - - brusc transformat în pozitiv - în ideea unei ființe absolut existente cu uitare completă a adevăratului său sens; nu există niciun motiv pentru o astfel de transformare, nici o posibilitate logică sau psihologică Dar dacă, de fapt, rațiunea noastră din finit și condiționat, dat în experiență, se încheie la necondiționat real și

pozitiv, nu dat în experiență, atunci aceasta se datorează faptului că ideea unei Ființe absolute este deja dată în ea; printr-un argument cosmologic, rațiunea noastră o justifică doar prin observarea proprietății lucrurilor care sunt condiționate și limitate, confirmă că aceste lucruri sunt, într-adevăr, condiționate și limitate, necorespunzătoare ideii de necondiționat, pe care o poartă în el minte Deci, trebuie să admitem că în proba cosmologică ideea de necondiționat (zeitatea), dacă nu precede, așa cum crede Descartes, atunci, în orice caz, este dată împreună și inseparabil cu ideea de p condițional în mintea noastră și, prin urmare, nu poate fi a priori CONCLUZIE din aceasta din urmă Restul dovezilor nu ar fi mai fericite în acest sens: teleologice, epistemologice și morale? Poate că în ele pornim de fapt de la premise în care nimic nu este dat și cu care nu nici cea mai mică presupunere ascunsă a existenței lui Dumnezeu este legată și decurge prin ele sub forma unui nou adevăr, care este ceea ce se cere de la proba rațională? În dovada teleologică, o persoană, examinând obiectele și fenomenele naturale, observând în ele legalitatea, perfecțiunea, frumusețea, supunând cerinței logice a minții de a căuta cauzele fenomenelor, ajunge la asumarea primei cauze a lumii și sub influența aceleiași cerințe, de a căuta un motiv suficient, se ajunge la ideea că această cauză nu este particulară și limitată, ci atotperfectă și absolută - Dumnezeu Să fim atenți la concepte: prima cauză perfectă Este cu adevărat legea rațiunii suficiente care duce inevitabil la aceste concepte, dacă doar ideea de a fi particular, limitat și imperfect ar fi dată în mintea noastră ca premisă? Gândul nostru, fără a încălca această lege, s-ar putea opri asupra cauzelor imediate ale acestor fenomene, asupra așa-ziselor cauze secundare, ca și acum, nu numai în - - viața de zi cu zi, dar și în sfera cunoașterii empirice, se oprește asupra lor și se mulțumește cu ele "După mulți filozofi, cunoașterea cauzelor prime și absolute nu numai că nu este cauzată de nicio cerință a cunoașterii, ci este în esență contrară intereselor sale *) Mai departe, să presupunem că rațiunea noastră nu se mulțumește cu cauzele imediate ale fenomenelor: ce o poate face să caute una, ultima cauză și să nu se mulțumească cu o serie de cauze care se condiționează una pe alta și merg la infinit? Potrivit lui Kant, un astfel de mod de a privi nu numai că nu contrazice legile rațiunii, dar contribuie chiar mai mult la extinderea cunoștințelor noastre în domeniul științei decât viziunea opusă Să presupunem, mai departe, că mintea noastră, din două presupuneri la fel de posibile pentru ea, este să recunoască un lanț nesfârșit de cauze sau un motiv absolut, ultim, din anumite motive, s-a oprit la ultimul Există o necesitate logică imperioasă ca mintea, atunci când stabilește acest motiv, să treacă dincolo de granițele existenței lumii cunoscute de ea și să caute motive diferite de lume și perfecte? Analizând dovezile cosmologice, am văzut că o astfel de cauză absolută a ființei poate fi găsită în lumea însăși ca bază proprie, substanțială, indiferent dacă reprezentăm această bază ca material (materialism) sau spiritual (idealism) Dacă mintea noastră, în ciuda posibilității sale naturale, fie se limitează la investigații apropiate doar asupra cauzelor fenomenelor, fie se oprește asupra primelor cauze care nu au nimic în comun cu ideea vie a lui Dumnezeu, atunci, nu mai puțin, prin examinând natura, ajunge la conceptul de cea mai înaltă Cauză rezonabilă a lumii, atunci aceasta depinde dacă Ce *) Această idee, al cărei prim grăunte îl găsim la Bacon, și-a primit deplina dezvoltare în pozitivismul atât de răspândit în vremea noastră și în agnosticismul și relativismul conexe Toate aceste direcții, în străduința lor de a găsi cauzele întâi și absolute

ale lucrurilor, văd cel mai mare pericol pentru cunoaștere și eroarea minții noastre Toate aceste motive (inclusiv cauza fundamentală a ființei) sunt ficțiuni metafizice goale și inutile Dar dacă astfel de motive există, ele sunt complet inaccesibile și inutile pentru cunoaștere Problema cunoașterii pozitive este studiul conexiunii imediate și a legilor fenomenelor date în experiență - ceea ce înainte erau numite cauze secundare - - ideea unei astfel de ființe îi este deja prezentată, iar o luare în considerare rațională a naturii și a fenomenelor sale nu face decât să confirme și să elucideze această idee După ceea ce am spus despre dovezile cosmologice și teleologice, nu este nevoie deosebită să ne oprim asupra celor rămase, cele epistemologice și morale Evident, aceste dovezi sunt posibile și au semnificație doar dacă există o existență anterioară în mintea noastră a unor idei despre cunoașterea absolut perfectă și despre perfecțiunea morală absolută, altfel presupun ideea de absolut Dacă această idee nu ar exista în noi, atunci întrebarea nu s-ar ridica în noi cu privire la condițiile posibilității unei cunoașteri complet fiabile și a unei perfecțiuni morale complete, întrebarea a cărei soluție ne duce la concluzia că ambele sunt posibile numai cu recunoașterea adevărului existenței unei Ființe atotperfecte Deci, trebuie să admitem că dovezile existente ale existenței lui Dumnezeu nu satisfac norma dovezii raționale stricte, întrucât presupun în spatele lor conceptul de Dumnezeu, iar acest concept mai mult sau mai puțin imperceptibil intră în premisele dovezii, la afectează cel mai puțin semnificativ cursul probei, îndreptându-l tocmai către acea concluzie, la care rațiunea noastră ar fi putut să nu ajungă, dacă nu ar fi fost îndemnată de ideea lui Dumnezeu Dovezile existenței lui Dumnezeu îndeplinesc acum a doua cerință a unui argument rațional pe care l-am prezentat, conform căreia premisele sau propozițiile din care este dedus adevărul lui Dumnezeu ar trebui să aibă o astfel de certitudine neîndoielnică, care ar servi drept garanție a certitudinea și adevărul dedus din ele, care, evident, nu se presupune a fi atât de fiabil?rnoyu, deci cum trebuie demonstrat, pentru a fi adus în legătură cu propoziții mai de încredere Aceste premise sau fundamente ale dovezilor existentei lui Dumnezeu ne sunt cunoscute Dovada ontologică pleacă de la propoziţia că conceptele necesare ale gândirii noastre trebuie să corespundă realităţii; în consecință, conceptul necesar al minții noastre despre Dumnezeu trebuie să corespundă ființei sale reale Cosmologic - ceea ce un lanț de cauze care se condiționează reciproc nu poate - - se întinde la infinit; prin urmare, share'on-ul fiind recunoscut ca prima şi necondiţionată cauză Teleologic - că în lume există ordine, oportunitate, frumusețe; prin urmare, trebuie să existe o cauză supremă, rațională pentru lume Psihologic pornește din faptul existenței în noi a unei idei a priori a lui Dumnezeu, iar singura explicație posibilă a acestui fapt se găsește în recunoașterea existenței unei Ființe Supreme Istoricul se bazează pe propoziția: ceea ce toată lumea și întotdeauna este de acord, trebuie să recunoaștem ca adevăr neîndoielnic; în consecință, convingerea generală a oamenilor în existența lui Dumnezeu ar trebui să aibă aceeași semnificație Morala susține că avem o lege morală înnăscută și că în lume nu există o corespondență normală între virtute și fericire, de unde trebuie să recunoaștem existența Legiuitorului și Dătătorul suprem Dar având în vedere aceste propoziții, care ar trebui să servească drept bază pentru concluzia adevărului existenței lui Dumnezeu, putem spune că ele au o forță coercitivă necondiționată pentru gândire, reprezintă ceva ca niște axiome, fără îndoială despre care este imposibil? Evident nu Alături de aceste fundamente, există și

altele care le sunt opuse și încă le apără dreptul de a exista în lumea filozofică Astfel, doctrina corespondenței gândirii noastre cu ființa și sensul obiectiv al conceptelor și ideilor necesare minții noastre, se întâlnește cu o puternică opoziție în idealismul subiectiv, care recunoaște în spatele acestor concepte și idei doar un sens formal în domeniul nostru cunoştinţe Baza argumentului cosmologic, impensabilitatea unei succesiuni infinite de cauze, își pierde semnificația din punctul de vedere al filozofiei critice a lui Kant Utilitatea lumii este respinsă în filosofia empirică, iar aceeași natură, care pentru unii gânditori prezintă dovezi evidente ale înțelepciunii și bunătății Creatorului, pentru alții, în fenomenele sale aparent nerezonabile, dă naștere la obiecții nu numai împotriva acestor proprietăți, ci împotriva însăși existenței Creatorului lumii Universalitatea religiei este un fapt departe de a fi unanim recunoscut de filozofi, ca să nu mai vorbim de recunoașterea acordului universal - - oameni pentru criteriul adevărului Același lucru trebuie spus despre caracterul înnăscut al ideilor despre Dumnezeu și moralitate și despre discrepanța de pe pământ între activitatea morală și fericire Care sunt toate acestea, contrar fundamentelor dovezilor existenței lui Dumnezeu, opiniile se dovedesc a fi insuportabile la o examinare mai atentă, acest lucru, desigur, este adevărat, iar inconsecvența celor mai multe dintre ele este indicată de HáMH în prezentarea acestor dovezi Dar, în orice caz, pentru aprecierea generală a dovezilor pe care le avem în vedere, este important pentru noi aici ca fundamentele lor să nu aibă semnificația care ar fi de dorit pentru o demonstrație pur rațională, ca concluzie din pozițiile care sunt complet neîndoielnice Dar, poate, neavând o certitudine absolută, au o certitudine relativă în sensul că sunt propoziții comparativ mai mult și mai ferm întemeiate decât adevărul dedus din ele Dar nici asta nu se poate spune Aici se atrage atenția asupra faptului că înseși propozițiile prin care se dovedește adevărul existenței lui Dumnezeu, la rândul lor pot (și au fost uneori) dovedite prin adevărul existenței lui Dumnezeu, ca mai neîndoielnice și mai ferme Deci de exemplu convingerea în adevărul gândirii noastre și a legilor ei servește ca o presupunere necesară a consistenței și a dovezilor înseși ale existenței lui Dumnezeu; dar în acelaşi timp o convingere deplină în adevărul gândirii noastre este posibil numai sub asumarea adevărului existenţei lui Dumnezeu Deci de exemplu Descartes a dovedit adevărul gândirii noastre spunând că Dumnezeu nu ne poate da legi ale cunoașterii care sunt înșelătoare și duc la eroare Din faptul că totul în lume este aranjat rațional, tragem concluzia despre Dumnezeu ca Creatorul atotperfect al lumii; pentru a explica faptele aparent nerezonabile și inadecvate (de exemplu, dezastre fizice), recurgem la ideea lui Dumnezeu și concluzionăm că este imposibil ca în lume, ca produs al unui Creator înțelept, să existe orice fără scop și fără sens; în consecință, fenomenele care ni se par nerezonabile au de fapt un anumit scop Dar indiferent de aceasta, uniformitatea și egalitatea în fața instanței de rațiune a adevărului dovedit (existența lui Dumnezeu) și a celor care dovedesc - - poziția sa este evidentă deja din faptul că obiecțiile care pot fi ridicate împotriva sa nu sunt deloc mai puternice decât cele care pot fi ridicate împotriva fiecăruia dintre principiile fundamentale ale dovezilor existenței lui Dumnezeu S-ar putea chiar spune mai mult că adevărul care se dovedește în această privință are chiar întâietate asupra lor Deci de exemplu se pot aduce argumente destul de puternice împotriva corespondenței gândirii noastre cu realitatea, împotriva oportunității lumii, împotriva universalității religiei etc ; dar în ceea ce priveşte adevărul

existenţei lui Dumnezeu în sine, chiar Kant, care nu a recunoscut semnificaţia din spatele dovezilor existenţei lui Dumnezeu, a recunoscut ca neîndoielnic că poziţia opusă, adică inexistenţa Divinului nu poate fi dovedită Din tot ce am spus până acum rezultă că, dacă aplicăm măsura strict logică a demonstrației raționale a priori la dovezile existenței lui Dumnezeu, atunci ele nu rezistă criticii, întrucât în ele, pe de o parte, adevărul dedus în concluzie este asumat în premise, pe de altă parte - Premisele în sine nu au acea indiscutabilitate axiomatică care se cere pentru valabilitatea deplină a concluziei trase din ele Dar într-un asemenea caz, dacă dovezile strict raționale ale existenței lui Dumnezeu sunt imposibile, atunci nu ar trebui să ne oprim la a doua dintre metodele pe care le-am indicat pentru a demonstra existența unui obiect, metoda pe care am numit-o empirică? Dacă dovada existenței lui Dumnezeu este posibilă, atunci este posibilă numai în același sens în care este în general posibil să fim convinși de existența obiectelor exterioare, în sensul senzației directe a acțiunii lor asupra noastră spirit, conștiința impresiei pe care o fac asupra simțurilor noastre Împotriva posibilității acestui gen de dovezi în raport cu adevărul existenței lui Dumnezeu, se obiectează de obicei că este potrivită doar pentru a certifica existența obiectelor experienței exterioare care acționează asupra simțurilor noastre, în timp ce infinitul, așa cum ne învață Kant , nu poate fi subiectul niciunui fel de experiență sau senzații pentru o ființă finită Dar ceea ce este imposibil pentru experiența externă este foarte posibil pentru experiența internă, cu excepția cazului în care noi SOCH V KUDRYAVTSEVA, v p - - să o limităm unilateral la conștiința propriilor stări mentale, dar să ne asumăm în spiritul uman posibilitatea conștiinței și simțirii directe a influențelor nu numai ale lumii exterioare, senzuale, ci și ale lumii suprasensibile Să dovedească adevărul neîndoielnic al acestei presupuneri a fost sarcina cercetării noastre asupra originii ideii de Dumnezeu *) Sperăm că atât pe baza unei analize a ideii de Dumnezeu, cât și a unui studiu critic cuprinzător al diferitelor teorii ale originii ei, avem tot dreptul să ne oprim asupra rezultatului final care este baza inițială și esențială a încrederii noastre în adevărul existenței lui Dumnezeu constă în senzația noastră directă a aerului divin acțiunea asupra noastră, care în același mod și cu aceeași forță de persuasiune certifică existența lui Dumnezeu pentru noi, la fel ca acțiunea obiectelor exterioare asupra simțurilor noastre este existența lor reală Dumnezeu, ca să folosim cuvintele lui Jacobi, se face simțit direct și este aproape de noi în propriul nostru spirit, așa cum natura se face simțită și aproape de noi în propriul nostru corp Prin urmare, putem îndrăzni să spunem cu îndrăzneală că credem în Dumnezeu pentru că Îl vedem, deși, desigur, nu cu ochii trupești Din aceasta se poate observa că dovada originală și fundamentală a existenței lui Dumnezeu este, în esență, empirică, bazată pe percepția noastră directă a influenței divine Ca principală, trebuie să stea la baza tuturor celorlalte dovezi posibile ale acestui adevăr și să le precedă, iar acest lucru explică fenomenul pe care l-am indicat, că conceptul de Dumnezeu constituie o presupunere ascunsă a tuturor dovezilor existenței lui Dumnezeu Ca empiric, ea posedă o putere deosebită, imediată, de persuasiune, iar această persuasivitate crește în măsura în care sentimentul divinului devine mai clar și mai viu în noi și în măsura în care spiritualitatea divină se dezvoltă în noi ■ H A se vedea studiul: "Religia, esența și originea sa" (Opere ale lui V D Kudryavtsev-Platonov, vol numărul p și urm), în special articolul sub titlul "Cunoașterea ideală metafizică" din

jurnalul "Credință și rațiune" pentru și - - cunoştinţe*) Dar, într-un asemenea caz, ce semnificație pot avea toate celelalte dovezi ale existenței lui Dumnezeu, asupra cărora filozofii-teiștii s-au străduit cu atâta grijă să o dezvolte? Nu ar trebui noi, împreună cu Jacobi, să vedem în ele doar dovezi ale eforturilor infructuoase ale rațiunii de a dovedi un adevăr rațional nedemonstrabil - eforturi, nu numai De aceea putem fi pe deplin de acord cu ideea că dintre dovezile existenței lui Dumnezeu, "cea mai puternică este conștiința acțiunii lui Dumnezeu în sine, atunci când o persoană duce o viață asemănătoare lui Dumnezeu Oricine este conștient de acțiunea lui Dumnezeu în sine, fără îndoială va zgudui încrederea că Dumnezeu există Când o persoană, prin măreția spiritului său, luptă spre adevăratul, binele și frumosul, și-a găsit Dumnezeul, atunci el, prin viața divină, primește cea mai înaltă încredere în existența lui Dumnezeu, cu alte cuvinte, dobândește nevoia de credința într-o astfel de Ființă, care este cel mai înalt adevăr, sfințenie și frumusețe sau fericire Viața divină, revelată într-o persoană, îi face necesar să creadă în Dumnezeu și apoi ridică o persoană la nivelul celei mai înalte încrederi sfinte, atunci când decide ferm și dorește cu fermitate să gândească, să dorească, să acționeze în acest fel, ca și cum ochiul Eternului ar fi un martor neîncetat la toate ƅx gândurile, dorințele și faptele lui O astfel de viață pentru spiritul uman este optima demonstratio Dei (cea mai bună dovadă a existenței lui Dumnezeu) Pentru că oricine trăiește așa, prin comuniunea minții, inimii și voinței mele cu adevărul cel mai înalt, sfințenia și binele cel mai înalt al spiritului său, devine mereu mai aproape, mai familiar, ca să spunem așa, cu el Și această apropiere, această interacțiune experimentală este, pe de o parte, atragerea puterii lui Dumnezeu, pe de altă parte, dăruirea ei, pe de o parte, o întrebare, pe de altă parte, un răspuns, pe de o parte, o căutare, pe de altă parte, o satisfacție, această apropiere de Dumnezeu va face absolut imposibilă este orice îndoială în existența Lui Ca un om senzual nu se poate îndoi de existența aerului pe care îl respiră constant; deci omul spiritual nu se poate îndoi de existenţa lui Dumnezeu atunci când îşi trage viaţa mai înaltă din el Prin ridicarea neîncetată la Dumnezeu și revitalizarea de către El, o persoană primește atât de multă lumină, viață, fermitate în toate acțiunile sale, atât de multă stăpânire asupra sa, încât simte în mod tangibil ființa Dătătorul tuturor binecuvântărilor Pentru el, Dumnezeu este revelat a fi un bine necesar, fără îndoială existent, ca vinovat și dătătorul de cunoaștere adevărată, ca cea mai înaltă sfințenie și adevăr și dătătorul de sfințenie și, în cele din urmă, ca cea mai înaltă fericire atât în sine, cât și pentru toate ființele create Deci, cel mai bun mod de a fi sigur în existența lui Dumnezeu poate fi găsit în aceste câteva cuvinte: trăiește ca și cum ai trăi în fața ochilor lui Dumnezeu și nu te vei îndoi că există un Dumnezeu; fă-te imaginea Zeității și vei vedea în imagine Prototipul " (Prelegeri de teologie speculativă Prof protopop F A Golubinsky, , pp -) - - util pentru acest adevăr, dar prin însăși slăbiciunea lui compromitendu-l, amenințând pericolul de a zgudui credința în el în acele persoane care în mintea lor caută sprijin pentru convingerile lor, consideră că este adevărat doar ceea ce poate fi dovedit rațional? Dar o astfel de concluzie ar fi grăbită și neconsecventă cu caracterul actual al aceleiași dovezi, bazată pe senzația acțiunii Divinului asupra spiritului nostru, pe care am numit-o empiric În primul rând, orice fel de dovadă empirică a validității necesită ca senzația impactului asupra noastră a unui obiect exterior să fie vie și clară și să aibă

suficientă putere coercitivă, astfel încât să putem fi, fără îndoială, siguri că un astfel de obiect există cu adevărat Deci, de exemplu, dacă ochiul nostru vede orice obiect vag, vag și în contururi neclare, atunci cunoașterea noastră empirică despre el se va dovedi a fi foarte slabă și insuficientă și poate ajunge chiar să se îndoiască de existența lui Se pune întrebarea: nu poate exista un caz similar cu acea senzație de ființă suprasensibilă, care stă la baza dovezii empirice a existenței lui Dumnezeu? Faptul că un astfel de caz are într-adevăr loc este confirmat în mod evident de neclaritatea faptică a conștiinței lui Dumnezeu la majoritatea oamenilor Altfel, nici nu se îndoiește de adevărul existenței lui Dumnezeu și tăgăduirea lui, nici nu se pune întrebări despre dacă există urme ale unei idei religioase printre acele sau alte triburi ale rasei umane, nici încercările însăși de a dovedi existența lui Dumnezeu; căci cine s-ar putea gândi să demonstreze ceea ce este de la sine înțeles? Nu vom intra aici într-o explicație a întrebării ce ar fi putut provoca o asemenea obscuritate în senzația suprasensibilului Dar din moment ce am recunoscut-o ca fapt, am recunoscut, în același timp, insuficiența dovezii empirice a existenței lui Dumnezeu Acest tip de insuficiență se dezvăluie în primul rând în faptul că nu poate avea - forță coercitivă universală, la fel de obligatorie pentru toți Gradele de conștiință de Dumnezeu la o persoană, în funcție de condițiile subiective ale vieții sale mentale, în principal religioase, sunt extrem de diverse; prin urmare, dovada despre care vorbim poate avea un sens extrem de variat, judecând după diferența dintre stările subiective ale unei persoane În timp ce pentru unul, în care o scânteie slabă a conștiinței lui Dumnezeu abia pâlpâie, aceasta nu împiedică deloc îndoielile cu privire la adevărul existenței lui Dumnezeu și chiar hotărârea de a-l nega, pentru altul cu un sentiment moral și religios foarte dezvoltat , este cea mai convingătoare și de necontestat dovada a existenței lui Dumnezeu *) Dar o asemenea lipsă de dovezi empirice a existenței lui Dumnezeu duce în mod natural la gândul la necesitatea de a o completa dintr-o altă sursă de cunoaștere în afară de experiență; raţiunea ne serveşte ca o atare sursă În ce pot consta, deci, aici serviciile rațiunii? Întrucât principalul neajuns al senzației directe a existenței lui Dumnezeu constă în claritatea sa insuficientă, vivacitatea și, prin urmare, persuasivitatea imediată vie, primul lucru la care avem dreptul să ne așteptăm aici este o explicație a ideii lui Dumnezeu, care este mai mult sau mai puțin vagă pentru majoritatea oamenilor Dar elucidarea elementelor primare ale cunoașterii noastre - reprezentări și idei - este sarcina esențială a rațiunii Rațiunea este adesea definită ca facultatea conceptelor, în contrast cu facultatea de reprezentare și contemplare ideală; dar pentru a înțelege ce este un obiect, ce altceva înseamnă, cum să nu-l prezinți în termeni clari și definiți? Dacă, în raport cu adevărul existenței lui Dumnezeu, avem în mod evident nevoia să-l explicăm, atunci de aici ·) Prin urmare, referitor la "cea mai puternică dovadă experimentală" a existenței lui Dumnezeu, bazată pe conștiința acțiunii lui Dumnezeu în sine, profesorul V A Golubinsky notează pe bună dreptate: această dovadă nu este universală în realitatea ei; este universală scopul tuturor este de a exprima în sine perfecțiunile celei mai înalte Ființe, de a fi animat de puterea Lui, neîncetat cu deplină disponibilitate de a face voia Sa - acesta este destinul universalului Dar în realitate acest argument poate fi împrumutat din exemplul din doar câțiva aleși; mai puternic decât alții, asigură el în existența lui Dumnezeu M - - necesitatea unei fundamentari rationale a acesteia decurge de la sine În ce măsură acest

scop este de fapt atins de rațiune - răspunsul este dovezile pe care le-am prezentat pentru existența lui Dumnezeu În orice caz, trebuie să le recunoaștem meritul neîndoielnic că conceptul de Dumnezeu, care constituie rezultatul comun al tuturor, în claritatea, distincția și corectitudinea sa depășește acele idei vagi și obscure ale suprasensibilului, sub forma cărora ideea lui Dumnezeu ne apare majoritatea oamenilor Viziunea opusă a dovezilor raționale ale existenței lui Dumnezeu, care se diminuează, chiar le distruge toată semnificația în comparație cu cele empirice, ca singure posibile și de încredere (pe care am văzut-o la Jacobi), nu se poate baza decât pe o confuzie a mod normal sau ideal de a convinge în ființă și a lui Dumnezeu cu realul Dacă am avea acea senzație directă a Divinului, care ar trebui să constituie apartenența ideală a spiritului nostru, în egală măsură destinată cunoașterii nu numai a lumii sensibile, ci și a suprasensibilului, sub forma unei contemplații vii și clare a Divinului, nu perturbat de vreo amestecare subiectivă, atunci în nicio dovadă de a fi Dumnezeu, nu ar fi nevoie de noi Dar atâta timp cât nu este cazul, ele își păstrează deplina semnificație ca modalități de lămurire a adevărului existenței lui Dumnezeu și, prin aceasta, de a comunica mai multă putere și persuasivitate convingerii noastre inițiale, imediate, în ea Un alt neajuns al dovezii empirice a existenței lui Dumnezeu, care face necesară completarea ei cu altele raționale, este că, fiind o temelie complet solidă și de încredere a credinței în Dumnezeu pentru un sentiment religios suficient de intens și de viu, aceasta, prin însăși natura, nu satisface cerințele celei mai înalte cunoștințe filozofice În esență, se bazează pe o convingere directă în adevărul existenței lui Dumnezeu Dar sarcina filozofiei este ca rațiunea noastră, nemulțumită de convingeri imediate, să încerce să le examineze critic și apoi să fundamenteze rațional - - (să dovedească) aceste convingeri, care constituie principiile inițiale nu numai ale credinței religioase, ci ale tuturor cunoștințelor noastre Am avut deja ocazia să vorbim despre necesitatea unei asemenea fundamentari raționale a adevărului existenței lui Dumnezeu Într-adevăr, a respinge o astfel de justificare, fie având în vedere importanța deosebită a acestui adevăr, fie păstrarea sfințeniei credinței din analiza corupătoare a cunoașterii, înseamnă nu numai a nega dreptul filozofiei de a investiga una dintre cele mai importante întrebări ale sale , dar și să arunce o umbră de îndoială asupra acestui adevăr De fapt, dacă pentru unul negarea posibilității unor dovezi raționale ale existenței lui Dumnezeu va vorbi doar despre slăbiciunea și inconsecvența rațiunii în domeniul credinței religioase, atunci pentru altul nu va servi ca semn al neputinței a credinței însăși și o recunoaștere indirectă a insolvenței sale în fața instanței de judecată? Dovezile existenței lui Dumnezeu sunt aceleași cu fundamentele raționale ale credinței în Dumnezeu Prin urmare, a admite că existența lui Dumnezeu nu poate fi dovedită rațional, nu ar echivala cu admiterea că nu există temeiuri pentru credința religioasă în rațiune și că, prin urmare, nu poate fi justificată din punct de vedere al rațiunii? În studiul nostru al dovezilor pentru existența lui Dumnezeu, sperăm că am dovedit suficient de nesuportat a acestei presupuneri Am văzut că adevărul existenței lui Dumnezeu nu este doar adevărul convingerii directe și al credinței religioase, ci și adevărul care satisface cerințele cunoașterii filozofice Dar, într-un astfel de caz, cum poate fi împăcată această concluzie cu opinia, în esență împărtășită de noi, că demonstrarea strict rațională, a priori, este imposibilă pentru acest adevăr? Nu slăbim prin aceasta semnificația

dovezilor pe care le-am prezentat, deoarece se pare că de aici rezultă că aceste dovezi nu sunt strict filozofice, ci de alt tip, ceea ce înseamnă unii filozofi când le numesc nu strict științifice, populare? Evident, întreaga întrebare aici este ce anume se numește dovezi științifice, filozofice, raționale? Kant și filozofii care îl urmăresc aici, sub numele unei asemenea dovezi, înțeleg doar concluzia - - adevărul cunoscut din propoziție dată a priori fără nici un ajutor din experiență și independent de ea Matematica ne oferă exemple de acest gen de demonstrație, iar aplicarea acestei metode de demonstrare, oricât de nereușită, se regăsește în filosofia lui Spinoza Prezentând filozofiei cerința acestui tip de dovezi, Kant, după cum se știe, s-a gândit să distrugă și să reducă la nimic întreaga așa-numită metafizică, deoarece toate propozițiile sale din acest punct de vedere s-au dovedit a fi nedovedite, insuportabile ; adevărul fiinţei lui Dumnezeu a suferit aceeaşi soartă Opinia lui Kant despre natura irațională, nefilosofică a dovezilor existenței lui Dumnezeu părea cu atât mai periculoasă pentru ei, pentru că, în esență, el stătea aici din același punct de vedere cu apărătorii lor În prima metafizică pre-kantiană, aceste dovezi erau privite ca pur raționale și, în ciuda tuturor diferențelor de judecăți referitoare la fiecare dintre ele separat, a existat o idee dominantă că existența lui Dumnezeu poate fi dovedită în sensul că poate fi demonstrată fi dedus a priori din concepte pure minte*) Dar de îndată ce Kant a descoperit că dovezile existenței lui Dumnezeu, înțelese în acest fel, nu au nicio forță, întrucât adevărul care se dovedește este deja presupus în ele în premise, această descoperire părea ca o condamnare la moarte împotriva oricărui asemenea tip de dovada Dar întrebarea este dacă însăși ideea este adevărată, că demonstrația cu adevărat științifică, rațională, filozofică nu poate fi decât o derivare a priori a unui adevăr din altul Această idee nu poate fi recunoscută ca adevărată chiar dacă privim problema dintr-un punct de vedere pur formal, logic Logica, după cum se știe, distinge între două tipuri principale de demonstrație rațională, directă și indirectă (analogică, argumentum ad impossibile, ad absurdum) Esența celui de-al doilea tip de dovezi este de a indica falsitatea, impensabilitatea unei propoziții care contrazice ceea ce este dat *) De aici exagerarea semnificației dovezii ontologice, parcă destul de a priori; de aici obiecția lui Kant la argumentul teleologic, că este propriu-zis empiric și inductiv și, prin urmare, non-filosofic - - teza Atât aceasta, cât și cealaltă formă de demonstrație, după mulți logicieni, au aceeași forță probantă, deoarece negația negației unei propoziții date este în esență aceeași cu afirmarea ei Prin urmare, un adevăr dovedit în mod corespunzător prin mijloace indirecte este pe bună dreptate considerat a fi un adevăr pe deplin demonstrat rațional Prin urmare, dacă dovezile existenței lui Dumnezeu în tipul lor logic ar fi într-adevăr dovezi indirecte, ajungând doar la infirmarea opiniilor care contrazic acest adevăr, așa cum cred unii *), atunci nici în acest caz acest lucru nu le-ar lipsi de semnificația lor filozofică Dar indiferent de formă, însuși conținutul dovezilor din domeniul cunoașterii filozofice arată că acestea nu pot fi numite a priori în sens necondiționat O dovadă a priori este o concluzie logică a unei consecințe dintr-o propoziție dată; astfel încât această concluzie are ♦) Tak Drobit (Nene Darstellung der Logik) consideră dovada indirectă chiar ontologică, care a fost mult timp considerată directă Anselm, spune el, îl definește pe Dumnezeu ca id, quo inaius cogitan non potest și afirmă că, ca urmare a acestei definiții, Dumnezeu nu poate fi o simplă reprezentare (in solo intellectu esse),

ci împreună și trebuie să existe cu adevărat (in re esse)) Pentru că, așa conchide el, dacă admitem contrariul - că Dumnezeu este doar o simplă reprezentare, atunci va fi posibil să ne gândim la ceva care nu este doar o reprezentare, ci chiar există împreună (est in intellectu et in re); dar o astfel de consecință este în contradicție cu definiția lui Dumnezeu Nu este nevoie să intrăm aici într-o considerație a dovezilor existenței lui Dumnezeu din punct de vedere formal-logic, pentru a stabili cărui tip, direct sau indirect, aparține fiecare dintre ele Chiar dacă admitem aceasta din urmă și suntem de acord cu opinia acelor logicieni care (precum Drobit) consideră că indirectă, la fel ca metoda pur inductivă a demonstrației, are mai puțină forță de probă (vis probandi) decât deductivă ( ), atunci această împrejurare nu poate, totuși, să le priveze valoarea și valoarea științifică, întrucât în caracterul lor ele nu vor fi în niciun caz inferioare acelor dovezi pe care se afirmă întreaga semnificație științifică a științei naturii bazată în întregime pe inducție, care în timpul nostru este considerată de mulți să fie singura cunoaștere științifică de încredere Cu toate acestea, potrivit lui Drobish însuși, chiar și în geometrie, care este considerată un tip de știință deductivă, există o mulțime de dovezi indirecte ( ), care nu împiedică deloc fiabilitatea științifică deplină a acestei științe - - forta probanta, este necesar ca pozitia din care decurge sa fie complet de incredere Dar nu poate fi sigur decât dacă poate fi dovedit, sau, ceea ce este la fel, dedus dintr-o altă poziție de încredere; aceasta din urmă, pentru a avea caracter de certitudine, trebuie iarăşi dovedită şi tot aşa la infinit Dar întrucât acest lucru este imposibil, însăși fiabilitatea concluziilor a priori presupune în mod necesar că în mintea noastră există necesare, nu deja deductibile din altele și deci inutile în demonstrarea deductivă a poziției (axiome, fundamente sau principii ale cunoașterii) Deci, dovada a priori în esență nu este altceva decât o concluzie logică sau o dezvăluire a conținutului care se află în datele imediate, adevărurile inițiale ale cunoștințelor noastre Dar filosofia, după cum știm, este o știință care prezintă nu numai concluziile din principii date, ci și știința acestor principii înseși, a acelor principii fundamentale pe care alte științe le presupun ca fiind cunoscute și evidente în sine Spre deosebire de alte științe, ea cere ca înseși principiile cunoașterii să fie nu numai descoperite și stabilite, ci și fundamentate rațional, adică dovedit, iar această fundamentare este sarcina ei caracteristică, esenţială Dar aici, se pare, ne întâlnim cu o dificultate insolubilă Conceptele de bază ale cunoașterii sunt de nedemonstrat și prin însuși conceptul lor, ca de bază, nedeductibile din alte adevăruri Dar, în același timp, însăși ideea de filozofie cere ca acestea să fie justificate rațional, adică adevăruri dovedite; altfel vor fi opinii luate pe credinţă şi presupuneri Această dificultate este, într-adevăr, insolubilă dacă, prin denumirea de demonstrație rațională, filozofică, înțelegem doar derivarea a priori a unui adevăr din altul Căci în ce fel și de unde am putea deduce adevărurile care sunt primare și servesc drept bază pentru toate concluziile? Dar este uşor de eliminat dacă prin denumirea de probă a adevărurilor originare ne referim la o directă - - deducându-le din alte câteva adevăruri, dar dezvăluirea rațională și clarificarea conținutului lor Adevărurile originale sunt date în mintea noastră nu sub forma unor concepte logice distincte și clar definite, ci sub forma unor convingeri și credințe imediate, adesea obscure Explicați aceste adevăruri, subliniați caracterul lor cu adevărat fundamental, adică asupra universalității, necesității și nederivabilitatea lor din

experiență (a priori) și constituie sarcina fundamentării lor filozofice Această justificare se realizează în diferite moduri; în primul rând, prin intermediul probelor indirecte, prin indicarea că, respingând unul sau altul dintre aceste adevăruri, ajungem la concluzii evident false și absurde; apoi, o indicație a conexiunii esențiale a acestui adevăr cu alte adevăruri neîndoielnice și corectitudinea rezultatelor teoretice și practice care decurg din el și explică diferitele fapte ale cunoașterii și ale vieții și, în sfârșit, acordul acestuia și concluziile din acesta cu datele experienţei şi observaţiei şi cu rezultatele ştiinţelor pozitive Într-adevăr, vedem aplicarea tuturor acestor metode de probă în fundamentarea filozofică a unor astfel de adevăruri inițiale și fundamentale ale cunoștințelor noastre, cum ar fi, de exemplu, existența sinelui nostru, existența lumii exterioare, fiabilitatea cunoștințelor noastre etc În același mod, este posibilă și fundamentarea rațională sau dovada convingerii noastre directe în existența lui Dumnezeu Adevărul existenței lui Dumnezeu aparține numărului de adevăruri inițiale și nu derivate din niciun alt adevăr al fundamentelor cunoașterii noastre În virtutea acestui caracter, ea constituie, după cum am văzut, asumarea tuturor dovezilor sale Dar aceasta nu poate servi drept obstacol, astfel încât în același timp să nu poată fi demonstrată rațional, cu ajutorul acelorași metode de gândire, prin care alte adevăruri fundamentale ale cunoașterii sunt dovedite în filosofie Dimpotrivă, negând posibilitatea fundamentarii raționale a adevărului existenței lui Dumnezeu în virtutea faptului că acesta se întemeiază pe convingerea directă inițială, trebuie, pe aceeași bază, să respingem validitatea justificării și toate celelalte fundamentale adevărurile cunoașterii noastre - respingem posibilitatea filozofiei însăși ca știință a - - principiile cunoașterii prin excelență, căci toate celelalte principii ale cunoașterii își au fundamentul cel mai profund și în conștiința imediată; dar ele pot fi dovedite, și într-adevăr sunt dovedite în filozofie, într-un mod destul de analog cu cel pe care rațiunea noastră procedează în dovedirea existenței lui Dumnezeu Prin urmare, semnificația esențială a acestor dovezi în domeniul cunoașterii filozofice urmează de la sine Dacă adevărul existenței lui Dumnezeu este unul dintre adevărurile fundamentale și originale ale cunoașterii noastre, dacă sarcina principală a filozofiei este de a fundamenta aceste adevăruri, dacă o astfel de fundamentare este posibilă pe calea pe care am indicat-o, atunci nicio filosofie care să înțeleagă pe deplin sarcina sa poate sustrage studiul rațional al acestui adevăr Așadar, trebuie să recunoaștem ca fiind complet insuportabilă opinia unor filosofi că dovezile existenței lui Dumnezeu nu pot avea decât o semnificație populară sau religioasă, dar nu științifică sau strict filozofică Dimpotrivă; dovezile de acest fel nu au aproape nicio semnificație pentru conștiința obișnuită, care este convinsă de adevărul existenței lui Dumnezeu, independent de orice dovezi și înaintea lor Pentru un sentiment religios direct, însăși ideea de a dovedi existența lui Dumnezeu pare ceva extrem de ciudat, un fel de ispită a credinței Credinciosul în însăși credința sa găsește o dovadă directă, empirică, a existenței lui Dumnezeu, care devine din ce în ce mai puternică pe măsură ce se dezvoltă în el conștiința lui Dumnezeu, cu ajutorul unei vieți moral-religioase Dar în domeniul acelei științe, care se deosebește de toate celelalte științe prin aceea că, neîncrezându-se în niciun fel de convingeri imediate, oricât de vii și de puternice ar fi acestea, caută temeiuri raționale pentru ele, aceste dovezi trebuie să aibă o importanță și o semnificație esențială Dar intrând în domeniul

filosofiei, ca studiu al unuia dintre cele mai importante principii fundamentale ale cunoașterii, dovezile existenței lui Dumnezeu nu sunt lipsite de semnificație în domeniul religiei în sine, de îndată ce nu ne limităm la credința directă și la asimilarea adevărurilor religiei revelate de Dumnezeu, dar datorită efortului uman inerent nu numai să creadă, ci și să știe, să dorească să dezvăluie - - și să înțelegem în lumina rațiunii adevărurile fundamentale ale credinței noastre O astfel de dorință nu este contrară esenței credinței, ci omului cu un anumit grad de dezvoltare mentală și educație, constituie chiar un fel de datorie morală Căci, să încheiem studiul nostru cu cuvintele unui gânditor care a primit o faimă atât de mare în istoria dovezilor existenței lui Dumnezeu, "ar fi un semn al unei minți leneșe (ignavae rationis), conform afirmare a credinței, nedorind să știm ce credem" *) *) Anselm din Canterbury În altă parte, el exprimă aceeași idee astfel: sicut rectos ordo exigit ut profunde Christianae fidei credamus priusque eam praesumamus ratione discutere, ita uegligentia mihi videtur, si postquam confirmați sumus in fide non studemus quod credi- mus intelligere (Cur Deus homo?)) ERORI IMPORTANTE ÎN VOL II Imprimat Ar trebui să fie În numărul Pagină : recunoaștere " : o sută de ani patru sute de ani " : cel mai vechi " : deşi acestea DEŞI acestea " : total şi " : caracteristica caracteristicii componentei Vb problema Pagină : într-un proces care se află în proces de dezvoltare umană generală în acest moment, proces care " -notă: CiceroComp cicero " : fecioare " : concluzionează despre cauză concluzionează despre adevărul ei obiectiv, interogările psihologice despre cauză " : acţiunea poate acțiunea socială își poate extrage realitatea dacă nu dintr-o cauză și cum poate o cauză să comunice " : astral astronomic " : Hesiod'Hegel " : al meu